

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRĀ FAKULTĀTE

VALODA – 2017

*Valoda
dažādu kultūru
kontekstā*

XXVII Zinātnisko rakstu krājums
Proceedings of Scientific Readings XXVII

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS „SAULE”

2017

VALODA – 2017. *Valoda dažādu kultūru kontekstā. XXVII Zinātnisko rakstu krājums.* Atb. red. S. Polkovņikova. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2017. 264 lpp.

Rakstu krājumā „**Valoda – 2017. Valoda dažādu kultūru kontekstā**” iekļauti Humanitārās fakultātes XXVII Zinātnisko lasījumu materiāli.

Krājumā publicēti raksti par latviešu, lietuviešu, krievu, angļu, vācu u. c. valodas dažādu līmeņu parādībām: diahroniskie, sinhroniskie un kontrastīvie pētījumi, tulkošanas, lingvokulturoloģiskie un sociolingvistiskie jautājumi.

Visi raksti tiek anonīmi recenzēti.

Atbildīgā redaktore

Svetlana Polkovņikova (Daugavpils Universitāte)

Redakcijas kolēģija

Varvara Dobrovoļska (Krievijas Federācijas Kultūras ministrijas Valsts krievu folkloras centrs)

Ina Druviete (Latvijas Universitāte)

Jeļena Goreļada (Vitebskas Valsts universitāte)

Zaiga Ikere (Daugavpils Universitāte)

Genovaite Kačuškiene (Šauļu Universitāte)

Jeļena Koņicka (Viļņas Universitāte)

Anatolijs Kuzņecovs (Daugavpils Universitāte)

Regīna Kvašīte (Šauļu Universitāte)

Ilze Oļehnoviča (Daugavpils Universitāte)

Gaļina Sirica (Daugavpils Universitāte)

Vilma Šaudiņa (Daugavpils Universitāte)

Anželika Šteingolda (Tartu Universitāte)

Irina Visocka (Novosibirskas Valsts universitāte)

Literārie redaktori un korektori

S. Meškova (angļu val.), J. Butāne-Zarjuta (latviešu val.),

V. Šaudiņa (lietuviešu val.), G. Sirica (krievu val.), V. Taļerko (vācu val.)

Māksliniece: S. Kukle

Maketētāja: M. Stočka

Redakcijas adrese

Humanitārā fakultāte, Vienības ielā 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija
e-pasts hf@du.lv

Kopš 2013. gada rakstu krājums „**Valoda. Valoda dažādu kultūru kontekstā**” iekļauts „EBSCO Publishing” Starptautiskajā humanitāro zinātņu resursu datubāzē (Humanities Source International Database).

LANGUAGE 2017. Language in Various Cultural Contexts. Proceedings of Scientific Readings XXVII. Ed. S. Polkovņikova. Daugavpils: Daugavpils University Academic Press "Saule", 2017. 264 p.

"Language 2017. Language in Various Cultural Contexts" contains Proceedings of Scientific Readings of the Faculty of Humanities XXVII.

This selection is devoted to the phenomena of various levels in Latvian, Lithuanian, Russian, English, German etc. languages, and represents works in diachronic, synchronic and contrastive linguistics. It also includes the issues on the research carried out into lingvo-cultural and sociolinguistic fields.

The articles are evaluated by anonymous reviewers.

Editor

Svetlana Polkovņikova (Daugavpils University)

Editorial Board

Varvara Dobrovolskaya (State Center of the Russian Folklore of the Ministry of Culture of the Russian Federation)

Ina Druviete (Latvian University)

Alena Garagliad (Vitebsk State University)

Zaiga Ikere (Daugavpils University)

Genovaitė Kačiuškienė (Šiauliai University)

Jelena Konicka (Vilnius University)

Anatoly Kuznecov (Daugavpils University)

Regina Kvašytė (Šiauliai University)

Ilze Oļehnoviča (Daugavpils University)

Gaļina Sirica (Daugavpils University)

Vilma Šaudiņa (Daugavpils University)

Anzhelika Shteingold (Tartu University)

Irina Vysotskaya (Novosibirsk State University)

Editorial Address

Humanitārā fakultāte, Vienības ielā 13, Daugavpils, LV-5401, Latvia
e-mail hf@du.lv

Collection of scientific articles **"Language. Language in Various Cultural Contexts"** is indexed in "EBSCO Publishing" Humanities Source International Database since 2013.

Saturs / Contents

KONTRASTĪVIE PĒTĪJUMI UN TULKOŠANAS JAUTĀJUMI

Larisa IĻINSKA, Oksana IVANOVA. Challenges in Contemporary LSP Text Translation (Mūsdienu VSM tekstu tulkošanas izaicinājumi)	9
Анатолий КУЗНЕЦОВ. Синтаксические трансформации в трех переводах романа Агаты Кристи <i>The Murder of Roger Ackroyd</i> (Syntactical Transformations in Three Translations of the Novel <i>The Murder of Roger Ackroyd</i> by Agatha Christie)	15
Dace LIEPIŅA, Rasma MOZERE. Contrastive Analysis of the Transfer of Terms in the Translation of the Latvian Civil Law of 1937 from Latvian into English (Terminu pārneses sastatāmā analīze 1937. gada Latvijas Civillikuma tulkojumā no latviešu valodas angļu valodā)	21
Renata LUKOŠIENĒ. Definitions of Trees in English and Lithuanian Explanatory Dictionaries (Medžių definicijos anglų ir lietuvių kalbų aiškinamuosiuose žodynuose)	27
Svetlana POLKOVNIKOVA. Leksikas semantizācijas paņēmieni „Latviešu-krievu ilustrētajā vārdnīcā ar krievu-latviešu vārdu rādītāju” (Means of Lexical Semantization in “Latvian-Russian Illustrated Dictionary with Russian-Latvian Word Index”)	34
Viorika ŠESTAKOVA, Virginija STANKEVIČIENĒ. Contrastive Analysis of Personal Names in English and Lithuanian Dictionaries of Economics („Asmenų pavadinimų“ lyginamoji analizė anglų ir lietuvių kalbų ekonomikos žodynuose)	41
Jelena TRETJAKOVA. Employment of the Source Domain of HOUSEHOLD ITEMS in the Formation of Metaphorical Terms in Car and Railway Terminology (Avotdomēna MĀJSAIMNIECĪBAS PRIEKŠMETI lietošana metaforisku terminu veidošanā automobiļu un dzelzceļa terminoloģijā)	52
Rasuolė VLADARSKIENĒ. Svetimžodžių vartojimo profesinėje lietuvių kalboje ypatumai (The Properties of the Use of Foreign Words in the Lithuanian for Professional Purposes)	59

SINHRONIJA: FONĒTISKAIS UN GRAMATISKAIS ASPEKTS

Vineta APSE, Monta FARNESTE. Use of Linking Adverbials in Essays by Non-Native Speakers from Different Cultures (Saistvārdu lietojums citu valodu runātāju no dažādām kultūrām domrakstos)	64
Vaida BUIVYDIENĒ. XX a. pirmosios pusės lietuvių bendrinės kalbos formavimosi bruožai pradžios mokyklų lietuvių kalbos vadovėliuose (Features of the Standard Lithuanian Language Formation in Coursebooks for Primary Schools in the First Half of the 20 th Century)	71

Елена РЕМЧУКОВА. Аспектуальное расширение идиом (Aspectual Extension of Idioms)	77
Dzintra ŠULCE. Šauro un plato patskaņu fonēmu <i>e</i> un <i>ē</i> lietojuma tendences mūsdienu latviešu valodā (Trends in Using Narrow and Broad Vowel Phonemes <i>e</i> and <i>ē</i> in Modern Latvian)	81
Agrita TAURIŅA, Olga UREK, Salvīnija JEĢELEVIČIENE. Adjectival Definiteness Marking in the Speech of Latvian Children: Experimental Study (Īpašības vārdu noteiktības kategorijas izpausme latviešu bērnu runā: empīriskais pētījums)	87
Inga ZNOTIŅA. Vārdšķiru un pamatformu noteikšana otrās baltu valodas apguvēju korpusā: izaicinājumi un risinājumi (Determining Parts of Speech and Lemmata in a Learner Corpus of the Second Baltic Language: Challenges and Solutions)	95

SINHRONIJA: LINGVOKOGNITĪVAIS, LINGVOKULTUROLOĢISKAIS UN SOCIOLINGVISTISKAIS ASPEKTS

Antra KĻAVINSKA. Vietvārdu <i>Daugavpils</i> un <i>Rēzekne</i> kontekstuālā semantika līdzsvarotajā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā (Contextual Semantics of Toponyms <i>Daugavpils</i> and <i>Rēzekne</i> in the Balanced Corpus of Modern Latvian Texts)	101
Dite LIEPA. Valodas politikas norišu atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos (2010–2017) (Coverage of Language Policy Processes in Mass Media (2010–2017))	110
Solveiga LIEPA, Ilze OĻEHNOVIČA. Metonymy-Based Multimodal Metaphors are There to Keep You Safe and Sound (Metonīmijā balstītas multimodālās metaforas: lai tu būtu sveiks un vesels)	116
Irina LIOKUMOVIČA. The Phenomenon of Reference in the Text: Cognitive and Pragmatic Approaches (Феномен референции в тексте: когнитивный и прагматический подход)	127
Silvija PAPAURĒLYTĒ-KLOVIENĒ. Žurnalistu nuostatų raiška viešajame Lietuvos sveikatos diskurse (Expression of Journalistic Statements in Public Health-Related Discourse)	133
Галина СЫРИЦА. О национально-культурной коннотации цветовой лексики (National and Cultural Connotation of Color Vocabulary)	139

SINHRONIJA: LEKSISKAIS, SEMANTISKAIS UN STILISTISKAIS ASPEKTS

Birutė BRIAUKIENĒ. Pokyčiai lietuviškojoje medicinos terminijoje (Changers in Modern Lithuanian Medical Terminology)	146
Daiga DEKSNE. Prefiksāli slenga verbi mūsdienu latviešu valodā (Prefixal Slang Verbs in Latvian)	152
Larisa ČINSKA, Marina PLATONOVA, Tatjana SMIRNOVA. Imagery of 'Black': Contrastive Approach to Color Term Analysis (Melnās krāsas tēlainība: sastatāmā krāsu terminu analīze)	159

Genovaitė KAČIUŠKIENĖ, Irena KRUOPIENĖ. Emocinē ekspresivē leksika Agnēs Žagrakalytēs romane „Eigulio duktē: byla F 117“ (Emotive-Expressive Lexis in the Novel by Agnē Žagrakalytē “The Forester’s Daughter: Case F 117”)	165
Inta LĪSMANE. Medicīnas terminoloģiskā leksika: vārdkoptermini, semantiskais aspekts un tulkošana (Latvian Medical Terminology: Multi-Word Terms, Semantics, and Specialized Translation)	171
Алина ЛОГИНОВА. Лексико-фразеологические средства выражения семантики «цельности» и «не-цельности» в русском языке (Lexico-Phraseological Means of Expressing the Semantics of “Entirety” and “Non-Entirety” in the Russian language)	175
Solvita POŠEIKO. <i>Te tulko jums!</i> – valodu un valodas pakalpojumu reklāma tulkojumu biroju drukātajos un digitālajos tekstos (Advertising Languages and Language services: Metalinguistic Texts of the Translation Agencies)	181
Lina RUTKIENĒ. Kai kurios statybos terminijos hibridinių dūrinių raidos tendencijos (Certain Development Trends of Compound Words in Construction Terminology)	207
Solveiga SUŠINSKIENĒ. Nominalization as a Cohesive Device in Media Texts (Номинализация как способ создания связности в газетных текстах)	213
Elina VEINBERGA. Theoretical and Empirical Aspects of Metonymy, Synecdoche, Antonomasia, and Eponym (Metonīmijas, sinekdohas, antonomāzes un eponīma teorētiskie un empīriskie aspekti)	221

VĀCBALTU TEKSTI: LINGVISTISKAIS UN POĒTISKAIS ASPEKTS

Juris KASTIŅŠ. Die Charakteristik der Beziehungen zwischen den Baltdeutschen und den Letten im Roman von Elisabeth Josephi “Ohne Land” (Characterization of Relations of Baltic Germans and Latvians in Elisabeth Josephi’s Novel <i>Without Land</i>)	233
Jūratė MAKSVYTYTĒ. Zur Versprachlichung der Geschichte im untertitelten Spielfilm (The Verbalization of History in Subtitled Film)	239
Ivars OREHOVS. Die Herausforderungen des Schicksals im postsowjetischen Lettland – das deutsch veröffentlichte literarische Zeugnis von Erihs J. G. Rainer (The Challenges of Destiny in Post-Soviet Latvia – the Literary Testimony Published in German by Erihs J. G. Rainer)	245
Natalja POLAKOVA. Die Literarisierung des Unbewussten bei Eduard von Keyserling (Pictorial Stream of Consciousness in Eduard von Keyserling’s Fiction)	250
Valentīna TAĻERKO. Baltischdeutsch und „Küchenlettisch“ in Werken deutschbaltischer Autoren (1. Hälfte des XX. Jhs.) (Baltic German and “Kitchen Latvian” in Works by German-Baltic Authors (1 st half of the 20 th century))	257

Larisa ILINSKA, Oksana IVANOVA
(Riga Technical University)

Challenges in Contemporary LSP Text Translation

Summary

Challenges in Contemporary LSP Text Translation

At present, the information density of the contemporary LSP text requires reconsidering the existing and proposing new approaches to its analysis in order to understand how meaning is encoded, transmitted, and interpreted in the process of professional communication.

In order to translate modern texts, translators, as mediators responsible for the transfer of meaning to the target text, should be able to identify key characteristics of the translated text taking into account the demands of the customers. The range of competences translators should possess has changed, requiring a higher level of intercultural competence, cross-disciplinary knowledge, critical and analytical thinking skills.

The paper aims at the investigation of the changing nature of contemporary LSP texts, potential translation-related challenges and strategies necessary to overcome them in order to produce relevant LSP text translation. The theoretical framework of the research includes rhetorical, cognitive, pragmatic, and semiotic approaches to textual analysis.

Key words: *contemporary LSP text, communication competence, meaning transfer, relevant translation*

Kopsavilkums

Mūsdienu VSM tekstu tulkošanas izaicinājumi

Mūsdienu VSM teksta informācijas blīvums pieprasa pārskatīt pašreiz pieejamās un piedāvāt jaunas teksta analīzes metodes, lai saprastu, kā nozīme ir iekodēta, nodota un interpretēta profesionālās komunikācijas procesā.

Lai iztulkotu mūsdienu tekstus, tulkotājam kā vidutājam, kurš atbild par nozīmes atveidi mērķtekstā, jāspēj noteikt tulkotā teksta galvenās iezīmes, ņemot vērā pasūtītāja prasības. Laika gaitā tulkotāja kompetences ir mainījušās, un pašlaik īpaša nozīme tiek pievērsta starpkultūru kompetencei, starpdisciplinārām zināšanām, kā arī kritisko un analītisko domāšanas prasmju attīstīšanai.

Raksta mērķis ir izpētīt mūsdienu VSM tekstu mainīgo dabu, potenciālās, ar tulkošanu saistītās problēmas, kā arī piedāvāt tulkošanas stratēģijas atbilstoša avoteksta tulkojuma radīšanai. Pētījuma teorētiskā bāze ietver teksta analīzes retorisku, kognitīvu, pragmatisku un semiotisku pieeju.

Atslēgas vārdi: *mūsdienu VSM teksts, komunikācijas kompetence, nozīmes pārnese, atbilstošs tulkojums*

*

Introduction

Although the main aim of the research within Translation Studies has traditionally been the investigation of literary translation, at present there is growing attention devoted to science translation with focus on genre conventions [Swales 2004], rhetoric of scientific writing [Gross 1996], conventions of the scientific community [Myers 2003], and acceptability requirements in the target culture. The shift of focus to the

study of science translation has been driven by the increasing demand for communicating and disseminating scientific knowledge to the different layers of society. To communicate scientific ideas, demonstrate their novelty, theoretical and practical significance of the research, as well as shape the reader's perception, scientists employ various approaches and strategies, which can pose challenges in the process of translation.

Science popularisation became more evident in the 20th century owing to advances and innovations in information and communication technologies, especially the Internet. The main aim of contemporary popular scientific texts is not only to introduce new ideas, concepts, and theories but also to arouse the interest of readers and involve them in the world of science. As popular scientific texts aim at promoting science and developing scientific literacy, they are characterised by the combination of various genres, style-shifting, cognitively loaded content, application of rhetorical devices typical of literary texts (e.g. metaphors, metonymies, similes, allusions, etc.). Besides, such foregrounding elements as neologisms, archaisms, paradox, oxymoron, etc. are used to create an unexpected effect and thus attract attention and make the text more attractive and interesting. The extensive use of visual aids (images, charts, diagrams, tables, etc.) are also typical of contemporary LSP texts that help readers communicate abstract concepts and theories.

The present article aims at identifying the challenges, which translators encounter when translating popular scientific texts, as well as revealing strategies necessary to overcome them and produce relevant target text translation.

Translation as a decision-making process

Over the past decades, different definitions of translation have been formulated drawing upon theories in modern linguistics. According to Nord [2005: 32], translation is the production of a functional target text maintaining a relationship with a given source text that is specified according to the intended or demanded function of the target text. Roman Jakobson [1966: 23] defines translation as “the interpretation of verbal signs by means of another language”. Some translation theoreticians discuss translation as a cognitive process (rather than as a linguistic product); the mental process of regenerating text in another language. Juan C. Sager [1994: 122] states in this regard that the term *interpretation* already incorporates “a whole series of cognitive processes which occur in the translator's mind”. Sager defines these processes in cognitive terms of problem-solving, decision-making, and evaluation. Albert Neubert [1991: 25] also defines translation in terms of a series of problem-solving processes: problem identification, comprehension, retrieval, problem reduction, and decision-making.

The present study also takes into account Krings' typology of translation problems (1986), which assigns translation problems to source text comprehension, target language skills, interlingual issues, and translation competence problems or reception-production problems. The translation challenges are examined giving insight into the process of rendering rhetorical devices, culture-specific concepts, and neologisms.

Rhetorical devices

At present, it is important not only to identify rhetorical functions of contemporary popular scientific texts but also to investigate the linguistic resources of the language

necessary to express these functions. As scientific writing fulfils “all the requirements of good, functional communication in a manner that is rhetorically sophisticated and inventive” [Montgomery 2003: 56], translators should be aware of the fact that source and target languages may differ in terms of application of rhetorical devices, which means that rhetorical devices of the source text should not be mechanically copied into the target text.

When translating the text, the question that needs to be addressed is, “whether a given sequence of cohesive and coherent linguistic elements, intended to display a particular intertextual potential, is actually appropriate to a given situation of occurrence” [Hatim and Mason 1997: 20]. The choice of translation methods is primarily governed by the functions, conventions of scientific communication in the target culture, and norms of the target language. The example below is taken from the text on telecommunications.

ST: While fees for data transfer of e-mail long ago went the way of the *extinct dodo bird of Mauritius*, latency and metering of data transfer for intercloud transfer is still an issue [Sarna 2011: 83].

TT: Lai gan maksa par datu nosūtīšanu pa e-pastu *jau sen ir nogrimusi aizmirstībā*, latentums un datu pārraides mērijumi joprojām ir aktuāls problēmjuatājums starpmākoņu pārraidē.

The Latvian language is not so flexible as to the application of rhetorical devices characteristic of English popular scientific texts. Therefore, explanatory translation has been used in the target language to reproduce the idiomatic expression *to go the way of dodo bird of Mauritius*, which means *to disappear, to be cancelled, go extinct or become obsolete*.

It has been a long time since scholars challenged the use of metaphor in scientific texts. At present, metaphors are used in all kinds of texts, not only poetry and belle-letters, and fulfil different functions. They can help persuade readers, explain complex information, establish relationships, create visual images in the mind of readers, as well as attract attention to the communicated information. The example below is also taken from the text on telecommunications.

ST: Mobile *ran fixed off the road, took its wallet and keys, and sped off into the sunset* with 6+ billion connections [Donner 2015: 19].

TT: Mobilā telefonija *aņsteidza fiksētos sakarus, pievāca tās maciņu un atslēgas, un nozuda saulrietā* ar vairāk nekā 6 miljardiem savienojumu.

The source text metaphor is very creative and meaningful. It is translated through combination of sense and gloss added to it in order to ensure a comprehensive understanding by readers. In general, a word-for-word translation strategy has been used in combination with some standard translation methods, i.e., lexical addition and specification. Thus, the authors of popular scientific texts use rhetorical strategies to promote readers' awareness, understanding of inventions and discoveries.

Translation of culture-specific concepts

Cultural differences take various forms and may exert different effects. They arise from symbols, rituals, values that differ from country to country. Different layers of

culture exist at such levels as national, regional, gender, generation, social class, and corporate ones. It should be noted that, as stated by Geert Hofstede (1997), people even within the same culture carry several layers of mental programming within themselves.

Various scholars have undertaken attempts to classify culture-specific concepts [Baker 1992; Venutti 1995] as well as propose detailed classifications and list such categories as *public and social life, customs and pursuits, ecology* [e.g. Espindola 2006; Newmark 2010].

Peter Newmark [2010: 176–177] proposes five main translation strategies: *transference* (used when a culture-specific concept has already been adopted in the target language); *cultural equivalent*; *descriptive equivalent* (when a culture-specific concept is translated by a more generic term with supplementary components); *componential analysis*; and *transonym* (conversion of personal, geographical, and literary proper names). The scholar [ibid.: 178] also maintains that “other translation procedures are marginal”, e.g. literal translation, synonymy, modulation, paraphrase, reduction and expansion, shifts, and cultural footnotes. In practice, translators usually use several translation strategies, for example, loanword, calque, substitution, and explanation to meet the acceptability requirements in the target culture [Shäffner and Wiesemann 2001: 33].

The following example is taken from the text on economics and is connected with the problem of adaptation. According to Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet (1958), adaptation is “a procedure which can be used whenever the context referred to in the original text does not exist in the culture of the target text, thereby necessitating some form of re-creation” [Munday 2008: 58]. Moreover, the authors consider that adaptation “involves changing the cultural reference when a situation in the source culture does not exist in the target culture” [ibid.: 58].

ST: “No sooner is the headline consumer price basket published than we immediately enter into *an economic hokey cokey dance*, with a frenetic process of adjustment that is forever putting things in and taking things out of the headline index” [Donovan 2015: 62].

The culture-specific unit *hokey cokey* is used in the source text to explain the situation with the consumer price basket. The hokey cokey is a children circle dance with a characteristic accompanying tune and lyrics structure. It is well known in English-speaking countries. The dance follows the instructions given in the lyrics of the song: *You put your [left arm] in, Your [left arm] out: In, out, in, out*. The phrases used by the author in the sentence *putting things in and taking things out* resemble the song (and intensify the effect). The suggested cultural equivalent of hokey cokey may be the children game “Ādamam bij septiņ’ dēli”. The question then arises as to whether it is appropriate in the target text. Taking into account the scientific conventions and norms of the target language, it would be rather acceptable to omit the culture-specific unit and compensate for the loss with the explanations added.

Translation of neologisms

Popular scientific texts are rich in lexical neologisms that play not only a decorative role but also increase the information density [Fischer 1998]. Maria Teresa Cabré

[1999: 205] states that “a unit is a neologism if it has arisen recently, if it is not in dictionaries, if it exhibits signs of formal instability (e.g. morphological, graphic, phonetic) or semantic instability and if speakers perceive it as a new unit.” The scholar also suggests that we cannot categorise neologisms based on a single criterion.

Neologisms are often created by combining existing words or by giving words new and unique suffixes or prefixes, i.e., suffixation, conversion, and modification are used [Mauranen 2012]. Neologisms can also be created through abbreviation or simply through playing with sounds. They can also be borrowed from other languages and popular-science literature.

Translation of neologisms is one of the most difficult tasks faced by translators. As dictionaries cannot register immediately all new words, translators should explain neologisms or coin new words in the target language following certain word-creation patterns. It means that translators should take into account the context in order to transfer the meaning of neologisms into the target language.

The following translation methods of neologisms can be distinguished: finding an equivalent in the target language, transliteration/transcription, calque, and explanatory translation, as finding an analogue in the target language is not always possible. Linguistic economy that is characteristic of English makes the translators use transliteration or transcription, for example: *pharmageddon* – *farmagedons*; *haktivism* – *haktivisms*. Calque implies the borrowing of original concepts and notions such as *adflation* – *reklāmas inflācija*.

Without any background knowledge about the meanings of new words, translators risk to misuse them in the target language. It is important to check neologisms while using the explanatory method of translation. This method is considered to be the most productive in English-Latvian translation due to different means of expression in both languages. Sometimes a whole sentence is used in the Latvian language to convey the meaning of one word in English, for example: *wantrepreneur* – *cilvēks, kas vēlas izveidot uzņēmumu, bet kuram nav pietiekošu iemaņu, pieredzes u. c.* As demonstrated by the examples above, there is no single solution to translation of neologisms, and depending on a situation the translator chooses appropriate translation methods and approaches, taking into account available language resources, target culture norms, and acceptability requirements.

Conclusion

The research demonstrates that translation difficulties are mainly caused by differences in linguistic and rhetorical conventions between the source and target cultures.

In order to translate contemporary popular scientific texts, translators, as mediators responsible for the transfer of meaning to the target text, should be able to identify key characteristics of the source text and take into account the profile of the addressee of translation as well as the demands of the customers.

The range of competences translators should possess has changed, requiring a profound knowledge of both languages, higher level of intercultural competence, cross-disciplinary knowledge, as well as critical and analytical thinking skills.

LITERATURE

- Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London: Routledge, 1992. 304 p.
- Cabré, M. T. *Terminology. Theory, Methods and Applications* (Edited by Juan C. Sager, Translated by Anne De Cesaris). Amsterdam: John Benjamins, 1999. 248 p.
- Donner, J. *After Access: Inclusion, Development and a More Mobile Internet* (The Information Society Series). Cambridge: MIT Press, 2015. 312 p.
- Donovan, P. *The Truth about Inflation*. London: Routledge, 2015. 214 p.
- Espindola, E. *The Use and Abuse of Subtitling as a Practice of Cultural Representation: Cidade de Deus and Boyz 'N the Hood*. Santa Catarina: Universidade Federal de Santa Catarina, 2006. 182 p.
- Fischer, R. *Lexical Change in Present-Day English. A Corpus-Based Study of the Motivation, Institutionalization, and Productivity of Creative Neologisms*. Tübingen: Narr, 1998. 209 p.
- Gross, A. *The Rhetoric of Science*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. 286 p.
- Hatim, B., Mason, I. *The Translator as Communicator*. London: Routledge, 1997. 217 p.
- Hofstede, G. *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. NY: McGraw Hill, 1997. 279 p.
- Jakobson, R. On linguistic aspects of translation. R. A. Brower (Ed.). *On Translation*. Oxford: Oxford University Press, 1966, pp. 232–239.
- Krings, H. Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French (L2). J. House, et al. (Eds.). *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Narr, 1986, pp. 263–276.
- Mauranen, A. *Exploring ELF: Academic English Shaped by Non-native Speakers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 282 p.
- Montgomery, S. L. *The Chicago Guide to Communicating Science*. Chicago: University of Chicago Press, 2003. 239 p.
- Munday, J. *Introducing Translation Studies* (2nd ed.). London: Routledge, 2008. 256 p.
- Myers, G. Discourse studies of scientific popularization: Questioning the boundaries. *Discourse Studies* 2003, 5(2), pp. 265–279.
- Neubert, A. Models of translation. Tirkonnen-Condit, S. (Ed.). *Empirical Research in Translation and Intercultural Studies*. Tübingen: Narr, 1991, pp. 17–26.
- Newmark, P. Translation and Culture. B. Lewandowska-Tomaszczyk (Ed.). *Meaning in Translation*. Frankfurt: Peter Long GmbH, 2010, pp. 171–182.
- Nord, C. *Text analysis in translation: Theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam: Rodopi, 2005. 274 p.
- Sager, J. C. *Language Engineering and Translation: Consequences of Automation*. Amsterdam: John Benjamins, 1994. 345 p.
- Sarna, D. E. A. *Implementing and Developing Cloud Computing Applications*. London: CRS Press, 2011. 299 p.
- Schäffner, C., Wiesemann, U. *Annotated Texts for Translation: English-German: Functionalist Approaches Illustrated*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 2001. 304 p.
- Swales, J. *Research Genres: Exploration and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 314 p.
- Venuti, L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995. 365 p.

Анатолий КУЗНЕЦОВ
(Даугавпилсский университет)

Синтаксические трансформации в трех переводах романа Агаты Кристи *The Murder of Roger Ackroyd*

Summary

Syntactical Transformations in Three Translations of the Novel *The Murder of Roger Ackroyd* by Agatha Christie

The novel *The Murder of Roger Ackroyd* was translated into Russian thrice. The analysis of such experience may be useful not only for practice in translation but also for theory of translation. In the article only syntactical transformations are described. The author considers successful and unsuccessful variants of translation from the point of view of the whole text. Grammatical regularities of English and Russian less often are reasons of transformations and variations, more often variations are the result of translators' preferences and have stylistic effects. Thus several simple sentences may be united into a complex one or vice versa, combination of words – into a predicative construction or a separate word and vice versa. Besides, the translators often transpose the words in a sentence changing the functional sentence perspective.

Key words: *syntactical transformation, simple and complex sentence, word combination, functional sentence perspective*

*

Теория перевода бурно стала развиваться во второй половине 20-го столетия. Требование эквивалентности перевода стали связывать с типами текстов (жанры, стили) и с характером работы переводчика (письменный, устный синхронный перевод). Важное место занимает и практическая реализация этих требований, изучение опыта переводчиков. Детективный жанр предполагает письменный перевод исходного текста как художественного. Следовательно, переводчик должен сначала познакомиться со всем текстом в оригинале и уяснить взаимосвязь деталей в тексте. Однако коммерческие планы издателей заставляют переводчика осуществить свою работу как можно быстрее. Считается, что этот жанр достаточно демократический, читающая публика не предъявляет особых претензий к стилю, точности передачи нюансов смысла. Конкуренция издательств и законы об авторских правах побуждают осуществлять перевод одного и того же текста разными специалистами. Можно сказать, детективному жанру повезло больше всех: одновременно выходят несколько переводов одного и того же произведения. Ср. точку зрения Катарины Райс: *Детективные и бульварные романы, несмотря на их более низкое качество, тем не менее, по жанру должны быть отнесены к «литературным» текстам. Но было бы неправомерно в аспекте выбора метода перевода и критериев его оценки относить их к текстам, ориентированным на форму, так как читателей интересует в них лишь захватывающее содержание, что отражается и в количестве их переводов. Поскольку читатель проявляет лишь незначительный интерес к эстетическим качествам (как правило чрезвычайно низким) такой литературы, было*

бы необоснованным требовать от переводчика увеличения затрат времени, которое понадобилось бы для учета и передачи элементов формы [Райс 1978: 210].

В плане количества переводов и тиражей это относится и к переводам классика английского детектива Агате Кристи, которую активно стали издавать на территории СССР только в 80-е годы 20-го столетия. Однако ни ее тексты, ни тексты Жоржа Сименона или Грэма Грина признать сочинениями низкого качества невозможно. Роман Агаты Кристи *The Murder of Roger Ackroyd – Убийство Роджера Экройда* (1926) – это искусно скроенный детектив, в котором преступник и рассказчик соединены в одном лице, и главная задача нарратора (а также и самого автора – Агаты Кристи) была не дать читателю и Эркюлю Пуаро догадаться об этом до конца романа. Нечто подобное мы имели в *Преступлении и наказании* Ф.М. Достоевского, но там читатель знал, кто преступник с самого начала, а интрига заключалась в том, сумеет ли Порфирий Петрович его разоблачить.

Роман *Убийство Роджера Экройда* известен в трех переводах: П₁ – И. Гуровой и Т. Озерской [Кристи 1990: 157–315] (он чаще всего воспроизводится в разных изданиях); П₂ – А.С. Петухова [Кристи 2016]; П₃ – А. Кондратенко [Кристи 1991]. Для анализа вариантов перевода взята лишь часть первой главы.

I.

CHAPTER 1. Dr Sheppard at the Breakfast Table

Mrs Ferrars died on the night of the 16th/17th September – a Thursday. I was sent for at eight o'clock on the morning of Friday the 17th. There was nothing to be done. She had been dead some hours.

П₁ **1. Доктор Шепард завтракает**

Миссис Феррар умерла в ночь на четверг. За мной прислали в пятницу, семнадцатого сентября, в 8 часов утра. Помощь опоздала – она умерла за несколько часов до моего прихода.

П₂ **Глава 1. Доктор Шепард завтракает**

Миссис Феррарс скончалась в четверг, в ночь с 16 на 17 сентября. За мною прислали в пятницу, 17 сентября, в восемь часов утра. К тому моменту, как я появился, сделать ничего было нельзя – она была мертва уже несколько часов.

П₃ **Глава 1. За завтраком**

Миссис Феррарс умерла в ночь с 16 на 17 сентября, в четверг. За мной прислали в восемь утра, в пятницу, семнадцатого. Делать мне было уже нечего: она скончалась за несколько часов до моего прихода.

Название главы в оригинале представляет собой непредикативную конструкцию, где выражение *at (breakfast) table* означает ‘having a meal’, т.е. это темпоратив со значением действия (принятия пищи) с локализованным оттенком. Русская синтаксема *за столом* скорее указывает на место, а не действие или занятие, причем от существительного *завтрак* невозможно образовать прилагательное по типу *за обеденным столом*. Для темпоратива со значением действия существуют синтаксемы *за завтраком*, *за обедом*, которые являются распространителем предложения со значением **параллельного действия**, прикрепленного к предикативному признаку [Золотова 1988: 252–253], например, *сидел / рассуждал за завтраком*.

Соединение напрямую субъекта с синтаксемой параллельного действия *Доктор Шеннард за завтраком* создает ощущение неполноты, которое присутствует и в оригинальном названии. В P_1 и P_2 предложена предикативная конструкция с глаголом *завтракает* в расчете на то, что читатель понимает: завтрак — это всего лишь фон для каких-то событий. Несколько затрудняет дальнейшее восприятие текста прямо выраженное 3-е лицо глагола, ведь повествование пойдет от 1-го лица. Только соединив указание в названии на специальность *доктор* и ранний вызов в дом миссис Феррар в начале главы, читатель наконец понимает, кто такой *Я*. Перевод названия в P_3 сам по себе хорош, но опущен субъект *доктор Шеннард*. Его фамилия появится только во второй главе, когда к нему обратится Роджер Экرويد. Причины же вызова этого *Я* в дом миссис Феррарс читатель должен найти в тексте и догадаться о его специальности.

Первое предложение включает сложный показатель времени события: календарная дата со значением перехода чисел, подчиненная темпоративу будущего события *on the night of*, а затем уточнение — день недели. Такой порядок естествен: обычно момент смерти связывается с числом календаря, а не днем недели. В P_1 вообще дата опущена, и конструкция *в ночь на* подключена ко дню недели — *в ночь на четверг*. Это досадная ошибка: получается, что миссис Феррар умерла в среду, четверг еще не наступил, и до пятницы пройдет не несколько часов, а более суток! Другие переводы точны, но порядок темпоративов в них разный, найдена русская конструкция *в ночь с... на...* В P_2 перемещение на первое место дня недели не оправданно. Заметим, что лексема *скончалась* подразумевает в пресуппозиции болезненное состояние человека перед смертью и готовность окружающих к этому событию, что не подтверждается дальнейшим контекстом, а *умерла* таких пресуппозиций не содержит. В P_3 слово *скончалась* уместно — в конструкции *до моего прихода* со значением предшествующего события.

В следующем предложении пассивная английская конструкция *I was sent for* (активная — *to sent for a doctor*) и с неопределенными агенсами (*кто? кого?*) одинаково передана по-русски неопределенно-личным предложением. Это закономерно в лингвистическом плане. Однако все три перевода дают конструкцию *За мной прислали*, которая намекает на транспорт, а в ситуации вызова врача было бы лучше сказать *За мной послали* или еще лучше — *Меня вызвали*. Темпоративы же в соответствии с оригиналом и «естественным» порядком (вызов врача фиксируется в первую очередь по часам, далее — день недели и число) расставлены правильно только в P_3 ; дата на первом месте в P_1 и P_2 сбивает с толку — ведь речь идет не о родственнике, которому надо успеть на похороны и для которого важнее не точное время, а день недели или число.

Последние два предложения во всех переводах объединены в одно сложное. Отрицательная часть лучше всего оформлена в P_3 , где вставлено местоимение 1-го лица, благодаря чему читатель догадывается о специальности повествователя. В P_1 вольный перевод: неопределенное в плане субъекта слово *помощь* никак не связывается с говорящим, который назван далее в добавочной конструкции *до моего прихода* (ср. *Моя помощь опоздала*). В P_2 добавленное выражение *к тому моменту, как я появился* предполагает действие до прихода врача, а вынесенное в конец *нельзя* получает семантику запрета, для семантики невозможности его надо переместить

в начало, ср.: *Когда я появился, уже нельзя было ничего сделать*. Объяснительная часть по-русски точнее передана в П₂, где использовано самое подходящее прилагательное состояния *мертва*, а не глаголы.

II.

It was just a few minutes after nine when I reached home once more. I opened the front door with my latchkey, and purposely delayed a few moments in the hall, hanging up my hat and the light overcoat that I had deemed a wise precaution against the chill of an early autumn morning.

П₁ Я вернулся домой в начале десятого и, открыв дверь своим ключом, нарочно замешкался в прихожей, вешая шляпу и плащ, которые я предусмотрительно надел, ибо в это раннее осеннее утро было прохладно.

П₂ Домой я вернулся в начале десятого. Открыл входную дверь своим ключом и намеренно задержался в прихожей на несколько минут, вешая на вешалку шляпу и легкое пальто, которое предусмотрительно надел для защиты от прохлады раннего осеннего утра.

П₃ Когда я вернулся домой, был уже десятый час. Я открыл английский замок парадного своим ключом и нарочно немного задержался в холле, вешая шляпу и легкое пальто, которое с разумной предусмотрительностью надел в это прохладное осеннее утро.

Все три переводчика в конечную позицию первого – в оригинале сложного предложения – вынесли показатель времени, хотя в оригинале рематическим является событие – появление дома, с подчеркивающим *once more* ‘опять’. Но все переводчики в соответствии с русской языковой традицией заменили темпоральный показатель *a few minutes after nine* на *в начале десятого / десятый час*. Выражение *вернулся домой* имеет смысл ‘оказаться внутри дома’, и открывание двери (в следующем предложении) – это «отмотка» событий назад.

Далее словосочетание *the front door* в П₁ свернуто до существительного *дверь* (что вполне допустимо), в П₂ это – *входная дверь*, а в П₃ – *парадное* ‘главный вход’, слово, характерное для жителей Санкт-Петербурга, как и *парадная дверь*. В П₃, кроме того, для точной передачи смысла слова *latchkey* добавлено словосочетание *английский замок*, потому что в русском языке нет выражения *английский ключ*. Переводчик П₃ оставил английское слово *hall* ‘passage, space, into which the main entrance or front door of a building opens’ без перевода, но в русском языке *холл* – это ‘помещение, обычно в общественных зданиях (...), предназначенное для отдыха, ожидания’ [СРЯ, IV 1984: 615]. Важная для повествователя деталь *своим ключом* (он не хотел привлекать внимание сестры) в П₁ ушла в деэпричастный оборот как второстепенная, а глагол *замешкался* содержит лишнюю сему осуждения (здесь: самого себя), поэтому вряд ли сочетается с наречием *нарочно* (поиск этого словосочетания в национальном корпусе русского языка не дал результатов); осталось здесь же без перевода обстоятельство *a few moments*.

Словосочетание *light overcoat* в П₁ передано одним словом *плащ*, включающим сему ‘непромокаемый’; эта одежда в сентябре вполне подходит. Точнее тип одежды обозначен в П₂ и П₃, хотя в обыденной речи сочетание *легкое пальто* не

используется. Интересно, что слово *that* переводчики по-разному передали: в П₁ форма множественного числа *которые* отнесена и к шляпе, и к плащу, а в П₂ и П₃ ед. ч. *которое* — только к пальто. Сама объяснительная фраза нигде не получила буквального перевода, а естественно звучит только в П₁, в остальных — хуже: *надел для защиты от прохлады* или *с разумной предусмотрительностью*. В словосочетании *an early autumn morning* требуется решить, к чему относится *early* — к осени или к утру [Хорнби 1992: 229–230]. В П₃ прилагательное опущено, в П₁ и П₂ *раннее* относится к утру, но неопределенный артикль явно указывает не только на *это* утро. Скорее всего, имелась в виду *ранняя осень* — сентябрь.

III.

To tell the truth, I was considerably upset and worried. I am not going to pretend that at that moment I foresaw the events of the next few weeks. I emphatically did not do so. But my instinct told me that there were stirring times ahead.

П₁ Откровенно говоря, я был порядком взволнован и расстроен, и хотя вовсе не предвидел событий последующих недель, однако тревожное предчувствие надвигающейся беды охватило меня.

П₂ Сказать по правде, я был здорово расстроен и обеспокоен. Не хочу притворяться, что в тот момент я предвидел все события, которые последовали в следующие несколько дней — подчеркну, что это было совсем не так, — но мои инстинкты подсказывали мне, что впереди нас ждут непростые времена.

П₃ Честно говоря, я был немного обескуражен и обеспокоен. Не хочу утверждать, что уже тогда предвидел события на несколько недель вперед, но интуиция подсказывала мне, что дни предстоят тревожные.

В этом фрагменте сложным для перевода является последовательность глаголов со значением эмоции *I was upset and worried*, из которых первый называет более сильное чувство. Удачней всего она передана в П₃ — *обескуражен и обеспокоен*, но наречие степени *considerably* почему-то переведено как *немного*.

Только в П₂ нет пропуска эмфатической конструкции *I emphatically did not do so*. Но плохо звучат конструкции с однокоренными словами *которые последовали в следующие несколько дней* и формой мн. числа *мои инстинкты*. П₁ выглядит как достаточно вольный.

IV.

From the dining-room on my left there came the rattle of tea-cups and the short, dry cough of my sister Caroline.
'Is that you, James?' she called.

П₁ Слева из столовой донесся звон чайной посуды, сухое покашливание и голос моей сестры Каролины:
— Джеймс, это ты?

П₂ Из столовой по левую руку от меня раздалось позвякивание чайных чашек и отрывистое, сухое покашливание моей сестры Кэролайн.
— Это ты, Джеймс? — спросила она.

П₃ Слева, из столовой, послышался характерный стук чашек и короткое сухое покашливание моей сестры Каролины.
– Это ты, Джеймс? – спросила она.

Здесь в П₁ фраза *she called* трансформирована в существительное *голос*. А в П₂ и П₃ добавлены лишние слова *по левую руку от меня* (обычно о сидящих рядом) и *характерный стук*.

Подведем итоги. В рассматриваемых фрагментах романа менее всего требовалось изменить структуру предложения в соответствии с языковыми особенностями русского языка – пассивную конструкцию заменить неопределенно-личной конструкцией. Чаще трансформация касается словосочетаний из нескольких существительных и прилагательных: *the events of the next few weeks – событий следующих недель / события, которые последовали в следующие несколько дней / события на несколько недель вперед*. При этом наблюдаются случаи, названные Н.К. Гарбовским как «деформации добавлением и опущением» [Гарбовский 2004: 510–514]. Словосочетания переводятся словом и наоборот слово переводится словосочетанием. Предикативная конструкция заменяется словосочетанием с пропозициональным смыслом. Несколько простых предложений объединяются в сложные, и наоборот – сложные трансформируются в простые. Кроме того, переводчики иногда неоправданно прибегают к перестановке второстепенных членов предложения (обстоятельств времени, места и др.), изменяя актуальное членение [Черняховская 1976]. Во всех трех переводах отмечаются небрежности в переводе как в передаче смысла оригинала, так и в правильности русских конструкций.

ЛИТЕРАТУРА

- Кристи, А. Убийство Роджера Экройда. Пер. И. Гуровой, Т. Озерской. Кристи, А. *Сочинения*. Том первый. («Детектив и политика». Приложение). Москва: Московская штаб-квартира Международной ассоциации Детективного и политического романа, 1990, с. 157–315.
- Кристи, А. Убийство Роджера Экройда. Пер. А. Кондратенко. Кристи, А. *Избранные произведения*. Новосибирск: Гермес, 1991.
- Кристи, А. *Убийство Роджера Экройда*. Пер. А.С. Петухова. Москва: Издательство «Э», 2016.
- Гарбовский, Н.К. *Теория перевода*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 2004.
- Золотова, Г. А. *Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса*. Москва: Наука, 1988.
- Райс, К. Классификация текстов и методы перевода. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике*. Сборник статей / Вступ. статья и общая ред. перевода В.Н. Комиссарова. Москва: Международные отношения, 1978, с. 202–228.
- Словарь русского языка в четырех томах*. Изд. второе, испр. и доп. Москва: Русский язык, 1984.
- Хорнби, А. С. *Конструкции и обороты английского языка / Пер. с англ. А. С. Игнатьева*. Москва: АО «Буклет», 1992.
- Черняховская, Л.А. *Перевод и смысловая структура*. Москва: Международные отношения, 1976.

Dace LIEPIŅA, Rasma MOZERE
(University of Latvia)

Contrastive Analysis of the Transfer of Terms in the Translation of the Latvian Civil Law of 1937 from Latvian into English

Summary

Contrastive Analysis of the Transfer of Terms in the Translation of the Latvian Civil Law of 1937 from Latvian into English

The Latvian Civil Law of 1937 is viewed as a considerable achievement in the development of the Latvian system of law. After the restoration of independent statehood of Latvia in 1991 the Civil Law of Latvia was reinstated and effective as of 1992. Publications of the pre-war period testify to the transfer of concepts from Roman law, Russian and German civil law systems as well as reveal the influence of Latin, German, and Russian on Latvian terminology in the field of civil law. After accession to the EU the English language has become the main vehicular language in the communication of various countries and institutions as well as the exchange of information. In the case of law it means interaction of two systems of law – common law and civil law and the respective terminological systems. The analysis of property-related equivalents reveals certain inconsistency in the use of equivalents and in the transfer of terminology for designation of specific concepts and phenomena that may encumber the correct interpretation of the message.

Key words: *civil law, equivalent, property, term, transfer*

Kopsavilkums

Terminu pārnese sastatāmā analīzē 1937. gada Latvijas Civillikuma tulkojumā no latviešu valodas angļu valodā

1937. gada Latvijas Civillikums uzskatāms par nozīmīgu sasniegumu Latvijas tiesību sistēmas attīstībā. Pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas 1991. gadā Civillikuma darbība tika atjaunota. Pirmskara publikācijas jurisprudences jomā liecina par nozares jēdzienu pārnesei no romiešu tiesībām, krievu un vācu civiltiesību sistēmām, kā arī atklāj latīņu, vācu un krievu valodas ietekmi latviešu valodas civiltiesību terminoloģijā. Eiropas Savienības dalībvalstīs angļu valoda ir kļuvusi par galveno saziņas valodu. Jurisprudencē tas nozīmē divu tiesību – angloamerikāņu un civiltiesību – un attiecīgo terminoloģisko sistēmu mijiedarbi. Terminoloģisko atbilstumu analīzē atklāj lietojuma nekoncekvenci pārnēsē no vienas valodas citā valodā, kas ietekmē vēstījuma precīzu izpratni.

Atslēgas vārdi: *civiltiesības, atbilstmes, īpašums, termins, pārnese*

*

Countries have always enjoyed a considerable margin of appreciation in regulating various aspects of human life in their law in line with their respective historic development and approved practices. Yet the free movement of people and capital within the EU has enabled individuals to own properties in different countries, to establish undertakings and conduct business in several countries which fall under diverse national laws. The process of harmonization of Latvian law with EU law involved the transfer

of new concepts and certain influences and interaction of different terminological systems in search of equivalents for the transfer from the source language to the target language.

The next step in the development of EU law is harmonization of European private and commercial law that has been on the EU agenda already for a long time. In February 1997, a large symposium convened in the Hague to discuss possibilities of formulating a European Civil Code that would harmonize European private and commercial law and that would be binding for all member states. Since then a dedicated Internet site of European Civil Law (ECL) has been “created to provide online free information on the principles of European Civil Law and the rules of private international law of the European Communities” [ECL: Online] and provides access to regulations and directives that have been enacted in an effort to streamline applicable rules and practices in areas pertaining to private law. A good illustration of efforts to harmonize private law is Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession [Regulation (EU) No. 650/2012: Online] that was adopted in view of the complicated nature of cross-border inheritance cases when multiple succession laws must be applied in the event of the person’s demise, that regulate succession and inheritance in various EU member states, i.e., the disposal of the person’s property in event of the person’s death. As the English language functions as a vehicular language in communication and information transfer in the EU the cluster of property-related terms in Latvian civil law and appropriate English equivalents acquire particular relevance in view of the need of providing accurate information that would be devoid of ambiguities and legally precise and concise formulations of concepts and appropriate terminological designations.

In general, two trends can be delineated in the choices made by translators of Latvian legal texts into English – to use terms that designate the given concept and have the same effect in common law, thus following Beaupre’s principle of legal equivalence [Beaupre 1986: 179], or to develop terms in the target language that would be as close as possible to the term in the source language as the transfer of terms from Latvian into English implies interaction of two different systems of legal terminology – the terminological system of common law and the terminological system of civil law, sometimes also called Roman-Germanic continental law. There are few research studies on the development of legal terminology in Latvian. It can be assumed that absence of systematic research on Latvian legal terminology has been caused by the rapid succession of systems of law in the history of the country as the Civil Law of the Republic of Latvia was enacted in 1938 and remained in effect only for two years until 1940, followed by the Soviet period when the Civil Code and Criminal Code of the Russian Federation were applied from 1940 until 1961 when finally the Criminal Code and Criminal Procedure of the Latvian SSR were enacted in 1961 and the Civil Code of the Latvian SSR – in 1963. During the interim period of 1991–1993 Soviet law still applied, the Civil Law of 1937 was reinstated in 1992 and in 1998 the Criminal Law of the Republic of Latvia and the Civil Procedure Law of the Republic of Latvia were enacted by the Saeima. The Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia was finally

enacted in 2005. The most comprehensive description of legal Latvian can be found in the book by L. Roze “Latviešu valoda pirms 100 gadiem” [Roze 1962: 43–47], published in 1962, in the article by L. Birziņa on aspects of legal Latvian published in the volume “Latviešu valodas kultūras jautājumi” in 1966 [Birziņa 1966: 65–70], followed by a methodological aid for law students by L. Birziņa “Latviešu juridiskās terminoloģijas attīstība XIX–XX gs.”, published in 1991 [Birziņa 1991].

The Latvian Civil Law of 1937, reinstated in 1992, is justly considered to be a significant achievement in the history of Latvian law. It is also unique as it was formulated for a new country by the leading law specialists of the time: University professors Dr. iur. V. Bukovskis, Dr. iur. A. Loeber, Dr. iur. A. Būmanis, Dr. iur. A. Švābe, practicing court judges R. Alksnis, T. Zvejnieks, M. Ēlers, and practising attorneys-at-law J. Kēmanis and V. Dāvids. In 2004 Professor D. A. Loeber, the son of Professor A. Loeber, dedicated an article to commemorate the 66th anniversary of the Latvian Civil Law where he gave a brief account of the history of the development of the Civil Law of 1937 – its roots in Roman law – Codex Justinianus, the influence of the German and Swiss Civil Codes [Loeber 2004: Online]. Unfortunately, no archives documenting work on the draft Civil Law have survived and information about decisions concerning designations of various concepts must be pieced together from publications of the period. The journal “Tieslietu Ministrijas vēstnesis” issued by the Ministry of Justice for the legal profession from 1922 until 1940 has proved to be a valuable source in this respect as it contains articles by authors of the Civil Law and provides an insight into the development of civil law terminology in the course of drafting the new Civil Law, discussions concerning concepts, terminology and more importantly, the legal language which, in fact, had to be created anew. These publications throw light on the emergence of legal concepts in Latvian civil law, references to sources that influenced the drafting process and designations of legal concepts in Latvian legal terminology.

There are articles dedicated to specific disputable interpretations of key legal concepts and one of such clusters of key terms is related to property issues. B. Disterlo in his article “Daži vārdi par terminoloģiju likumdošanā” (Some words on terminology in legislation) discusses terms **manta** and **īpašums** used in Article 707 of the Civil Law in the Chapter on Property Law referring to Russian equivalents used in Article 420 of the Russian Civil Law – **собственность** and **имущество** [Disterlo 1936: Online]. The publication is immediately followed by an article by A. Būmanis “Piezīmes pie B. Disterlo k-ga raksta par terminoloģiju likumdošanā” (Notes on Mr B. Disterlo’s article on terminology in legislation) where he objects to criticism expressed by B. Disterlo, noting that these terms had proved to be quite difficult to handle for the drafting commission. He indicates that the term **manta** (Lat. **bona**, Germ. **Vermögen**) is an abstract collective concept, i.e., the entirety of all rights that could be assessed in monetary terms that belongs to the subject of law to be used only in the singular, with the remark that Russian legal professionals also distinguish among **имущество**, **собственность** and **вещь** [Būmanis 1936: Online].

A. Būmanis, one of the authors and the editor of the draft Civil Law has left a unique testimony that illustrates considerations that were at the basis of decisions concerning terminology. The dictionary of terms “Civiltiesību terminu vārdnīca” that he compiled in the course of drafting the Law was published in 1937 as a supplement

to the professional journal “Tieslietu Ministrijas vēstnesis”. It provides Latvian legal terms with references, whenever possible, to the respective Latin term from Roman law and equivalents in German and Russian, thus clearly delineating the transfer of concepts and terms from Codex Justinianus, German and Russian civil law and the influence of Latin, German, and Russian terminology: “**īpašums** – Lat. **dominium, proprietas**, Germ. **Eigentum**, Russ. **собственность**” [Būmanis 1937: 18], “**lieta** – Lat. **res**, Germ. **Sache**, Russ. **вещь**” [Būmanis 1937: 28], “**manta** – Lat. **bona, patrimonium**, Germ. **Vermögen**, Russ. **имущество**” [Būmanis 1937: 31].

In 2001 a new English translation was published of the Civil Law of Latvia together with a Glossary of Terms: Latvian – English and English – Latvian that serve as the main source of reference for terminological equivalents pertaining to Latvian civil law and its English translation. Yet it must be noted that the authors of the Glossary developed in 2001 on the basis of the Latvian – English translation of the Latvian Civil Law have been very selective in the choice of entries. Even though the terms **manta, lieta, īpašums** constitute a cluster of core terms used in property law, inheritance law, and family law, only the term **īpašums** and its English equivalents **property** and **ownership** have been included in the Glossary.

The analysis of the above terms and their English equivalents in the translation of the Latvian Civil Law has revealed that in the Chapter on property law three Latvian terms **manta, lieta, īpašums** have one English equivalent **property**: “841. *pants*. *Lietas ir ķermeņiskas vai bezķermeņiskas. Bezķermeņiskas lietas ir dažādas personiskas, lietu un saistību tiesības, ciktāl tās ir mantas. / Property is tangible or intangible. Intangible property consists of various personal rights, property rights and rights regarding obligations, insofar as such rights are constituent parts of property*” [LCL 2001: 197]. Black’s Law Dictionary defines **property** as a possession and also as a sum of rights “*that which is peculiar or proper to any person; that which belongs exclusively to one; in the strict legal sense, an aggregate of rights which are guaranteed and protected by the government*” [BLD 1991: 845].

In Article 927 still another English equivalent **ownership** has been used for the term **īpašums**: “927. *pants*. *Īpašums ir pilnīgas varas tiesība pār lietu, t.i., tiesība valdīt un lietot to, iegūt no tās visus iespējamus labumus, ar to rīkoties un noteiktā kārtā atprasīt to atpakaļ no katras trešās personas arī pašuma prasību. / Ownership is the full right of control over property, i.e., the right to possess and use it, obtain all possible benefit from it, dispose of it and, in accordance with prescribed procedures, claim its return from any third person by way of an ownership action*” [LCL 2001]. Black’s Law Dictionary defines **ownership** as “*collection of rights to use and enjoy property, including right to transmit it to others*” [BLD 1991: 765].

The term **property** is also used as an English equivalent in the Chapter on inheritance law: Article 382. *immovable and movable property* for *kustamā un nekustamā manta* [LCL 2001: 113]; Article 497. *bequeathed property* – *novēlētas lietas* [LCL 2001: 133]; Article 641. *independent property* – *brīvā manta* [LCL 2001: 156]; Subchapter 4 *property without heirs* – *bezmantinieku manta* [LCL 2001: 120] although in the case of *bezmantinieku manta* there is an English equivalent – in the UK the property that has no heirs is referred to as **ownerless property** or **bona vacantia**, i.e., “*goods*

without an apparent owner, such as treasure trove or the estate of a person dying intestate and without heirs, to which the Crown may have right” [CD: Online].

It must be pointed out that the equivalent **property** has not always been used consistently as the content of the legal provision has required making a distinction of **manta**, **lieta**, **īpašums** and thus yet another term **thing** has been used in the English translation: “931. pants. *Par piegūšanas priekšmetu var būt: 1) dzīvi bezīpašnieka priekšmeti, it sevišķi meža dzīvnieki; 2) nedzīvas kustamas lietas, kas vēl nevienam nav piederējušas, vai kuras to īpašnieks ir atmetis, nozaudējis vai noslēpis, kā arī apslēpta manta. / The subject of appropriation may be: 1) ownerless live things, especially wild animals; and 2) inanimate movable things which have not yet belonged to anyone, or which have been abandoned, lost or hidden by their owner, as well as concealed property.* [LCL 2001: 211]. According to Black’s Law Dictionary, a **thing** is “*the object of a right; i.e., whatever is treated by the law as the object over which one person exercises a right, and with reference to which another person lies under a duty*” [BLD 1891: Online] with further explanation that: “**Things** are distributed into three kinds: (1) *Things real or immovable, comprehending lands, tenements, and hereditaments; (2) things personal or movable, comprehending goods and chattels; and (3) things mixed, partaking of the characteristics of the two former, as a title-deed, a term for years. The civil law divided things into corporeal (tang ~ possunt) and incorporeal (tangi non possunt)*” [BLD 1891: Online]. However, neither the term **manta** nor the term **lieta** with respective equivalents have been included in the glossary, nor is the English equivalent **thing** listed in the glossary.

In summary it can be concluded that the term **lieta** has two English equivalents used in the translation of the Latvian Civil Law – **property** and **thing**; the term **manta** has one equivalent **property** while the term **īpašums** has two equivalents – **property** and **ownership**. The diversity of equivalents even for such a small cluster of terms may give rise to ambiguities and misinterpretations and certain background knowledge of the Latvian Civil Law is required to correctly interpret and translate civil law related texts. The brief research study has also confirmed the urgent need for in-depth research on Latvian legal discourse that has evolved over the last of 80 years that until now has been fragmented and sporadic.

LITERATURE

- Beaupre, M. *Interpreting Bilingual Legislation*. Toronto: Carswell, 1986. 267 p.
- Birziņa, L. Izkopsim juridiskos izteicienus un terminus! *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rīga: Liesma, 1966, 65.–70. lpp.
- Birziņa, L. *Latviešu juridiskās terminoloģijas attīstība XIX–XX gs.* Rīga: Latvijas Universitāte, 1991. 23 lpp.
- Black’s Law Dictionary*. St. Paul, Minn, West Publishing Co, 1991. 1123 p.
- Būmanis, A. *Civiltiesību terminu vārdnīca*. Rīga: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1937. 60 lpp.
- Būmanis, A. Piezīmes pie B. Disterlo k-ga raksta par terminoloģiju likumdošanā. *Tieslietu ministrijas vēstnesis* 1936. gads Nr. 4. Pieejams: <http://tzpi.lu.lv/pirmais-neatkaribas-laiks/tieslietu-ministrijas-vestnesis/>

- Disterlo, B. Daži vārdi par terminoloģiju likumdošanā. *Tieslietu ministrijas vēstnesis 1936. gads Nr. 4*. Pieejams: <http://tzpi.lu.lv/pirmais-neatkaribas-laiks/tieslietu-ministrijas-vestnesis/>
European Civil Law (ECL). Available: <http://www.europeancivillaw.com/>
Latvijas Republikas Civillikums – The Civil Law of Latvia. Rīga: Preses nams, 2001. 112 lpp.
Latvijas Republikas Civillikuma terminu vārdnīca – The Civil Law of Latvia, Glossary of Terms. Rīga: Preses nams, 2001. 112 lpp.
- Loeber, D. A. Par Latvijas Republikas Civillikumu. *Latvijas Vēstnesis*, 26.10.2006., Nr. 171 (3539). Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/146509>
- Roze, L. *Latviešu valoda pirms 100 gadiem*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962. 90 lpp.
- Regulation (EU) No. 650/2012 – Regulation (EU) No. 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. Available: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012R0650>

ONLINE DICTIONARIES

- BLD – *Black's Law Dictionary*. Available: <http://thelawdictionary.org/>
CD – *Collins Dictionary*. Available: <http://www.collinsdictionary.com/>

Renata LUKOŠIENĖ
(Šiauliai University)

Definitions of Trees in English and Lithuanian Explanatory Dictionaries

Summary

Definitions of Trees in English and Lithuanian Explanatory Dictionaries

The present research focuses on the comparative study of definitions of trees from English and Lithuanian explanatory dictionaries. *The Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (MED)* and *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (the Dictionary of Modern Lithuanian, hereinafter DML)* have been chosen for the analysis. The scope of the research is 203 definitions denoting names of trees (89 examples from *MED* and 114 examples from *DML*). The research aims to determine the most common types of definitions preferred by the dictionaries, to ascertain what features of a particular world fragment are reflected in the meanings of the analysed words, to compare and contrast English and Lithuanian definitions of trees.

Descriptive definitions turned out to be the prevailing pattern in both dictionaries. Other patterns of definitions (synonymic and the combination of descriptive and synonymic definitions) are rarely used to define names of trees in both dictionaries.

Key words: *explanatory dictionaries, lexicographic definition, names of trees*

Santrauka

Medžių definicijos anglų ir lietuvių kalbų aiškinamuosiuose žodynuose

Šiame straipsnyje nagrinėjamos ir lyginamos medžių definicijos, surinktos iš aiškinamųjų anglų ir lietuvių kalbų žodynų, tokių kaip *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners* ir *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno (DŽ)*. Straipsnyje analizuojamos 203 definicijos, apibūdinančios medžių pavadinimus (89 pavyzdžiai yra iš *Macmillan* žodyno ir 114 pavyzdžių yra iš *DŽ*). Siekiama nustatyti, kokie žodžių reikšmių aiškinimo būdai yra dažniausiai vartojami pasirinktuose žodynuose, kokie pasirinkto pasaulio fragmento požymiai yra atspindėti nagrinėjamų žodžių reikšmėse, bei palyginti angliškas ir lietuviškas medžių definicijas.

Nustatyta, kad dauguma medžių pavadinimų abiejuose žodynuose yra apibūdinama apibrėžiamuoju-aprašomuoju žodžio reikšmių aiškinimo būdu. Retais atvejais žodžių reikšmės aiškinamos sinonimais arba sinonimai vartojami kaip pagalbinė aiškinamoji priemonė apibrėžiamajam-aprašomajam aiškinimui.

Prasminiai žodžiai: *aiškinamieji žodynai, leksikografinė definicija, medžių pavadinimai*

*

Introduction

The present article focuses on the comparative study of definitions of trees from English and Lithuanian explanatory dictionaries. Two dictionaries have been chosen for the analysis – the first edition of the *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (MED)* and the fourth edition of *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (Dictionary of Modern Lithuanian, hereinafter DML)*.

Although much attention has been paid to the study of dictionaries and lexicographic definitions by other linguists, however, there is little research that concentrates on comparison of English and Lithuanian dictionaries and, in particular, definitions of trees. A. Nakutienė [2010] compares linguistic and semiotic characteristics of the *Merriam-Webster Dictionary* and the *Dictionary of Modern Lithuanian*. Definitions of trees in the *Macmillan English Dictionary* and the *Oxford English Dictionary* are analysed in the articles by R. Lukošienė [2013a, 2013b].

The *Macmillan English Dictionary* is considered to be one of the best dictionaries of the 21st century. The first edition of the dictionary, published in 2002, quickly became one of the most popular learners' dictionaries around. The dictionary won two prestigious awards, from the English Speaking Union (HRH The Duke of Edinburgh English Language Book Award, 2002) and from the British Council (Innovation Award, 2004). As both these institutions recognized, MED had achieved the difficult task of combining a strong background in linguistic theory with a down-to-earth, learner-friendly approach to language description which would help students become more independent and more confident in their use of English [<http://www.macmillan dictionaries.com/features/how-dictionaries-are-written/med/>].

The *Dictionary of Modern Lithuanian* is one of the fundamental works of general Lithuanian language. As the preface of the dictionary says, it is a one-volume, explanatory, normative dictionary for a wide range of readers. The dictionary contains more than 74 thousand words, nearly 50 thousand dictionary articles.

The *MED* has over 100,000 references with 30,000 idioms and phrases. All the definitions in *MED* are written using a carefully selected 'defining vocabulary' of 2,500 words so that it is easy to understand the definitions.

The scope of the present research is 203 definitions denoting names of trees (89 examples from *MED* and 114 examples from *DML*).

The article sets out to achieve several basic **objectives**:

1. to determine the most common types of definitions preferred by the dictionaries;
2. to ascertain the features of a particular world fragment reflected in the meanings of the analysed words;
3. to compare and contrast English and Lithuanian definitions of trees.

The following **research methods** have been applied in the work: analysis of scientific literature, descriptive method, comparative method, and componential analysis. The componential analysis applied helped to ascertain how many and what semes make up the meaning of the word and to compare definitions provided in the mentioned dictionaries.

Three types of word meaning explanations have been used in lexicography for many years: descriptive definition, synonym, and reference. The main and most frequent explanation of meanings is descriptive definition [Jakaitienė 2005: 79].

D. Tekorienė and N. Maskaliūnienė [2004: 64] suggest six patterns of meaning explanations:

- 1) by means of descriptive definitions or paraphrases;
- 2) by full-sentence definitions built on the typical syntactical pattern of the word defined;
- 3) with the help of synonymous words;

- 4) by describing the thing which the word designates, i.e., by encyclopaedic description;
- 5) by means of cross-references;
- 6) sometimes two kinds of definitions may be used in conjunction.

Research results

The investigation of the collected data has revealed that descriptive definitions dominate in the analysed dictionaries, e.g. *ash*, *ash tree* 'a tree with a smooth grey bark' [MED], *uosis* 'alyvmedinių šeimos medis plunksniškais lapais, kieta, lanksčia mediena (Fraxinus)' [DML]. The *Dictionary of Modern Lithuanian* very often provides additional scientific details of the tree it defines, i.e., its species and its Latin name.

In the *Macmillan English Dictionary* meanings of three words are defined with the help of a synonym: *gum*, *gum tree* 'a eucalyptus tree', *pawpaw* 'a papaya', *linden* (mainly AmE) 'a lime tree'. The *Dictionary of Modern Lithuanian* has more definitions of this type, e.g. *apelsinmedis* 'augalas apelsinas', *blindė* 'toks gluosnis', *epušė* 'drebulė', *jovaras* '1. Didžioji tuopa (*Populus deltoides*). 2. Paprastasis skroblas (*Carpinus betulus*). 3. Platanalapis klevas (*Acer pseudoplatanus*)', *karklas* 'toks krūminis gluosnis (*Salix*)', *virbis* 'toks gluosnis (*Salix pentandra*)'. According to H. Bejoint [2000: 198], the use of a synonym is not a definition at all; it is used because it is economical, but it only sends the user back to another entry.

Some words in both dictionaries are defined in several ways – by an explicit descriptive definition and a synonym. Two instances have been found in the *Macmillan English Dictionary*: *rowan* 'a small tree that produces bright red berries (= small round fruits): mountain ash', *mountain ash* 'a tree with bright red-orange fruit that grows mainly in northern countries: rowan'. The *Dictionary of Modern Lithuanian* also uses this pattern of definition, e.g. *akacija* 'ankštinių šeimos šiltųjų kraštų medis arba krūmas geltonais arba baltais žiedais, iš kurio sakų daromi klijai. Taip pat vikmedis, žirnmedis', *drebulė* 'medis pilka ar pilkai žalia žieve ir drebanciais lapais (*Populus tremula*), epušė', *kėnis* 'spygliuotis parkų medis pilka žieve, kaip menturis išsišakojusia kūgiška laja, balteglė (*Abies*)', *vikmedis* 'dekoratyvinis ankštinių šeimos medis arba krūmas, baltoji akacija (*Robinia*)', *žirnmedis* 'dekoratyvinis ankštinių šeimos krūmas arba medis, geltonoji akacija (*Caragana*)'.

It has been observed that ten names of fruit trees in the *Macmillan English Dictionary* have a different type of definition. In fact, they are not defined, but included in the definitions of the fruits produced by those trees, e.g. *lemon* 'fruit with a hard yellow skin and sour juice. It grows on a *lemon tree*'; *fig* 'a soft fruit with purple or green skin and a lot of small seeds inside. It grows on a *fig tree*'; *orange* 'a round fruit that has a hard orange-coloured skin called peel, and that divides into parts called segments. It grows on an *orange tree*'. Other words defined in this way are: *apple*, *peach*, *pear*, *pecan*, *plum*, *olive*, and *papaya*. However, names of other fruit trees are defined by means of a descriptive definition, e.g. *cherry* (or *cherry tree*) 'a tree that produces cherries', *citrus* (or *citrus tree*) 'a tree that produces fruit such as oranges or lemons'.

The *Dictionary of Modern Lithuanian* describes all the fruit trees and indicates their specific features, e.g. *citrina* 'rūtinių šeimos šiltųjų kraštų vaismedis, vedantis sultingus, rūgščius vaisius (*Citrus limon*)'; *figa* 'šilkmedinių šeimos šiltųjų kraštų

vaismedis, vedantis minkštus, valgomus vaisius (*Ficus carica*); *apelsinas* ‘rūtinių šeimos šiltųjų kraštų vaismedis, vedantis oranžinius sultingus, saldžius arba sadžiarūgščius vaisius (*Citrus sinensis*)’, etc.

Some definitions in both dictionaries are circular. As G. Kemerling explains [2011], “a circular definition uses the term being defined as part of its own definition, it can’t provide any useful information; either the audience already understands the meaning of the term, or it cannot understand the explanation that includes that term”. Three definitions of this kind have been discovered in the *Macmillan English Dictionary: cherry* (or *cherry tree*) ‘a tree that produces cherries’, *almond* ‘a small tree with pink flowers that produces almonds’, *palm* ‘a palm tree or a large plant similar to a palm tree’. Definitions of the same tree names in the *Dictionary of Modern Lithuanian* are not circular at all; cf. *vyšnia* ‘vaismedis, vedantis tamsiai raudonas rūgščias uogas su apvaliu kauliuku (*Cerasus*)’, *migdolas* ‘erškėtinių šeimos šiltųjų kraštų vaismedis, vedantis pūkuotus sausus vaisius su raukšlėtu kauliuku (*Amygdalus*)’, *palmė* ‘maistinis, techninis ir dekoratyvinis šiltųjų kraštų medis dideliais lapais (*Palma*)’. As we can see, the Lithuanian definitions are much longer and describe more features of these trees. However, there are a few other Lithuanian definitions that possess circularity, e.g. *apelsinmedis* ‘augalas apelsinas’, *citrinmedis* ‘augalas citrina’, *figmedis* ‘figos augalas’, *vaismedis* ‘vaisinis medis’.

According to A. Cline [2015], “All definitions are made up of two parts, the *definiendum* and the *definiens*. The *definiendum* is whatever word, symbol, or group of words is being defined; the *definiens*, then, is whatever words are being used to do the defining”. For instance, *sandalwood* is the *definiendum* and the *definiens* is *a tree with a pleasant-smelling wood, grown in India for its oil and used for making soap and perfume* [MED].

The basic structure of a definitional sentence (the *definiens*) is traditionally divided into two parts: a general, broad category or kind (the *genus*) to which everything the term signifies belongs; and the distinctive features or attributes (the *differentiae*) that set them apart from all the other things of this kind.

Semantic structure of definitions is determined applying the linguistic method of componential analysis. Componential analysis (or semantic decomposition) is the analysis of words into their meaning components (*semes*) [Jannedy, Poletto, Weldon 1994: 223]. The *seme* is the reflection of separate features of the things and phenomena of reality [Gudavičius 2007: 25].

All the words denoting names of trees have the common *seme* (the *genus*) ‘tree’ and are also distinguished from each other by differential features (*semes*), which describe trees more specifically.

The differential part of the definitions of trees includes components of meaning referring to the size of a tree, description of leaves, flowers, wood, branches, bark, stems, roots, fruit, seeds, nuts, berries, thorns, the location where the tree grows, and what a tree or its part is used for.

The following *semes* referring to the size of a tree have been discerned in 36 definitions from the *Macmillan English Dictionary*: ‘tall’ (which is included in the definitions of 12 nouns): *aspen*, *birch*, *cedar*, *cypress*, *fir*, *eucalyptus*, *gum*, *pine*, *plane (tree)*, *poplar*, *silver birch*, and *spruce (tree)*; ‘small’ (12): *almond*, *elder*, *hawthorn*,

hazel, laurel, mimosa, pussy willow, rowan, sassafras, scrub, tea tree, witch hazel; ‘large’ (6): *beech (tree), elm, horse chestnut, jackfruit, oak, teak*; ‘thin’ (3): *aspen, poplar, silver birch*; ‘very large’ (1): *redwood*; the following semes of the same kind are included only in 16 definitions from the *Dictionary of Modern Lithuanian*: ‘nedidelis’ (5): *gudobelė, saksaulas, šliandra, šalteknis, šunobelė*; ‘didelis’ (4): *platanas, puski-parisis, kedras, ginkmedis*; ‘didžiulis’ (3): *baobabas, eukaliptas, mamutmedis*; ‘stambus’ (2): *riešutmedis, tuopa*; ‘aukštas’ (1): *vinkšna*; ‘žemas’ (1): *pupmedis*.

A large number of definitions from both dictionaries possess semes indicating parts of a tree, i.e., leaves, branches, flowers, bark, wood, stems, roots, berries, fruit, seeds, and nuts. The mentioned semes are specified by using differential semes. To illustrate, leaves of trees are specified by using the differential semes, such as ‘small’ (*box, boxwood*), ‘large’ (*sycamore*), ‘narrow’ (*willow*), ‘wide’ (*plane (tree), maple*), ‘thin’ (*weeping willow, cedar, fir, spruce (tree), larch, pine*), ‘round’ (*alder, elm*), ‘sharp’ (*cedar, fir, larch, spruce tree, pine*), ‘shiny’ (*box, boxwood, laurel*), ‘purple-brown’ (*copper beech*), ‘dark green’ (*cypress, holly, laurel, yew*), ‘that do not fall off in winter’ (*cedar, fir, pine, spruce (tree), cypress, laurel, eucalyptus, gum tree, evergreen*), ‘that fall in the winter’ (*larch*), ‘heart-shaped’ (*lime, linden*), ‘shaped like a star’ (*sycamore*), ‘that rustle in the wind’ (*aspen*), ‘that are used as a herb in cooking’ (*bay tree*), ‘smulkūs’ (*buksmedis*), ‘dideli’ (*palmė, platanas, riešutmedis*), ‘didžiuliai’ (*plikšakis*), ‘kieti’ (*buksmedis*), ‘pailgi’ (*gluosnis*), ‘platūs’ (*klevas*), ‘žvyniški’ (*kiparisas, tuja*), ‘karpyti’ (*klevas*), ‘odiški’ (*mirta*), ‘plunksniški’ (*riešutmedis, uosis*), ‘vėduokliški’ (*ginkmedis*), ‘drebantys’ (*drebulė*), ‘kvapūs’ (*lauras*), ‘blizgantys’ (*lauravyšnė*), ‘melsvai žali’ (*puošmedis*), ‘sida-brinio atspalvio’ (*žilakrūmis*), ‘vartojami prieskoniams’ (*lauras*), ‘gaminamos arbatžolės’ (*arbatmedis*), ‘kuriais minta šilkaverpių vikšrai’ (*šilkmedis*).

Branches of trees are differentiated by such semes as ‘thin’ (*birch, osier*), ‘long’ (*osier, weeping willow*), ‘that can be bent easily’ (*osier*), ‘that bend downwards’ (*weeping willow*), ‘used for making baskets’ (*osier*), and ‘without branches’ (*palm tree*); ‘liaunos’ (*gluosnis*), ‘įstrižai kylančios’ (*pocūgė*), ‘su nusvirusiais galais’ (*tujenis*), ‘svyrančios’ (*vinkšna*), ‘nusvirusios’ (*ginkmedis*), ‘dygliuotos’ (*slyva*), ‘dygios’ (*šunobelė*), ‘plokščios’ (*tuja*), ‘menturinės’ (*tujenis*), ‘sausos’ (*žagarainis*).

Flowers are specified by the size, shape, colour, and smell.

Bark is differentiated by the colour and smoothness (*ash tree, beech tree; skroblas*); wood is differentiated by the colour, smoothness (*satinwood*), pleasant smell (*sandalwood; kedras*), hardness (*ebony, satinwood; juodmedis, ožekšnis, skroblas*), flexibility (*uosis*), expensiveness (*kedras*) and the purpose it is used for. To illustrate, the bark is used for making corks (*kamštenis*); the wood is used for making model ships and planes (*balsa*), for making furniture (*walnut*).

Fruits are characterised by the size (‘large’, ‘small’; ‘dideli’, ‘stambūs’), softness, shape (‘round’; ‘kūgiški’, ‘kankorėžio pavidalo’), colour, taste and the purpose they are used for, for example, ‘that you can eat, edible oil is obtained’ (*alyvmedis*), used for baking bread (*duonmedis*), used for making coffee (*kavamedis*), used instead of soap (*muilamedis*).

The analysis of the definitions has revealed that the investigated dictionaries possess nouns denoting names of trees located in different regions, for example, warm countries (2 names of trees in MED and 28 names of trees in DML), tropical (4 – MED, 3 –

DML), Asia (3 – MED, 1 – DML), Africa (1 – MED, 1 – DML), North America (7 – MED), Australia (3 – MED), Europe (2 – MED), New Zealand (1 – MED), India (1 – MED), and Mediterranean countries (1 – MED).

The comparison of English and Lithuanian definitions shows that sometimes both dictionaries describe the same tree in a very similar way. For example, *bay*, *bay tree* ‘a tree with leaves that are used as a herb in cooking’; *lauras* ‘šiltųjų kraštų medis kvapiais lapais, vartojamais prieskoniams (Laurus)’. Both definitions are of a descriptive type. The differential part of these definitions includes components of meaning referring to the description of leaves (lapai). However, the Lithuanian dictionary also emphasises the location where this tree grows (in warm countries). Another example, *magnolia* ‘a tree with large white, yellow, or pink flowers, or a flower from a tree’; *magnolija* ‘šiltųjų kraštų medis arba krūmas dideliais baltais, gelsvais ar purpuriniais žiedais, kankorėžio pavidalo vaisiais (Magnolia)’. Both definitions include components of meaning referring to the description of flowers: the size (large; dideli), colours (white, yellow, pink; balti, gelsvi, purpuriniai). The Lithuanian dictionary adds the location and a description of fruit.

There are many cases when dictionaries choose to emphasise different features of the same tree. To illustrate, *eucalyptus* ‘a tall tree originally from Australia with leaves that do not fall in winter. It produces oil that is used in medicines’; *eukaliptas* ‘sparčiai augantis didžiulis šiltųjų kraštų medis (Eucalyptus)’. As we can see from these examples, the Lithuanian definition is much shorter. Both definitions describe the size of the tree (tall; didžiulis), where the tree grows (Australia; šiltieji kraštai), though the *Macmillan English Dictionary* is more precise in indicating the location of this tree. The English definition also includes the description of leaves (that do not fall in winter) and what this tree produces (an oil that is used in medicines).

Conclusions

Having analysed the collected definitions, it is possible to conclude that descriptive definitions are the most widespread for names of trees in both dictionaries. Other patterns of definitions (synonymic and the combination of descriptive and synonymic definitions) are rarely used. The *Dictionary of Modern Lithuanian* often adds scientific details of the tree it defines, i.e., the species the tree belongs to and its Latin name.

A few definitions in both dictionaries can be criticised for circularity, i.e., when a definition uses the word to be defined.

The findings have proved that almost all the investigated English and Lithuanian definitions have the traditional structure – “per genus proximum et differentiam specificam”, where the “genus” is the hypernym “tree” and the “differentiam specificam” part of the definitions analysed includes components of meaning referring to the size of a tree, description of leaves, flowers, wood, branches, bark, fruit and other parts of trees, the location where the tree grows, and what a tree or its part is used for.

The *Macmillan English Dictionary* contains names of trees distributed throughout regions which have not been found among instances drawn from the *Dictionary of Modern Lithuanian*, e.g. Australia, India, New Zealand, etc.

The comparison of English and Lithuanian definitions has shown that sometimes both dictionaries describe the same tree in a very similar way; however, there are many cases when the dictionaries reveal different features of the same tree.

LITERATURE

- Bejoint, H. *Modern Lexicography: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 198 p.
- Cline, A. *What Are Definitions? Defining "Definition" Because the Definition of Terms Matters in Debates*, 2015. Available: <http://atheism.about.com/od/logicalarguments/a/definitions.htm> (accessed on 27 February, 2017).
- Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Gudavičius, A. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007, p. 25.
- Jakaitienė, E. *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 79.
- Jannedy, S., Poletto, R., Weldon, T. L. (Eds.). *Language Files: materials for an introduction to language & linguistics*. Columbus: Ohio State University Press, 1994. 223 p.
- Kemerling, G. *Definition and Meaning*, 2011. Available: <http://philosophypages.com/lg/e05.htm> (accessed on 27 February, 2017).
- Lukošienė, R. Definitions of English Nouns Denoting Names of Trees (in the *Oxford English Dictionary* and *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*). *Valoda – 2013. Valoda dažadu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XXIII*. Daugavpils: Saule, 2013a, pp. 429–436.
- Lukošienė, R. Names of Trees in English Explanatory Dictionaries (*Oxford English Dictionary* and *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*). *Jaunujų mokslininkų darbai*. № 2(40). Vilnius: BMK, 2013b, pp. 104–108.
- Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*. Oxford: Macmillan Education, 2002.
- Nakutienė, A. *Linguistic and Semiotic Characteristics of Dictionaries: the Merriam-Webster Dictionary and the Dictionary of Modern Lithuanian*. MA paper. Vilnius: Vilnius Pedagogical University, 2010.
- Tekorienė, D., Maskaliūnienė, N. *Lexicography: British and American Dictionaries*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, p. 64.

Svetlana POLKOVNIKOVA
(Daugavpils Universitāte)

Leksikas semantizācijas paņēmieni „Latviešu-krievu ilustrētajā vārdnīcā ar krievu-latviešu vārdu rādītāju”

Summary

Means of Lexical Semantization in “Latvian-Russian Illustrated Dictionary with Russian-Latvian Word Index”

In 2010 “Latvian-Russian Illustrated Dictionary with Russian-Latvian Word Index” was published in Latvia being the first edition of this kind, as mentioned in the foreword. The diverse illustrative material is one of the most essential features that sets this dictionary apart from other Latvian-Russian dictionaries, because for the first time the word entries are supplied in it not only with definitions and examples of usage but also with illustrations exemplifying the meaning of the word.

An overview of the illustrations leads to a conclusion that they are designed and added by considering the peculiarities of certain lexical groups in the source language and the target audience of the dictionary – learners of the Latvian language. The illustrations added to the dictionary that exemplify the equivalents in the target language may be assessed in various ways: in most cases they are high quality and help understand the meaning of words in the source language, yet there are illustrations that may seem ambivalent or confusing to a reader; often combining the definition of the word and illustration creates an impression of detailed semantization, especially in cases when visualization concerns lexical units that usually do not cause any difficulty to language learners.

Usually language learners have the greatest difficulty with lexical units having partial equivalence and no equivalence that often become a reason for interference. Therefore it is natural that the majority of pictures in the dictionary illustrate exactly the cases of partial equivalence in the contrasted languages. Additional information is useful for rendering homonyms, paronyms, and quasi-paronyms, as a part of the lexis, due to formal similarity and semantic difference, may cause difficulty to language learners in perceiving and differentiating words. Thus, the regarded dictionary is unique both as concerns the included material and its reflection, it has an important role in learning both the Latvian and Russian languages.

Key words: *bilingual lexicography, headword, entry, semantization, lexis*

*

2012. gadā Jurijs Baldunčika vadībā tapis pētījums „Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010”, kurā iekļauts arī iespaidīgs saraksts ar vairāk nekā 600 leksikogrāfiskiem avotiem, kas izdoti no 1991. līdz 2010. gadam („Bibliogrāfisku sarakstu” sastādījuši Astra Šmite [Šmite 2012: 192–247]). Minētā pētījuma priekšvārdā J. Baldunčiks atzīst, ka mūsdienu leksikogrāfijas pamatuzdevumi galvenokārt ir saistīti ar jaunu vārdnīcu publicēšanu, to uzbūves un satura izstrādi, vārdnīcu lietotāju vajadzību un prasmju noteikšanu, vārdnīcu klasifikāciju u. c., diemžēl mazāk uzmanības tiek pievērsts vārdnīcu kritiskai izvērtēšanai un to kultūrvēsturiskās nozīmes izpētei. Tāpat zinātnieks uzdod vairākus retoriskus jautājumus: Kāpēc mēs neesam izpētījuši un izvērtējuši mūsu vārdnīcas un enciklopēdijas? Kāpēc mums pēdējos divdesmit gados ir tik maz kompe-

tentu un principiālu leksikogrāfisko darbu recenziju? Tas, bez šaubām, aprūrtina mūsdienu latviešu vārdnīcu izpratni un izstrādi [Baldunčiks 2012: 8–9].

A. Šmites sastādītais saraksts rāda, ka aplūkotajā laikposmā pēc īpatsvara visplašāko grupu veido tulkojošās vārdnīcas, tostarp arī latviešu-krievu vārdnīcas. Šai leksikogrāfiskajai analīzei izraudzīta 2010. gadā publicētā viensējuma „Latviešu-krievu ilustrētā vārdnīca ar krievu-latviešu vārdu rādītāju”, kuru sastādījušas Ieva Zuicena, Marina Žitareva un Oļesja Burkevica. Vārdnīcas priekšvārdā teikts, ka tā ir pirmā ilustrētā latviešu-krievu vārdnīca, kas paredzēta tiem, kuri mācās latviešu vai krievu valodu, iegūst izglītību bilingvāli, lasa vai tulko vidēji grūtus tekstus latviešu valodā, kā arī tiem, kuriem ikdienā nepieciešams gan saprast latviešu valodu, gan pašiem to lietot [LKIV 2010: 3]. Protams, vārdnīca piesaista uzmanību ar savu oriģinalitāti un nozīmību, jo pirmoreiz ir publicēta latviešu-krievu vārdnīca, kurā vārdu šķirkļi papildināti ne tikai ar paskaidrojumiem un lietojuma piemēriem, bet vēl ar vārda nozīmi skaidrojošām ilustrācijām.

Vārdnīcas raksturīgākā pazīme ir polifunkcionalitāte, proti, tajā skaidri var nošķirt vairākas strukturālās daļas: pirmkārt, latviešu-krievu valodas ekvivalentu sadaļa, kur ietverti vairāk nekā 16 tūkstoši latviešu valodas pamatvārdu, kas plaši tiek lietoti mācību procesā, sadzīvē, kā arī sastopami presē; otrkārt, tautu un tautu grupu nosaukumi (101 paralēle) un ģeogrāfiskie nosaukumi (kopskaitā 644 ezeru, kalnu, pilsētu, pussalu, salu, upju un valstu nosaukumi); treškārt, konspektīvs latviešu valodas gramatikas apraksts (kopā 34 lappuses); ceturtkārt, krievu-latviešu vārdu rādītājs, kuru, kā akcentē vārdnīcas sastādītājas, nedrīkst uzskatīt par krievu-latviešu vārdnīcu, jo tajā ir tikai norādīts, pie kura šķirkļa meklējama attiecīgā vārda nozīme [LKIV 2010: 337].

Saīsinājumu saraksts ļauj spriest, ka vārdnīcā līdztekus vispārlietojamai leksikai iekļauti arī ap 30 dažādu nozaru termini, piemēram, anatomijas, botānikas, ekonomikas, filozofijas, fizikas, fizioloģijas, jūrniecības, kulinārijas, ķīmijas, lauksaimniecības, literatūras, matemātikas, mitoloģijas, mūzikas, politikas, poligrāfijas, psiholoģijas, reliģijas, tehnikas, vēstures, zooloģijas u. c. Vārdnīcas materiāls rāda, ka tajā ir atrodams vairums emocionāli un stilistiski marķētu vārdu vai izteicienu, kuri līdz šim nav tikuši atspoguļoti šāda veida leksikogrāfiskajos izdevumos, piemēram, **čurāt sar.** – писать *прост.* (49)¹; **čoms sar.** свой парень *разг.* (49), **fuksis sar.** первокурсник, первокурсница (70), **kakāt sar.** – какать *прост.* (112) u. c.

Lai informācija būtu saprotamāka un uzskatāmāka, vārdnīcā ievietotas divējādas ilustrācijas. Pirmkārt, tie ir krāsainie attēli, kas apkopoti atsevišķā ieliktnī (16 lappuses). Attēli ir sakārtoti pēc tematiskā principa, ilustrējot vairākas ikdienas dzīves jomas, piemēram, „Dārzeni”, „Augļi”, „Ogas”, „Pilsēta”, „Mājdzīvnieki un mājputni”, „Savvaļas dzīvnieki un putni”, „Cilvēka ķermeņa daļas”, „Apģērbs”, „Puķes”, „Sēnes” u. c., tostarp ir atrodami vairāki attēli, kas uzskatāmi atklāj automašīnas uzbūvi (motora pārsegs, stikla tīrītājs, priekšējais spārns, dekoratīvais disks utt.). Diemžēl krāsainajā ieliktnī nav iekļautas vēl dažas svarīgas un bieži lietojamas vārdu tematiskās grupas, piemēram, „Trauki”, „Mēbeles”, „Transports”, „Krāsas” u. c., kas būtu ļoti noderīgas latviešu valodas apguvējiem. Otrkārt, tās ir melnbaltas ilustrācijas, kas pievienotas daļai šķirkļa vārdu, tādējādi vārdnīcā latviešu leksēmas nozīme ir ne tikai verbalizēta ar atbilstošu

¹ Apaļajās iekavās norādīta vārdnīcas lappuse, kur atrodams attiecīgais šķirklis.

krievu valodas ekvivalentu, bet arī vizualizēta (mākslinieces Antra Augustinoviča un Juta Tirona). Daudzveidīgais ilustratīvais materiāls ir viena no būtiskākajām iezīmēm, kas atšķir šo vārdnīcu no citām latviešu-krievu vārdnīcām.

Vārdnīcas koncepcijas izstrādē tiek aktualizēti vairāki sarežģīti jautājumi, tostarp arī leksikas atlases un semantizācijas problēma. Pamatā aplūkotajā vārdnīcā latviešu valodas šķirkļa vārda nozīme atspoguļota tradicionāli, proti, ar krievu vienvārda ekvivalentu vai ekvivalentiem, dažkārt ar paskaidrojumiem vai lietojuma piemēriem. Saskaņā ar leksikogrāfa V. Berkova viedokli divvalodu vārdnīcā līdz ar vienvārda ekvivalentiem tiek izmantoti vēl citi semantizācijas paņēmieni: definīcija jeb skaidrojums, sinonīmu lietojums, dažāda veida norādes (piemēram, gramatiskās vai stilistiskās), norāde *pārn.*, norāde uz darbības subjektu, gramatisko funkciju, pamatvārdu u. c. [Берков 2004: 134–135]. Autors arī norāda, ka šķirkļa vārda nozīmi precizējošā informācija, kas atrodas pirms ekvivalenta, ir semantizācija, savukārt precizējumi, kas atrodas aiz ekvivalenta, – paskaidrojums [turpat: 133].

Šķirkļu analīze rāda, ka informācija, kas minēta vārdnīcas ekvivalenta daļā, parasti ir dota krievu valodā, latviešu pamatvārda nozīmes konkretizācijai galvenokārt izmantoti paskaidrojumi un tikai retumis – semantizācija, piemēram, **apriendas** (*общественные*) круги (18); **asaka** (*рыбья*) кость (22); **atdzejojums** (*стихотворный*) перевод (24); **dūnas** (*птичий*) пух (60); **it** 1. (*усилительная частица*): it sevišķi в особенности, особенно (97); **kaut** 1. (*для выражения желания*) хотя бы, хоть бы (119); **kordirigents** (*хоровой*) дирижер (126). Sporādiski konstatēti piemēri, kad papildu informācija sniegta latviešu valodā, piemēram, **atšķaidītājs** (*šķidrums*) растворитель (28); **dzīle** (*dziļums*) глубь (62); **ekspresionisms** (*mākslā*) экспрессионизм (64); **heress** (*vīns*) херес (81); **zirnīs** 2. (*viens grauds*) горошина (288). Vienā gadījumā izmantota gan semantizācija, gan paskaidrojums, sal.: **kadrs** (*kino, foto*) кадр (*кино-, фото-*) (112).

Taču daļa leksikas vārdnīcā semantizēta īpašā veidā – šķirkļa vārdiem līdzās verbālai informācijai ir pievienoti attēli (kopumā vairāk nekā 200 attēlu, kas pamatā ilustrē konkrētas semantikas lietvārdus). Bez šaubām, attēli ir ļoti vērtīgs uzziņu materiāls, jo uzskate veicina šķirkļa vārda nozīmes uztveres konkrētību un nepārprotamu sapratni, motivē valodas apguvi. Savā promocijas darbā Silga Sviķe raksta, ka, raugoties no vārdnīcas lietotāja viedokļa, visai papildu informācijai, kas tiek sniegta pie šķirkļa vārda un tā atbilstes, ir būtiska nozīme, lai maksimāli saīsinātu nepieciešamās informācijas meklēšanas ceļu. Tādēļ tai jābūt viegli uztveramai un lietotājam saprotamā valodā. Papildu sniegtajai informācijai jābūt nepārprotamai, un tai jāpalīdz saprast šķirkļa vārda atbilstes nozīmi [Sviķe 2016: 69].

Apkopojot ilustrācijas, var secināt, ka tās izveidotas un ievietotas, ņemot vērā avotvalodas atsevišķu leksikas grupu īpatnības un vārdnīcas mērķauditoriju – latviešu valodas apgūvējus. Kā minēts zinātniskajā literatūrā, parasti vislielākās grūtības valodas apgūvējiem rada daļējās ekvivalences un bezekvivalenta leksikas gadījumi, kuri bieži kļūst par interferences cēloni. Tāpēc ir likumsakarīgi, ka vārdnīcā vairākums attēlu ilustrē tieši sastatāmo valodu daļējās ekvivalences gadījumus, konkrēti, diverģenci (diverģence ir parādība, kad valodas A vārdam valodā B atbilst divi un vairāki vārdi [Байрамова 1994: 22]). Piemēram, **acs** s. 1. глаз; око *novēc. poēt.*; asaras sariešas acis слезы наворачиваются на глаза; 2.: adatas a. игольное ушко; 3. глазок; kartupeļu acis; tīkla acis ячейки сети; 4. (*adījumā*) петля (*в вязании*) (7); **bruņas** *dsk.* 1. броня;

2. доспехи; латы; 3. панцирь (у *животных*); bruņurupuča b. (42); *celiņš* 1. дорожка; 2. пробор; 3. половик (*ковер*) (45); *nags* 1. ноготь; 2. коготь; 3. козырек; *serure ar ~u* (156); *vainags* 1. веннок; 2. *bot.* венчик; 3. корона (*дерева*) (274) u. c. Šajā gadījumā attēli palīdz diferencēt latviešu valodas polisēmiskā vārda nozīmes un sasaistīt tās ar konkrētiem denotātiem.

Vēl viena leksikas daļa, kurai divvalodu vārdnīcā lieti noder papildu informācija, ir homonīmi, jo tie sava formālā identituma un semantiskās diferences dēļ valodas apguvējiem arī var radīt grūtības nozīmes uztveršanā. Tieši tāpēc, semantizējot lielāko daļu latviešu valodas homonīmu, vārdnīcā tiek izmantotas ilustrācijas, piemēram, *bāka*¹ маяк, *bāka*² бак (32); *bokseris*¹ боксер (*спортсмен*), *bokseris*² боксер (*порода собак*) (39); *īriiss*¹ ирис (*растение*), *īriiss*² ирис, ириска *разг. (конфета)* (96); *kaķene*¹ кошка (*самка*), *kaķene*² рогатка (113); *kārts*¹ s. шест; жердь, *kārts*² s. карта (*игральная*) (116–117); *krāns*¹ кран (*напр. водопровода*), *krāns*² сēļамais k. подъемный кран (127); *lācene*¹ медведица, *lācene*² морошка (135); *lama*¹ лама (*животное*), *lama*² лама (*монах*) (136); *mikla*¹ тесто, *mikla*² загадка (151); *pūrs*¹ пура (*мера*), *pūrs*² приданое (*невесты*) (208); *spāre*¹ стропило, *spāre*² стрекоза (245); *taksis*¹ такса (*собака*), *taksis*² *sar.* такси (257); *zile*¹ синица, *zile*² 1. желудь; 2. бусинка (287); *zīlite*¹ синица, синичка, *zīlite*² зрачок (287). Diemžēl latviešu valodas homonīmu leksikogrāfiskā analīze neļauj spriest par šīs leksikas daļas semantizācijas konsekvenci, jo daļa homonīmu netiek ilustrēta, piemēram, *bokss*¹ бокс (*вид спорта*), *bokss*² бокс (*изолированное помещение*) (39); *džins*¹ джин, *džins*² джин (*напиток*) (63); *ikri*¹ *dsk.* икры (ног), *ikri*² *dsk.* икра (94); *krustojums*¹ иелu k. перекресток, *krustojums*² гибрид, помесь (*двух пород*) (129); *marka*¹ 1. марка (*почтовая*); 2.: *spēļu m.* фишка, *marka*² марка (*денежная единица*) (146); *nāra*¹ русалка, *nāra*² нары (156) u. c.

Lingvistiskajā literatūrā vairākkārt ir uzsvērta leksisko homonīmu identificēšanas problēma, kaut arī semantiskā atšķirība starp homonīmiem var būt ļoti krasa [Freimane 1993: 120]. Diemžēl šīs teorētiskās neskaidrības nereti atspoguļojas arī leksikogrāfijas praksē. Piemēram, nekonsekvence homonīmijas un polisēmijas izpratnē vērojama pamatverba *lasīt* un tā priedēkļatvasinājumu *izlasīt* un *palasīt* atspoguļošanā: vārdnīcas sastādītājas verbus *lasīt* 1. читать; 2. собирать (136) un *palasīt* 1. почитать; 2. посо- бирать (*ягоды, грибы*) (178) identificē kā daudznozīmīgus vārdus, nevis sadala to divos homonīmos, kā tas vērojams latviešu valodas skaidrojošajās vārdnīcās (sk. LLVV, 4, 1980: 603–604; LVV 1987: 432; <http://tezaurs.lv/mlvv/>) vai citās latviešu-krievu vārdnīcās (sk. LKV I, 1979: 599), savukārt verbam *izlasīt* прочитывать, прочесть (*текст*) vārdnīcā ir norādīts savstarpējs homonīms *izlasīt* выбрать, выбирать; перебрать, перебирать (102).

Jāpiebilst, ka aplūkotajā vārdnīcā dažādu vārdšķiru gramatiskie homonīmi konsekvēnti tiek marķēti ar attiecīgām gramatiskām norādēm, piemēram, dažādu vārdšķiru homonīmi, no kuriem viens ir substantīvs (*liet.*), bet otrs adjektīvs (*īp. v.*): piemēram, *absurds* 1 *lietv.* абсурд, *absurds* 1 *īp. v.* абсурдный (7); *ideāls* 1 *lietv.* идеал, *ideāls* 2 *īp. v.* идеальный (82); *oriģināls* 1 *lietv.* оригинал; подлинник, *oriģināls* 2 *īp. v.* оригинальный (174); *stāvs* 1 *lietv.* 1. стан, фигура (человека); 2. этаж, *stāvs* *īp. v.* отвесный, крутой (249) u. c.

Izraudzītajā vārdnīcā tiek vizualizēti arī paronīmi un kvaziparonīmi, jo arī šie vārdi, kuriem ir tikai ārējā līdzība, valodas apguvējiem var provocēt kļūdainas asociā-

cijas un maldīgu avotvalodas vārdu izpratni. Lai atvieglotu šo vārdu apguvi un novērstu iespējamās kļūdas un pārpratumus, vārdnīcā minētās leksikas semantiskās atšķirības papildus tiek atspoguļotas arī vizuāli, piemēram, **adījums** вязание (*готовое*), **adiklis** вязание (*незаконченное*) (8); **kastanis** каштан (*плод*), **kastaņa** каштан (*дерево*) (117); **mēnesis** месяц, **mēness** луна, месяц (149); **pudele** бутылка, **pūdelis** пудель (206); **tralis** трал, **traleris** траулер, тралер (263) u. c.

Latviešu valodas vokālismam ir raksturīga kvantitāte kā fonemātisks līdzeklis, tas nozīmē, ka garās un īsās fonēmas diferencē vārdu leksiskās nozīmes. Latviešu valodas pratējiem garo un īso patskaņu lietošana leksisko nozīmju šķiršanai nekādas grūtības nesagādā, tomēr valodas apguvējiem tā gan var radīt šķērslī. Šajā gadījumā papildu sniegtās ilustrācijas ir veiksmīgs līdzeklis, kas palīdzēs novērst grūtības valodas praksē un pastiprināt asociatīvo saikni starp vārda skaņu (resp. burtu) kompleksu un nozīmi. Vārdnīcā ir ilustrēti šādi vārdu pāri: **piķis** вар un **piķis** пика; копье (198); **pīle** капля un **pīle** утка (198). Diemžēl arī šāda veida leksikas semantizācijai vārdnīcā nav izmantots konsekvents paņēmieni, jo netiek vizualizēti tādi līdzīgi gadījumi kā **lapa** лист un **lāpa** факел (136); **mele** лгунья, врунья un **mēle** язык (149); **sals** мороз; стужа un **sāls** соль (227).

Samērā plašu latviešu valodas ilustrēto šķirkļavārdu grupu veido kultūrspecifiski marķēta leksika vai no mūsdienų viedokļa reti lietoti vārdi. Valodniece Liene Roze akcentē, ka vārdu tulkojumi var būt dažāda rakstura: var tulkot tikai pašu vārdu, bet var sniegt arī sīkāku attiecīgās parādības raksturojumu, piemēram, īsu aprakstu, definīciju vai paskaidrojumu. Šāds tulkojums, kas apvienots ar skaidrojumu, ir ieteicams vai pat nepieciešams gadījumos, kad analizē, piemēram, mazpazīstamus jēdzienus [Roze 1982: 87]. Savukārt T. Dakukina atzīmē, ka divvalodu vārdnīcā kultūrspecifisko vārdu nozīmes atveidi var panākt tikai ar skaidrojuma palīdzību, jo tulkojums kā semantizācijas veids nespēj nodrošināt adekvātu atveidi un sapratni, jo starp divu valodu vienībām pastāv daļējā ekvivalence vai tās pat vispār nav. Šāds semantizācijas paņēmieni nesniedz pilnīgu priekšstatu, tāpēc tiek izmantoti citi veidi [Дакукина 2015: 60]. Viens no šādiem veidiem ir saistīts ar divu paņēmieni – paskaidrojuma un ilustrācijas – kombinēšanu, ko vārdnīcā veiksmīgi izmanto latviešu valodas bezekvivalenta leksikas atspoguļošanai, piemēram, **kokle** кокле (*латышский народный музыкальный инструмент*) (122); **ņieburs** лиф; корсет (*принадлежность латышского национального женского костюма*) (172); **pastalas** пасталы (*род кожаных лаптей*²) (187); **sakta** сакта (*брошь – принадлежность латышского национального костюма*) (226); **villaine** наплечная шерстяная шаль (*принадлежность латышского национального женского костюма*) (283). Šādi šķirkļi atklāj, ka vārdnīcas sastādītājas skaidri apzinās divvalodu vārdnīcas informatīvo un pragmatisko funkciju, t. i., ne tikai norādīt sastatāmo valodu kopīgo un atšķirīgo, bet iespēju robežās atšķirīgo arī paskaidrot, papildinot šķirkļi ar vizuālo materiālu. Tādējādi verbālās un vizuālās informācijas veiksmīga kombinēšana nemaldina lasītāju, jo adekvāti atveido latviešu bezekvivalenta leksikas specifiku.

² Paskaidrojumā ‘*род кожаных лаптей*’ ir vērojama semantiska neprecizitāte, jo krievu valodas vārds **лапти** atzīmē aravus, kas izgatavoti no lūkiem vai tāsīm (sal.: **лапоть I**. Обувь, плетенная из лыка, бересты или веревок, которую прежде носили крестьяне [МАС II, 1982: 164]).

Lai veicinātu latviešu leksikas sapratni, vārdnīcā ilustrācijas pievienotas arī virknei vārdu, kas ikdienā lietojami retāk, piemēram, **abra** квашня (7); **aploks** загон (для скота) (17); **baļļa** кадка, кадушка; лохань (33); **bluķis** колода, чурбан (38); **eņģe sar.** петля, навеска (66); **ore** фура (174); **slēģis** ставень, ставня (241); **stendere** косяк (двери, окна) (249); **vējlukturis** фонарь (ручной) (278); **vinda** журавль (у колодца) (283) u. c.

Ievietotās ilustrācijas, kas papildina mērķvalodas ekvivalentus, var vērtēt dažādi: lielākoties tās ir kvalitatīvas un palīdz saprast avotvalodas vārdu nozīmi, bet ir arī tādas, kuras lasītājam var šķist pārprotamas vai neskaidras. Šādas ilustrācijas var raksturot kā mazinformatīvas, jo tās neatklāj parādības būtiskas pazīmes. Nereti paskaidrojuma un ilustrācijas kombinēšana rada detalizētas semantizācijas iespaidu īpaši gadījumos, kad tiek vizualizēta leksika, kura parasti nerada grūtības valodas arguvējiem, piemēram, **ausaine** ушанка (*шанка*) (31); **bangas** высокие волны (34); **bise** ружье (*охотничье*) (37); **brunci** юбка (41); **būris** клетка (для птиц) (43); **saspraude** скрепка (для бумаг) (232); **slēdzene** замок (*дверной*) (241); **uzvalks** костюм (*мужской*) (273). Domājams, ka, semantizējot mērķauditorijai labi pazīstamus un semantiski pašsprotamus vārdus, varētu aprobežoties tikai ar atbilstošu ekvivalentu.

Vārdnīcā uzskatei ir savas priekšrocības, taču dažkārt rodas jautājums – vai 16 kvadrātcentimetru laukumā iespējams nepārprotami atveidot ilustrēto parādību. Piemēram, viens no sižetiskiem attēliem atrodams pie šķirkļa vārda **pieguļa** ночное (193). Iespējams, ka šis šķirklis var noderēt tikai tiem, kas lasa latviešu literatūras klasiķus oriģinālā (piemēram, Jāņa Jaunsudrabiņa „Baltās grāmatas” stāstu „Pieguļā”).

Leksikogrāfiskā analīze rāda, ka retāk vārdnīcā ir ilustrēti vārdi, kuri saistīti derivatīvās attieksmēs, piemēram, **dzērve** журавль un **dzērvene** клюква (61); **ķēde** цепь un **ķēdīte** цепочка (132); **lāpsta** лопата un **lāpstiņa** 1. лопатка, лопаточка 2. анат. лопатка (136); **lociņi** зеленый лук un **lociņš** смычок (142); **katls** котел un **katliņš** 1. котелок (*для варки*) 2. котелок, шляпа-котелок (118); **vijole** скрипка un **vijolīte** фиалка (282).

Nenoliedzami, šai vārdnīcai ir svarīga loma gan latviešu, gan krievu valodas arguvē. Tā ir vārdnīca, kas atbilst mūsdienu leksikogrāfijas tendencēm – tā ir polifunkcionāla un paredzēta plašam lietotāju lokam. Aplūkotā vārdnīca ir unikāla gan iekļauto materiāla, gan tā atspoguļošanas ziņā. Ineta Balode, analizējot vācu-latviešu un latviešu-vācu vārdnīcas, atzīst, ka, ņemot vērā tirgus nosacījumus, leksikogrāfi meklē jaunas iespējas, kā izveidot tādas divvalodu vārdnīcas, kuras, no vienas puses, būtu funkcionāli paplašinātas (tā, lai noderētu ne vien receptīviem mērķiem, bet arī aktīvai svešvalodas teksta producēšanai) un, no otras puses, vairāk vai mazāk atbilstu abu iesaistīto valodu lietotāju interesēm [Balode 2012: 20–21]. Šī vārdnīca atspoguļo mūsdienu latviešu valodas leksikas lietojumu, tā satur izplatītus sarunvalodas un vienkāršrunas vārdus, vārdnīcā atrodami vairāki noderīgi ieliktni.

Taču būtu vēlams rūpīgāk izstrādāt šķirkļus, kas ļautu izvairīties no nepilnībām un panākt vienveidību latviešu valodas leksikas atspoguļošanā, piemēram, marķējot 6. deklinācijas lietvārdus kā sieviešu dzimtes substantīvus – trūkst attiecīgās norādes s. pie šādiem šķirkļa vārdiem: **auss** (31), **dakts** (50), **debess** (52), **govs** (76), **maksts** (145), **nakts** (154), **pils** (198), **tāss** (258), **telts** (259), **uts** (268), **zivs** (288), **zoss** (289).

Sagrupējot vārdus pēc gramatiskā principa, vienas gramatiskās kategorijas vārdi nonākuši vienuviet, kā rezultātā arī tika konstatētas šķirkļa nepilnības.

Bez šaubām, veiktā analīze nesniedz izsmeļošu informāciju par latviešu-krievu leksikogrāfijas jautājumiem, tā tikai ieskicē dažas iezīmes, kas vērojamas šajā jaunākajā divvalodu vārdnīcā. Verbālās un vizuālās informācijas kombinēšana ir efektīvs metodisks paņēmieni leksikas apguvei. Šī vārdnīca var tikt izmantota mācību procesā, jo tajā latviešu valodas vārdi ir atspoguļoti tādā formā, kas nodrošina to semantizāciju, tādējādi novēršot un samazinot leksiskās grūtības, ļauj izvairīties no interferences, izmantot leksiku aktīvā saziņā, saprast tekstus.

LITERATŪRA

- Baldunčiks, J. Priekšvārds. *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010*. Rīga: LVA, 2012, 6.–15. lpp.
- Balode, I. Vācu-latviešu un latviešu-vācu leksikogrāfija (1991–2010). *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010*. Rīga: LVA, 2012, 16.–61. lpp.
- Freimane, I. *Valodas kultūra teorētiskajā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne, 1993.
- Sviķe, S. *Speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: augu nosaukumi*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības nozares lietīšķās valodniecības apakšnozarē. Ventspils, 2016.
- LKIV – Zuicena, I., Žitareva, M., Burkevica, O. *Latviešu-krievu ilustrētā vārdnīca ar krievu-latviešu vārdu rādītāju = Латышско-русский иллюстрированный словарь с русско-латышским указателем*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.
- Roze, L. *Pasaule vārdnīcas skatījumā*. Rīga: Zinātne, 1982.
- Šmite, A. Bibliogrāfisks saraksts. *Latvijā izdotās vārdnīcas (1991–2010)*. Rīga: LVA, 2012, 192.–247. lpp.
- Байрамова, Л. *Введение в контрастивную лингвистику*. Издательство Казанского университета, 1994.
- Берков, В. *Двуязычная лексикография*. Учебник. Москва: Астрель; АСТ; Транзиткнига, 2004.
- Дакукина, Т. Семантизация лексических единиц при обучении чтению оригинальных иноязычных текстов. *Научно-педагогическое обозрение. Pedagogical Review*. 2015. 1 (7), с. 59–64. Available: http://npo.tspu.edu.ru/files/npo/PDF/articles/dakukina_t._a._59_64_1_7_2015.pdf

Viorika ŠESTAKOVA, Virginija STANKEVIČIENĖ
(Kaunas University of Technology)

Contrastive Analysis of Personal Names in English and Lithuanian Dictionaries of Economics

Summary

Contrastive Analysis of Personal Names in English and Lithuanian Dictionaries of Economics

Professional language studies are important for the practical needs of a special text translation. Recently both the term expression and the perception unification issues became particularly relevant for different area professionals who translate and search for the most accurate term which has equivalent meaning in the English and Lithuanian languages. This article discusses dictionary definitions of the “personal names” word group and their explanation methods. The article looks into similarities and differences of “personal names” in the English and Lithuanian language dictionaries, considers properties which combine and differentiate them. The object of research is term concepts describing personal names in the English and Lithuanian languages. The research sample is taken from “The Explanatory English-Lithuanian Dictionary of Economics”, translated from English to Lithuanian and compiled by David W. Pearce, Rūta Vainienė’s “Dictionary of Economic Terms”, and online dictionary “Longman Dictionary of Business English” (1-e-DIC).

Key words: *lexicon, the term of economics, the characteristics of the meaning, special dictionary*

Santrauka

„Asmenų pavadinimų“ lyginamoji analizė anglų ir lietuvių kalbų ekonomikos žodynuose“

Dalykinės kalbos tyrinėjimai yra svarbūs praktinėms specialiųjų tekstų vertimo reikmėms. Pastaruoju metu ne tik termino išraiška, bet ir suvokimo suvienodinimo klausimai tampa ypač aktualūs skirtingų sričių specialistams verčiantiems, ieškantiems kuo tikslesnio, tą pačią reikšmę turinčio termino anglų ir lietuvių kalbose. Šiame straipsnyje aptariamos žodynų apibrėžimuose pateikiamos „asmenų pavadinimų“ reikšmės, jų aiškinimo būdai. Straipsnyje aptariami žodžių grupės „asmenų pavadinimai“ panašumai ir skirtumai anglų ir lietuvių kalbų žodynuose, taip pat šiuos žodžius jungiantys ir skiriantys požymiai. Tyrimo objektas – asmens pavadinimus nusakantys terminai, jais žymimos sąvokos lietuvių ir anglų kalbose. Tiriama medžiaga – „The Explanatory English Lithuanian Dictionary of Economics“ sudarytas David W. Pearce; R. Vainienės „Ekonomikos terminų žodynas“ ir internetinis žodynas: „Longman Dictionary of Business English“ (1-e-DIC).

Prasminiai žodžiai: *žodynas, ekonomikos terminas, reikšmės būtingi požymiai, specialus žodynas*

*

Introduction

Modern world globalization trends mean not only the interaction of different nations, cultures and languages, a certain degree of convergence, but can also imply the cases of misunderstandings or incomplete understanding due to culture or language peculiarity reflecting different mentality and world conception [Gudavicius 2007: 7]. Newly coined terms must meet certain requirements, namely clarity, accuracy, systematicity, consistency, etc. According to Keinys, these principles are also applied to other languages, but it is essential to realize that these rules have to be applied separately; the point which is clear for an English speaker can be incomprehensible for a Russian or Lithuanian. Each language is unique and has its own requirements for the content and presentation [Keinys 2005: 244]. Therefore, such issues as the expression of the term, term perception and unification become particularly relevant to people and professionals who translate, compare, and search for the most accurate term with the same meaning in different languages [Stankevičienė, Švenčionienė 2013: 154–162]. A term must satisfy the language lexical, morphological, derivational, syntactic, and phonological rules [Terminologijos vadovėlis Europos Komisijos vertimo raštu Generalinio direktorato Lietuvių kalbos departamento vertėjams 2006: 2]. Recently, there has risen a problem of translating business / speciality texts.

The process of learning / teaching professional language is indispensable from dictionaries. The growing amount of translation from one language to another encourages having a closer look at the meaning definitions provided by explanatory dictionaries, meaning explanation methods, to compare common properties of the concept of both languages, to determine the degree of their equivalence. It should be noted that language similarities and differences are of underlying importance for the comparative terminology. There are quite a few studies related to term comparison in the English and Lithuanian languages. There must be mentioned J. Gaivenytė (1997), J. Cvilikaite (2007), E. Kontutyte (2008), J. Džežulskienė (2010), V. Stankevičienė and D. Švenčionienė (2013) and other researchers' articles. As the study of professional language is important for the practical needs of a special text translation, the purpose of the article is to discuss "personal names" definition meanings provided by dictionaries of economics and to consider their explanation methods.

The study aims are to identify word group "personal names" similarities and differences in the English and Lithuanian language dictionaries, to discuss properties which combine and differentiate them. The object of the research is term concepts that describe personal names in the English and Lithuanian languages. The research sample is taken from "The Explanatory English-Lithuanian Dictionary of Economics", translated from English to Lithuanian and compiled by David W. Pearce; R. Vainienė's "Dictionary of Economic Terms", online dictionary "Longman Dictionary of Business English" (1-e-DIC). Methods of description, comparison, and opposition have been applied in this study. The research insights and findings might be useful for professional text translators, as well as for persons who have common goals and contacts in the respective language-speaking countries.

Theoretical background

Dictionaries are a key tool for various field specialists carrying out professional studies and wanting to understand the meanings of terms. Due to technology advances and globalization process many glossaries have been computerized, i.e., previously published dictionaries have been transferred to an electronic database. In 2003 the *Term Bank of Lithuanian Republic* was created. Electronic terminography made it possible to reconcile different linguistic concepts, in other words – to standardize terms. However, with the increase of linguistic contacts professionals face the problem of term equivalence in translating business / speciality texts. Although economic terminology has a relatively long tradition in the Lithuanian language and there is no doubt about the usage of some terms, still new developments in economics cause not only the emergence of new terms in the Lithuanian language or the extension of existing term meaning but also a different interpretation of their meanings.

Speaking about term perception and their precise meaning conveyance in the text in different languages, one should keep in mind some statements presented in theoretical literature which claim that in the process of creating a certain professional term it must be aimed at the principle that the term would be assigned to a single concept, and this concept would be conveyed in one term. This condition is called monosemy [Jakaitienė 2005: 191]. Thus, the more monosemous terms exist in a language, the clearer it is for a language user or researcher. However, consulting a dictionary makes it obvious that, apart from monosemous words in a language, there are such words that have a connection with two, three or more denotations, express not single but several concepts. Scientific literature suggests that the phenomenon when a word can have more than one meaning is called polysemy (Gr. *poly* ‘many’ and *sēmasia* ‘meaning’), or in other words, polysemy is the relationship between a signifier and a concept in a language when one signifier represents two or more concepts which have certain common characteristics [LST ISO 1087-1: 2005].

According to E. Jakaitienė, it can be claimed that polysemy is a complicated linguistic issue that has raised many questions, as it is difficult to distinguish one meaning of the word from another, it is even more difficult to define them, it is hard to determine their boundaries and numbers [Jakaitienė 2010: 87]. Terminology science identifies this case as a problem, since quite often different dictionaries provide unequal number of meanings of the same word. Terminographers work to provide a clearer and more precise meaning of words in dictionaries. In addition, it is essential for language users and researchers that meaning presentation in the dictionaries would be clear and understandable, i. e. it would be easy to understand the difference between word meanings and their usage limits. Comparing terms in different languages and seeking to identify their similarities and differences in scientific literature often bring up the concept of equivalence. *Equivalency* (Lat. *acquivalens*) is uniformity of two objects or systems [Kvašytė 2005: 32]. A prominent linguist Mona Baker suggests that equivalence is a relative notion which is influenced by different linguistic and cultural factors [Baker 2011: 6]. However, as it stated in the theoretical literature in the process of comparing two languages, concepts do not always have the same properties, since linguistics and other business-related activities in different languages were formed under different conditions [Kontutyte 2008: 69–79; Keinys 2005: 320].

Analysis and discussion

The studied sample comprised 22 economic terms from R. Vainienė's "Dictionary of Economic Terms" and 35 economic terms from Pearce's "Explanatory English-Lithuanian Dictionary of Economics". Those terms were compared to their English equivalents from "Longman Business Dictionary". The selected terms were analyzed according to the classification of Svensen, Arntz, H. Picht, and F. Mayer. B. Svensen [1987: 134–141. In: Jakaitienė 2005] distinguishes three main groups:

- 1) *absolute equivalents* – when meaning of the word completely coincides with the second language meaning;
- 2) *partial equivalents* – when the meaning of the word is partially explained;
- 3) *surrogate* – when the concept of the original language word is paraphrased or explained in the second language [Stankevičienė, Švenčionienė 2013: 154–162].

The terms were also studied, compared, and discussed using the method based on Arntz, H. Picht and F. Mayer's statements, which claim that terms are considered to be equivalent if their concept properties are the same / coincide [Kontutyte 2008: 69–79] R. Vainienė's "Dictionary of Economic Terms" (2005), Pearce's "Explanatory English-Lithuanian Dictionary of Economics" (2006), online dictionary "Longman Business Dictionary" (1-e-DIC) were selected for the analysis.

Terms as linguistic units belonging to the semantic group "personal names" can have the same characteristic properties or the definition provided by the dictionary can be incomplete or expanded with additional information.

1. Absolute equivalents

The first group represents the terms specified as absolute equivalents. The meaning of the term "endorser" is described as "*someone who endorses a document, for example a document showing ownership, a bill of exchange or a promissory note*" (1-e-DIC). Lithuanian personal name "indosantas" is defined as "*asmuo, darantis indosamento įrašą vekselyje arba čekyje*" (ETŽ 110). Thus, the main properties of Eng. *endorser* / Lith. *indosantas* (ETŽ 110) are:

A 1 = B 1 (someone / a person);

A 2 = B 2 (endorses);

A 3 = B 3 (a document showing ownership, a bill of exchange or a promissory note).

The English concept is conveyed by the Lithuanian word representing equivalent meaning in Lithuanian, therefore it becomes easier for the language users to understand the term. Having analyzed concept properties it can be claimed that in both languages terms nominate the same properties.

There are some more terms ascribed to this group: Eng. *endorsee* / Lith. *indosatas* (ETŽ110); Eng. *speculator* / Lith. *spekulantas* (ETŽ 251); Eng. *consumer* / Lith. *varotojas* (ETŽ 276); Eng. *company director* / Lith. *bendrovės direktorius* (ALŽ 113); Eng. *blue-collar workers* / Lith. *fizinio darbo darbuotojai* (ALŽ 71); Eng. *bargaining unit* / Lith. *derybinė grupė* (ALŽ 61). All the above examples are the terms with absolute equivalence, since their concept conveyance in both languages coincides. Such words comprise about 30% of the studied sample.

2. Partial equivalents

This group can be subdivided into five subgroups.

2.1. *The Lithuanian concept has more properties than the English one (A < B)*

The term “insurance broker” is defined as “*a person or organization whose job is to give people advice about insurance and to sell the insurance policies of different insurance companies*” (1-e-DIC). Its Lithuanian equivalent “draudimo tarpininkas” is described as “*fizinis arba juridinis asmuo už atlygį vykdamas draudimo tarpininkavimo veiklą: siūlantis draudimo paslaugą, sudarantis draudimo sutartį su draudėju, konsultuojantis draudėją, padedantis administruoti draudimo sutartis ir draudžiamuosius įvykius*” (ETŽ 171).

Eng. *insurance broker* / Lith. *draudimo tarpininkas* (ETŽ 171):

A 1 = B 1 (a person or organization);

A 2 = B 2 (gives people advice about insurance);

A 3 = B 3 (sells the insurance policies);

A 4 < B 4 (additional information is provided by the Lithuanian dictionary: ‘assists in the administration of insurance contracts and insured events’).

Three properties of this term coincide, however Lithuanian personal name “draudimo tarpininkas” is provided with the additional property. Having evaluated the above described concept properties, it can be stated that Lithuanian term has a richer semantic structure.

Another example attributed to this subgroup is “auctioneer” which has the following definition in dictionary: “*someone who is in charge of selling goods at an auction*” (1-e-DIC). Lithuanian term “išvaržytojas” is defined as “*varžytinių vykdytojas, t. y. asmuo, kuriam potencialūs pirkėjai varžydamiesi tarpusavyje siūlo kainą šūksniais; siūlomi daiktai atitenka asmeniui, kuris pasiūlo didesnę kainą nei kiti*” (ALŽ 42).

Eng. *auctioneer* / Lith. *išvaržytojas* (ALŽ 42):

A 1 = B 1 (someone / a person);

A 2 = B 2 (is in charge of selling goods at an auction);

A 3 < B 3 (items goes to a person who offers a higher price than others).

As it can be seen from the description, two concept properties of the term are the same, additional information is given by Lithuanian dictionary, therefore the meaning of this word is expanded and the terms are considered to be partially equivalent.

Some more terms could be ascribed to this subgroup: Eng. *broker* / Lith. *brokeris* (ALŽ 76); Eng. *redundancies* / Lith. *perteklinė darbo jėga* (ALŽ 537).

2.2. *English concept has more properties than the Lithuanian one (A > B)*

Terms which have more properties in the English language in comparison to Lithuanian belong to this subgroup. The term “agent” is defined as “*a person or company that is paid by another person or company to represent them in business trading companies who act as agents for manufacturers*” (1-e-DIC]. The Lithuanian term is given the following definition: “*tarpininkas, veikiantis atstovaujamojo vardu ir dėl jo interesų*” (ETŽ 15).

Eng. *agent* / Lith. *agentas* (ETŽ 15):

A 1 = B 1 (a person or company);

A 2 = B 2 (is paid by another person or company to represent them);

A > B 3 (in business trading companies);

A > B 4 (who act as agents for manufacturers).

Two concept properties of this term coincide, the other two properties are additional in the English language, it makes the meaning more expanded.

Other examples ascribed to this subgroup are: Eng. *jobber* / Lith. *biržos makleris* (ALŽ 333); Eng. *absentee landlord* / Lith. *nesantis žemės savininkas* (ALŽ 14); Eng. *employer* / Lith. *darbdavys* (ETŽ 59).

2.3. Concepts in both languages have additional properties (A > B, A < B)

Terms the concepts whereof have additional properties in both languages belong to this subgroup. The term “employee” is defined as “*someone who is paid to work for an organization, especially someone who has a job of low rank*” (1-e-DIC). Lithuanian “*darbuotojas*” is described as “*fizinis asmuo, pagal darbo sutartį atliekantis sutartus darbus ar vykdančias sutartas funkcijas ir už tai gaunantis darbo užmokestį*” (ETŽ 61).

Eng. *employee* / Lith. *darbuotojas* (ETŽ 61):

A 1 = B 1 (someone);

A 2 = B 2 (who is paid to work for an organization);

A 3 < B 3 (according to the contract);

A 4 > B 4 (especially someone who has a job of low rank).

From the above example it can be seen that this term can be considered to be partially equivalent as two concept properties coincide but both the English and Lithuanian language concepts have additional properties.

Another term “insured” is given the following definition: “*used in insurance contracts to talk about the person, organization etc that is insured*” [1-e-DIC]. Lithuanian “*draudėjas*” is defined as “*asmuo, ketinantis sudaryti ar sudaręs draudimo sutartį su draudiku ir privalantis mokėti draudimo įmokas, tačiau nebūtinai gaunantis draudimo išmokas*” (ETŽ 71).

Eng. *insured* / Lith. *draudėjas* (ETŽ 71):

A 1 = B 1 (the person);

A 2 = B 2 (that is insured);

A 3 > B 3 (used in insurance contracts);

A 4 < B 4 (has to pay insurance fee);

A 5 < B 5 (does not necessarily get insurance benefit).

This term has two equivalent properties in both languages, one additional property is provided by English dictionary and the meaning of the term in Lithuanian is expanded with two extra properties.

Other terms ascribed to this subgroup are: Eng. *respondent* / Lith. *respondentas* (ETŽ 236); Eng. *stag* / Lith. *biržos spekuliantas* (ALŽ 590); Eng. *labour force* / Lith. *darbo jėga* (ALŽ 349).

2.4. Not all concept properties coincide ($A \neq B$)

The term “chartist” is defined as “someone who studies past patterns in share prices and other market movements to say how they might change or move in the future” (1-e-DIC). The Lithuanian term “grafininkas” means “asmuo, kuris tiki, kad egzistuoja tam tikras rinkos rodiklių periodiškumas, sistema, todėl praeities duomenys gali padėti nuspėti ateitį” (ETŽ 99).

Eng. *chartist* / Lith. *grafininkas* (ETŽ 99):

A 1 = B 1 (someone);

A 2 \neq B 2 (A 2 – studies, B 2 – believes);

A 3 = B 3 (share prices);

A 4 = B 4 (they might change or move in the future).

As we can see from the above example, three properties of the concept coincide but one property is different. The following example represents one more case of partial equivalence. The term “issue broker” is defined as “a broker that sells shares that are being made available for the first time” (1-e-DIC). The Lithuanian term “emisijos brokeris” is defined as “kai kurias bendrovių ar kitų organizacijų naujas vertybinių popierių emisijas tvarko biržos brokeriai, kurie šiuo atveju veikia kaip emisijos brokeriai” (ALŽ 76).

Eng. *issue broker* / Lith. *emisijos brokeris* (ALŽ 76):

A 1 \neq B 1 (A 1 – a broker that sells shares, B 1 – broker);

A 2 = B 2 (that are being made available);

A 3 = B 3 (for the first time).

2.5. Some concept properties do not coincide, concepts in both languages have additional properties ($A \neq B$, $A > B$, $A < B$)

The term “shareholder” is defined as “someone who owns shares in a company” (1-e-DIC), Lithuanian “akcininkas” is given the following definition: “fizinis ar juridinis asmuo, valstybė ar savivaldybė, kuri įstatymų nustatyta tvarka turi įsigijusi bent vieną akcinės bendrovės akciją” (ETŽ 18).

Eng. *shareholder* / Lith. *akcininkas* (ETŽ 18):

A 1 \neq B 1 (A 1 – someone; B 1 – a physical or juridical person, country or municipality);

A 2 = B 2 (owns shares in a company);

A 3 $<$ B 3 (B 3 – Lithuanian dictionary provides extra information: according to the law).

It should be noticed that the first property of the concept does not coincide in both languages, and in the Lithuanian language an additional property is described.

Another example is “auditor”, meaning “an outside specialist accountant that checks that an individual’s or organization’s accounts are true and honest” (1-e-DIC). Lithuanian meaning of “auditorius” is defined as “asmuo, atliekantis finansines veiklos, mokesčių mokėjimo arba valdymo patikrinimą. Lietuvoje auditorius privalo įgyti licenciją” (ETŽ 35).

Eng. *auditor* / Lith. *auditorius* (ETŽ 35):

A 1 ≠ B 1 (A 1 – an outside specialist accountant; B 1 – a person);

A 2 = B 2 (checks an individual's or organization's accounts);

A 3 < B 3 (B 3 – Lithuanian dictionary provides property: checks the management);

A 4 > B 4 (A 4 – English dictionary describes additional property: accounts are true and honest).

In this case we can see that concepts in both languages have additional properties and one property does not coincide. Other terms which could be ascribed to this subgroup are: Eng. *bailiff* / Lith. *antstolis* (ETŽ 24); Eng. *stockbroker* / Lith. *biržos brokeris* (ALŽ 596).

3. Surrogate. Concept properties do not coincide (A ≠ B)

Terms the word concept whereof in the original language is paraphrased or explained in the second language are assigned to this group, e.g. Eng.: “beneficiary” means “*any person or organization that gets an advantage or help from something*” (1-e-DIC), whereas Lith.: “*apdraustasis*” is defined as “*asmuo, kurio naudai sudaroma draudimo sutartis ir kuris gauna draudimo išmokas*” (ETŽ 25).

Eng. *beneficiary* / Lith. *apdraustasis* (ETŽ 25):

A 1 ≠ B 1 (A 1 – any person or organization; B 1 – person);

A 2 ≠ B 2 (A 2 – gets an advantage or help from something; B 2 – receives insurance benefits).

Thus, the term is considered to be surrogate as the main concept properties do not coincide. The same can be applied to the term Eng. “free agent” meaning ‘a person or organization that is free to do what they want, without legal or other restrictions’ (1-e-DIC) and Lith. “prekybos agentas”, definition whereof is “*asmuo, už atlygį nuolat tarpininkaujantis atstovaujama asmeniui, sudarantis sutartis savo arba atstovaujamo vardu, jo sąskaita ir dėl jo interesų*” (AEŽ 223).

Eng. *free agent* / Lith. *prekybos agentas* (AEŽ 223):

A 1 ≠ B 1 (A 1 – a person or organization; B 1 – a person);

A 2 ≠ B 2 (A 2 – is free to do what they want; B 2 – mediates a person);

A 3 ≠ B 3 (A 3 – without legal or other restrictions; B 3 – person's account and interests).

In the analyzed sample there were found just a few examples of terms concepts whereof convey a different meaning. They comprise a very little amount of the semantic group “personal names” terms.

Monosemy and polysemy in the dictionary of economics

While analyzing the sample of personal names a few cases of polysemy were found. They can be classified into two groups:

- 1) **The personal name is monosemous in the English dictionary of economics, whereas the same word represents two or more meanings in regard to the concept-related information in the Lithuanian dictionary.**

Personal name “forwarder” is defined in “Longman Business Dictionary” as “*a company that takes goods somewhere or arranges for them to be taken there by other companies*” (1-e-DIC), whereas the same word “ekspenditorius” in Lithuanian dictionary (ETŽ 79) has two meanings one of which coincides and the second one is subordinate. It describes “*forwarder*” as a person preparing and packing goods for transporting and formalizing the goods documents related to transportation.

Another example is “entrepreneur” which means “*someone who starts a new business or arranges business deals in order to make money, often in a way that involves financial risks*” (1-e-DIC). Lithuanian word “verslininkas” (AEŽ 280; ALŽ 198) “*verslininkas, vadybininkas, vadovas, administratorius*” (ALŽ 197) comprises two meanings, the former coincides, the latter is subordinate and is defined as “*a business owner, the owner of the shares*”.

2) The personal name is polysemous in the English dictionary of economics but the same word has one meaning in the Lithuanian dictionary of economics

The second group of polysemous words comprises more examples where English words in addition to the equivalent meaning have one or more subsidiary meanings. This group is a little bigger than the first group, on the basis of this fact it could be claimed that the English language tends to have more polysemous words than Lithuanian in the word group “personal names”.

The term “endorser” is defined in “Longman Business Dictionary” as “*someone who endorses a document, for example a document showing ownership, a bill of exchange or a promissory note*” (1-e-DIC). This concept meaning completely coincides with the meaning of the Lithuanian word “indosantas” (ETŽ 110). However, in the English dictionary one more meaning is presented, namely it denotes a well-known person who endorses a product in an advertisement. Another example of a polysemous personal name is “respondent”. “Longman Business Dictionary” provides two meanings for that word: 1. *someone who replies to an advertisement or set of questions*; 2. *someone who defends themselves in a law case* (1-e-DIC). However, in the Lithuanian dictionary there is just one definition of the personal name “respondentas” (ETŽ 236), which is equivalent to the first meaning provided by “Longman Business Dictionary”. More words could be assigned to that group, e.g. Eng. *third party* / Lith. *trečioji šalis* (ETŽ 263); Eng. *client* / Lith. *klientas* (ETŽ 136); Eng. *discharges* / Lith. *atleistieji* (ALŽ 167).

Conclusions

Having analyzed term presentation and explanation of word group “personal names” in selected dictionaries it can be summarized that it is not always easy to ascribe selected terms to a certain group with reference to theoretical literature. There were found a few terms which are absolute equivalents in the English and Lithuanian languages (e.g. Eng. *consumer* / Lith. *virtotojas*; Eng. *company director* / Lith. *bendrovės direktorius*; Eng. *blue-collar workers* / Lith. *fizinio darbo darbuotojai*; Eng. *bargaining unit* / Lith. *derybinė grupė*), they constitute 20% of the studied sample. The biggest part of terms fall into the second group: partial equivalents, which besides equivalent properties have additional information describing the meaning of the concept in both

languages, such words comprise about 70% of the sample (e.g. Eng. *bailiff* / Lith. *antstolis*; Eng. *stockbroker* / Lith. *biržos brokeris*; Eng. *jobber* / Lith. *biržos makleris*; Eng. *absentee landlord* / Lith. *nesantis žemės savininkas*; Eng. *employer* / Lith. *darbdavys*).

The final group comprises terms which describe a different phenomenon or the term is explained or perceived in a different way (e.g. Eng. *beneficiary* / Lith. *apdraus-tasis*; Eng. *free agent* / Lith. *prekybos agentas*). Such words constitute 10% of our studied sample.

In the studied sample there were found examples of polysemous terms which are ascribed either to the group where 1) the English term has one meaning and the Lithuanian word is polysemous (Eng. *forwarder* / Lith. *ekspenditorius*), or 2) the Lithuanian term is monosemous and the English term has two or more meanings (e.g. Eng. *third party* / Lith. *trečioji šalis*; Eng. *client* / Lith. *klientas*). The study revealed that in English there are more polysemous words than in Lithuanian in the word group “personal names”.

LITERATURE

- Arntz, R., Picht, H., Mayer, F. Einführung in die Terminologearbeit. Hildesheim, Zürich, New York. Kontutytė, E. *Kalbotyra*, 2008. 58(3), 2004, pp. 69–79.
- Baker, M. *In Other Words – A Coursebook on Translation* – Second edition. Paris & New York: Routledge, 2011.
- Civilikaitė, J. Sąvokų raiška anglų ir lietuvių kalbose: leksinės ermtės reiškinys. *Filologija*, 12, 2007, pp. 16–25.
- Džežulskienė, J. Prepozicinė ir postpozicinė modifikacija: trižodžių anglišių ir lietuviškų terminų gretinamoji analizė. *Kalbotyra*, Nr. 62(3), 2010, pp. 7–21.
- Gaivenis, K. Terminizacija ir determinizacija. *Terminologija* 4, 1997, pp. 4–7.
- Gaivenytė, J. Lietuviškų ir anglišių keturžodžių technikos struktūrų gretinimas. *Terminologija ir dabartis: mokslo darbai*. Kaunas, 1997, pp. 91–98.
- Gudavičius, A. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai, 2007, pp. 244.
- Jakaitienė, E. *Leksikografija*. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, pp. 324.
- Jakaitienė, E. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Mokslo. 2010, pp. 351.
- Keinys, S. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius, LKI, 2005, pp. 500.
- Kontutytė, E. Įmonių teisinės formos: vokiškų ir lietuviškų terminų ekvivalentiškumo problemos. *Kalbotyra*, 58(3), 2008, pp. 69–79.
- Kvašytė, R. *Educational terminology glossary*. Šiauliai, 2005, pp. 32.
- Stankevičienė, V., Švenčionienė, D. The Comparative Analysis of the Semantic Group of the Term “Money” in the Dictionaries of Economics. *Changes in Social and Business Environment: Proceedings of the 5th International Conference*. KTU Panevėžys Institute. Kaunas: Technologija, 2013, pp. 154–163.
- Svensen, B. Handbook of lexicography, 1987, pp. 134–141. Jakaitienė, E. *Leksikografija*. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 24.

SOURCES

ALŽ (2006). Pearce, D. *Aiškinamasis ekonomikos anglų-lietuvių kalbų žodynas* (Explanatory English–Lithuanian Dictionary of Economics). Vilnius: TEV. Translated from Macmillan dictionary of modern economics (1992). Pierce, D. (Ed.), Macmillan Press Ltd.

ETŽ (2005). Vainienė, R. *Ekonomikos terminų žodynas* (Dictionary of economics terms) Leidykla: Tyto alba.

[1-e-DIC] Procter, P. (1978). *Longman Dictionary of Business English of Online 5th Edition*. Managing editor Bullon, S. and etc. Pearson ELT. www.ldoceonline [Accessed 29 September 2016].

Jeļena TRETJAKOVA
(Riga Technical University)

Employment of the Source Domain of HOUSEHOLD ITEMS in the Formation of Metaphorical Terms in Car and Railway Terminology

Summary

Employment of the Source Domain of HOUSEHOLD ITEMS in the Formation of Metaphorical Terms in Car and Railway Terminology

The aim of the present research is to study certain terminological dictionaries, identify the terms presented metaphorically, and distinguish the source domains employed for metaphorical representation of terms. Particular interest in this article is directed towards the terms presented metaphorically through the source domain of HOUSEHOLD ITEMS. The hypothesis forwarded by the author is that the given source domain should be yielding and among the source domains most frequently used for metaphorical representation of terms. The dictionaries studied are compiled in the English language and the terms are given their counterparts in Russian. Thus, another interest for us is to juxtapose the terms presented metaphorically in the English language with their Russian counterparts in order to observe coincidences or/and differences in metaphorical representation and speculate over their presence.

Key words: *metaphor, domain, terminology, transport*

Kopsavilkums

Avotdomēna MĀJSAIMNIECĪBAS PRIEKŠMETI lietošana metaforisku terminu veidošanā automobiļu un dzelzceļa terminoloģijā

Pētījumā tiek skatītas terminu vārdnīcas un metaforiskas terminoloģiskas vienības, klasificēti avotdomēni, kas tiek lietoti terminu metaforiskajā reprezentācijā, pievēršot īpašu uzmanību vienību avotdomēnam MĀJSAIMNIECĪBAS PRIEKŠMETI. Autore izvirza hipotēzi, ka šis avotdomēns ir viens no visbiežāk izmantotajiem terminu metaforiskajā reprezentācijā. Terminu metaforiskā reprezentācija pētīta, ekscerpējot terminus no angļu-krievu transporta (automobiļu un dzelzceļa) terminu vārdnīcām. Tādējādi vērsta uzmanība angļu valodas metaforisko terminu atbilstībai krievu valodā, nosakot atšķirības un/vai līdzības metaforiskajā reprezentācijā.

Atslēgas vārdi: *metafora, domēns, terminoloģija, transports*

*

Theoretical part

There are several theoretical postulates that are to be overviewed before the analysis of metaphor in terminology. Firstly, this is the notion of metaphor itself. The subject of metaphor has been in the scope of linguists' interests for several decades now and it is still being widely discussed and studied. This results in a variety of definitions of metaphor given in works of various linguists.

Knowles and Moon determine metaphor in the following way:

“When we talk about metaphor, we mean the use of language to refer to something other than what it was originally applied to, or what it ‘literally’ means, in order to

suggest some resemblance or make a connection between the two things” [Knowles, Moon 2005: 2].

Lakoff in his contemporary study of metaphor gives the retrospective of metaphor and states the following: “The word “metaphor” was defined as a novel or poetic linguistic expression where one or more words for a concept are used outside of their normal conventional meaning to express a “similar” concept” [Lakoff 1993: 202]. Andrew Goatly offers the following definition: “...metaphor can be briefly defined as thinking of one thing (A) as though it were another thing (B), and linguistically this will result in an item of vocabulary or larger stretch of text being applied in an unusual or new way” [Goatly 2007: 11].

Kövecses provides the following definition:

“First, metaphor is a property of words; it is a linguistic phenomenon...Second, metaphor is used for some artistic and rhetorical purpose, such as when Shakespeare writes “all the world’s a stage.” ... Third, metaphor is based on a resemblance between the two entities that are compared and identified... Fourth, metaphor is a conscious and deliberate use of words, and you must have a special talent to be able to do it and do it well...” [Kövecses1993: viii].

All the aforementioned definitions though have agreed on the stance that metaphor serves a definite purpose, namely to transfer a notion, a concept, an image, etc. from one field of knowledge to another. Words or more complex language units can acquire new meanings and serve a definite communicative function through the use of metaphor.

Having studied various theoretical findings, we would adhere to the following definition of metaphor: metaphor is a linguistic trope formed through the employment of one field of knowledge/experience (source domain) for finding a denotation of an object from another field of knowledge/experience (target domain). Metaphor creation may be based on various aspects that determine the type of metaphor.

Another aspect to be considered for providing the analysis of metaphorically presented terms is distinguishing between attributional and relational metaphor. A significant contribution in this respect has been made by Gentner and the associates [see Gentner, Bowdle, et al., 2001]. The scholars substantiate the idea that metaphor is a process unified by analogy and similarity and develops the structure-mapping theory according to which “analogical mapping is a process of establishing a structural alignment between the represented situations and then projecting inferences. Structure-mapping theory assumes the existence of structured representations made up of objects and their properties, relations between objects, and high-order relations between relations” [Gentner, Bowdle, et al., 2001: 200].

The main principle in this theory states that the reflection of attributes and relations in the source domain should retain these relations between the objects involved in the metaphorization in the target domain. Gentner claims that “metaphors often convey that a system of relations holding among the base objects also holds among the target objects, regardless of whether the objects themselves are intrinsically similar” [Bowdle, Gentner 1999: 90].

Thus, in this research we adhere to the following classification: 1) attributional metaphors that are based on visual similarities of the objects involved in metaphorical

naming; 2) relational metaphors whose metaphorical mapping is based on relational similarities of the objects involved in metaphorical naming.

Empirical part

The given paper is a part of a larger research aimed at the study of metaphor in car and railway transport terminology. The corpus of the analysis consists of the metaphorically presented terms extracted from certain car and railway terminological dictionaries.

The total amount of the terms inspected for the presence of metaphor is approximately 209 000 dictionary entries. The research is done on the basis of the English-Russian dictionaries; we take the English language as the source language of the study. Therefore, we try to determine the source domains employed for metaphorical representation in the English language and state the coincidences or differences in metaphorical mappings of terms in the English language and their counterparts in Russian.

Thus, the study of the aforementioned dictionaries has resulted in identifying 1237 metaphorical terms and distinguishing nine source domains employed for metaphorical representation of terms. Three of the domains have been identified as the most common ones with a bigger percentage of metaphorical mappings, one of which is our analysed source domain of HOUSEHOLD ITEMS.

We regard the following objects as belonging to the given source domain: various cutlery and tableware objects, pieces of furniture or home decoration, various items or small accessories that a person uses in his everyday life or stationery objects. On the whole, the items typical of human's everyday environment and found regularly in their dwelling place have been considered among the source objects in this category. 160 terms have been identified in the English language in this category, which makes around 12.9% of the total amount of identified metaphorically presented terms in the dictionaries investigated.

One of the most widely used source objects in this category is a *fork*. 27 terms comprising the lexeme *fork* have been found. A *fork* is the item with two or more prongs that is used for eating or serving food. On the one hand, a fork has a specific shape that can serve very well for visualizing some objects from various technical fields. On the other hand, it also performs certain functions, like pricking something, or lifting something with the help of prongs, which can also be applied in metaphorization. Nevertheless, the analysis made enables concluding that it is mainly the shape that serves the aspect of metaphorization as in the following examples: *a forked eye* (*вилкообразное ухо*), *a forked axle* (*передний мост с балкой, имеющей развилки на концах*), *a selector fork* (*вилка включения передачи*), *a forked road* (*разветвляющаяся дорога*). The source object has been employed in the examples above to specify the shape of the target object, thus making the term attributionally metaphorical. The Russian language provides a metaphorical term, too, as *вилка* is a term widely used in Russian in various fields of technology. An interesting example of the Russian counterpart of a *forked road* is *разветвляющаяся дорога*. It is indeed metaphorical but metaphorization has been made through another source domain, namely, the source domain of the NATURE. The term could have been given in English as a *branched road*. Metaphorical representation is quite obvious in this case, too, as the tree branches

that are directed towards the top of the tree can indeed be juxtaposed to the road with several smaller paths or roads that extend the road and can run in various directions though belonging to the same main road, being its tributaries.

However, there have been such terms encountered as *a fork-lift truck* (*автомонгрузчик с вилочным захватом*), *shuttle forks* (*выдвижной вилочный захват*), *a forklift* (*вилочный погрузчик*) where metaphorization through the aspect of the function of the source object is quite obvious. The action performed with a fork while eating (i.e., lifting the food, placing it into the mouth) is similar to the action executed by a special machine with a device resembling the fork, i.e., lifting some loads and placing or moving them to a certain area. This makes the metaphorical terminological units relational metaphors as the relational commonalities may be observed and held in both the source and target domains.

Let us analyze the lexeme *scissors*. The terms containing such lexeme are as follows: *scissors-type ivory* (*домкрат с рычажной системой в виде ножниц*), *scissors* (*ножничная схема пересечения путей или стрелочных съездов*), *a scissor junction* (*пересечение под острым углом*). The empirical basis enables assuming the motives for metaphorization. Since it is clear what the shape of scissors is and what the function the device performs is, we are able to at least visualize the technical objects at hearing their metaphorical denotation. It can be assumed that the shape most probably resembles the shape of scissors used in everyday life, or maybe even transforms the function of the source object on to the target one. It is interesting that the Russian language presents both metaphorical terms and offers some descriptive denotations like *пересечение под острым углом* rather than *пересечение в виде ножниц*. The latter would probably make more sense for a layman, again owing to the human ability to juxtapose the objects from different fields of knowledge.

Let us analyze the term *carpet*. It is noteworthy that the term has been identified in the studied material as both metaphorical and non-metaphorical. Two terms recorded in the dictionary can be contrasted in this respect, i.e., *a floor carpet* (*коврик на полу кузова*) and *a road carpet* (*поверхностный слой дорожного покрытия; изнашиваемый слой дороги*). The first terminological unit is non-metaphorical as it denotes a piece of a certain cloth, material that covers the floor in a vehicle, something typical of humans in their household. To the contrary, the second term is presented metaphorically in the English language, as the idea of covering the floor has been mapped to the target domain of transport with the denotation of covering the ground with a certain layer. We assume the idea of the carpet being portable and something not connected tightly to the floor is also implied here. The carpet of the road is something that can be removed from time to time, replaced by a new layer, fixed, which we believe corresponds to something possibly done with a household carpet. In the Russian language, though, the idea is expressed non-metaphorically, with the lexeme *слой* (layer). The same principle is observed in the terms *an asphalt carpet* (*асфальтовое дорожное покрытие*) and *carpeting* (*верхнее покрытие (дороги)*) where the English language preserves metaphorical denotations while the Russian language avoids metaphorization. It is to be admitted, though, that the term *covering* (*покрытие*) is also used in the English terminology with such connotation but it has not been encountered in these particular terminological units.

The term *bed* is frequently used in this category: *a bed frame* (фундаментная рама), *a bed of fuel* (слой топлива), *an embankment bed* (подошва насыпи), *an engine bed* (рама или фундамент двигателя), *a flat-bed truck* (грузовик с платформой без бортов), *a locomotive bed* (цельнолитая локомотивная рама), *a mounting bed-plate* (основная плита; основание), *a natural bed* (естественное основание или русло; природная постель), *a porous bed* (водопроницаемый (балластный) слой), *a cargo bed* (грузовая платформа), *a filter bed* (2. фильтрующий слой 2. корпус фильтра), etc. Two trends can be observed in this respect. First, the lexeme *bed* is used to denote the part of a machine having precisely machined ways or bearing surfaces which support or align other machine parts as in *an engine bed* or *a locomotive bed*. The Russian term in this case is usually equal to the English one, as the term *рама* denotes a kind of a frame for a certain object, which is indeed denoted by the term. Secondly, the lexeme is used to denote a layer of some particular materials used as a foundation for a road, railway, etc., which is the case in *an embankment bed*, *a porous bed* or *a natural bed*. The Russian counterpart in the majority of such cases would be *основание*, *фундамент* (*foundation*), which is used in the English language with such implication as well, but strangely enough, it has not been marked in these particular examples. It is to be noted that the Russian lexeme *постель* in reference to this group of terms has been found recorded only once, with the term *природная постель* (*natural bed*). For a Russian-language native speaker this can be found as inadequately sounding; we would consider the first provided denotation for the term (*естественное основание или русло*) considered more appropriate in the context.

While analyzing the terms mapped metaphorically from the source domain of HOUSEHOLD ITEMS we have identified some terms mapped from the source objects of hair accessories: *marking pin* (мерная шпилька), *hairpin coil* (катушка U-образной формы), *hairpin* (резкий, крутой (о повороте дороги)), *comb gauge* (резьбовая калиберная гребенка), *curry-comb* (грабельный откосник). The lexeme *pin* has been identified in three terminological units and it is observed that the Russian counterparts differ in all three phrases. Only in one case the Russian counterpart was presented metaphorically, i.e., *marking pin* (мерная шпилька). A *pin* is defined as a short, pointed wire with a head used for fastening fabrics, paper, or similar materials. In the studied case it is a device used for marking the distance in order to make precise measurements. The idea behind the concept is that it is supposed to be a thin object (which is true for the source object and could have assumingly been applied for metaphorization). At the same time, the term *hairpin* as introduced in other terminological units in the English language has not been given identical metaphorization in the Russian language, though it deserves attention. A hairpin is a thin cylindrical strip of metal or other material bent in the shape of a long U, used to secure a hairdo or headdress. This makes it clear that a *hairpin coil* is the coil in the shape of a hairpin. On the other hand, in the Russian counterpart the letter U, which does not belong to the Cyrillic alphabet, is used. Nevertheless, the letter has been loaned to define the particular object due to a high degree of visual resemblance to the target object. The term *hairpin* used alone is also interesting as it denotes a sharp turn in a road. We understand that the shape of the source object has been the aspect of metaphorization, thus making metaphor attributinal. It is also to be noted that the same type of a road may be found as denoted

through another source object – a *horseshoe road* (*дорога с крутыми поворотами*), and the juxtaposition of two objects from two different domains (a hairpin and a horseshoe) makes the reasons for their employment in this role justified.

The lexeme *comb* is used in the source domain to denote a toothed object used to smooth, arrange, or fasten the hair. The shape of the source object has been transformed to the target domain.

Apart from *fork* analyzed above, some other kitchen utensils have been identified as the source objects for metaphorization of transport terms. For example, there have been such terminological units encountered as a *drip pan* (*каплесборник, маслоуловитель, поддон*), an *oil pan* (*масляное корыто; поддон картера двигателя*), an *oil pot* (*масленка; резервуар для масла*), an *oil tray* (*масляный отстойник, масляное корыто*), a *knife-type contact* (*ножевой контакт*), a *cup-headed bolt* (*болт с грибообразной головкой*), a *cup-hook nail* (*костыль, крюк с винтовой нарезкой*), a *disconnecting knife-switch* (*контактный нож разъединителя*), a *drive plate* (*ведущий диск*), *sieve stability* (*ситовый анализ*). *Pan*, *pot*, and *tray* are all used to denote specific types of reservoirs; moreover, in these particular cases the lexemes may be interchangeable. In the Russian language, though, the terms are not used metaphorically with the exception of *корыто* (a kind of a *laundry*), which is the source object of the domain of household items, though not very usual nowadays.

Four terms have been found, the metaphorical representation of which has taken place through the source objects of stationery items: a *pencil beam* (*острый световой луч*), a *pencil-type injector* (*штифтовая (карандашная) форсунка; малогабаритная форсунка*), a *pencil-type nozzle* (*карандашная форсунка*), a *recording machine pen* (*перо записывающего прибора*). The object of a pencil has served as a source object most probably due to its shape, which is thin and sharp at the top. The technical items denoted through the object are indeed similar to the pencil in shape as a *pencil beam* is defined as a sharp-focus radar beam nearly round in its axis used to pick up an intruder located by a search radar beam and give it better definition on the radar screen; a *pencil-type injector* and a *pencil-type nozzle* are both the type of a device for supplying the fuel, which look like a thin tube sharpened at one end. This allows making the assumption that the objects have been found metaphorical denotations on the grounds of shape similarity. The Russian language is rather cautious as concerns the introduction of metaphor in this particular case; it indeed provides an optional metaphorical term, though trying to find a non-metaphorical substitution.

One more example to be analyzed in this category is the term *bottleneck road* (*дорога с узкими местами*). The phenomenon observed in the case is given by the author as dual metaphorization. The *neck of a bottle* is metaphorical itself; the domain of the HUMAN BODY, and the object of a human neck in particular, has served as the source object for projecting the image of a neck as a connector of the human body to the head to the image of a narrow part of the bottle that connect its wider part with the top. Further metaphorization has taken place while denoting a narrow stretch of road or a junction at which traffic is or may be held up. The term has been presented metaphorically from the domain of HOUSEHOLD ITEMS, the source object of a bottle and its narrowest part, a neck, in particular.

To conclude: there have been 160 terms identified in the English language as presented metaphorically through the source domain of HOUSEHOLD ITEMS (out of total 1237 metaphorically presented terms in the study). That makes 12.9% of the total amount of the analyzed metaphorical terms. 86 terms out of 160 (53.8%) have been provided Russian counterparts metaphorically, too, and through the same source domain and source object; 9 Russian counterparts (5.6%) have been presented metaphorically through the same source domain though a different source object; 16 terms in the Russian language (10%) have been presented metaphorically through a different source domain; 49 metaphorical terms (30.6%) in the Russian language have been presented non-metaphorically.

The analysis has shown that the source domain of HOUSEHOLD ITEMS is widely employed in metaphorization of car and railway transport terms. The items found in the usual habitat of a human are a frequent object of metaphorization. This has been expected, as the primary assumption has been that first the human himself, and then the items from his closest environment would be among the most frequently employed source objects in metaphorical representation of terms. The assumption has proved to be true.

Another important conclusion to be made is that the Russian counterparts, if provided non-metaphorically, are more often given as lengthy descriptive definitions that are by all means good providers of the essence of the technical process or the performance of an object though being rather awkward. The English language tends to provide metaphorical terms easily visualized through particular objects of the source domain.

LITERATURE

- Bowdle, B. F., Gentner, D. Metaphor Comprehension: From Comparison to Categorization. *Proceedings of the Twenty-First Annual Conference of the Cognitive Science Society*. USA: Cognitive Science Society, 1999, pp. 90–95.
- Gentner, D., Bowdle, B., Wolff, P., Boronat, C. Metaphor Is Like Analogy. Gentner, D., Holyoak, K. J., Kokinov, B. N. (Eds.). *The Analogical Mind: Perspectives from Cognitive Science*. Cambridge: MA, MIT Press, 2001, pp. 195–253.
- Goatly, A. *Washing the Brains – Metaphor and Hidden Ideology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007.
- Knowles, M., Moon, R. *Introducing Metaphor*. Taylor & Francis e-Library, 2005.
- Kövecses, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Lakoff, G. The Contemporary Theory of Metaphor. Ortony, A. *Metaphor and Thought*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, pp. 202–252.
- Gold, B. V., Kugel, R. V., Shersher, S. A. (Eds.) *English-Russian Dictionary on Vehicle Equipment and Car Care*. Minsk: New Star Ltd, 1999.
- Jaunā auto tehnisko terminu vārdnīca*. Rīga: Antilope, 1997.
- Kosmin, V. (Ed.). *English-Russian Railway Dictionary*. Moscow: Маршрут, 2006.
- Krievu-latviešu dzelzceļa terminu vārdnīca*. Rīga: VAS „Latvijas Dzelzceļš”, 1998.
- The Comprehensive English-Russian Scientific and Technical Dictionary in 2 volumes*. Moscow: RusskyYazyk Publishers, 1991.
- Dictionary of automotive terms*. Available: <http://www.motorera.com/dictionary/index.htm>

Rasuolė VLADARSKIENĖ

(Vilniaus Gedimino technikos universitetas)

Svetimžodžių vartojimo profesinėje lietuvių kalboje ypatumai

Summary

The Properties of the Use of Foreign Words in the Lithuanian for Professional Purposes

The functioning of foreign words in the public Lithuanian language for professional purposes is closely monitored by active involvement of the State Commission of the Lithuanian Language, preparing dictionaries of terms, and developing the Term Bank of the Republic of Lithuania. The present article introduces the research on the functioning of foreign words in the language for professional purposes carried out at the Lithuanian Language Department of Vilnius Gediminas Technical University with the aim of reviewing the most distinctive properties of the use of foreign words in the language for professional purposes.

The effects of the functioning of foreign words used in the professional language can be observed at different levels of the Lithuanian language: in spelling (the impact of spelling rules of other languages is evident), morphology (choosing the right morphological adaptation), word-formation (increase in the use of hybrid derivatives and establishment of new types of word-formation), and in lexis (emergence of new words and new senses of international words).

In the global society, the effect of other languages on the mother tongue is inevitable; therefore, the emerging novelties of language need to be described, analysed, and appraised.

Key words: *foreign words, spelling, morphological adaptation, hybrid derivatives, international words*

*

1. Įvadinės pastabos

Europos kalbose apstu kitų kalbų žodžių, patvirtinančių glaudžius šalių ryšius. Vieni svetimų kalbų žodžiai, atėję į lietuvių kalbą, pripažįstami tarptautiniais žodžiais, įrašomi į tarptautinių žodžių žodynus ir paplinta vartosenoje. Kiti žodžiai keičiami lietuviškais atitikmenimis arba jau lietuvių kalboje įsitvirtinusiais tarptautiniais žodžiais. Šis nuolat lietuvių kalboje vykstantis reiškinys reguliuojamas teisiškai: Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2000 m. patvirtino Svetimžodžių keitimo lietuviškais atitikmenimis tvarką, o Valstybinė lietuvių kalbos komisija (toliau – VLKK) protokoliniu nutarimu 2010 m. nustatė Rekomendacijų dėl svetimžodžių vartojimo teikimo principus. Šiais dokumentais siekiama skatinti lietuvių kalbos vartotojus kurti savus žodžius naujiems gyvenimo reiškiniams įvardyti, kuo plačiau ir sparčiau skleisti informaciją apie turimus svetimžodžių atitikmenis arba kalbos vartotojų sukurtus jų pakaitus.

Straipsnio tikslas – pristacius svetimžodžių funkcionavimo profesinėje kalboje tyrimą, apžvelgti išryškėjusius būdingiausius svetimžodžių vartojimo profesinėje kalboje ypatumus.

Svetimžodžių skolinimosi priežastys gali būti įvairios: designatinės, semantinės, stilistinės, sociopsichologinės [Vaicekauskienė 2007: 43]. Profesinėje kalboje jų atsiranda dėl designatinių priežasčių – poreikio įvardyti naujas realijas. Svetimžodžių funkcionavimas viešojoje lietuvių profesinėje kalboje yra prižiūrimas, aktyviai veikia VLKK, rengiami terminų žodynai, pildomas Lietuvos Respublikos terminų bankas.

VLKK 2010 m. patvirtino Lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų funkcionavimo ir kaitos tyrimų 2011–2020 metų programą, kurios paskirtis – plėtoti ir skatinti lietuvių kalbos funkcionavimo daugiakalbėje aplinkoje, lietuvių bendrinės kalbos, tarmių ir kitų kalbos atmainų kaitos ir sąveikos procesų tyrimus, užtikrinti jų rezultatų sklaidą. Pagal šią programą finansuojamas Vilniaus Gedimino technikos universiteto (toliau – VGTU) Kūrybinių industrijų fakulteto Lietuvių kalbos katedros mokslinių tyrimų projektas „Svetimžodžių funkcionavimo profesinėje kalboje tyrimas“ vykdomas 2015–2017 m. Tyrimo tikslas – tirti svetimžodžių funkcionavimą profesinėje (ypač technikos srities) kalboje, taip pat specialistų nuostatas dėl svetimžodžių vartojimo akademinėje ir darbo aplinkoje. Tiriami tie svetimžodžiai, dėl kurių vartojimo kyla vienokių ar kitokių klausimų. Duomenys rinkti iš vadovėlių, mokslinės ir mokomosios literatūros ir baigiamųjų magistro darbų nuo 2013 m.

2. Svetimžodžių integracijos etapai

Kad svetimžodis būtų priimtas besiskolinančioje kalboje, būtina sėkminga jo integracija, t. y. morfologinis įforminimas pagal tos kalbos taisykles. Yra skiriami du svetimžodžių integracijos etapai: pirminė ir antrinė integracija. Kalbant apie profesinių svetimžodžių integraciją reikėtų pažymėti tokius jos ypatumus. Vykstant pirminei integracijai svetimžodžiams gali būti būdingi ir vienos, ir kitos kalbos bruožai, pirmiausia į kalbą patenka neadaptuoti svetimžodžiai – citatos, ortografiškai neadaptuoti kitų kalbų žodžiai, jie gali būti skiriami kitu šriftu, kabutėmis; taip pat galima variantų konkurencija, pvz.: *Šios laidos talpinamos žiūrimiausiu – prime time – laiku* [KVM]; *Šiuolaikinėse CAD programose tam naudojamos Fillet arba Blend operacijos* [CA 2012: 33]; *witch-hiting – kai vienu metu žiūrima keletas kanalų* [KVM]; *Šie kontaktai vadinami „blok“ kontaktais* [EP 2012: 87].

Antras žingsnis link tinkamos lietuviškos raiškos paieškos – galūnės pridėjimas, kartais ji dedama prie orfografiškai neadaptuoto svetimžodžio, pvz.: *Aptariami kuriamos internetinės svetainės „front-endo“ ir „back-endo“ naudojimo ypatumai* [FMF 2015]; *Integruotų ugniasienių apsaugos nuo phishingo tyrimo metodika* [ELF 2013]; *Pastarieji [kūgiai] turi violetinio pigmento (angl. Visual Purple), dar vadinamo rhodopsimu, kuris yra apie 500 kartų jautresnis šviesai nei pigmentas kūgeliuose* [ELF 2014].

Todėl šiuo svetimžodžių integracijos etapu būdinga variantų konkurencija, pvz.: *Focus grupė – tikslinė grupė* [KVM]; *apklausta fokusuota grupė* [KIF 2015]; *Šou kuriamas media priemonėmis* [KVM]; *naujųjų medių tyrimai* [KIF 2015].

Antrinė svetimžodžių integracija įvyksta tada, kai jie integruojasi ir perima besiskolinančios kalbos bruožus, formų variantų nebelyka, svetimi žodžiai pradeda funkcionuoti kaip savi, iš jų pradedami daryti kiti žodžiai su lietuviškomis darybos priemonėmis.

Kad naujas svetimžodis į profesinę kalbą įsiliėtų natūraliai ir būtų tinkamai suvokiamas, jis tekste yra paaiškinamas arba nurodomas skliaustuose šalia lietuviškų atitikmenų, pvz.: *Siekiant išugdyti žiūrovo ištikimybę kanalui, tapti pasitikėjimo kanalu, naudojamos įvairios „pririšimo“ – fidelizavimo – technikos ir jos taikymo būdai* [KVM]; *Atlikus trijų išlikusių Panemunės arealo mūro pilių tyrimus, pateikti kultūrinei vertei nustatyti aktualūs tyrimo aspektai, vertinimo kriterijai ir siūlomas tyrimo veiksmų eiliškumas (algoritmas)* [IRM 2014: 16]; *Tuo tarpu tęstinės (arba inkrementinės) inova-*

cijos (t. y. nuolatiniai egzistuojančių produktų ir procesų patobulinimai) <...> dažnai nepatenka po inovacijų tyrinėtojų „rodaru“ [OIK 2014: 14].

Svetimžodžio įsitvirtinimą profesinėje kalboje rodo jo funkcionavimas kaip lietuviško žodžio, kai iš jo pradedami daryti hibridai, pvz.:

iš daiktavardžių daromi veiksmažodžiai ar jų formos: *Imonių, kurių steigėjos yra savivaldybės, turtą numatyta akcionuoti* (plg. aukcionas) ir *privatizuoti* [STF 2016]; *Po maišymo, tirpalas centrifuguojamas* (plg. centrifuga) *5000 kartų per minutę apsisukimų greičiu centrifugoje 10 minučių* [APF 2015]; *Iveikus pirmą etapą, galima konkuruoti* (plg. konkursas) *toliau* [STF 2016]; *Turtas, kurio vertė siekia ar yra didesnė nei 3 mln. eurų, turi būti monitoringuojamas* (plg. monitoringas) *kąs trejus metus nepaisant rinkos svyravimų ar pastovumo* [STF 2015];

priešdėliniai žodžiai: <...> *gali užblokuoti trigerį nustatytam ciklų skaičiui, arba tol, kol vartotojas jį atblokuos* [ELF 2014]; *Jis [kadras] perverčiamas į nespalvotą ir pritaikomas Gauso filtras triukšmams nufiltruoti* [ELF 2014]; *Per „Fibroil“, „Duck“ ir „Reo-Dry“ užpildus profiltravus paviršines nuotekas (papildomai užterštas naftos produktais) 30 m/h greičiu gauti rezultatai pateikti 1-je lentelėje* [PIS 2012: 112]; *Posisteminiai įskiepai yra įkraunami į Nfsen programos antrinius procesus* [ELF 2014]; *Prince 2 metodo procesų modelyje <...> vaizduojami priešprojektinis, inicijavimo, tarpinis, planavimo ir galutinis etapai* [FMF 2013];

abstraktai – veiksmažodiniai: *Aproksimavimo* (plg. *aprosimuoti*) *tikslumą apibrėžia nurodomos įrankio kelio tolerancijos* [CA 2012: 65]; *Diferencijavimas* (plg. *diferencijuoti*) *reiškia savų produktų ar paslaugų atskyrimą nuo atitinkamų konkurentų produktų ar paslaugų* [TIF 2015]; *Fokusavimas* (plg. *fokusuoti*) *reiškia konkurencinio pranašumo siekimą koncentruojant dėmesį į konkretų klientą, tikslinę grupę, geografines rinkas ir kt.* [TIF 2015]; vardažodiniai: *Didelis eismo intensyvumas lemia didėjančią avaringumą* (plg. *avarija*) *lygį mieste* [FMF 2013]; *Tik atsižvelgiant į konkrečios pasibaigusio gyvavimo ciklo produktų grupės specifiškumą bei lokalumą* (plg. *lokalus*) *turi būti kuriama reversinės logikos strategija* [TIF 2015]; *Devi ir Saroha (2014) atliko rizikos analizę dėl bioanglies, gautos pirolizuojant medienos ir popieriaus pramonės dumblą, PTE bioprieinamumo ir ekotoksiškumo* (plg. *ekotoksiškas*) [APF 2016].

3. Svetimžodžių poveikis skirtingiems lietuvių kalbos lygmenims

3.1. Vartojant profesinius svetimžodžius skirtinguose kalbos lygmenyse kyla įvairių problemų. Labai ryškus kitų kalbų rašybos taisyklių poveikis, pvz., atskirai rašomi sudurtinio žodžio dėmenys, kurie pagal lietuvių kalbos taisykles turėtų sudaryti vieną žodį: *Tinklainėje krintanti šviesa veikia (stimuliuoja) foto receptorius* [ELF 2014]; *Pastatų statyboje mums aktualiausia mikro ir piko hidroelektrinė* [SEA 2012: 125]; *Terminio pūškimo technologijose nano kryptis taip pat turi didelį potencialą* [VAPP 2013: 19].

Kitas ryškus naujas rašybos polinkis – priešdėlius ar sudurtinio žodžio dėmenis jungti brūkšneliu, o tai lietuvių kalbai visai nebūdinga, pvz.: *Susikertantys žiedai susideda iš keleto žiedų su vienu centriniu žiedu, prie kurio prijungti visi sub-žiedai* [FMF 2016]; *Tiriamos įvairios ko-kultūros (kalbant apie dvi skirtingas ląstelių linijas, auginamas kartu)* [FMF 2016]; *Video-neuroreklama analizuoja vartotojų emocijas ir reklamos*

įdomumą [STF 2016]; *Post-industrinis miestas – tai daugialypė struktūra pasižymintis miestas, kuriame dominuoja pasauliniai finansai ir informacijos elektroninis srautas* [STF 2015]; *Schemeje nėra įtrauktos neakustinės triukšmo mažinimo priemonės (pvz., teisinis reguliavimas, socio-ekonominės priemonės, teritorijų planavimas ir kt.)* [APF 2016]; *Šiuo atžvilgiu ontologijos yra vertingos analizuojant meta-teorinį išipareigojimą modeliavimo priemonėms* [FMF 2013].

3.2. **Žodžių daryboje** dėl profesinių svetimžodžių suaktyvėjo hibridinių darinių, pvz., sudurtinių žodžių, vartojimas: *Taikomi įvairūs metodai PTE pašalinimui iš nuotekų dumblo: cheminė ekstrakcija, bioišplovimas ir bioremediacija* [APF 2016]; *Daugia-projektinėje aplinkoje problemos yra neišvengiamos, tačiau identifikuojant jas galima sumažinti jų kiekį projektuose* [STF 2016]; *Zonoje III, kuri vadinama viršutiniu pultu, yra orlaivio sistemų (hidraulinės, valdymo, kondicionavimo, elektros, deguonies, antile-dodaros, priešgaisrinės ir kt.) valdymo ir kontrolės pultai* [OK 2012: 8].

Taip pat randasi ir naujų žodžių darybos tipų, pvz.: *Taikyta daugialypė tiesinė regresija naudojant duomenų log-transformaciją* [loginę transformaciją] [APF 2016]; *Vaivorykštinis upėtakis yra viena jautriausių žuvų rūšių vandens užterštumui ir vienas tinkamiausių test-objektų* [bandomųjų objektų] *jam tirti* [APF 2016].

3.3. Skolinantis svetimžodžius **leksikoje** daugėja naujų žodžių ir randasi naujų tarptautinių žodžių reikšmių. Šie procesai turi būti vertinami ir normiškumo požiūriu, nes ne visi nauji profesiniai svetimžodžiai gali būti laikomi tinkamais bendrinei kalbai žodžiais, t. y. tarptautiniais žodžiais. Pavyzdžiui, profesinėje kalboje galima rasti svetimybų: *Kopiraiteris – reklaminės agentūros specialistas, kuriantis reklaminio filmo scenarijų* [KVM]; *Šaldymo fancoilai bus sumontuoti lubose išilgai* [STF 2016]; *Bendram darbui lynus sujungia stiklo paketai, kurie tvirtinami ant lynų specialiais spaideriais* [STF 2015].

Kita su svetimžodžių funkcionavimu susijusi ypatybė – tarptautinių žodžių vartojimas naujomis, lietuvių kalbai nebūdingomis reikšmėmis. Kalbininkai, tiriantys žodžių skolinimosi procesus, atkreipia dėmesį į tarptautinių žodžių semantinių laukų skirtingose kalbose skirtumus [Jakaitienė 2009: 231]. Profesinėje kalboje tarptautiniai žodžiai vartojami ir tomis reikšmėmis, kurias jie turi anglų kalboje, bet lietuvių kalboje yra neįprastos, pvz.: *Tam tikra prasme, aktorai yra griežčiausia objektinio programavimo forma, bet paprasčiau į juos žiūrėti, kaip į gyvus asmenis* [ELF 2013]; *Šis resursas skiriamas visiems vienos celės ribose aptarnaujamiems abonentams* [EAD 2012: 11]; *Futuristinė stotelė leidžia ekrane stebėti autobuso judėjimą ir atvykimo laiką* [TIF 2015]; *Dėl suspaustos statybos Šiaurės miestelyje naviguoti yra sudėtinga* [STF 2015]; *Pastato konstrukcijų būklės diagnostika gali būti atliekama vizualiai arba taikant instrumentinius metodus* [SEA 2012: 25]; *Fasadai respektuoja išorinę fasadinę struktūrą* [STF 2015]; *<...> plaušo orientacija elemente <...>* [KABK 2012: 33]; *Pagrindiniai projekto tikslai: darbo ir gyvenamojo ploto balansas; socialinių grupių balansas <...>* [SEA 2012: 162].

Išvados

Profesinė kalba yra viena iš kalbos vartojimo sričių, kur kitų kalbų žodžiai atsiranda pirmiausia, nes reikia pavadinti mokslo ir technikos naujoves, o svetimžodis yra leng-

viausias būdas įvardyti naują dalyką. Būtina tam tikra strategija, kaip svetimžodžius integruoti į lietuvių kalbą. Tinkamą lietuvišką atitikmenį reikėtų surasti pirminės integracijos etapu, todėl tirtina profesinė šnekamoji kalba ir neredaguoti specialistų tekstai. Specialieji profesionalizmai, vartojami tik siauroje srityje, turėtų būti ortografiškai ir morfologiškai adaptuojami.

Profesinėje kalboje vartojant svetimžodžius, matyti jų funkcionavimo poveikis skirtinguose lietuvių kalbos lygmenyse: rašyboje (ryškus kitų kalbų rašybos taisyklių poveikis), morfologijoje (tinkamos morfologinės adaptacijos parinkimas), žodžių daryboje (suaktyvėjęs hibridinių darinių vartojimas ir naujų žodžių darybos tipų kūrimasis); leksikoje (atsiranda naujų žodžių ir naujų tarptautinių žodžių reikšmių).

Globaliojoje visuomenėje kitų kalbų poveikis gimtajai kalbai yra neišvengiamas, atsirandančias kalbos naujoves reikia aprašyti, tirti ir vertinti.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- APF – VGTU Aplinkos inžinerijos fakulteto baigiamasis magistro darbas.
- CA – Leonavičius, K., Bručas, D. *CAD-CAM aviacijoje*. Vilnius: Technika, 2012. 71 p.
- EAD – Balčiūnas, D. *Energijos apskaitos duomenų perdavimo mobiliojo ryšio tinkluose tyrimas*. Vilnius: Technika, 2012. 113 p.
- ELF – VGTU Elektronikos fakulteto baigiamasis magistro darbas.
- EP – Zaveckas, V. *Elektrotechnikos pagrindai*. Vilnius: Technika, 2012. 90 p.
- IRM – Jurevičienė, J., Burinskienė, M., Genytė, I., Šiupšinskas, G., Kalibatas, D. *Inovatyvūs regeneravimo metodai ir jų modeliavimas: Panemunės pilis*. Vilnius: Technika, 2014. 170 p.
- Jakaitienė, E. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- FMF – VGTU Fundamentinių mokslų fakulteto baigiamasis magistro darbas.
- KIF – VGTU Kūrybinių industrijų fakulteto baigiamasis magistro darbas.
- KABK – Kaklauskas, G., Bačinskas, D., Gribniak, V., Jakubovskis, R., Ulbinas, D., Gudonis, E., Meškėnas, A., Timinskas, E., Sokolov, A. *Kompozitais armuotos betoninės konstrukcijos*. Vilnius: Technika, 2012. 300 p.
- KVM – Meškys, K. *Kaip valdyti medijas*. Vilnius: RDI grupė, 2010. 278 p.
- OIK – Janiūnaitė, B., Petraitė, M., Jucevičius, G. *Organizacijų inovacinė kultūra*. Mokslo studija. Kaunas: Technologija, 2014. 143 p.
- OK – Merkys, B. *Orlaivių konstrukcijos*. Vilnius: Technika, 2012. 145 p.
- PIS – 15-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“ 2012 metų teminės konferencijos *Pastatų inžinerinės sistemos* straipsnių rinkinys. Vilnius: Technika, 2012. 180 p.
- SEA – Ustinovičius, L., Ambrasas, G., Alchimovienė, J., Ignatavičius, Č., Vilutienė, T. *Statinių eksploatavimas ir atnaujinimas*. Vilnius: Technika, 2012. 232 p.
- STF – VGTU Statybos fakulteto baigiamasis magistro darbas.
- TIF – VGTU Transporto inžinerijos fakulteto baigiamasis magistro darbas.
- TTŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2013. 887 p.
- Vaicekauskienė, L. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartosena*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007. 311 p.
- VAPP – Škamat, J. *Vibracinio apdorojimo poveikis purkštųjų nikelio pagrindo dangų struktūrai ir savybėms*. Daktaro disertacija. Vilnius: Technika, 2013. 114 p.

Vineta APSE, Monta FARNESTE
(University of Latvia)

Use of Linking Adverbials in Essays by Non-Native Speakers from Different Cultures

Summary

Use of Linking Adverbials in Essays by Non-Native Speakers from Different Cultures

Use of linking adverbials in writing is a topic that has caused interest of several researchers [Prescott 2007; Plancic and Nincevic, 2014; Dabagahi et al. 2015]. The present research is based on the theories of Mauranen [1993] and Shaw and Vassileva [2009], who emphasise that various cultures present different understanding how a text for academic purposes should be written. The research corpus comprises eighteen essays written by local and international tertiary level students who have studied English at school in Latvia, France, Italy, Russia and Nigeria. The paper analyses the types of the most frequently used inter-paragraph and inter-sentential linking adverbials, their use in the selected essays, as well as compares the research findings with the conclusions of Biber, Conrad and Leech [2002] obtained in their analysis of the academic corpus. The present research reveals that there do not exist significant differences in the use of linking adverbials by local and international students. The research results approve the authors' assumption that, in general, students may use those linking adverbials that correspond to the chosen type of the essay, but the frequency of the linking adverbials does not fully correspond to the findings of Biber et al.'s study, the reason of which could be the fact that only one rhetorical structure was selected for the present study. The research also indicates that students choose to link paragraphs and sentences with words that should not be used in an academic context.

Key words: *essay writing, tertiary level, linking adverbials, cultural context*

Kopsavilkums

Saistvārdu lietojums citu valodu runātāju no dažādām kultūrām domrakstos

Teksta sasaistes līdzekļu lietojums rakstu valodā ir tēma, kas rosinājusi vairāku pētnieku [Prescott 2007; Plancic and Nincevic 2014; Dabagahietal 2015] interesi. Pētījums ir balstīts uz Mauranen [Mauranen 1993] un Šo un Vasiļjevas [Shaw and Vassileva 2009] teorijām, kas uzsver, ka dažādās kultūrās mēdz būt atšķirīga izpratne, kā būtu jāraksta teksts akadēmiskiem nolūkiem. Pētījuma korpusu veido astoņpadsmit domraksti, kurus ir rakstījuši vietējie un ārvalstu studenti, kuri ir apguvuši angļu valodu Latvijā, Francijā, Itālijā, Krievijā vai Nigērijā. Rakstā tiek analizēti studentu domrakstos biežāk lietojamo rindkopu un teikumu saistvārdu veidi, kā arī tiek salīdzināti šie rezultāti ar Baibera, Konrada un Liča [Biber, Conrad and Leech 2002] akadēmiskā korpusa analīzes rezultātā iegūtiem secinājumiem. Šajā pētījumā tiek konstatēts, ka nav ievērojama atšķirību starp to, kā saistvārdus lieto vietējie un ārvalstu studenti. Pētījuma rezultāti apstiprina autoru pieņēmumu, ka studenti kopumā spēj lietot tos saistvārdus, kas atbilst izvēlētajam domraksta veidam, bet to lietošanas biežums pilnībā nesakrīt ar Baibera u. c. pētījuma rezultātiem, kam par iemeslu varētu būt vienas retoriskās struktūras lietojums šajā korpusā. Pētījums arī parāda, ka studenti izvēlas saistīt rindkopas un teikumus ar vārdiem, kas nebūtu jālieto akadēmiskā tekstā.

Atslēgas vārdi: *saistvārdu veidi, akadēmisks teksts, augstākā izglītība, kultūras konteksts*

*

Introduction

Academic writing requires specific knowledge and skills when coding information for the academic community [Farneste 2004] which is different in another culture [Farneste 2013]. The previous studies on L1 and L2 writing demonstrate that writing may differ linguistically, strategically, and rhetorically [Silva 1993: 669]. Silva emphasized that more research on writing should be done in order to help L2 writers 'to meet standards developed for L1 writers' [ibid.: 670].

Research on linking adverbials (LAs) in texts has recently been a theme of interest [Prescott 2007; Plančić and Ninčević 2014; Dabagahi et al. 2015]. Several studies also demonstrate that there are different traditions in academic writing in other cultures [Mauranen 1993; Shaw and Vassileva 2009; studies on research papers; Farneste 2013, on essay writing].

Prescott's [2007] research on the organizational strategies in the first semester student writings demonstrated that novice writers struggle with the paragraph level and overall superstructure of their essays as well as appropriate choice of conjunctive linkers. All these textual features revealed that students lacked organizational competence in academic writing when entering a university in Hungary. Prescott also emphasised that other means of cohesion (e.g. lexical, referential) could be used in writing and the number of linking words should not be treated as the only criterion for an incoherent text [Prescott 2007: 33–34]. However, this research does not discuss which linkers were used between paragraphs and which ones between sentences. Moreover, if used in a text, linkers may show not only students' generic competence, but also reveal their culture preferences, as "[t]he cultural knowledge which we display in writing is a product of historical and social formation, some of which we hold in common with other groups, yet some of which differentiates us from other groups" [Malcolm 1999: 122 quoted in Prescott 2007: 35]. In fact, the choice of linkers could show non-native students' awareness of the linguistic differences in the target culture.

Thus, the present paper is going to deal with the analysis of student essays in a multicultural context in order to find out inter-paragraph and inter-sentential LAs used in the essays of local and international writers.

Previous studies on linkers

It seems that the previous research on linkers has provided controversial findings. Mauranen [1993], for example, emphasizes that non-native writers of a small culture may not be aware of cultural differences in lexis and grammar when writing in the language of a large heterogeneous culture. She considers that: '*For most people, good writing reflects good thinking, and textual expression is inseparable from the content or flow of argumentation*' [ibid.: 158]. Mauranen [1993] found that both native and non-native experimental readers accepted a text without any connector as '*good, clear, and coherent*'; however, they admitted that the text with connectors changed the emphasis, and it was '*easier to read*', '*more logical and more convincing*' and more authoritative [ibid.: 166]. Mauranen discussed two types of reflexive expressions, i.e., those with high explicitness, '*which refer to the text, the writing of it, its organization and language*' (e.g. '*the paper*', '*the following section*', '*to illustrate*', '*recall*') and those of low explicit-

ness, which refer to *'the structure or function of parts of text'* (e.g. *'In addition', 'however, moreover, firstly, secondly, it follows, still...'*) and function *'text internally'* [ibid.: 167–168]. As a result of the analysis of Finnish and Anglo-American journal articles, Mauranen [ibid.: 168] concluded that native speakers had used *'more reflexive text'* and much more expressions with high explicitness than non-native writers. She emphasized that reflexive texts help to guide *'the reader's interpretative process [...], leaving less space for the reader's own interpretations'* [ibid.: 169]. Mauranen considered that *'low explicitness is close to non-reflexive organisation of the text'* and, thus, *'less susceptible to writers' cultural preferences'* [ibid.: 168]. She also concluded that linguists should help to raise the awareness of differences in writing of the members of peripheral and dominant cultures [ibid.: 173].

Moreno [1997] dealt with adverbial phrases used as signals in 36 Spanish and 36 English research articles on business and economics written by native speakers and concluded that, in contrast to Mauranen's study [1993], *'Spanish- and English-speaking academics are similarly explicit in the expressions of CEISRs [cause-effect intersentential relations] when developing their argumentation'* [Moreno 1997: 171] and that *'both cultures use similar resources for expressing CEISRs'* [Moreno 1997: 171].

Notion of linking adverbials

Broughton uses the term LAs which *'are sometimes included with sentence adverbials, sometimes called conjuncts, connectors, or discourse markers'* [Broughton 1990: 157; bold ours]. LAs which are adverbs and adverbial phrases may perform different functions in a text, and they usually occur in the initial position of a sentence [ibid.]. Swales and Feak [1994] use the term *'sentence connectors'*. Kobayashi and Rinnert [2008: 13], who utilize the term *'discourse markers'*, refer to them as logical connectors *'among parts'* of an essay. In fact, the group of inter-sentential markers is just one of the three types of discourse markers, the other two being: *'overall meta-discourse markers (essay level)'* and *'partial meta-discourse markers (connecting paragraphs or multisentential chunks of discourse within paragraphs)'* [ibid.].

Chalker [1996: 1] uses the term *'connector'*, but mentions that other terms can also be employed, such as *'a conjunct or a linking adjunct'*. She defines a connector as an adverb type which loosely connects two clauses or sentences [ibid.]. Carter and McCarthy [2006] utilize the term *'linking adjuncts'*. They consider that linking adjuncts occur in initial position and that they can also be used after conjunctions.

Leech, Cruickshank, and Ivanič [2001] distinguish the term *'linking adverbs'* which they define as linking words which *'link a sentence (in written English to a previous sentence)'*, indicating that they *'can also sometimes link within a sentence'* [2001: 268]. Leech et al. mention five functions of linking adverbs: (1) *'adding ideas together'*, (2) *'showing alternatives'*, (3) *'contrasting ideas'*, (4) *'showing cause, reason or effect'*, and (5) *'relating ideas in time: (a) one idea following another; (b) one at the same time as another'* [ibid.]. However, this classification does not include those linking words which are used in other rhetorical patterns, e.g. enumeration.

A more detailed classification of LAs has been provided by Biber et al. [2002]. The linguists consider that the main function of LAs is *'to clarify the connection between two units of discourse'* [2002: 389]. The scholars [ibid.: 389–391] group LAs into the

following semantic categories: ‘enumeration and addition, summation, apposition, result/inference, contrast/concession, and transition’ [see Appendix 1 Table 1]. As a result of the corpus studies, they conclude that the most common adverbials in written academic texts are: result/inference, contrast/concession and apposition because ‘all these help to structure arguments and explanations’ [ibid.: 392]. They also state that a few LAs dominate ‘over 100 times per million words’ in academic writings: ‘however, thus, therefore, for example, then, so, e.g., i.e. first, finally, furthermore, hence, nevertheless, rather, yet, for instance, in addition, on the other hand, that is’ [ibid.: 393].

As seen from the classifications discussed above, the notion LAs may have various synonyms and/or scope of treatment. It was found that classification by Biber et al. [2002] covers more rhetorical patterns than the others and is based on corpus studies of academic prose; therefore, the present paper will be based on it.

Research corpus and method

The research corpus comprises eighteen enumeration essays written as examination essays at the end of a tertiary level academic writing course. Twelve essays are written by local students, six – by international students, three of them representing Italy, one from France, one from Russia, and one from Nigeria. Students have been trained in writing different types of academic essays and have received both peer and teacher’s feedback during the term. At the examination, students are supposed to select one of the five offered titles. It is the students who decide what rhetorical patterns of the essay they develop based on the title suggestion. As the enumeration essays dominated in the present study, they were chosen for the analysis.

To attain the research goal, i.e. to find out the use of inter-paragraph and inter-sentential LAs in the essays of local and international students, frequency analysis is applied as a research method, and the research findings are further compared with the classification of LAs by Biber et al. [2002].

Based on the literature review, it is hypothesized that non-native writers will demonstrate a frequent use of LAs that function within the text and are of low explicitness and that are typical to enumeration essays.

Results and discussion

All in all, the research results reveal that the non-native students demonstrate rather good knowledge and mastery of inter-paragraph LAs as they use typical LAs for enumeration, e.g. *first of all, first(ly), secondly, thirdly, lastly*. The students also introduce the concluding paragraph by using the LAs *in conclusion, concluding, to summarise, to sum up, all in all*. However, altogether local students seem to have used slightly more inter-paragraph LAs (31) than international students (13), which is 2.58 LAs per local student and 2.16 LAs per international student.

As Figure 1 reveals, the most frequently used LAs were the ones of enumeration (34% of all LAs used), which validates the hypothesis that writers demonstrate a proficient and frequent use of LAs that are typical in enumeration essays. The frequency of the use of other LAs, those of addition, summation, contrast/concession, apposition, and result/inference is almost equally distributed (15%, 13%, 14%, 13%, and 11% respectively). The results do not reveal any significant differences in the total frequency of LA use between the local and the international students.

Both local and international students use such LAs that, according to the classification by Biber et al. [2002], belong to the semantic category of addition (*moreover*), apposition (*for example, in other words*), contrast (*in contrast, on the other hand, however*), and which in the analysed essays are an example of a semantic misuse of LAs because students were writing enumeration essays. The misuse may be caused by the impact of the students' English language proficiency and the way they use inter-paragraph LAs in their native language, which might be an error as well.

To link sentences within a paragraph, both local and international students employ enumeration LAs *first(ly), second, third, fourth*. Other types of LAs are also observed: of addition (*in addition, similarly, also, furthermore, moreover*), contrast/concession (*in contrast, on the contrary, but, although, nevertheless, despite*), apposition (*in other words, for example*) and result/inference (*thus, therefore*). Considering the context of the essays, it can be stated that the variety of the LAs used are of low explicitness, but their misuse might be explained by the students' native language and former exposure to instruction of English.

Another observation is that in two instances (one local student and one international student) the coordinating conjunction *but* was used to introduce a sentence and in one instance (an international student) it introduced a paragraph. In formal style neither a paragraph nor a sentence should start with *but*. International students had also used the coordinating conjunction *or* twice and the *and* once in order to introduce a sentence, while the local students used *and* in two cases to start a sentence. Using *but* as both inter-paragraph and inter-sentential LA and using *and* and *or* as inter-sentential LAs may be caused by the students' frequent exposure to informal style used in blogs and newspaper/magazine articles where starting a sentence with *and, but, or* is rather typical. The local students whose essays were analysed have that exposure as they study languages in business context and various business subjects in English.

Conclusions and implications for further research

The present study allows the authors of the paper to draw the following conclusions:

- LAs may also be referred to as (sentence) connectors, linking adverbs, inter-sentential discourse markers, linking adjuncts, and conjuncts.
- No significant differences in the use or misuse of LAs among local and international writers can be observed.
- Writers use some inter-sentential LAs as inter-paragraph LAs and start sentences with *and, but, or*, which are not LAs.
- All types of LAs are present in the analysed essays, but the most frequently used ones are enumeration LAs (34%), which is determined by the type of the rhetorical pattern selected for the essay.
- Biber et al.'s corpus research indicated that the most frequently used LAs are *result / inference, contrast / concession and apposition* ones. The student writers employ them, but they also use addition and summation LAs with approximately the same frequency level as the previous three.
- Regarding particular LAs, students demonstrate the use of the following LAs that Biber et al. listed among the most frequently used LAs: *however, thus, for example, so, first, furthermore, nevertheless, for instance, in addition, on the other hand,*

but not all of these are used more frequently than the other LAs. The difference in the findings can be explained by the fact that the present research corpus consisted of only eighteen essays and thus it was impossible to observe all the same patterns.

- It can be stated that the authors' hypothesis that non-native student writers will demonstrate a frequent use of LAs that function within the text and are of low explicitness and that are typical of enumeration essays has been validated.
- The observed misuse of LAs might be explained by the impact of the writers' native language, the instruction of English when learning it and the use of LAs in informal written English.

To confirm the causes for the use or misuse of LAs by non-native writers, in the future a larger research corpus should be selected, and to investigate if there are any significant differences in the LA use by local and international non-native writers, an equal number of local and international students' essays should be studied.

LITERATURE

Biber, D., Conrad, S. and Leech, G. *Longman Student Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Longman, 2002, p. 487.

Broughton, G. *Penguin English Grammar A-Z for Advanced Students*. London a.o.: Penguin English, 1990, p. 320.

Carter, R. and McCarthy, M. *Cambridge Grammar of English. A Comprehensive Guide. Spoken and Written English Grammar and Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 973.

Chalker, S. *Collins Cobuild English Guides 9: Linking Words*. London: Haper Collins Publishers Ltd., 1996, p. 214.

Dabaghi, A., Ghorbanchian, E. and Amirian, Z. Pedagogical efficacy of planned vs. unplanned focus on form instruction in scaffolding transitional devices used by Iranian EFL learners in writing paragraphs. *Journal of English Language Teaching and Learning* 16, fall and winter, 2015, pp. 1–14.

Farneste, M. Circumstances determining a successful writing process. *Zinātniskie raksti. Sastātāmās valodniecības un tulkošanas nodaļa*. XII sējums, Rīga: Latvijas Universitāte, Moderno valodu fakultāte, 2004, 29.–39. lpp.

Farneste, M. What is the meaning of school/university essay and related terms in English and Latvian? *Baltic Journal of English, Language and Culture*, 3, 2013, pp. 33–45.

Kobayashi, H. and Rinnert, C. Task response and text construction across L1 and L2 writing. *Journal of Second Language Writing*, 7, 2008, pp. 7–29.

Leech, G., Cruickshank, B. and Ivanič, R. *An A-Z of English Grammar and Usage*. Harlow: Pearson Education, Longman, 2001, p. 636.

Mauranen, A. Contrastive ESP rhetoric: metatext in Finnish–English economics texts. *English for Specific Purposes*, 12 (1), 1993, pp. 3–22.

Moreno, A. I. Genre constraints across languages: causal metatext in Spanish and English RAs. *English for Specific Purposes*, 16(3), pp. 161–179.

Plančić, B. and Ninčević, S. Transition words in Academic Writing. *Transactions on Maritime Science*, 1, 2014, pp. 61–68, doi: 10.7225/toms.v03.n01.007

Presott, F. Organizational strategies in the writings of entry-level university students. *WoPaLP*, 1, 2007, pp. 17–37.

Shaw, P. and Vassileva, I. Co-evolving academic rhetoric across culture; Britain, Bulgaria, Denmark, Germany in the 20th century. *Journal of Pragmatics*, 41, 2009, pp. 290–305.

Silva, T. Toward an understanding of the distinct nature of L2 writing: the ESL research and its implications. *TESOL Quarterly*, 27, 1993, pp. 665–677.

Swales, J. M. and Feak, C. B. *Academic Writing for Graduate Students. A Course for Nonnative Speakers of English*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994, p. 253.

Appendix 1

Table 1. Typical linking adverbials [based on Biber et al. 2002: 389–391]

Semantic categories	Use	Linking adverbials
enumeration and addition	(a) 'to enumerate (list) pieces of information' [p. 389] (b) 'to signal the addition of items to a list' [p. 389]	(a) first(ly), second(ly), thirdly, finally, lastly, in the first/second place, first of all, for one thing ... for another, to begin with, next (b) in addition, similarly, also, by the same token, further, furthermore, likewise, moreover
summation	to indicate 'that a unit of discourse concludes or sums up points made in the preceding discourse' [p. 389]	in sum, to conclude, all in all, in conclusion, overall, to summarise.
apposition	'to show that the following piece of text is equivalent to, or included in, the point made in the preceding discourse' [p. 390]	in other words, for example, for instance, e.g., which is to say, that is to say, that is, i.e., namely, viz., specifically
result/ inference	to show 'that the second unit of discourse states the results or consequence of the preceding discourse' [p. 390]	consequently, thus, hence, therefore
contrast/ concession	(a) 'to mark some kind of contrast or conflict between information in different discourse units' [p. 391] (b) to signal 'that the subsequent discourse expresses something contrary to the expectations raised by the preceding clause' [p. 391]	(a) in contrast, alternatively, on the other hand, conversely, instead, on the contrary, at any rate, by comparison (b) though, anyway, anyhow, besides, nevertheless, still, in any case, at any rate, in spite of that, after all, yet
transition	to show 'the insertion of an item that does not follow directly from the previous discourse' [p. 391]	by the way, incidentally, by the way, meanwhile, now

Vaida BUIVYDIENĖ

(Vilniaus Gedimino technikos universitetas)

XX a. pirmosios pusės lietuvių bendrinės kalbos formavimosi bruožai pradžios mokyklų lietuvių kalbos vadovėliuose

Summary

Features of the Standard Lithuanian Language Formation in Coursebooks for Primary Schools in the First Half of the 20th Century

The elementary books of the Lithuanian language and the grammars for primary schools produced from 1905 to 1940 reveal the circumstances of the development and changes of the Lithuanian standard language that were influenced by the historical, cultural, and social factors. The coursebooks as the part of the whole education were most effective ways for the spread and flourishing of the language, especially in the period of codification of the standard language, whereas their language norms illustrate the stages of the development of Standard Lithuanian.

The paper deals with the status of the Lithuanian language in the period from 1905 to 1940 by reviewing the coursebooks of the Lithuanian language for primary schools and reveals the stages of the development of standard language as it served a good source for the investigation of the development of norms in the run of three decades. The investigation of the development of the norms in the sources and analysis of syllabi showed that in the period from 1905 to 1940 there existed two stages in the development of Standard Lithuanian: the acceptance of norms and elaboration of functions (improvement).

Key words: *Standard Lithuanian, coursebooks of the Lithuanian language, language codification, language norms*

*

Permainingo XX a. pirmosios pusės laikotarpio pradinių mokyklų lietuvių kalbos vadovėliai, kaip švietimo sistemos dalis, buvo viena efektyviausių priemonių bendrinei kalbai skleisti ir sklusti, ypač bendrinės kalbos formavimo(si) laikotarpiu, o jų kalbos normų raiška iliustruoja lietuvių bendrinės kalbos raidos etapus, nulemtus istorinių, kultūrinių ir socialinių veiksnių.

Straipsnyje pristatomi nagrinėti XX-ojo amžiaus pirmosios pusės Lietuvoje išleisti pradinių mokyklų gimtosios (tai yra lietuvių) kalbos vadovėliai (žr. Literatūros sąrašą), aptariami jų kalbos norminimo bruožai ir lietuvių kalbos norminimo aspektai. Apžvelgiamos ir to meto lietuvių kalbos programos ir jų įtaka vadovėlių ir jų kalbos turiniui ir kalbos mokymui.

Tiriamasis laikotarpis – nuo spaudos draudimo panaikinimo 1904 metais iki Antrojo pasaulinio karo pradžios.

Tikslas – nustatyti, kaip bendrinės lietuvių kalbos formavimosi principai ir kriterijai atsispindėjo to meto mokykliniuose vadovėliuose.

Apžvelgiami pradžios mokyklų lietuvių kalbos vadovėliai (nuo 1905 iki 1940 metų, išleisti Lietuvos teritorijoje, sulaukę daugiausia leidimų), to laikotarpio lietuvių kalbos mokymo programos.

Tiriamąjį laikotarpį lingvistiniai reiškiniai (vadovėlių turinys ir kalbinė raiška) ypač susiję su laikotarpio socialiniais ir politiniais įvykiais (spaudos draudimu ir jo

panaikinimu, Pirmuoju pasauliniu karu, nepriklausomybės paskelbimu ir kitais), todėl labai svarbu aptarti kontekstą – tiriamojo laikotarpio ekosistemą.

Tyrimui buvo svarbu išsiaiškinti lietuvių bendrinės kalbos raidos sampratą ir jos laikotarpius. Remiantis Einaro Haugeno (1972) bendrinių kalbų raidos aspektų teorija buvo suklasifikuoti tiriamojo ir susijusio laikotarpio lietuvių bendrinės kalbos raidos laikotarpiai (taip pat žr. Subačius 2004).

Iš lentelės duomenų matyti, kad lietuvių bendrinės kalbos formavimosi etapai greitai keitė vienas kitą, todėl tiksliai nustatyti jų ribas yra labai sudėtinga. Forma pasirinkta buvo XIX a. pabaigoje, o pasirinktąjį variantą galutinai įtvirtino 1901 metų Petro Kriaušaičio gramatika, kuria iki pat 1922 m. rėmėsi mokyklinių gramatikų ir vadovėlių autoriai. Petro Kriaušaičio gramatika ir jos pagrindu parašyti mokykliniai vadovėliai tuo laiku atliko ir normos kodifikavimo, ir sklaidos (funkcijų tobulinimo) funkcijas, nes nuo pradžios mokyklos mokė bendrinės kalbos. Funkcijų tobulinimo ir bendruomenės priėmimo etapai iš dalies sutapo su Nepriklausomybės paskelbimu, nes tuo metu labai aktyviai buvo dirbamas ir lietuvių bendrinės kalbos norminimo darbas, ir bendrinė kalba sparčiai paplito viešojoje vartosenoje.

Lentelė.

Bendrinės kalbos raidos laikotarpiai (pagal Buivydienė 2013)

E. Haugeno (1972) kalbos standartizavimo aspektai	D. Leitho (1983) kalbos standartizavimo etapai	Milroy'jų (1999) standartinės kalbos atsiradimo etapai	A. R. Lodge'o (1993) kalbos standartizavimo procesai
Normos pasirinkimas (angl. <i>Selection of norm</i>)	Pasirinkimas (angl. <i>Selection</i>)	Pasirinktasis variantas (angl. <i>Selected variety</i>)	Normos pasirinkimas (angl. <i>Selection of norms</i>)
Normos kodifikavimas (angl. <i>Codification of form</i>)	Priėmimas (angl. <i>Acceptance</i>)	Priimtasis variantas ¹ (angl. <i>Accepted variety</i>)	Funkcijų tobulinimas (angl. <i>Elaboration of function</i>)
Funkcijų tobulinimas (angl. <i>Elaboration of function</i>)	Tobulinimas (angl. <i>Elaboration</i>)	Funkcijos tobulinimas (angl. <i>Elaboration of function</i>)	Kodifikavimas (angl. <i>Codification</i>)
Bendruomenės priėmimas (angl. <i>Acceptance by the community</i>)	Kodifikavimas (angl. <i>Codification</i>)	Kodifikavimas (angl. <i>Codification</i>)	Priėmimas (angl. <i>Acceptance</i>)

Panaikinus lietuvių spaudos draudimą iš karto ėmė gausėti lietuviškų leidinių, pagyvėjo knygų leidyba, spaudoje pradėta rašyti apie visų dalykų, o ypač lietuvių kalbos, vadovėlių trūkumą. Kelti klausimai, kokie tie vadovėliai turėtų būti, todėl atsirado ne tik vadovėlių, bet ir mokymo programų poreikis.

Pirmasis išsamesnis lietuvių kalbos programos projektas dienraštyje *Vilniaus žinios* buvo išspausdintas 1906 m. Programos projekto parašymo vieta – Peterburgas, autoriai –

¹ Nuo šio etapo prasideda ir nuolat tęsiasi, pasak Milroy'jų, normų priežiūros etapas [Milroy, J.; Milroy, L. 1999: 23].

kun. Jonas Maciulevičius (Maironis), Kazimieras Jaunius, Eduardas Volteris, darbo grupės pirmininkas – Filipas Fortunatovas, – jie kukliai nurodyti išnašoje.

Antroji, jau patvirtinta programa buvo išspausdinta 1909 m. *Lietuvos ūkininko priede Mokykla*. Tai Jono Jablonskio parengta lietuvių kalbos mokymo programa pradinėms mokykloms ir norintiems laikyti egzaminą dėl teisės dėstyti lietuvių kalbą pradinėse mokyklose, kuri buvo patvirtinta ir Švietimo ministerijos.

Ši lietuvių kalbos programa buvo skirta tik pradinėms mokykloms, todėl apimties prasme siauresnė, tačiau dalykiniu požiūriu ji detalesnė: smulkiai nurodytos temos ir užduotys, pateikta pastabų ir praktinių patarimų mokytojams, taigi programa galėjo tapti puikiu planu būsimesiems lietuvių kalbos vadovėlių autoriams.

Sugretinus programų mokymo temas matyti, kad Jablonskio programa buvo gerokai įvairesnė: sintaksės, skyrybos, tarties ir kirčiavimo temų 1906 m. programoje nebuvo, o Jablonskio programoje jos jau sudarė trečdalį. Rašybai mokytis abiejose programose skirta panašiai temų. Labiausiai skyrėsi 1906 m. programos kryptis – mokytis per tarmes, atkreipiant dėmesį į tarmių ir rašomosios kalbos skirtumus (svarbus tampa mokytojo vaidmuo). Jablonskio programoje apie tai jau nekalbama. Gretinamųjų temų panašumas rodo, kad Jablonskis buvo susipažinęs su 1906 m. programos projektu ir pasinaudojo jo medžiaga. Be to, papildė ją naujomis užduotimis ir gramatikos temomis, todėl programa buvo ypač išsami.

Iki viešo lietuvių kalbos programų spausdinimo parašyti, sulaukę palankaus amžininkų įvertinimo ir daugiausia kartotinių leidimų, pirmieji kokybiški vadovėliai pradinėms mokykloms buvo Povilo Višinskio *Elementorius arba skaitymo ir rašymo mokymas* (1905), Petro Bendoriaus *Vaikų žvaigždutė* (1905) ir Juozo Damijonaičio *ABC. Rašymo ir skaitymo pradžiamokslis* (1906). Višinskio ir Damijonaičio vadovėliai buvo skirti pirmųjų mokymo metų mokiniams, o Bendoriaus – jau pramokusiems skaityti ir rašyti vaikams.

Pasirodžius programoms, 1909 m. išleisti du nauji elementoriai – Klemenso Skabeikos *Kas skaito rašo – duonos neprašo* (1909) ir Ksavero Sakalausko-Vanagėlio *Elementorius arba skaitymo ir rašymo mokslas* (1909) ir Damijonaičio gramatikos vadovėlis *Trumpa lietuvių kalbos gramatika* (1909).

Pirmųjų XX a. pradžios lietuvių kalbos mokymo programų analizė ir jų temų palyginimas su to laikotarpio elementorių temomis parodė, kad programos atliko svarbų vaidmenį, formuojant pradinių mokyklų lietuvių kalbos mokymo kurso turinį.

Didžiausią įtaką vadovėliams padarė patvirtintoji Jablonskio programa.

Paskelbus Jablonskio programą parašytuose vadovėliuose matyti autorių pastangos norminti kalbą: pateikiamas žodynelis [Skabeika 1909], siekiama vaikus mokytis taisyklingos kalbos iš tautosakos ir pačių autorių arba rašytojų sukurtų tekstų apie vaikams suprantamus dalykus [Skabeika 1909; Sakalauskas-Vanagėlis 1909]; skoliniams stengtasi parinkti lietuviškų atitikmenų (kai sąvoka pavadinama lietuvišku ir skolintu terminu), vartojami lietuviški gramatikos terminai [Damijonaitis 1909; Skabeika 1909; Sakalauskas-Vanagėlis 1909], kuriamos apibrėžtys.

Vadovėlių rašymo, kaip ir viso švietimo, raida buvo pristabdyta Pirmojo pasaulinio karo metais. Nuo 1917 metų, ir ypač paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, atgijo ir vėl pradėjo plisti lietuviška spauda [Karčiauskienė 2002: 21]. Tarpukario Lietuvos elementoriams ir gramatikoms buvo ypač svarbi Rygiškių Jono (Jablonskio) *Lietuvių*

kalbos gramatika (1922). Ši gramatika tapo pagrindine mokslo knyga aukštųjų mokyklų studentams, gimnazijų mokytojams, vadovėlių mokykloms autoriams.

1919–1920 metais imtasi ir mokyklos pertvarkymo veiksmų, kurie paskatino kurti naujas lietuvių kalbos mokymo programas. 1919 metais *Švietimo darbo* pirmajame numeryje buvo išspausdinta *Pradedamųjų mokyklų laikinoji programa*, joje buvo paskelbta ir ketverių metų lietuvių kalbos programa pradinėms klasėms.

1939 metais Kaune buvo išspausdintos *Pradinės mokyklos programos* – Švietimo ministerijos patvirtintas projektas. Pagal šią programą pradinis mokymas buvo numatytas šešerių metų, tad programoje buvo išspausdinta ir šešerių metų lietuvių kalbos programa.

1919 metų pradinį mokyklų lietuvių kalbos programa buvo skirta ketveriems mokymo metams, joje daugiausia dėmesio buvo skiriama kalbos dalims mokyti, tačiau buvo ir daug kitų temų (žodžių darybos, sintaksės, rašybos, tarties, fonetikos ir skyrybos); 1939 m. programa buvo šešerių metų, joje atsirado kirčiavimo temos, daugiau temų buvo skirtų rašybai, skyrybai ir tarčiai.

Nepriklausomoje Lietuvoje vadovėliai buvo sparčiai tobulinami, vis labiau atsižvelgiama į lietuvių kalbos mokymo ypatumus. Šiuo laikotarpiu daugiausia leidimų sulaukę elementoriai ir gramatikos buvo Augustino Jakučionio *Kelias į šviesą: skaitymo ir rašymo mokslas* (1916), Jono Murkos vadovėliai pradžios mokyklai, Damijonaičio *Lietuvių kalbos gramatikos* (1920) penki leidimai, Igno Malinausko ir Jurgio Talmanto vadovėliai pradžios mokyklai, Juozo Lazausko vadovėliai.

Vadovėlių tyrimas atskleidė, kad tuo metu būta kelių vadovėlių tipų: vienuose (pavyzdžiui, Damijonaičio) mokoma visos lietuvių kalbos gramatikos, teikiama daug įtvirtinimo užduočių, kalbos mokoma iš lietuviškų tekstų; kituose (Murkos, Malinausko ir Talmanto, Lazausko) daugiau dėmesio kreipiama į taisyklingos kalbos ugdymą: mokoma bendrinės lietuvių kalbos, stengiamasi diegti taisyklingas rašytinės ir sakytinės kalbos normas, vis daugiau dėmesio skiriama kirčiavimui, vėl stengiamasi atsižvelgti į gimtąją mokinio tarmę. Pradžios mokyklų gramatikose mokoma taisyklingos linksnių vartosenos – pavyzdžiui, taisyklingai vartoti dalies kilmininką [Murka 1917]. Vėlesniuose vadovėliuose jau teikiamas bendrinės kalbos terminas ir apibrėžtis [Lazauskas 1939], mokoma vengti skolinių ir svetimybų [Malinauskas, Talmantas 1937].

Po truputį vienodėjo elementorių ir gramatikų rašyba, atsirado temų ir užduočių, skirtų taisyklingai rašybai ir tarčiai mokyti, teikti *taisyklingos kalbos, rašytinės tarmės, bendrinės kalbos* terminai ir kalbos taisyklingumo samprata. Keitėsi vadovėlių kalba [plačiau žr. Buivydienė 2013].

XX a. pradžios elementoriai ir gramatikos jau buvo rašomi daugiau ar mažiau mums įprasta bendrine kalba. Nuo pirmųjų XX a. pradžios mokymo programų buvo pradėta diegti rašomosios kalbos samprata. Keitėsi vadovėlių kalba: rašyba, leksika, morfologija, sintaksė.

Taigi galima teigti, kad XX a. pradžioje dauguma elementorių ir gramatikų autorių jau vartojo tradicinį lietuvišką raidyną. Lietuviško raidyno normos, galima sakyti, buvo galutinai įdiegtos pirmajame XX a. dešimtmetyje. To raidyno nuo 1905 m. buvo mokomi mokiniai.

Rašybos normos, leksika, gramatinės formos ir sintaksė įvairavo gerokai ilgiau, pavyzdžiui, Bendoriaus (1905), Višinskio (1905), Damijonaičio (1906; 1909), Skabeikos (1909) ir Vanagėlio (1909) vadovėliuose visur nuosekliai vartota veiksmažodžių, daikta-

vardžių, skaitvardžių ir įvardžių dviskaita. Dviskaitos formos tarpukario Lietuvos laikotarpiu iš pradžių dar buvo įtrauktos į gramatikų visų kalbos dalių paradigmas, bet jau buvo aiškinama, kad ji vartojama rečiau.

Išvados

1905–1940 metų pradinių mokyklų lietuvių kalbos vadovėliai atspindi to laikotarpio bendrinę lietuvių kalbą, todėl yra geras šaltinis nagrinėti bendrinės lietuvių kalbos normų raidą per tris pirmuosius XX a. dešimtmečius ir atskleisti vykusius bendrinės kalbos norminimo etapus.

1. Normos įtvirtinimo vaidmenį 1905–1909 m. atliko pirmosios mokymo programos (1906 ir 1909 m.) ir pirmieji gimtosios lietuvių kalbos vadovėliai, kurie formavo sampratą, kad pradinėje mokykloje svarbiausia išmokyti taisyklingos rašybos ir tarties; vadovėliuose ir programose matyti pastangos pateikti labai išsamų bendrinės lietuvių kalbos aprašą, nors teoriškai buvo teigiama, kad vaikus gramatikos reikia mokyti praktiškai, iš gražių tekstų ir gyvosios kalbos.

Nuo 1905 m. prasidėjo naujas bendrinės kalbos raidos etapas, kuriuo reikėjo sukurti papildomų kalbos įrankių: rašytinę formą, sintaksinę struktūrą, žodyną, tenkinantį visus viešojo gyvenimo poreikius, kad bendrinei kalbai pasirinkta tarmė galėtų tenkinti visuomenės poreikius. Pradinės mokyklos lietuvių kalbos vadovėliai buvo pirmoji lietuvių kalbos mokymo pakopa, turėjusi padėti įdiegti visuomenėje bendrinės kalbos normas.

2. Funkcijų sklaidos (tobulinimo) vaidmenį 1915–1940 m. atliko naujosios programos ir vadovėliai. Programų, vadovėlių ir recenzijų tyrimas atskleidė tuo laikotarpiu suformuotą sampratą, kad vadovėliai: a) turi remtis gyvąja kalba (gyvosios kalbos kriterijus), b) turi būti parašyti taisyklinga kalba (kalbos grynumo kriterijus), c) turi būti vaikams suprantami (aiškumo kriterijus), d) mokyti taisyklingos rašybos ir tarties (taisyklingumo kriterijus), – ir taip ugdyti bendrinę kalbą.

Taigi pradžios mokyklų lietuvių gimtosios kalbos vadovėlių kalbos normų kaitos ir lietuvių kalbos mokymo programų bei vadovėlių recenzijų tyrimas atskleidė, kad nuo 1905 iki 1940 m. vyko du bendrinės lietuvių kalbos formavimo(si) etapai: normos įtvirtinimo ir funkcijų sklaidos.

Lietuvių kalbos vadovėliai, per mokyklą padėję įtvirtinti bendrinę lietuvių kalbą ir plėsti jos funkcijas, – ryškus tiriamojo laikotarpio kalbos normų formavimo(si) atspindys.

LITERATŪRA

Bendorius, P. *Vaikų žvaigždutė. Knygelė I ir II mokyklos skyriui ir vaikams pramokusiems skaityti (Pasiskaitymai ir pirmutinės gramatikos žinios)*. Vilnius: Juozapo Zavadskio spaustuvė, 1905.

Buivydienė, V. Lietuvių kalbos mokymas XX a. pradžioje: pirmosios lietuvių kalbos mokymo programos ir to laikotarpio vadovėliai. *Naujausi kalbų ir kultūrų tyrimai. Kalbų ir kultūrų sankirtų archyvai* 4. Vilnius: Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija; UAB „Petro ofsetas“, 2011, 183–223 p.

Buivydienė, V. *XX amžiaus pirmosios pusės pradžios mokyklų gimtosios kalbos vadovėlių turinio ir kalbos norminimo bruožai*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2013.

Damijonaitis, J. [Domijonaitis] *Rašymo ir skaitymo pradžiamokslis*. Varšuva: Saturn, 1906.

Damijonaitis, J. *Trumpa lietuvių kalbos gramatika*. Juozapo Zavadskio spaustuvė Vilniuje, 1909.

- Damijonaitis, J. *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms* (mokslo pradžia). Kaunas: Lietuvos Valstybės Spauštuvė, 1920.
- Damijonaitis, J. *Lietuvių kalbos gramatika. Trumpas vadovėlis mokykloms* (mokslo pradžia). Antrasis leidimas. Spausdinta „Dirvos“ B-vės spauštuvėje Marijampolėje, 1923.
- Haugen, E. *The Ecology of Language*. Essays by Einar Haugen. Selected by Anwar S. Dil. California: Stanford University Press, 1972.
- Jablonskis, J. [Petras Kriaušaitis] *Lietuviškos kalbos gramatika*. Tilžė: spausdinta pas Otto v. Mauderode, 1901.
- Jablonskis, J. [Rygiškių Jonas] *Lietuvių kalbos gramatika: vid. mokslo įstaigoms*. 2-asis leid. Kaunas; Vilnius: „Švyturio“ b-vė, 1922.
- Jakučionis, A. *Kelias į šviesą skaitymo ir rašymo mokymas*. Vilnius: Juozapo Zavadzko spauštuvė, 1916.
- Karčiauskienė, M. Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties raidos bruožai: 1863–1918 m. *Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis. XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia. Antologija*. Sud. M. Karčiauskienė. Kaunas: Šviesa, 2002, 9–25 p.
- Skabeika, Kl. *Kas skaito rašo – duonos neprašo*. Vilnius: M. Kuktos spauštuvė, 1909.
- Lazauskas, J. *Lietuvių kalbos gramatika V ir VI pradžios mokyklos skyriui*. Kaunas: Spaudos fondas, 1938.
- Leith, D. *A Social History of English*. London and New York: Routledge, 1983.
- Lodge, R. A. *French: from Dialect to Standard*. London and New York: Routledge, 1993.
- Malinauskas, I., Talmantas, J. *Lietuvių kalbos gramatika pratimais*. Pirmai klasei. Kaunas: „Šviesos“ spauštuvė, 1938.
- Matijošaitis-Esmaitis, St. *Sakalėlis*. Kaunas: Spaudos fondas, 1918.
- Milroy, J., Milroy, L. *The Authority of Language. Investigating Standard English*. 3rd edition. London and New York: Routledge, 1999.
- Murka, J. *Vaikų darbymečiui: skaitymai pradedamajai mokyklai, mokomoji dalis*. Petrapilis: Lietuvių spauštuvė, 1916.
- Murka, J. *Lietuvių kalbos vadovėlis: pirmasis ir antrasis kalbos mokslo laipsniai*. Antroji laida. Kaunas, Vilnius: Švyturio bendrovės spauštuvė, 1921.
- Pavyzdinis lietuvių kalbos mokymo programos žemesnėms ir vidutinėms mokslo įstaigoms Vilniaus, Kauno, Gardino ir Suvalkų gub. *Vilniaus žinios*. 1906 m. gegužės 10 (23) d. Nr. 99 (417).
- Pradedamųjų mokyklų laikinoji programa. *Švietimo darbas* 1 (priedas), 1919.
- Pradinės mokyklos programos*. Švietimo ministerio patvirtintas projektas. Kaunas: „Šviesos“ spauštuvė, 1939.
- Pradžios mokyklos programos*. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys, 1940.
- Subačius, G. Standartinių (bendrinių) kalbų istorijos. *Metmenys* 84, 2004, 97–115 p.
- Vaikų žvaigždutė. Knygelė I ir II mokyklos skyriui ir vaikams pramokusiems skaityti. (Pasiskaitymai ir pirmutinės gramatikos žinios)* Sutaisė mokytojas P. Bendorius. Vilnius: Juozapo Zavadzko spauštuvė, 2004.
- Vanagėlis, K. *Dovanėlė. Skaitymo ir rašymo mokslas. Elementorius ir pirmoji knygelė*. Vilnius: Juozapo Zavadzko spauštuvė, 1909.
- Višinskis, P. *Elementorius arba skaitymo ir rašymo mokslas*. Vilnius: Juozapo Zavadzko spauštuvė, 1905.

Елена РЕМЧУКОВА

(Российский университет дружбы народов)

Аспектуальное расширение идиом

Summary

Aspectual Extension of Idioms

The study examines the problem of forming an aspectual pair inside verbal idioms in the context of the aspect-forming technique of the Russian language. Some verbal phraseological units are marked by desemantization of the verbal lexeme and a loss of basic grammatical meanings. For most verbal idioms, the category of aspect is relevant in codification, as well as beyond its limits. In this case, it is associated with the phraseological unit transformation. This phenomenon is defined as “aspectual extension of idioms”, the formation of an aspectual correlate within a verbal phraseological unit, the norm of which does not allow aspectual correlation. It is due, on the one hand, to the author’s actualization of the meaning in speech, on the other hand, to the system potential of the category of aspect itself. This aspectual correlation of phraseologically related verbs shows the general tendency of the modern Russian language to contrast the perfective and imperfective aspect even beyond the norm, as well as the speaker’s readiness to actualize this contrast in the living speech.

Key words: *aspectual correlation, verb idiom, codification, phraseological unit transformation, system potential, aspectual correlate*

*

«Центральная категория глагола — категория вида — обладает широким спектром выразительных возможностей в разных типах речи. Потенциал вида обусловлен его сложным, комплексным (лексическим, морфологическим, словообразовательным, синтаксическим) характером и его относительной «молодостью»: наблюдения над фактами современной речи свидетельствуют о том, что вид — категория, которая продолжает развиваться, совершенствуясь при этом главное — технику видообразования с целью более точного и экспрессивного выражения речевого смысла» [Ремчукова 2016: 113–114]. С этой точки зрения особый интерес представляют процессы видовой соотносительности, выходящие за рамки кодификации, в частности, возможность образования видовой пары в рамках глагольных фразеологизмов.

Анализируя грамматику фразеологизмов, В.Н. Телия отмечает, что «все попытки вписать идиомы в частеречную классификацию «без остатка» не привели к успеху. И более того — они только «путают карты»... Правда, часто имеются и совпадения, например, категория вида и времени релевантна для всех почти глагольных идиом. Но то, что ограничения на продуктивность этих форм — своего рода норма для идиом, свидетельствует о приоритете соотнесения с миром над формальной — кодовой регулярностью форм» [Телия 1996: 87].

Действительно, в некоторых глагольных фразеологизмах мы наблюдаем «угасание глагольности» — десемантизацию глагольной лексики и утрату основных грамматических значений, поэтому категории вида и времени релевантны не для

всех фразеологизмов (как *пить дать*, *пиши пропало* и др.). Напротив, именно способность глагола образовывать видовую пару и некоторые способы глагольного действия подтверждает не только релевантность в идиоме собственно видового значения (*плевать — плюнуть — наплевать в душу*), но и ее «живую» глагольность вообще.

Аспектуальная «полноценность» — способность к видовой коррелятивности — характерна для многих глагольных фразеологизмов: например, устойчивые словосочетания с глаголом *броситься (бросаться)* сохраняют коррелятивность в подавляющем большинстве случаев, за исключением тех, в которых количественная, кратная семантика несовершенного вида согласуется только с формой мн. ч. существительного или адвербиализированным сочетанием существительных — *бросаться словами, бросаться из стороны в сторону*.

Грамматическое значение вида — живой нерв глагольных фразеологизмов, и, тем не менее, определенные ограничения существуют. Устойчивые словосочетания можно разделить на четыре группы:

- 1) образующие стандартную видовую пару, как имперфективную, так и перфективную (*внушить — внушать доверие; валять дурака — свалить дурака*);
- 2) образующие нестандартную видовую пару, существующую только в пределах идиомы: *строить рожу — соорудить рожу* (ср.: *строить — построить*);
- 3) теоретически и лексикографически допускающие видовую соотносительность, однако употребляющиеся, как правило, в форме одного из видов: *пожинать плоды — (возможно также) пожать; праздновать труса — (редко) отпраздновать труса*;
- 4) не допускающие видовой соотносительности:
 - а) в одном из вариантов фразеологизма (*бросаться из крайности в крайность*) — глагол несовершенного вида актуализирован в контексте фразеологизма как повторяющийся, но изменение контекста делает возможным употребление глагола совершенного вида: *Тогда он бросился в другую крайность*;
 - б) абсолютно не допускающие видовой соотносительности: *отдавать себе отчет; гореть синим пламенем* и, напротив, *сгореть от любви* и т. п.

С точки зрения креативности вызывают интерес именно последние, так как в живой речи запрет на одновидовость может быть нарушен — восстанавливается глагол совершенного вида в имперфективной видовой паре или образуется не «предусмотренный» в границах фразеологизма имперфектив: *Про него не скажешь, что он подающий надежды актер, потому что он их уже подал¹; — Ты отдаешь себе отчет в том, что делаешь? — Не волнуйся. Уже отдал; Они на этот дом уже и раньше покладывали глаз, хотели купить — ничего не вышло* (положить глаз).

Однако стремление к аспектуальной «полноценности» ощущается в большей степени, если «запретный» (или архаичный и малоупотребительный) коррелят является приставочным, а пара, соответственно, перфективной: *Могу сказать одно: пусть все это сгорит синим пламенем; И хочется ему (о Некрасове) размыкать свое горе* (Ю. Айхенвальд) (в словаре: мыкать горе); *Она так побледнела и похудела, что*

¹ В рамках другого фразеологизма возможно «подать (подавать) надежду».

можно сказать, что она в буквальном смысле засохла от любви (сохнуть от любви – (возможно) высохнуть); – Ты вьешь из меня веревки! – Как же, из тебя совьешь!; Этой женитьбой на Екатерине Пушкин заставил Дантеса отпраздновать труса (телепередача «Пушкин. Тысяча строк о любви»). Выход за пределы нормы приводит к вариативности префикса: Ну, спраздновал труса да; ну, испугался Чека, но кто же этих извергов не боится, ну... (В. Аксенов. Московская сага).

Если глагол несовершенного вида является одновидовым и за пределами фразеологизма эффект аспектуального контраста может быть достигнут при помощи глагола того или иного способа глагольного действия или любого «нужного» однокоренного приставочного глагола: В своем укрытии я уже отгорел синим пламенем, а на помощь все никто не приходил (газета «Московский комсомолец»); Он столько напек обвинений, что я растерялась.

Интенциональный контекст наглядно демонстрирует аспектуальное варьирование фразеологизма: Ты зачем на меня бочку катишь? – Я ее уже подкатил, а ты ничего не заметил; Елена Коренева и актриса неординарная, и человек небанальный... и редко когда можно было угадать, что она выкинет в следующую минуту своей жизни. Словом, навывкидывала она будь здоров... (рецензия на книгу актрисы Елены Кореневой) (журнал «Итоги»).

Подобное явление находим и в классической литературе: Разговор долго не клеился, да и когда склеился, был как-то отрывчат (А. Герцен). Возвратный глагол клеиться в значении «удаваться, ладиться» употребляется обычно с отрицанием как глагол абсолютного несовершенного вида. Нестандартная для идиомы видовая пара, образованная с префиксом *с-*, задействует механизм видообразования у невозвратного глагола *клеить* («изготавливать какой-либо предмет, соединяя части его клеем, клейстером»), связывая вторичное, переносное значение возвратного глагола с первичным значением производящего переходного глагола, оживляя тем самым его внутреннюю форму («соединять, склеивать части разговора»).

Прагматика такого «вмешательства» в идиому определяется, как и в большинстве вышеуказанных случаев, авторской иронией или стремлением к игровому эффекту. Устойчивое словосочетание *решить вопрос* допускает видовую соотносительность (*решить* – *решать*). Печально известный канцеляризм «Мы порешаем этот вопрос», как известно, существовал и до сих пор существует в социолекте чиновников.

Подмена глагола *решить* делимитативом (глаголом со значением ослабленного (*слегка порешаем*) и ограниченного во времени (*порешаем какое-то время*) действия) «предсказывает» вопросу неопределенное, печальное будущее, так как с точки зрения прагматики выражает не столько нежелание говорящего им заниматься, сколько нежелание отвечать за результат. Этот прагматический компонент «ухода от ответственности» и актуализация модального значения («попробуем решить») пародируются в рамках языковой игры: действие, выраженное делимитативным глаголом, оценивается слушающим отрицательно именно ввиду «неясности» результата: Они там (в правительстве. – Е.Р.) любят порешать какой-нибудь вопрос, а потом благополучно о нем забыть (телепередача).

Аспектуально трансформированное словосочетание становится символом безответственности русских чиновников, их способности уклоняться от конкрет-

ного ответа, связывая в нашем сознании прежнюю и нынешнюю власть: *Ничего не изменилось: они* (чиновники. — Е.Р.) *по-прежнему уклоняются от прямой ответственности, не решают вопрос, а лишь стараются его «порешать»* (Независимая газета).

Фразеологически связанное значение глагола *разрываться* (разг. «делать сразу много дел»: *разрываться между учебой и искусством*) не предполагает видовой парности. Образование в оппозиционном контексте глагола совершенного вида сигнализирует о неудаче и окрашено иронией: *Режиссер замахивается и на большее: на критику американского образа жизни в его рекламном варианте. Комедиограф Фрэнк Оз отчаянно разрывался между задачами сделать политический фильм и коммерческий хит. Бедняга разорвался* (о фильме известного американского режиссера Фрэнка Оза «Степфордские жены»; т. е. фильм, с точки зрения рецензента, не выдержан в едином стиле) (журнал «Огонек»). Рассмотренные идиомы нельзя идентифицировать как окказиональные фразеологизмы, так как к ним относятся необычные словосочетания, в которых нестандартным является само соотношение фразеологической производящей основы и производного словосочетания, например, *спустя годы* и *«жизнь спустя»* [Ханпира 1972]. Приведенные же примеры (впрочем, имеющие не массовый, а, скорее, штучный характер) представляют интерес именно с точки зрения креативной актуализации «жизнеспособного» и в рамках идиомы грамматического значения вида. Наличие таких фактов подтверждает, что авторское вмешательство во фразеологизм может быть связано не только с трансформацией лексического значения (*волка питают ноги* вместо *волка ноги кормят*), но и грамматического.

Аспектуальное расширение идиом находится в рамках общей тенденции трансформации (полной или частичной, направленной как на форму, так и на содержание) фразеологизмов в речи — современного лингвокреативного феномена².

ЛИТЕРАТУРА

Дубровина, К.Н. Лингвистические основы стилистических приемов использования фразеологизмов в художественной литературе и публицистике. *Вестник РУДН, серия «Лингвистика»*, 2005. № 7, с. 100–118.

Ремчукова, Е.Н. *Креативный потенциал русской грамматики*. Москва: УРСС «Либроком», 2016. 224 с.

Телия, В.Н. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.

Ханпира, Э. Окказиональные элементы в современной речи. *Стилистические исследования*. Москва: Наука, 1972. 320 с.

² Об использовании таких фразеологизмов в стилистических целях см. в [Дубровина 2005].

Dzintra ŠULCE
(Liepājas Universitāte)

Šauro un plato patskaņu fonēmu *e* un *ē* lietojuma tendences mūsdienu latviešu valodā

Summary

Trends in using Narrow and Broad Vowel Phonemes *e* and *ē* in Modern Latvian

Uniformity of pronunciation rules promotes the speaker's and listener's understanding making this the best condition for mutual communication. One of the essential issues of orthoepy is also the use of monophthongs *e* and *ē* in literary language. When evaluating their pronunciation in the literary language perspective, we can still detect different inconsistencies, variations, and deviations from norms.

The article summarises the author's long practical experience in teaching the course of orthoepy at Liepāja University as well as separate erroneous pronunciation versions by announcers on Latvia Radio and Television [2012–2015]. The announcers' pronunciation once again justifies the topicality of this issue, because they are professionals in the field, and the index of the quality of their work is definitely standard speech.

The fixed number of errors once again raises the question of reflecting on possible solutions. Of course, a radical decision could be a spelling reform. This refers also to the sensitive issue of designating two different sounds – narrow and broad vowels *e* and *ē* – with a single letter (*e* and *ē* respectively). Broad vowels could be designated with an additional sign, the same way as in phonetic transcription.

While the debate is continuing in the society, the only place to discuss the pronunciation of certain problematic cases is Latvian Language Expert Commission, but there are practically no decisions on the usage of *e* and *ē*, except the LVEC decision No. 44 of 9 September 2015, which, however, is incomplete [Available at: <http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/komisijas/lemumi.html>].

Answers to problematic pronunciation issues are sought in various ways, including the Latvian Language Agency. In an aggregated form they are placed in the collection "Language Practice: Observation and Recommendation" as well as in separate articles, e.g. [Auziņa, Liepa 2016: 5–18], which include answers to the most frequently observed deviations in the usage of narrow and broad vowels *e* and *ē*.

Key words: *usage of narrow and broad vowels e and ē, deviations from norms, possible solutions in Modern Latvian*

*

Literārās valodas normas ir likumības, kas kopīgas visiem vienas valodas lietotājiem. Valodas norma aptver visas literārās valodas apakšsistēmas – leksiku, gramatiku un fonētiku, tās regulē pareizrakstību un pareizrunu. Ortoepijas jeb pareizrunas normu galvenais uzdevums ir nodrošināt veiksmīgu saziņu un sekmēt runātāja un klausītāja saprašanos. Normu neievērošana, kļūdaini izrunāti vārdi nelietderīgi saista klausītāja uzmanību un reizēm pat apgrūtina runas satura uztveri. Literārās normas galvenās pazīmes ir noturīgums un pareizums, tādēļ valodas norma ir centrālais jēdziens valodniecībā, vienlaikus arī viena no sarežģītākajām problēmām, ko nosaka vēsturiski objek-

tīvie, sociālie, kultūras, kā arī lingvistiskie faktori. Valodas norma ir „*tautas valodas lietojumā, regulāri atkārtojoties, dabiski izveidojušās un tradicionāli nostiprinājušās valodas likumības, kas pastāv visos nacionālās valodas paveidos. Valodas normas tiek teorētiski izziņātas, aprakstītas, pamatotas un kļūst par vienu no literārās normas avotiem*” [VPSV 2007: 421].

Ikdienā, strādājot ar valodas jautājumiem, arvien biežāk nākas dzirdēt atsevišķu vārdu un to formu kļūdainu izrunu, tāpēc ir likumsakarīgi, ka arī pareizrūnai ik pa laikam tiek pievērsta pastiprināta uzmanība. **Pareizrūna** jeb **ortoepija** ir „*izrunas konvenciālo noteikumu sistēma; šo noteikumu ievērošana praksē*” [VPSV 2007: 284]. Pareizrūna aptver gan atsevišķu fonēmu izrunas likumības, gan zilbes intonācijas un vārda uzsvara literāri pareizu lietojumu, gan runas intonācijas elementu izpausmes mutiskajā saziņā.

Viens no būtiskiem pareizrūnas jautājumiem ir arī šauro un plato patskaņu fonēmu *e* un *ē* lietojums literārajā valodā. Vērtējot to izrunu no literārās valodas viedokļa, joprojām var konstatēt dažādas nekonsekvences, svārstības un atkāpes no literārās valodas normām. Tam ir vairāki cēloņi: a) šauro un plato patskaņu vienāda grafiskais apzīmējums, kas dažkārt var radīt pat saturiskus pārpratumus, piemēram, *mērs, meti, cēla, vēdas, pelni, ceri, zemi, vēla, dēli*; b) atsevišķu izlokšņu iezīmes; c) valodas lietotāju paviršība runā. Plašāk ar ortoepijas normām vokālismā, t. sk. arī par patskaņu *e* un *ē* lietojuma pozicionālajiem un nepozicionālajiem nosacījumiem, paralēlvariantiem, kā arī problemātiskajiem lietojuma gadījumiem mūsdienās var iepazīties „Latviešu valodas gramatikā” [LVG 2013: 126–128; 2. izdevums – 2015], kā arī Vairas Strautiņas un Dzintras Šulces pētījumā „Latviešu valodas pareizrūna un pareizrakstība” [Strautiņa, Šulce 2009: 30–37].

Raksta pamatā ir apkopota autores praktiskā darba pieredze pareizrūnas kursa docēšanā daudzu gadu garumā Liepājas Universitātē, kā arī atsevišķi dikturu kļūdainie izrunas piemēri Latvijas Radio un televīzijā [2012–2015], kas vēlreiz pamato šī jautājuma aktualitāti.

Valodas vēstures izpēte liecina, ka pareizrūnas jautājumi ir bijuši svarīgi arī valodas iepriekšējos attīstības posmos, piemēram, tie skarti arī profesora Jāņa Endzelīna atbildēs, kuras ir apkopotas krājumā „Profesora J. Endzelīna atbildes. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli 1933–1942” [ASV: RAMAVE, 2001], piemēram:

Jautājums: „Vai tādos salikteņos kā senlaiki, sengrieķu u. c. pirmajā zilbē e izrunājams šauri vai plati? Atbilde: še jārunā platais e” [Endzelīns 2001: 35].

Par šī jautājuma aktualitāti mūsdienās liecina arī publicētais Ilzes Auziņas un Dītes Liepas raksts [Auziņa, Liepa 2016: 5–18], kurā ir dotas atbildes arī uz biežāk konstatētajām atkāpēm šauro un plato patskaņu *e* un *ē* izrunā – gan atvasinājumos, gan svešvārdos, gan personvārdos, gan atsevišķās vārdu gramatiskajās formās. Autores atzīst, ka „*valodas praksē izplatītākās atkāpes no normas šaurā vai platā e, ē izrunā ir vārdformās, kur minēto skaņu izruna nav pozicionāli nosacīta*” [Auziņa, Liepa 2016: 13].

Lai praktiski pārlicinātos par šauro un plato patskaņu lietojumu, vairāku gadu garumā tika analizēta Latvijas Radio un televīzijas dikturu runa. Šie cilvēki ir profesionāļi savā nozarē, un viņu darba kvalitātes rādītājs noteikti ir literāri pareiza runa. Arī profesionāli runātāji biežāk kļūdās to vārdu un formu izrunā, kuros jāievēro šauro

vai plato *e*, *ē* izrunas nepozicionālie nosacījumi, piemēram, svešvārdu izrunā, kuros literāri pareiza ir šaurā patskaņa izruna:

[..] *literatūras gada balvas pasniegšana* [..] [LR1 24.04.2014]

[..] *tas varbūt nebūs literāri pareizi* [..] [LR1 20.05.2013]

[..] *plašā internacionālā interesentu lokā* [..] [LTV1 30.04.2014]

[..] *zivju nozveja Vidusjūrā ļāvusi savairoties medūzām* [LR1 30.05.2013]

[..] *termometra stabiņš šodien noslidējis* [..] [LTV1 13.02.2015]

[..] *gandrīz bojāts inventārs* [..] [LR1 30.01.2013]

[..] *vērojama iedzīvotāju interese* [..] [LTV1 09.07.2013]

Savstarpēja skaņu jaukšana un nekonsekvence ir vērojama šauro un plato patskaņu izrunā apstākļa vārdā *sen* un īpašības vārdā *sens*. Īpašības vārds *sens* [LVPPV 1995: 720] izrunājams ar plato patskani, jo to loka pēc I deklinācijas lietvārdu parauga, taču apstākļa vārds *sen* [LVPPV 1995: 719] jārunā ar šauro patskani, jo tas ir vienzilbes vārds. Diktoru runā saklausāma dažādība – gan precīza un valodas normai atbilstoša, gan nepareiza apstākļa vārda izruna ar plato patskani, piemēram:

[..] *visiem sen zināms, ka tas ir svarīgi* [..] [LR1 12.06.2013]

[..] *tas jau sen aizmirsts vecais* [..] [LR1 22.06.2013]

Diktoriem grūtības sagādā arī vienzilbes saikļa *jeb* izruna ar šauro patskani [LVPPV 1995: 338]. Vairākkārt ir fiksēta nepareiza izruna ar plato patskani, piemēram:

[..] *balsstiesīgo iedzīvotāju jeb 67% pirmajā* [..] [LTV1 03.05.2014]

Latvijas atmežošana jeb meža genocīds [..] [LR1 13.03.2014]

Īpaši nosacījumi ir jāievēro personvārdu izrunā, lielākā daļa ir jāizrunā ar šauro patskani, piemēram, *Velta, Elga, Vineta, Edgars, Edmunds*, taču diktori personvārdā *Jāzeps* šaurā patskaņa vietā ir lietojuši plato patskani, piemēram:

[..] *iestudējums „Jāzeps un viņa brāļi”* [..] [LTV1 27.10.2012]

[..] *teātra izrādes „Jāzeps un viņa brāļi”* [..] [LR1 27.10.2012]

Diktoru runā atkāpes no normām ir fiksētas to 5. deklinācijas lietvārdu formās, kam sakne beidzas ar līdzskani [r]; tā „*priekšā daudzskaitļa ģenitīvā, tāpat kā citos locījumos, lieto šauro patskani [e], [ē]*” [Laua 1997: 119], taču diktori daudzskaitļa ģenitīvu nereti izrunā ar plato patskani, piemēram:

[..] *bēru mielastā izcēlies kautiņš* [..] [LR1 01.04.2014]

[..] *valsts piešķir bēru pabalstu* [..] [LR1 24.01.2014]

Savukārt pretēja parādība – literārās valodas normai neatbilstoša šaurā patskaņa izruna – joprojām ir konstatēta 1. deklinācijas lietvārda *bebrs* formās. Ņemot vērā, ka vienskaitļa nominatīva galotne ir *s*, vārds izrunājams ar plato patskani [LVPPV 1995: 122], tāpat kā citi 1. deklinācijas lietvārdi, piemēram, *zēns, tēvs, krēsls, kreklis*, taču raidījumos ir fiksēta nepareiza lietvārda *bebrs* izruna ar šauro patskani, piemēram:

[..] *šogad bebrī kļuvuši aktīvi* [..] [LR1 21.08.2013]

Joprojām divējāda izruna (lielākoties ar normai neatbilstošu šauro patskani) ir saklausāma atsevišķu salikteņu pirmo komponentu izrunā. Tas attiecas gan uz vārdiem *Ventspils* un *ventspilnieks* [sal. LVPPV 1995: 890], gan *Zemgale* un *zemgalietis* [sal. LVPPV 1995: 891], kuros patskaņi ir jāizrunā plati, jo salikteņu pirmajā daļā jālieto tāda skaņa, kāda ir attiecīgajā vārdā ārpus salikteņa. Vairāk par šo vārdu izrunu un iespējamiem risinājumiem ir izteikušās V. Strautiņa un Dz. Šulce [Strautiņa, Šulce 2009: 33]. Diktori vairākkārt šo vārdu formas lietojuši nepareizi ar šauro patskani, piemēram:

Eirovīzijas fināls Ventspili [..] [LTV1 14.03.2015]

Šodien *ventspilnieks Aivars Lembergs* [..] [LR1 12.06.2013]

[..] galvenokārt *Zemgales vidienē* [..] [LTV1 25.05.2013]

Zemgalieši, sargiet savus laukus no salnām! [LR1 13.02.2013]

Fiksēto kļūdu skaits vēlreiz liek pārdomāt iespējamus risinājumus. Protams, radikāls lēmums būtu rakstības reforma. Tas attiecas arī uz problemātisko jautājumu par divu dažādu skaņu – šauro un plato patskaņu *e* un *ē* – apzīmēšanu ar vienu burtu *e* resp. *ē*. Platos patskaņus arī rakstībā varētu apzīmēt ar papildzīmi tāpat kā fonētiskajā transkripcijā, taču var piekrist I. Auziņas un D. Liepas apgalvojumam, ka „*jebkuru kārtējo satricinājumu grafētikā sabiedrība uztver ar dalītām jūtām; diskusijas un nevajadzīgi strīdi ap to nerimst vēl gadu desmitiem pēc šādu lēmumu pieņemšanas, tādēļ, iespējams, labāk ir iztikt bez radikāliem pavērsieniem un pielāgoties mūsdienu ortoepijas normām*” [Auziņa, Liepa 2016: 17]. Pašreiz diktoriem ieteicams būtu vispirms uzmanīgi iepazīties ar tekstu, bet pēc tam visos lasāmajos tekstos atzīmēt šauro un plato patskaņu lietojumu.

Sevišķi daudz svārstību ir vērojams to I konjugācijas darbības vārdu formu izrunā, kam sakne beidzas ar līdzskani [r] (piemēram, *bērt, dzert, pērt, spert, svērt, tvert, vērt*) īstenības izteiksmes vienkāršajā tagadnē un no tagadnes celma veidotajās formās (vajadzības izteiksmes vienkāršajā tagadnē, atstāstījuma izteiksmes vienkāršajā tagadnē, darāmās kārtas tagadnes lokāmajā divdabī, ciešamās kārtas tagadnes lokāmajā divdabī, nelokāmajos divdabjos ar piedēkļiem *-am* un *-ot*), piemēram, [*beru*], [*ber*], [*beram*], [*berat*], [*jāber*], [*beruot*], [*berams*], [*beras*], kuros norma ilgu laiku ir prasījusi šauro patskaņu izrunu, jo to noteicis mikstinātais līdzskanis [r].

Pēc analogijas ar citiem I konjugācijas darbības vārdiem, piemēram, *metu, met, metam, metat; vedu, ved, vedam, vedat*, arī I konjugācijas darbības vārdos ar [r] saknes beigās bieži lietoja plato patskani. Jau 1979. gada Zinātņu akadēmijas Pareizrakstības komisija bija sagatavojusi atzinumu, kurā paredzēja: „*Atzīt par literāru izrunas variantu ar pozicionālu plato e, ē vienzilbes verbos, kas nenoteiksmē beidzas ar -rt: es beru, mēs beram, jūs berat, berams. Šīs formas runas praksē arvien vairāk tiek pakļautas e, ē lietojuma pamatlukumiem. Tomēr pašlaik [t. i., 1979. gadā] par ieteicamāku uzskatīt tradicionālo nepozicionālo variantu ar šauro e, ē*” (citēts pēc sagatavotā projekta). Šis atzinums tolaik netika publicēts, taču valodas prakse apliecināja minēto tendenci.

Šobrīd ir pieejams ilgi gaidītais LVEK lēmums par paralēlvariantu atzīšanu šajās formās. LVEK 2015. gada 9. septembra sēdē „*atbalstīja izrunas paralēlvariantus ar šauro un plato e atsevišķu 1. konjugācijas darbības vārdu (piemēram, vērt, svērt, bērt,*

ķert, dzert) vienkāršās tagadnes vienskaitļa 1. personas formā, kā arī vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas formā – (es) veru, sveru, beru, ķeru, dzeru; (viņš, viņa, viņi, viņas) ver, sver, ber, ķer, dzer.” [LVEK sēdes protokols Nr. 44, 2015. gada 9. septembrī; skatīts 2017. g. 21. janv. Pieejams: <http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/komisijas/lemumi.html>].

Iedziļinoties pašreizējā lēmuma būtībā, pavisam noteikti var apgalvot, ka minēto darbības vārdu formu lietojums ir kļuvis daudz sarežģītāks nekā iepriekš, jo nav skaidrs, kā izrunāt no tagadnes celma veidotās formas, piemēram, (mēs) *veram, sveram, beram, ķeram, dzeram*; (jūs) *verat, sverat, berat, ķerat, dzerat; jāver, jāsver, jāber, jāķer, jādzer; verams, berams, dzerams, sverams, ķerams; verot, berot, dzerot, ķerot, sverot*. Ja gribam būt precīzi un ievērot LVEK lēmumus (citu normatīvu avotu pašreiz nemaz nav), tad iepriekš nosauktajās formās joprojām ir jālieto šaurais patskanis, taču tas ir absurds, un, protams, eksperti tā nemaz nav domājuši; arī visās no tagadnes celma veidotajās formās var lietot abus izrunas variantus. Tikko izdotajā „Latviešu valodas gramatikā” [LVG 2013, atkārtotais izdevums 2015] paralēlvarianti vēl nav akceptēti, tāpēc valodas lietotājiem jābūt īpaši vērīgiem un jāseko LVEK pieņemtajiem lēmumiem. Savukārt LVEK locekļiem ir jābūt sevišķi kompetentiem un uzmanīgiem kāda lēmuma akceptēšanā.

Ideālajā variantā varētu vēlēties, lai būtiski LVEK lēmumi tiktu pieņemti pirms nopietnu monogrāfisku darbu publicēšanas [piemēram, LVG 2013, atkārtotais izdevums 2015], nevis uzreiz pēc tā izdošanas, jo pretējā gadījumā nākas secināt, ka atsevišķas gramatikā minētās normas jau ir mainītas. Tas apgrūtina valodas praktisko lietojumu un normu apguvi. Diskutējami valodas praktiskā lietojuma jautājumi būs arī nākotnē, un vienīgā vieta, kur tos apspriest augstā profesionālā līmenī un pieņemt atbilstošus lēmumus, protams, ir Latviešu valodas ekspertu komisija.

Uz problemātiskajiem izrunas jautājumiem atbildes tiek meklētas dažādos veidos, arī Latviešu valodas aģentūrā. Apkopotā veidā tās ir ievietotas krājumā „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” sadaļā „Valodas konsultācijas”, piemēram: „*Paskaidrojiet, kā jāizrunā vārdi debesu, degviela un degvīns (ar šauro vai plato patskani e)!*” Valodas konsultantu atbilde ir pietiekami dziļa, plaša un pamatota, tajā ir atsauces uz dažādu teorētisko literatūru un normatīviem avotiem, līdz ar to valodas lietotājiem veidojas izpratne par literāro normu un tās praktisko lietojumu [Valodas konsultācijas 2011: 181]. Šajā krājumā var iepazīties arī ar jaunākajiem LVEK lēmumiem, taču diemžēl nākas secināt, ka pareizrūnas jautājumi šajās sēdēs tiek apspriesti pārāk reti.

LITERATŪRA

Auziņa, I., Liepa, D. Omulīgā oma Alojā klonē bebru uz klona grīdas jeb dažas pārprotamas grafēmas mūsdienu latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 11. Atb. red. V. Šaudiņa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2016, 5.–18. lpp.

LVG – *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013. 1024 lpp. [2. izdevums – 2015]

LVPPV – *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1995. 945 lpp.

Laua, A. *Latviešu literārās valodas fonētika*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 160 lpp.

Profesora J. Endzelīna atbildes. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli 1933–1942. ASV: RAMAVE, 2001. 257 lpp.

Strautiņa, V., Šulce, Dz. *Latviešu valodas pareizrūna un pareizrakstība*. Rīga: RaKa, 2009. 100 lpp.

VPSV – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latviešu valodas institūts, 2007. 623 lpp.

Valodas konsultācijas. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 6. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2011, 180.–181. lpp.

INTERNETA RESURSI

LVEK sēdes protokols Nr. 44, 2015. gada 9. septembrī. Pieejams: <http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/komisijas/lemumi.html> [skatīts 21.01.2017]

Agrita TAURĪNA

(Riga Teacher Training and Educational Management Academy)

Olga UREK

(Uit The Arctic University of Norway)

Salvinija JEGELEVIČIENE

(Girinukas kindergarten Kaunas)

Adjectival Definiteness Marking in the Speech of Latvian Children: Experimental Study

Summary

Adjectival Definiteness Marking in the Speech of Latvian Children: Experimental Study

The present paper reports the results of the experimental study investigating the use of adjectival definiteness marking with monolingual Latvian-speaking pre-school children. The study applies the adapted version of the picture-naming procedure previously used with Norwegian-speaking children. We find that while approximately 50% of our participants use definite/indefinite contrast as expected, some children exhibit a very strong tendency to use either definite or indefinite forms across the board. We attribute this tendency to possible self-priming effects.

Key words: *definiteness, first language acquisition, priming, adjectives, frequency*

Kopsavilkums

Īpašības vārdu noteiktības kategorijas izpausme latviešu bērnu runā: empīriskais pētījums

Šajā rakstā ir analizēti rezultāti, kas iegūti, pētot adjektīvu noteiktības un nenoteiktības marķieru lietojumu monolingvālu pirmsskolas vecuma latviešu bērnu runā. Lai veiktu empīrisko pētījumu, tika adaptēta Norvēģijā izstrādātā attēlos balstīta dialoga metodika, ko izmantoja pirmsskolas vecuma norvēģu bērnu runas attīstības izpētē. Analizējot pētījuma rezultātus, tika noskaidrots, ka aptuveni 50% no pētījumā iesaistītajiem bērniem runā izmantoja adjektīvus ar noteikto un nenoteikto galotni, kā tas sākotnēji arī tika prognozēts. Dažu bērnu runā prevalēja adjektīvi ar noteikto vai ar nenoteikto galotni, kas norāda uz to, ka viņu izvēlē dominē viena forma. Šo tendenci, iespējams, var skaidrot ar indivīda vēlmi atkārtot iepriekš lietoto gramatisko formu, nepievēršot uzmanību situācijas maiņai.

Atslēgas vārdi: *noteiktības gramatiskā kategorija, dzimtās valodas apguve, nosacījumi, īpašības vārdi, lietojuma biežums*

*

Introduction

In its most prototypical function, grammatical definiteness signals identifiability of the referent, i.e., “whether or not a referent is familiar or already established in the discourse” [Kibort 2010, see also Lyons 1999: 278]. In Latvian, grammatical definiteness also functions as the expression of identifiability, although it has a number of other uses as well [for a detailed description, refer to Sokols et al. 1959: 434–456; Ceplīte 1970; Auziņa et al. 2015; also see Lyons 1999: 82–85]. It is only overtly marked

on adjectives and certain attributive participles, so a noun phrase can be marked as definite or indefinite only in the presence of an attributive element. Latvian has a rather complex morphological system, and distinguishes between five cases and two genders (masculine and feminine) in adjectival declension. Definiteness marking comes in addition to that, so that every adjective has a definite and an indefinite paradigm in each gender [see Stolz 2010: 237–238 for further discussion and a diachronic overview]. In the nominative singular, definiteness is marked by means of the inflection [-ai-] in masculine forms, and as a lengthening of a theme vowel in feminine forms, as shown below:

(1)

a. Meln- -s	kaķ-i-s
Black-Nom.sg.masc	cat-Nom.sg.masc
‘A black cat’	
b. Meln-a-	krūz-e-
Black-Nom.sg.fem	cup-Nom.sg.fem
‘A black cup’	
c. Meln-ai-s	kaķ-i-s
Black-DEF-Nom.sg.masc	cat-Nom.sg.masc
‘The black cat’	
d. Meln-ā-	krūz-e-
Black-DEF-Nom.sg.fem	cup-Nom.sg.fem
‘The black cup’	

Normative use of definite and indefinite adjective forms expected from the point of view of the literary standard is well described in Latvian grammars [e.g. Sokols et al. 1959: 434–456; Ceplīte 1970; LVG 2015]. The available descriptions, however, do not necessarily accurately reflect their use in casual speech. At the same time, studies specifically focusing on the actual use of definite/indefinite contrast by adult speakers of Modern Latvian are still lacking. In other words, to the best of our knowledge up to now no attempt has been made to investigate the synchronic competence of the adult Latvian speaker with respect to the category of definiteness. The same is true for the child language: the two available diary studies following Latvian-learning children up to the age of five years [Rūķe-Draviņa 1992; Rūķe-Draviņa 1993] do not specifically mention the acquisition of definite/indefinite distinction or the appearance of definite/indefinite adjectival forms. The reason for that might be that a relatively low frequency of adjectives in child speech coupled with non-target-like phonology (especially truncation processes cross-linguistically characteristic of developing grammars) [Johnson & Reimers 2010] also significantly complicate the task of tracking the development of definite/indefinite distinction in early child language.

The current article reports the results of the experimental study focusing on the use of definite and indefinite adjective forms with monolingual Latvian-speaking pre-school children aged between 4 and 6 years. Given a broad range of pragmatic and syntactic contexts calling for either definite or indefinite adjective form in Latvian, the question of the acquisition of the category of definiteness as such cannot be addressed here. Instead, we will limit ourselves to the discussion of the use of marking definiteness

that signals identifiability. The results discussed here are a part of a larger study investigating the acquisition of definiteness and gender marking with monolingual and bilingual learners of Latvian (for a more detailed discussion of methods and results, as well as for bilingual data, please refer to [Urek, Tauriņa et al.] (in preparation)).

Participants

Participants in the experiment were 19 typically-developing monolingual Latvian-speaking children. One participant had to be excluded from the analysis due to the low intelligibility of utterances, resulting in the final sample of 8 boys and 10 girls. Mean age of participants was 4.8 years ($SD = 0.48$). All participants were recruited in kindergartens in Riga, with Latvian as the only language of instruction, and come from families where both parents are native speakers of Latvian. We did not verify exposure to languages other than Latvian. Given the linguistic situation in Latvia, however, it is reasonable to assume at least some exposure to Russian.

It goes without saying that any study aimed at describing the acquisition of a given linguistic phenomenon by children must first ascertain what the acquisition target is – i.e., what exactly the adult language behaviour is that the child is trying to acquire. For this reason, the study also includes a control group of 10 adult native speakers of Latvian residing in Riga, whose linguistic behaviour allows us to establish a baseline. Adult participants followed exactly the same experimental procedure the children did. All participants were oblivious to the fact that the experiment is aimed at investigating their use of definite and indefinite adjectives.

Experimental procedure

All participants were tested individually in a quiet room by the first author (a native speaker of Latvian). The participants' responses were audio-recorded and later orthographically transcribed.

The procedure used in this experiment is an adapted version of the procedure described in Rodina & Westergaard [Rodina & Westergaard 2015 a,b] for Norwegian and Russian. Unlike Rodina & Westergaard, who used a laptop to present their stimuli, we used laminated cut-out pictures placed on the improvised stage. In addition, two dolls – Ilze and Jānis – were introduced (refer to [Urek, Tauriņa et al.] (in preparation) for the comparison of the results obtained with the two procedures).

Before the experiment, the participant was introduced to the experimental setup:

() Introductory script

“We are going to look at some objects and play theatre. Here we have a stage, and we will put different objects on the stage together. Here are two dolls that will help us: here is Ilze, and here is Jānis”.

At the beginning of each trial, the participant was introduced to the stimuli – a set of two identical objects of different colours. The experimenter named the objects (but not their colours) and introduced their possessor. After that, the child was encouraged to name the objects along with their colours (the indefinite condition). Once the child named both objects, one of them was removed from the stage by the experimenter. The child was then asked to identify the object that disappeared, along with its colour and its possessor (the definite condition).

() Experimental procedure

Experimenter:

Jānim ir burkāns. Te burkāns, te arī burkāns.
Jānis-DAT is carrot-NOM. Here carrot-NOM here also carrot-NOM
'Jānis has a carrot. Here is a carrot, here also is a carrot.'

Experimenter:

Salīdzini pēc krāsas! Turpini, Jānim ir...
'Compare them by color! Continue, Jānis has...'

Participant:

Jānim ir **brūns** burkān-s un **sarkan-s** burkāns.
Jānis-DAT is **brown-indef** carrot-NOM and **red-indef** carrot-NOM
'Jānis has a brown carrot and a red carrot'

Experimenter (removing one object):

Kas pazuda? Pazuda Jāņa...
What disappeared? Disappeared Jānis-GEN...
'What disappeared? It is Jānis ...'

Participant:

Pazuda Jāņa **sarkan-ai-s** burkāns
Disappeared Jānis-GEN **red-def** carrot-NOM
'Jānis red carrot disappeared'

Each experimental session included 31 test trials, and was preceded by two practice trials to make sure that the participant understands the procedure. Practice trials involved plural objects to minimize priming effects.

Stimuli for this experiment were 31 objects familiar to the children. Nouns denoting the objects were selected to represent five declension classes of Latvian. Six nouns of each declension class were used, except for Declension VI, which was represented by seven nouns. Because all objects were named by the experimenter, we did not test noun frequency.

Results and discussion

Transcription revealed that some children in our sample still struggle with maintaining the contrast between [a:] and [a] in the word-final position. Since it is this contrast that also marks the distinction between definite and indefinite feminine adjectives in the nominative singular, incomplete mastery of length contrast in vowels obscures the presence of definite/indefinite contrast in feminine forms. For this reason, feminine nouns were excluded from the final analysis. Thus, in the final dataset we expected to have 24 responses in the indefinite condition and 12 responses in the definite condition from each participant.

As expected, all adults in the control group performed at ceiling: that is, they all gave indefinite responses in the indefinite condition and definite responses in the definite condition. This allows us to conclude that: a) adult speakers of Latvian use definite/

indefinite contrast in given contexts; and b) the experimental procedure described above works as intended. Let us now consider the results obtained from the children. Diagram 1 below illustrates the proportion of definite and indefinite responses average in each condition across children. As we can see, the children in our sample are quite far from having the full mastery of definite/indefinite contrast, with overall accuracy in the definite condition reaching 80% and that in the indefinite condition being only 69%. Nevertheless, the overall proportion of target-like responses in each condition is significant, which allows us to conclude that, as a group, monolingual children of this age do use definite/indefinite contrast in relevant contexts.

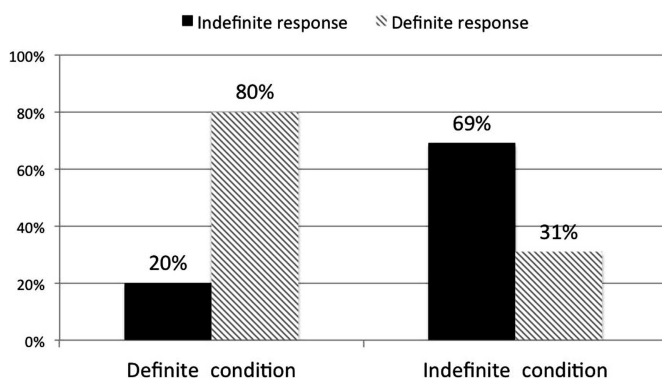

Diagram 1. Proportion of definite and indefinite responses by condition

An interesting picture emerges, however, when we consider the proportion of definite and indefinite responses in each condition for every individual participant.

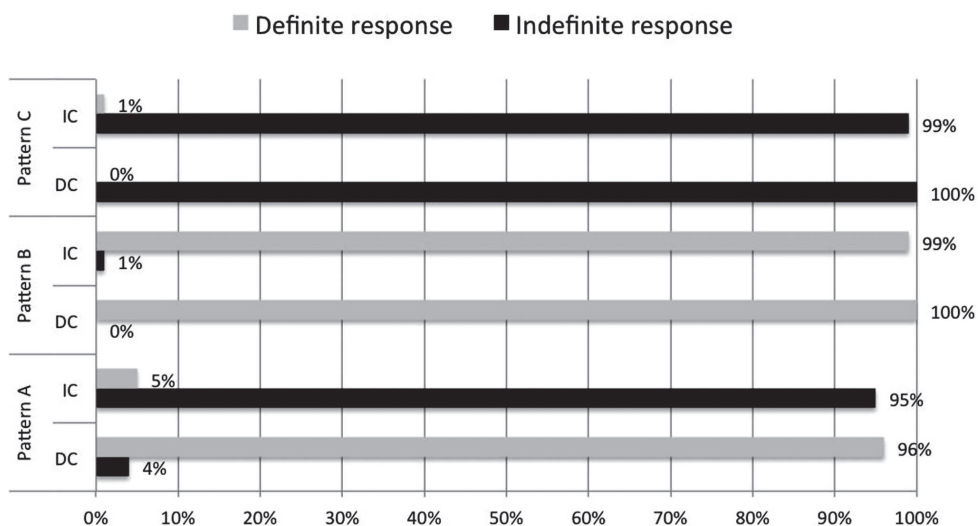

Diagram 2. Distribution of definite and indefinite responses by response pattern

It turns out that participants in our sample do not all behave in a uniform way: instead, we can clearly distinguish 3 response patterns. Children following Pattern A (N = 9) are fully or almost fully target-like: they give definite responses in the definite condition and indefinite responses in the indefinite condition. Children following Pattern B (N=5) use definite adjectival inflections across the board, i.e., they give only definite responses in both conditions. Finally, children following Pattern C (N = 3) give only indefinite responses in both conditions. In addition, one child is target-like in the definite condition, but uses both definite and indefinite inflections at a chance level in the indefinite condition. At the same time, we do not find either the cases where definite and indefinite forms are used at random in both conditions, or the reversals.

Since children following Pattern A are essentially target-like, the main challenge is to explain the behaviour of children exhibiting Pattern B and Pattern C, and namely the factors that cause a) their choice of adjectival form, and b) their across-the-board use of either definite or indefinite form.

As to the former, one possibility that might be considered is the effect of input frequency. It is an established fact that high-frequency forms are acquired earlier by children than those of lower frequency [see Ambridge et al. 2015 and references therein]. The input frequency effect was demonstrated, *inter alia*, for inflections. For example, Dabrowska & Szczerbinkski [Dabrowska & Szczerbinkski 2006] found a positive correlation between children’s performance on certain nominal inflections and their frequency in child-directed speech. We might expect, therefore, that the order of emergence of definite and indefinite adjective forms in child language will reflect their relative frequency in the language that the child is exposed to. A search in the morphologically tagged Latvian text corpus Miljons-2.0m containing around 3.8 mil. word uses [Levāne-Petrova 2012] returned 84922 hits for definite and 121566 hits for indefinite adjectives (or approximately 40/60 distribution). As of now, there is no tagged corpus of child-directed speech available for Latvian, so we have no data that would allow us to better approximate the frequency of definite and indefinite forms in the input to these children. However, it seems unlikely that the differences between children would be so vast as to account for the existence of “mirror-image” patterns like B and C.

A possible explanation for the observed across-the-board use of definite or indefinite forms might lie in structural self-priming. Structural priming “refers to the tendency of speakers [...] to reuse structures from the (immediately) preceding discourse” [Coleman & Bernolet 2012: 88]. Self-priming, in turn, refers to the speaker’s tendency to reuse structures previously produced by the speaker herself. Structural priming effects have been observed for adults [e.g. Bock 1986] as well as children [e.g. Bencini & Valian 2008] for a variety of constructions [see Rowland et al. 2012, Kirjavainen et al. 2016 for an overview and discussion]. In addition, some studies suggest that children are more susceptible to priming than adults [e.g. Rowland et al. 2012].

If definite/indefinite forms can be primed, we might expect, for instance, that producing an indefinite adjective in the first utterance somewhat increases the chance of the next adjective produced being indefinite as well, with each further production of an indefinite form reinforcing the priming effect. If children showing Pattern B and C have not yet mastered the adult-like use of definite/indefinite distinction in this context, the choice of the adjective form for the first production might be either random

or determined by some factors specific to a given child (e.g. frequency of use or age of acquisition). Due to self-priming effects, the further productions are in turn influenced by this initial choice, giving rise to either definite or indefinite bias.

Interestingly, no evidence of self-priming is found in the study by Rodina & Westergaard [Rodina & Westergaard 2015a, b], who, as mentioned above, used a very similar experimental procedure to investigate gender agreement with Norwegian-speaking preschool children. Just like Latvian, Norwegian marks definiteness/indefiniteness distinction. In Norwegian, indefinite nouns are marked by an article preceding the noun, e.g. *en bil* ‘a car’, while definiteness is expressed by a suffix, e.g. *bilen* ‘the car’. Modified nouns require a double definite form with a definite determiner and a suffix, e.g. *den gule bilen* ‘the yellow car’ [Rodina & Westergaard 2013: 47]. Rodina (personal communication) indicates that children in their sample did not exhibit the tendency to overuse either definite or indefinite forms, and were essentially target-like. It might be the case that definiteness/indefiniteness marking in Norwegian – being more salient – is acquired earlier than that in Latvian, and therefore children in Rodina & Westergaard’s sample, although being of the same age, are less susceptible to self-priming of definite/indefinite forms.

Acknowledgements

The research leading to these results has received funding from the Norwegian Financial Mechanism 2009–2014 under Project Contract No NFI/R/2014/053.

LITERATURE

- Ambridge, B., Kidd, E., Rowland, C. F. and Theakston, A. L. The ubiquity of frequency effects in first language acquisition. *Journal of Child Language* 42.2, 2015, pp. 239–273.
- Bencini, G. M. L., & Valian, V. V. Abstract sentence representations in 3-year-olds: Evidence from language production and comprehension. *Journal of Memory and Language*, 59(1), 2008, pp. 97–113.
- Bock, K. Syntactic persistence in language production. *Cognitive Psychology*, 18(3), 1986, pp. 355–387.
- Ceplīte, B. Noteiktības un nenoteiktības kategorija. *Latviešu valodas un literatūras problēmas*. Rīga: Zvaigzne, 1970, 30.–41. lpp.
- Colleman, T. & Bernolet, S. Alternation biases in corpora vs. picture description experiments: DO-biased and PD-biased verbs in the Dutch dative alternation. D. Divjak & S. Th. Gries (Eds.), *Frequency effects in language representation*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2012, pp. 87–125.
- Dabrowska, E. and Szczerbinski, M. Polish children’s productivity with case marking: the role of regularity, type frequency, and phonological diversity. *Journal of Child Language* 33, 2006, pp. 559–97.
- Johnson, W. and Reimers, P. *Patterns in Child Phonology*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010. 280 p.
- Kibort, A. *Grammatical Features Inventory: Definiteness*. University of Surrey. Available: <http://dx.doi.org/10.15126/SMG.18/1.06>
- Kirjavainen, M., Lieven, E.V.M. and Theakston, A. L. Can Infinitival to Omissions and Provisions Be Primed? An Experimental Investigation Into the Role of Constructional Competition in Infinitival to Omission Errors. *Cognitive Science*, 2016, pp. 1–32.

- Levāne-Petrova, K. Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss un tā tekstu atlasē kritēriji [Balanced text corpus of Modern Latvian and its text selection criteria]. *Baltistica VIII*, 2012, pp. 89–98.
- LVG – *Latviešu valodas gramatika*. 2. izdevums. Autori: Auziņa, I., Breņķe, I., Grigorjevs, J., Indričāne, I., Ivulāne, B., Kalnača, A., Lauze, L., Lokmane, L., Markus, D., Nītiņa, D., Smilt-niece, G., Valkova, B., Vulāne, A. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015. 623 lpp.
- Lyons, Ch. *Definiteness*. Cambridge University Press. 1999. 380 p.
- Rodina, Y., Westergaard, M. (a). Grammatical gender in Norwegian: Language acquisition and language change. *Journal of Germanic Linguistics* 27.2, 2015, pp. 145–187.
- Rodina, Y., Westergaard, M. (b). Grammatical gender in bilingual Norwegian-Russian acquisition: the role of input and transparency. *Bilingualism: Language and Cognition* 20.1, 2015, pp. 197–214.
- Rodina, Y., Westergaard, M. The acquisition of gender and declension class in a non-transparent system: monolinguals and bilinguals. *Studia Linguistica* 67(1), 2013, pp. 47–67.
- Rowland, C. F., Chang, F., Ambridge, B., Pine, J. M., Lieven, E. V. M. The development of abstract syntax: Evidence from structural priming and the lexical boost. *Cognition* 125, 2012, pp. 49–63.
- Rūķe-Draviņa, V. *No 5 mēnešiem līdz 5 gadiem*. 2. izd. Rīga: Zvaigzne, 1992. 415 lpp.
- Rūķe-Draviņa, V. *Latviešu meitene apgūst savu pirmo valodu*. Rīga: Dio Noordik, 1993. 111 lpp.
- Sokols, E., Bergmane, A., Grabis, R., Lepika, M. (Eds.). *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, I: Fonētika un morfoloģija*. [Grammar of Modern Literary Latvian. Volume I: Phonetics and Morphology] Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.
- Stolz, T. Pleonastic morphology dies hard: Change and variation of definiteness inflection in Lithuanian. *Variation and change in morphology: Selected papers from the 13th International Morphology Meeting*, ed. Franz Ranier, Wolfgang U. Dressler, Dieter Kastovsky, and Hans Christian Luschützky. Amsterdam: John Benjamins, 2010, pp. 217–244.
- Urek, O., Tauriņa, A., Westergaard, M. and Vulāne, A. (in preparation). *Acquisition of adjectival definiteness marking in Latvian: evidence from monolinguals and bilinguals*.

Inga ZNOTIŅA

(Rīgas Stradiņa universitāte, Liepājas Universitāte)

Vārdšķiru un pamatformu noteikšana otrās baltu valodas apguvēju korpusā: izaicinājumi un risinājumi

Summary

Determining Parts of Speech and Lemmata in a Learner Corpus of the Second Baltic Language: challenges and solutions

In order to facilitate researching acquisition of Baltic languages, a learner corpus of the second Baltic language is being created. The corpus is annotated on several levels, including lexical (lemmata) and morphological (parts of speech) levels. The article describes how lemmata and parts of speech were annotated in the corpus and identifies some ambiguous cases in which it is difficult to define the lemma and part of speech of a certain word form. One of the main reasons for ambiguity in learner corpora is errors, so the examples have been picked to reflect this aspect.

Since the corpus is intended to be used in a wide range of studies, it is attempted to maintain the original features of the texts as much as possible. Therefore, a rather formal approach is adopted for annotation of this corpus. It also means that the reasons of certain errors are only considered if they are fairly obvious in order not to add too much speculation and allow researchers draw their own conclusions.

Key words: *annotation, learner corpus, lemma, part of speech, second Baltic language*

*

Ievads

Lai veicinātu baltu valodu apguves izpēti, tiek veidots otrās baltu valodas apguvēju rakstītu tekstu korpus „Esam”¹. Šis korpus ir anotēts vairākos līmeņos, ieskaitot leksisko (vārdu pamatformas) un morfoloģisko (vārdšķiras). Pamatformu jeb „vārdnīcas formu” [McEnery, Wilson 2001: 198] anotēšana valodas apguvēju korpusos ir īpaši noderīga, jo ļauj korpusa izmantotājam atrast dažādas nestandarta formas vienam un tam pašam vārdam, pat ja tās ir grūti paredzamas un uzminamas. Savukārt vārdšķiras tiek uzskatītas par vienu no galvenajiem kritērijiem, pēc kādiem vārdi tiek klasificēti [LVG 2013: 317], tāpēc arī šāds anotējums var diezgan nozīmīgi atvieglot dažādu veidu analīzi.

Šī raksta mērķis ir īsi raksturot korpusā „Esam” izmantotos anotēšanas principus, kā arī parādīt dažus problemātiskos gadījumus, kuros pamatformas un/vai vārdšķiras noteikšana ir sarežģītāka un prasa sīkāku skaidrojumu.

Raksta sākumā aprakstīti izvēlētie anotējuma veidi un formāts, turpinājumā sniegti dažādi neskaidri piemēri no korpusa „Esam” un izvēlētais risinājums, savukārt nobeigumā norādīts, kā minētās izvēles ietekmē korpusa anotēšanas vadlīnijas.

¹ Pieejams tiešsaistē: www.esamkorpuss.lv

Pamatformu un vārdšķiru anotēšana

Dažādiem anotēšanas veidiem sastāda pazīmju kopas (angļu val. *tagset*), lai raksturotu pazīmes, kādas var tikt piešķirtas noteiktām teksta daļām saskaņā ar konkrēto anotējuma veidu. Šādas pazīmju kopas parasti ir pabeigtas, pat ja tās ir iespējams anotēšanas gaitā papildināt, un to daudzums ir ierobežots, lai anotētājs varētu aptvert variāciju iespējas.

Vārdšķiru anotēšanai otrās baltu valodas apguvēju korpusā tiek izmantota klasifikācija, kas balstās projekta *Semti-Kamols* latviešu valodas morfoloģisko pazīmju kopā [LVMPK 2009]. Šī klasifikācija ir redzama 1. tabulā.

1. tabula.

Vārdšķiras				
Vārdšķira	Piezīmes	Apzīmējums	Piemērs latviešu valodā ²	Piemērs lietuviešu valodā
Lietvārds		n	mājas	stebuklą 'brīnumu'
Darbības vārds	Ieskaitot divdabjus	v	gribu	supratau 'saprātu'
Īpašības vārds		a	brūnas	lėtais 'lēniem'
Vietniekvārds		p	man	aš 'es'
Apstākļa vārds		r	ļoti	labai 'ļoti'
Prievārds		s	pie	į 'uz'
Saiklis	Ieskaitot saliktos saikļus	c	un	jei 'ja'
Skaitļa vārds	Ieskaitot daļskaitļus un vairākvārdu skaitļa vārdus; vairākvārdu skaitļa vārda gadījumā katram no vārdiem vārdšķira ir norādīta atsevišķi	m	viens	dvi 'divas'
Izsaukmes vārds		i	labdien	sveiki 'sveiki'
Partikula		q	nē	ne 'nē'
Bezmorfoloģijas elements	Simbols vai simbolu virkne, kam nav mērķvalodas morfoloģiskās struktūras: cipari, abreviatūras, saīsinājumi, vārdi citās valodās, formulas u.tml. ³	x	Varniuku	07:07

Bez jau nosauktajām kategorijām vārdšķiru anotējumā ir sastopams vēl viens kods – z. Tas tiek norādīts īpaši pieturzīmēm (tikai tajos gadījumos, kad pieturzīme

² Šeit un turpmāk piemēri gan latviešu, gan lietuviešu valodā iegūti no korpusa „Esam”.

³ Formulējums pielgots no LVMPK 2009.

neietilpst bezmorfoloģijas elementā), jo pieturzīmes programma nodala kā atsevišķas teksta vienības, un, korpusu lietojot, var būt nepieciešamība atlasīt tieši pieturzīmes.

Minētās desmit vārdšķiras ir nošķiramas gan latviešu, gan lietuviešu valodā. Tā kā lietuviešu un latviešu valodniecībā var būt atšķirīga izpratne par to, vai konkrēts vārds ir piederīgs vienai vai citai vārdšķirai (it sevišķi runājot par partikulām), anotējot mēģināts vadīties pēc katras valodas šķiruma tradīcijām, nevis tās apvienot.

Pamatformu anotēšana atšķiras ar to, ka tai nav savas pazīmju kopas – pazīmes, kas vārdiem tiek piešķirtas, ir to pašu vārdu pamatformas, un, tā kā nevar paredzēt visus vārdus, kādi korpusā varētu parādīties, nav iespējams iepriekš izveidot pabeigtu pamatformu sarakstu. Gluži otrādi – pazīmju kopa šajā gadījumā ir neierobežota, ja par neierobežotu uzskata arī mērķvalodas leksiku (ieskaitot dažādus jaunvārdus, okazionālistus utt.).

Pamatformu anotēšana sākotnēji nešķiet sevišķi sarežģīta, taču „*tā nav vienkārša darbība; patiesībā tā ir procedūra, kas datoram sagādā lielas grūtības*” [Sinclair 2004: 17], it īpaši gadījumos, kad vienai formai ir iespējamās vairākas pamatformas. Latviešu un lietuviešu valodā šādas daudznozīmīgas formas ir plaši sastopamas [Rimkutē u. c. 2009: 63]. Turklāt tieši valodas apguvēju korpusos ir izaicinājumi, kuru iemesls ir bieži sastopamās kļūdas, tāpēc, lai arī gan latviešu valodai, gan lietuviešu valodai ir izveidoti automātiski rīki [sk. Grūzītis 2012, Zinkevičius 2000], šajā gadījumā tajos var balstīties tikai daļēji un anotēšana jāveic pusautomātiski vai manuāli, jo, tāpat kā citos anotēšanas veidos, automātiskie rīki netiek galā ar plašu nekonvencionālu formu klāstu.

Korpus „Esam” darbojas uz programmas „Teitok” bāzes, kurā ir izveidota īpaša saskarne manuālai anotēšanai, ļaujot ērti izveidot TEI standartam [TEI 2015] atbilstošas XML formāta datnes [Janssen 2016].

Problēmgadījumi

Vārdšķiru anotējumā problēmas var rasties gan valodas sistēmas robežgadījumu dēļ, gan arī apguvēju valodas kļūdu ietekmē [Kalnbērziņa u. c. 2011: 19]. Valodas apguvēju korpusiem ir īpaši raksturīgs otrais no minētajiem faktoriem, tāpēc šeit pievērsta uzmanību tieši tādiem piemēriem, kas radušies valodas apguvēju rakstu valodas īpatnību dēļ.

Anotējot korpusu „Esam”, parādās vairāki jautājumi, saistībā ar kuriem nepieciešams definēt konkrētu rīcības algoritmu. Piemēram, dažkārt tekstā atrodami vārdi citā valodā, nevis mērķvalodā: tā tekstā, kura mērķvaloda ir lietuviešu valoda, atrodams vārds *zīmols*; tekstā, kura mērķvaloda ir latviešu valoda, parādās mūzikas grupu nosaukumi angļu valodā: *Him, Placebo, AC/DC* utt. Šādos gadījumos gan pamatformas, gan vārdšķiras noteikšanai būtu labi jāpārzina visas valodas, kuru vārdi varētu būt sastopami tekstos. Tas nebūtu uzskatāms par praktisku risinājumu, jo sevišķi ņemot vērā, ka vārdi citās valodās parasti nemēdz atkārtoties. Līdz ar to neatkarīgi no autora motivācijas šāda vārda lietojumā gadījumos, kuros acīmredzami lietots citas valodas vārds, pamatformas netiek anotētas, taču kā pamatforma tiek norādīts kods CTV (cita valoda). Tas darīts, lai šādus piemērus varētu viegli nošķirt no citiem tekstos sastopamajiem bezmorfoloģijas elementiem.

Vēl kāda korpusa „Esam” īpatnība ir tā anonimizācija – tā kā daļa tekstu satur autoru un ar autoriem saistītu cilvēku personas informāciju, tie ir anonimizēti [Znotiņa 2016]. Tā kā anonimizētās teksta daļas nav uzskatāmas par autentisku valodas apguvēju radītu tekstu, pamatformas šajās daļās nav anotētas. Vārdšķiras ir anotētas, ja anonimizējot kāds vārds aizstāts ar citu tās pašas vārdšķiras vārdu, taču nav anotētas, ja tekstā anonimizējot ir izlaists(-i) kāds(-i) vārds(-i). Arī gadījumos, ja ir nolemts, ka anonimizācija nav nepieciešama, personvārdiem pamatforma ne vienmēr tiek norādīta. Šāds lēmums tiek pieņemts, ja nav zināms, kāda ir bijusi oriģinālforma, no kuras varētu secināt, kā personvārds būtu jāatveido mērķvalodā. Šādos gadījumos kā pamatforma tiek norādīts kods PSV (personvārds).

Nereti sastopami tādi piemēri, kas būtu uzskatāmi par kļūdainiem un līdz ar to sarežģī pamatformas un vārdšķiras noteikšanu. Dažkārt tekstā, balstoties citas valodas un/vai mērķvalodas leksikā, ir izveidots vārds, kāda mērķvalodā nav. Šādos gadījumos pēc lietotās formas gramatiskās uzbūves un lietojuma tekstā tiek piemeklēta pēc iespējas atbilstošāka pamatforma un vārdšķira, piemēram:

- *rankdarbininkė* ‘rokdarbniece’ lietuviešu valodas tekstā, atvasināts no *rankdarbiai* ‘rokdarbi’ pēc latviešu valodas vārda *rokdarbnieks* parauga, pamatforma – *rankdarbininkė*;
- *nepapasakys* < *ne* + *papasakoti* ‘pastāstīt’, *pasakyti* ‘pateikt’, pamatforma – *nepapasakyti*;
- *vazinātes* < *vizināties* + *vāzinėti* ‘braukāties’, pamatforma – *vāzināties*.

Reizumis tekstā lietotā vārdforma ievērojami atšķiras no tā, kas, spriežot pēc konteksta, bijis domāts, taču ir iespējams identificēt vienu sākotnējo vārdu. Šādos gadījumos pamatforma ir tas vārds, kas, spriežot pēc konteksta un izvērtējot kļūdu iespējamību, bijis iecerēts, piemēram:

- *ura* < *yra* ‘ir’, pamatforma – *būti* ‘būt’;
- *paslepintu* < *palepinu* ‘palutinu’, pamatforma – *palepinti* ‘palutināt’;
- *mirtis* ‘nāve’ < *mintis* ‘doma’, pamatforma – *mintis* ‘doma’.

Ja tekstā lietotā vārdforma līdzinās vairāku vārdu formām un nav nosakāms, kuru no tām autors sākotnēji ir iecerējis, par primāro kritēriju pamatformas noteikšanā tiek uzskatīta forma – kā pamatforma tiek norādīts tas vārds, kuram vairāk līdzinās lietotā forma. Ja tekstā nav pareizi saskaņota dzimte, tad, anotējot pamatformas, tā netiek labota – piemēram, izteikumā *viņas ir uzņēmējs* pirmā vārda pamatforma ir *viņa*, lai arī saskaņā ar latviešu valodas normām šeit būtu lietojams vīriešu dzimtes vietniekvārds.

Šie noteikumi palīdz orientēties anotēšanas procesā, kā arī pēc tam, meklējot korpusā vēlāmā vārda dažādas vārdformas. Tomēr nepieciešams anotēt piesardzīgi, paturot prātā variāciju iespējamību. Īpaši sarežģīti ir gadījumi ar līdzīgi rakstāmiem saikļiem, apstākļa vārdiem un prievārdiem, piemēram, šādā teikumā: lie. *Kad esu kartu su drauges,..* ‘Kad esmu kopā ar draudzenēm,..’. Lietuviski būtu lietojams *kai* vai vismaz *kada*, taču lietuviešu valodā ir arī vārds *kad* ‘ka’. No vienas puses, lietots nepareizais vārds, no otras puses – dažkārt iespējama arī vienkārša pārrakstīšanās – atšķirība starp lietoto un vēlamo ir tikai vienā burtā. Iespējams arī, ka autors ir domājis pareizo vārdu, taču nav zinājis, kā attiecīgo vārdu raksta. Līdz ar to rodas jautājums – kurš no minētajiem vārdiem būtu uzskatāms par pamatformu? Šādā piemērā nav iespējams

droši zināt, kuru no vārdiem autors ir domājis. Tāpēc, lai vieglāk orientētos anotējot, nolemts, ka neskaidros piemēros jāpieturas pie tā, kas ir rakstīts, nevis pie tā, kam, pēc anotētāja domām, tur vajadzētu būt tāda vai citāda veida kļūdas gadījumā. Līdz ar to minētajā piemērā pirmajam vārdam tiek piešķirta pamatforma *kad* 'ka'.

Līdzīgi problemātisks gadījums sastopams latviešu valodā rakstītā tekstā: *Es esmu līdzīga tēvam, taču nē gara, nē resna*. Šeit ir noprotams, ka autors ir iecerējis lietot saikli *ne*, taču kļūdas dēļ tā vietā ir forma, kas līdzinās partikulai *nē*. Iespējams, kļūda ir radusies tikai nezināšanas dēļ, ka saiklī uz patskaņa nav garumzīmes, vismaz lietojums vedina par to domāt. Tā kā konteksts un teikuma struktūra ļauj diezgan droši spriest par kļūdas veidu, šajā gadījumā kā pamatforma norādīts saiklis *ne*.

Secinājumi

Anotējot otrās baltu valodas apguvēju korpusu, uzmanība tiek pievērsta tam, lai pēc iespējas saglabātu apguvēju rakstu valodas īpatnības, vienlaikus nodrošinot anotējuma lietderību. Līdz ar to mēģināts pēc iespējas samazināt nepieciešamību minēt kļūdainu piemēru rašanās cēloņus – tie var būt dažādi. Centieni analizēt katru piemēru, lai noteiktu pareizāko vai ticamāko variantu, nevajadzīgi sarežģītu un pagarinātu anotēšanas procesu, sevišķi tādēļ, ka daudzos gadījumos precīzs kļūdas cēlonis vairs nav nosakāms – to vairākus gadus pēc teksta tapšanas nereti nespēj identificēt pat pats teksta autors. Tāpēc anotēšanas iznākumu kļūdas cēlonis nosaka tikai tajos gadījumos, kad tas šķiet īpaši acīmredzams. Šī iemesla dēļ anotēšanā šaubu gadījumos par primāru tiek uzskatīta vārda forma, nevis (iespējamā) funkcija.

Vienlaikus jāatzīst, ka arī šādā anotējumā pastāv vērā ņemams subjektivitātes faktors, jo nav skaidru kritēriju, pēc kādiem noteikt, vai kļūdas cēlonis tiešām ir acīmredzams vai tāds tikai šķiet konkrētajam anotētajam un/vai korpusa lietotājam. Tāpēc korpusa anotējumu ir iespējams labot, ja vēlākos pētījumos kāds no sākotnējiem pieņēmumiem tiktu atzīts par neatbilstošu.

LITERATŪRA

Grūzītis, N. Datorlingvistikas pētījumi LU Matemātikas un informātikas institūtā. *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika. Informatīvi izglītojoša semināru cikla materiāli*. Rakstu krājums. Rīga: LVA, 2012, 15.–36. lpp. Pieejams: http://valoda.lv/downloadDoc_648/mid_622. [skatīts 13.01.2015]

Janssen, M. TEITOK: Text-Faithful Annotated. *Proceedings of the Tenth International Conference on Language Resources and Evaluation*. Paris: ELRA, 2016. Available: http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2016/pdf/651_Paper.pdf Corpora [skatīts 04.09.2016]

Kalnbērziņa, V., Lokmane, I., Kunda, T., Vinčela, Z., Baiža, K. *Pētījums „Latviešu valodas apguves kvalitāte mazākumtautību skolās”*. Rīga: LVASA, 2011. Pieejams: [http://www.lvasa.lv/files/file/Petijums_Latv_val_apguves_kvalitate_14_02_11\(1\).pdf](http://www.lvasa.lv/files/file/Petijums_Latv_val_apguves_kvalitate_14_02_11(1).pdf) [skatīts 02.04.2014]

Latviešu valodas gramatika. Autori: Auziņa, I., Brenķe, I., Grigorjevs, J., Indričāne, I., Ivulāne, B., Kalnača, A., Lauze, L., Lokmane, I., Markus, D., Nitiņa, D., Smiltiece, G., Valkovska, B., Vulāne, A. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013.

Latviešu valodas morfoloģisko pazīmju kopa. Rīga: [n. i.], 08.12.2009. Pieejams: http://www.semti-kamols.lv/doc_upl/TagSet.pdf [skatīts 22.11.2015]

McEnery, T., Wilson A. *Corpus Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.

Rimkutė, E., Valskys, V., Vaskelienė, J. Lietuvių kalbos leksemų morfologinis anotavimas: ypatumai ir sunkumai. *Kalby studijos*, 15, 2009, 63–70 psl.

Sinclair, J. *Trust the Text*. London, New York: Routledge, 2004.

TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange. The TEI Consortium, 2015. Pieejams: <http://www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/Guidelines.pdf> [skatīts 30.11.2015]

Zinkevičius, V. Lemuoklis-morfologinei analizei. *Darbai ir dienos*, 24, 2000, 245–274 psl.

Znotiņa, I. Valodas apguvēju korpuss Latvijā un Lietuvā: autortiesības un personas datu aizsardzība. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 20. Liepāja: LiePA, 2016, 219.–217. lpp.

Antra KĻAVINSKA
(Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija)

Vietvārdu *Daugavpils* un *Rēzekne* kontekstuālā semantika līdzsvarotajā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā

Summary

Contextual Semantics of Toponyms *Daugavpils* and *Rēzekne* in the Balanced Corpus of Modern Latvian Texts

The aim of the present article is providing a comparative analysis of the contextual semantics of toponyms *Daugavpils* and *Rēzekne* in the balanced corpus of modern Latvian texts (hereinafter – LVK), which represents the view of the speakers of Latvian on these cities. Applying the methods of Corpus Linguistics, the most frequent collocations of these toponyms are reviewed, and having analysed each concordance line, groups of contextual meanings are created.

Daugavpils and *Rēzekne* according to the number of residents are two largest cities in the East of Latvia. 351 tokens of toponym *Daugavpils* and 406 tokens of toponym *Rēzekne* are found in LVK, predominantly in opinion journalism. The majority of these toponym collocations are ergonyms. Nominal collocations can be classified into several semantic groups: administrative units, municipal institutions, educational institutions, law enforcement institutions, business, society, culture, and healthcare. Judging by the most frequent nominal collocations, *Daugavpils* and *Rēzekne* both receive the status of regional centres, which provide the opportunity to receive education, develop a business, receive healthcare services, and attend cultural events.

Having analysed the use of the toponyms, it can be concluded that proper nouns *Daugavpils* and *Rēzekne* in LVK are more frequently used in the social and economic context, revealing similar problems (unemployment, lack of funds, crime, disarray in infrastructure, inferior healthcare) and their solution (as a result of effective operation of State and municipal institutions). *Daugavpils* is portrayed as a multiethnic city with predominant use of the Russian language; religious diversity is historically characteristic of the city. The context of education, science, culture, sports, business, and environment overall creates a positive view of both *Daugavpils* and *Rēzekne*. The name of *Rēzekne* is mentioned in the historical and tourism context more frequently than *Daugavpils*.

Key words: *toponyms, corpus linguistics, collocations, contextual semantics*

*

Mūsdienās arvien vairāk lingvistu atzīst, ka īpašvārdiem, tostarp vietvārdiem, piemīt ne tikai etimoloģiskā, enciklopēdiskā, bet arī kontekstuālā nozīme, kas tiek saistīta ar informatīvo saturu, tēliem vai asociācijām [Saed 1997: 27; Bušs 2003: 280]. Toponīmi kā valodas vienības pēdējā laikā tiek analizēti kultūras, sociālā, ekonomikas kontekstā [Ainiala *et al.* 2012; Bušs 2013 u. c.], pētījumos tiek izmantotas arī korpuslingvistikas metodes [Sideravičiūtē-Mickienē, Juzelēnienē 2005; Kamandulytē 2006].

Šā raksta mērķis ir salīdzinošā aspektā analizēt vietvārdu *Daugavpils* un *Rēzekne* kontekstuālo semantiku līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā (turpmāk tekstā – LVK), kas reprezentē latviešu valodas lietotāju priekšstatus par šīm pilsētām. Izmantojot korpuslingvistikas metodes, skatītas minēto vietvārdu biežākās kolokācijas, kā arī, analizējot ikvienu konkordances rindiņu, veidotas kontekstuālo nozīmju grupas.

Valodniecībā termins *kolokācija* tiek lietots plaši, tā izpratne ir daudzveidīga. Tiek minētas divas galvenās pieejas šā termina skaidrojumā. Pirmkārt, korpuslingvistikā par kolokācijām tiek uzskatīti vārdu savienojumi, kas noteiktā tekstu korpusā bieži atkārtojas, šāda izpratne tiek dēvēta par statistiski orientētu pieeju (*statistically oriented approach*) [Herbst 1996: 330]. Otrkārt, leksikoloģijā par kolokāciju tiek uzskatīts nedalāms vārdu savienojums, kas iegūst frazeoloģiskas vienības nozīmi, šāda izpratne tiek dēvēta par uz nozīmi orientētu pieeju (*significance oriented approach*) [Herbst 1996: 330].

Šajā pētījumā kolokācijas jēdziena izpratnei izmantotas Džona Sinklēra (*John Sinclair*) teorētiskās atziņas, kur kolokācija korpuslingvistikas kontekstā tiek definēta kā divu vai vairāku vārdu sastopamība tekstā blakus (*the occurrence of two or more words within a short space of each other in a text*) [Sinclair 1991: 170]. Dž. Sinklērs saskata divus kolokāciju tipus: nozīmīgas (*significant*) un nejaušas, gadījuma (*casual*) kolokācijas, dažkārt par „īstām” kolokācijām uzskatot pirmās [Sinclair 1991: 115].

LVK lietotājiem ir pieejami tradicionālie līdzekļi – meklēšana pēc vārda vai tā daļas (izmantojot aizstājzīmes) vai pēc lemmas, kā arī lemmu biežuma saraksti (grupēti pēc vārdšķiras) un KWIC (*keyword in context*) jeb konkordances skatījums [Cauna 2012: 67]. Pētījuma gaitā LVK meklētājā tika ievadīti atslēgvārdi *Daugavpils* un *Rēzekne*, precīzāk, to celmi. Ievadot atslēgvārdu celmus, parādījās arī katoikoniemi *rēzeknieši*, *daugavpilieši* dažādās vārdformās, tie šajā pētījumā netika analizēti. Ar lietojumrīka *konkordance* palīdzību tika noteikti vārdlietojumu konteksti konkordances rindīņās, kā arī biežākās kolokācijas.

LVK ir ~4,5 miljoni vārdlietojumu, tajā ievietoti dažādu žanru teksti, sākot no 1991. gada [Auziņa 2015]. Šis avots kontekstuālās semantikas analīzei izvēlēts vairāku iemeslu dēļ: 1) LVK tiek sniegti autentiski mūsdienu latviešu rakstu valodas paraugi, 2) tas veidots no dažādu žanru tekstiem, kuros iespējams atklāt leksēmu lietojuma kontekstus; 3) LVK tehniskās iespējas ļauj veikt valodas datu automātisku statistisko analīzi.

Daugavpils un Rēzekne ir republikas nozīmes pilsētas, pēc iedzīvotāju skaita ir lielākās pilsētas Latgalē. LVK konstatēts 351 vietvārda *Daugavpils* vārdlietojums un 406 vietvārda *Rēzekne* vārdlietojumi. Salīdzinājumam tika noteikts arī citas Latvijas lielākās pilsētas apzīmējošu toponīmu vārdlietojumu skaits: *Rīga* (3853 vārdlietojumi); *Liepāja* (943); *Jelgava* (651); *Rēzekne* (406); *Ventspils* (368); *Daugavpils* (351); *Jūrmala* (322), *Jēkabpils* (298); *Valmiera* (262), *Ogre* (239). Toponīmi, tai skaitā *Rēzekne* (399 vārdlietojumos) un *Daugavpils* (351 vārdlietojumā), konstatēti galvenokārt publicistikas tekstos. Tas varētu liecināt, ka vietvārdu pieminēšanas biežums LVK saistāms galvenokārt ar dažādām konkrētā laika periodā nozīmīgām aktualitātēm.

Dažkārt vietu nosaukšanai tiek izmantoti arī **metaforiski un metonīmiski apzīmējumi** [Нахимова 2010]. Piemēram, Rēzekne gan ģeogrāfiskā novietojuma, gan izglītības, kultūras un ekonomiskā centra statusa dēļ tiek dēvēta par *Latgales sirdi*, reljefa dēļ pazīstams ir Rēzeknes apzīmējums *septiņu pakalnu pilsēta*, bet pēdējos gados, izmantojot izcelšanās teikas motīvu, Rēzekne tiek saukta arī par *pilsētu ar rozi matos* [Upeniece 2017]. Savukārt Daugavpils populārākā sporta veida dēļ tiek dēvēta par *Latvijas spīdveja galvaspilsētu* [Smagare 2017], Daugavpilī regulāri rīkoti starptautiskie akordeona mūzikas festivāli pilsētai ir devuši *akordeona mūzikas galvaspilsētas* titulu [TVNET

2015]. Tūrisma ceļvedī skaistumkopšanas izstādes „Daugavpils Beauty” kontekstā Daugavpils nosaukta par *skaistuma galvaspilsētu Latgalē* [Daugavpils 2013], bet Lielbritānijas laikraksts „Daily Telegraph”, atsaucoties uz intervēto krievvalodīgo iedzīvotāju izteiktajām atziņām par pievienošanos Krievijai, Daugavpili nodēvējis par *Latvijas Krimu* [LETA 2014]. Neraugoties uz metaforisku apzīmējumu daudzveidību mūsdienu plašsaziņas līdzekļu tekstos, LVK konstatēts tikai viens metaforisks nosaukums: *beidzot Latgales sirdī, Rēzeknē, varēs iepazīties ar mūsu novada lepnumu – keramiku* [LVK]. Tāpat LVK atrasts viens vārdu skaniskajā līdzībā balstīts vārdspeles piemērs: *pat brālis sauc viņu par stulbeni no Gulbenes, smadzenes no Rēzeknes* [LVK].

Identificējot vietvārdu **kolokācijas**, tika ņemts vērā tekstu korpusa nelielais apjoms, tāpēc par biežākām kolokācijām tika uzskatīti vietvārdu kontekstuālie partneri, kas korpusā atkārtojas vismaz 3 reizes. Semantiskajai analīzei netika izmantotas kolokācijas ar palīgvārdiem. Vietvārda *Daugavpils* biežākie kolokāti (dažādās vārdformās): *Universitāte* (18), *rajons* (15), *būt* (14: *ir* – 10, *bija* – 2, *būs* – 1), *no* (10), *policija* (9), *šoseja* (8), *pilsēta* (7), *iedzīvotāji* (7), *dome* (7), *uz* (7), *Medicīnas koledža* (6), *ūdens* (6), *reģionālā slimnīca* (3), *filiāle* (3), *teātris* (3), *saldējums* (3).

Vietvārda *Rēzekne* biežākie kolokāti: *rajons* (51), *dome* (36), *pilsēta* (20), *no* (14), *augstskola* (13), *būt* (13: *ir* – 10, *bija* – 3), *uz* (12), *autobusu parks (autoparks)* (8), *dzirnavnieks* (7), *ūdens* (7), *Vēstis* (7), *filiāle* (5), *SEZ (speciālā ekonomiskā zona)* (7), *muitas kontrolpunkts* (3), *enerģija* (3), *policija* (3), *Māksla* (3), *tiesa* (3), *pilskalns* (3).

Visbiežāk vērojami vietvārdu savienojumi ar lietvārdiem, kā arī ar darbības vārda *būt* tagadnes formu *ir*.

Nominālās kolokācijas iespējams grupēt vairākās semantiskajās grupās:

- 1) administratīvās vienības (*Daugavpils: rajons, pilsēta; Rēzekne: rajons, pilsēta*);
- 2) pašvaldības institūcijas (*Daugavpils: dome; Rēzekne: dome*);
- 3) izglītības iestādes (*Daugavpils: Universitāte, Medicīnas koledža, LU filiāle; Rēzekne: Augstskola, Mākslas un dizaina vidusskola*);
- 4) tiesībsargājošās institūcijas (*Daugavpils: policija, Rēzekne: policija, tiesa, muitas kontrolpunkts*);
- 5) uzņēmējdarbība un nodarbinātība (*Daugavpils: SIA „Daugavpils ūdens”, NVA Daugavpils filiāle, Daugavpils saldējuma fabrika; Rēzekne: „Rēzeknes dzirnavnieks”, SIA „Rēzeknes ūdens”, Rēzeknes autobusu parks (autoparks), „Rēzeknes enerģija”, Rēzeknes SEZ (speciālā ekonomiskā zona), NVA Rēzeknes filiāle*);
- 6) vieta (*Daugavpils: Rīgas – Daugavpils šoseja; Rēzekne: pilskalns*);
- 7) sabiedrība (*Daugavpils: iedzīvotāji*);
- 8) preses izdevumi (*Rēzekne: „Rēzeknes Vēstis”*);
- 9) kultūra (*Daugavpils: teātris; Rēzekne: Mākslas nams*);
- 10) veselības aprūpe (*Daugavpils: reģionālā slimnīca, Sabiedrības veselības aģentūras Daugavpils filiāle; Rēzekne: Sabiedrības veselības aģentūras Rēzeknes filiāle*).

Kā redzams, lielākā daļa kolokāciju veido ergonīmus – saliktus īpašvārdus, kas *nosauc noteiktai darbībai izveidotu cilvēku apvienību (organizāciju, uzņēmumu, iestādi u. tml.)* [VPSV 2007: 109]. Ievērojams skaits kolokātu norāda uz administratīvi teritoriālām vienībām, tas nozīmē, ka vietvārdi *Rēzekne* un *Daugavpils* apzīmē ne tikai pilsētu, bet arī plašāku teritoriju – *rajonu*. Acīmredzot jaunāku tekstu trūkuma dēļ LVK retāk konstatējama administratīvā vienība *novads: Rēzeknes novads* (2).

Spriežot pēc biežākajām nominālajām kolokācijām, gan Daugavpils, gan Rēzekne iegūst reģiona centra statusu, kur iespējams iegūt izglītību, attīstīt uzņēmējdarbību, apmeklēt kultūras pasākumus, saņemt veselības aprūpes pakalpojumus.

Vietvārdu verbālās kolokācijas ar darbības vārdu *būt* atklāj vairākas nozīmes: 1) atrasties, uzturēties (kur?): *Daugavpili ir (daudz bagātu uzņēmumu; vides pārvalde; centrs)*; *Rēzeknē ir (rindas [slimnīcā], jauktais koris, 12 kartingisti)*; 2) eksistēt, pastāvēt: *pirmais reiss uz Rēzekni ir tikai pulksten 9.15; Daugavpili ir gandrīz 500 vakances*; 3) notikt, norisināties: *Rēzeknē ir aktīva sporta dzīve*. Verba *būt* formas tiek izmantotas saitiņas funkcijā, lai norādītu uz teikuma priekšmeta un izteicēja sintaktisko sakaru. LVK šādos vietvārdu savienojumos ar nominālo izteicēju izteiktis abu pilsētu raksturojums: *Daugavpils ir ļoti progresīva pilsēta; otra lielākā Latvijas pilsēta; Rēzekne ir tradīcijām bagāta pilsēta; viena no aktīvākajām koncertu „pircējām”*; *bezdarba līmenis Rēzeknē bija 21 procents*. Verba *būt* formas izmantotas arī salikta laika formu veidošanā: *no Latvijas pierobežas līdz Daugavpilij ir saglabājusies Daugavas dabiskā ieleja; sporta dzīve Rēzeknē ir jūtami aktivizējusies; arheologi Rēzeknē ir pētījuši Rēzeknes pilskalnu*.

Lai noteiktu plašāku analizējamo vietvārdu kontekstuālo semantiku, tika aplūkota ikviena konkordances rindiņa, noteiktas **kontekstu grupas**, kas atspoguļo būtiskākās asociācijas priekšstatus par Rēzekni un Daugavpili (pilsētām) LVK tekstos.

Viens no plašāk atklātajiem kontekstiem ir **sociālekonomiskais konteksts**. Abās pilsētās pamanāms finanšu līdzekļu trūkums daudzās sabiedrībai nozīmīgās jomās. Piemēram: *Rēzeknē budžeta līdzekļu ekonomijas nolūkos nolemts samazināt ielu apgaismojumu [LVK]; Daugavpils iedzīvotāji ir otri aktīvākie uzturlīdzekļu pieprasītāji pēc Rīgas iedzīvotājiem [LKV]*.

Kā viens no būtiskākajiem nabadzības iemesliem atklāts augstais bezdarba līmenis: *daļai darbspējīgo Daugavpils un rajona iedzīvotāju bezdarbnieka statuss ir nevis kauna traips, bet dzīvesveids [LVK]*. Tajā pašā laikā bažas rada augstie komunālo pakalpojumu tarifi: *„Daugavpils ūdens” paaugstina tarifus [LVK]; apkures tarifs Rīgā, Daugavpilī utt. ir zemāks nekā Rēzeknē [LVK]*.

Rēzeknes kontekstā kā būtiskas problēmas tiek minētas nesakārtota infrastruktūra un sabiedriskā transporta pakalpojumu sistēma: *Rēzeknes dome un rajona padome jau kādu laiku meklē risinājumu pasažieru pārvadājumu problēmai [LVK]; tā kā Rēzeknes pašvaldības dzīvojamā fondā nav brīvu dzīvokļu, pieškirt pagaidu lietošanā citu dzīvojamo platību nav iespējams [LVK]*.

Minēto problēmu risinājums un sociālo garantiju nodrošinājums galvenokārt atkarīgs no pašvaldību un valsts institūciju iniciatīvām: *Daugavpils dome pirmkārt cenšas palīdzēt tieši ģimenēm ar bērniem [LVK]; no rītdienas Rēzeknes pensionāri pilsētas sabiedriskajā transportā varēs braukt ar atlaidi [LVK]; [sociālās rehabilitācijas] programmas vadītāji un pasniedzēji – Valsts nodarbinātības aģentūras Daugavpils filiāles darbinieki un psihologs [LVK]*.

Izglītības un zinātnes kontekstā minēti galvenokārt pozitīvas pieredzes stāsti dažādās izglītības iestādēs Daugavpilī (Daugavpils Universitātē, LU un RSU Daugavpils filiālēs, Daugavpils Centra ģimnāzijā, Daugavpils Valsts ģimnāzijā, Daugavpils 12. vidusskolā, Daugavpils Saskaņas pamatskolā; Daugavpils Medicīnas koledžā, Daugavpils Mūzikas koledžā, Daugavpils Mežciema arodvidusskolā) un Rēzeknē (Rēzeknes Augst-

skolā, Rēzeknes 1. vidusskolā, Rēzeknes 3. vidusskolā, Rēzeknes 5. vidusskolā, Rēzeknes 6. vidusskolā, Rēzeknes Poļu vidusskolā, Rēzeknes Valsts ģimnāzijā, Rēzeknes Mākslas vidusskolā). Piebilstams, ka dažu izglītības iestāžu, tostarp Rēzeknes Augstskolas, nosaukums pēdējā laikā ir mainīts, taču LVK tas vēl nav konstatējams. Kā uzskatāms lideris izglītības un zinātnes jomā Daugavpilī tiek minēta Daugavpils Universitāte, piemēram: *no 26.–27. janvārim Daugavpils Universitātē (DU) notika starptautiskā konference „XVI Zinātniskie lasījumi”* [LVK]. Savukārt Rēzeknes kontekstos: *par nozīmīgu kultūras un izglītības, zinātnes centru kļuvusi Rēzeknes Augstskola (RA)* [LVK]. Abas augstskolas vairākos LVK piemēros minētas kā sadarbības partneri.

Konteksts atklāj arī tendenci, ka jaunieši tomēr dodas studēt citur: *Uz Rīgu mācīties brauc cilvēki no Balviem, Ogres, arī no Daugavpils un citām pilsētām* [LVK]; *Rēzeknes 5. vidusskolas absolvente Līna Zaharāne šogad iestājusies Krievijas Teātra mākslas akadēmijā* [LVK].

Uzņēmējdarbības jomā visbiežāk gan pozitīvā, gan negatīvā kontekstā pieminēti uzņēmumi, kas nodrošina apsaimniekošanu un komunālos pakalpojumus („*Daugavpils ūdens*”, „*Daugavpils siltumtīkli*”, *SIA „Eko Latgale*”, „*Rēzeknes ūdens*”, „*Rēzeknes enerģija*”, „*Rēzeknes namsaimnieks*”). Daugavpilī biežāk minētās nozares ir tirdzniecība, ražošana un būvniecība, kā arī tiek prognozēta uzņēmējdarbības turpmāka attīstība: *ir daudz jaunu projektu, patlaban – autocentra izveide Daugavpilī* [LVK]. Daugavpils kontekstā minēti tikai daži ar pārtikas ražošanu saistīti uzņēmumi (*SIA „Daugavpils saldējuma fabrika*”, *SIA „Žabo*”, „*Daugavpils dzirnavnieks*”), netiek pieminēti uzņēmumi, kas darbojas tādās Daugavpilij raksturīgās nozarēs kā ķīmisko šķiedru, elektrotehnikas ražošana, metālapstrāde, kokapstrāde u. c.

Rēzeknes kontekstos būtiska loma ir Rēzeknes speciālajai ekonomiskajai zonai: *Rēzeknes SEZ – izdevīga vieta biznesam, kas virzīts uz Rietumu un Austrumu sadarbību* [LVK], taču tiek arī atzīts, ka *iespējas, ko šī zona varētu dot Rēzeknei, pagaidām vēl netiek pietiekami izmantotas* [LVK]. Savukārt Rēzeknes Biznesa centrs tiek pieminēts saistībā ar iniciatīvām jaunu tehnoloģiju ieviešanā: *Rēzeknē atklāta jaunu produktu attīstības laboratorija* [LVK]. Kā Rēzeknei raksturīgas uzņēmējdarbības jomas tiek minēta tirdzniecība, būvniecība, transports, ražošana. Pieminētie ražošanas uzņēmumi pārstāv tādas nozares kā pārtikas ražošana („*Rēzeknes dzirnavnieks*”), kokapstrāde (*SIA „Verems*”), elektroinstrumentu ražošana (*a/s „REBIR*”), tekstilizstrādājumu ražošana (*SIA „Magistr Fiskevegn Group*”).

Abu oikoniņu kontekstos ir plaši pārstāvēts **kultūras** apskats, tas aptver gan materiālo kultūru (*piektdien Rēzeknē pulcējās apmēram 100 Latgales amatnieki* [LVK]; *Daugavpils floristikas meistare Anita Jurkeviča, kura prezentēja savus floristikas darbus* (..) [LVK]), gan nemateriālo kultūru (*būsiet liecinieki vienreizīgam notikumam – pirmo reizi Rēzeknē iestudētas operas „Didona un Enejs” pirmizrādei* [LVK]).

Kā nozīmīgas kultūras dzīves sastāvdaļas tiek minētas vairākas kultūras iestādes, organizācijas un kolektīvi (*Daugavpils teātris, Daugavpils Latviešu kultūras centrs, Daugavpils amatnieku biedrība; Rēzeknes Kultūras pārvalde, Rēzeknes Tautas teātris, Rēzeknes koncertzāle, folkloras kopa „Rūta” no Rēzeknes*), pasākumi (*Eiropas tautu festivāls Rēzeknē*), pazīstamas ar kultūru un mākslu saistītas personības: *M. Rotko (1903–1970) dzimis Daugavpilī* [LVK].

Dabiskā vide abu vietvārdu kontekstos tiek atklāta divos aspektos. Pirmkārt, tiek runāts par saimnieciskās darbības radītu dabas piesārņojumu: *pēdējā laikā virs Daugavpils un rajona vārda vistiešākajā nozīmē var sabiezēt mākoņi, precīzāk – kaitīgo ražotņu dūmi* [LVK]; *notikusi naftas produktu noplūde Rēzeknes upē* [LVK]. Otrkārt, tiek pieminēti vides aizsardzības un labiekārtošanas pasākumi: *sāksim ar skandālu, kurš izcēlās sakarā ar nodomiem Daugavpili pārstrādāt gudronu* [LVK]; *daudzgadīgās puķes ziedēs pie autoostas un dzelzceļa stacijas Rēzekne – 2, ziemeļu rajonā, pie pilskalna* [LVK]; *par vienu no gleznainākajām vietām Daugavpilī šobrīd ir kļuvis Daugavas krasts Grīvā, kur pulcējas ap pussimts gulbju* [LVK].

Noziedzības konteksts atklāj negatīvos priekšstatus par abām pilsētām. Biežāk pieminētie noziedzīgie nodarījumi ir laupīšana, izvarošana, autovadītāju pārkāpumi, kontrabanda, piemēram, *zīdaiņi nolaupīja gaišā dienas laikā pie lielveikala Ezerzeme Daugavpilī 1992. gadā* [LVK]; *(..) aptuveni 1200 tonnu denaturēta jeb dzeršanai derīga etilspirta, kas pērn augustā tika atsavināts Rēzeknes muitas kontrolpunktā* [LVK]. LVK tekstos minētās tiesībsargājošās iestādes (*Daugavpils policija, Daugavpils tiesa, Grīvas cietums Daugavpilī; Rēzeknes policija, Rēzeknes tiesa*) atklātas galvenokārt pozitīvā gaismā, piemēram, Rēzeknes policijā iegādātas jaunas dienesta automašīnas, Daugavpils policijas dienestā ar labiem panākumiem darbojas kinologi un viņu dresētie suņi, Grīvas cietumā Daugavpilī ieslodzītie nodarbināti kvalitatīvu mēbeļu ražošanā u. tml.

Konteksts atklāj vēsturiski izveidojušos **religīso daudzveidību** abās pilsētās. Piemēram, pirms Otrā pasaules kara *Daugavpilī darbojās 40 sinagogas un lūgšanu nami* (..), *Rēzeknē – 10* [LVK]. Pieminētas Latgalei raksturīgās konfesijas un baznīcas: *Daugavpils Borisa-Gļeba katedrāle; Rēzeknes Svētās Trīsvienības baznīca; Rēzeknes Sāpju Dievmātes katoļu draudze*. Reliģiskās daudzveidības ziņā īpaši izceļas Daugavpils: *2001. gada 16. janvārī LR TM reģistrēja Daugavpils Bahāi ticības draudzi* [LVK]; *Daugavpils musulmaņu reliģiskā kopiena “Ideļ” (reģ. 1996. g. decembrī)* [LVK]; *Daugavpilī (..) Jehovas liecinieki katru nedēļu rīko vairākas sapulces* [LVK]; *sinagogas šobrīd darbojas gan Rīgā, gan Daugavpilī* [LVK].

Situācija **veselības aprūpes** jomā abu pilsētu kontekstos tiek vērtēta galvenokārt negatīvi. Pieminētās medicīnas iestādes un dienesti (*Daugavpils reģionālā slimnīca; Rēzeknes NMP* [Neatliekamā medicīniskā palīdzība]) ir nozīmīgi ne tikai pilsētniekiem, bet arī rajona iedzīvotājiem. Taču pieejamība medicīnas pakalpojumiem ir apgrūtināta: *Daugavpilī pie ārsta netiek klāt. Taču ir rindas! Rēzeknē ir rindas* (..) [LVK]. Sekas ir augstā iedzīvotāju mirstība: *Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas rajonā bija visaugstākā mirstība – 20,21 mirušais uz 1000 iedzīvotājiem* [LVK].

Sporta konteksts atklāj iespēju nodarboties ar dažādiem sporta veidiem, gūt panākumus Latvijas un plašāka mēroga sacensībās. Rēzeknes kontekstā pieminēti tādi sporta veidi kā novuss, distanču slēpošana, kartings, zirgu skriešanās sacikstes, basketbols, futbols, grieķu-romiešu cīņa, svaru bumbu celšana. Lai arī tiek secināts, ka sporta dzīve Rēzeknē attīstās, problēmas rada nesakārtotā infrastruktūra: *Pirms pieciem gadiem gribējām attīstīt olimpisko centru Rēzeknē, taču to izjauca vietējie konflikti* [LVK].

Savukārt Daugavpils kontekstā minēti tādi sporta veidi kā spīdvejs, vieglatlētika, sporta dejas, volejbols, futbols, hokejs, bokss, brīvā cīņa. Nosaukti arī ievērojamus

panākumus guvušie Daugavpils sporta pārstāvji: biatlonists un distanču slēpotājs Oļegs Maļuhins, hokejists Kristiāns Pelšs. Daugavpils raksturota kā dažādu tradicionālu sporta pasākumu norises vieta: *uz tradicionālajām sporta deju sacensībām „Daugavpils kauss 2007” pulcējās dalībnieki no dažādiem Latvijas klubiem [LVK]; Daugavpili notika piektais starptautiskais maratons [LVK].*

Vēstures konteksts spilgtāk atklājas oikonīma *Rēzekne* kontekstuālajā semantikā: *Rēzeknes kā apdzīvotas vietas vēsture ir daudz senāka, nekā mēs to bijām zinājuši līdz šim [LVK]; arheologi Rēzeknē ir pētījuši Rēzeknes pilskalnu [LVK]; izdod grāmatu par Rēzeknes pilsētas un novada senvēsturi [LVK].* Pieminēts *Latgales kultūrvēstures muzejs*, kas sadarbojas ar Rēzeknes Tūrisma un informācijas centru, piesaistot jaunus apmeklētājus. Daugavpils kontekstos vēsturiskais aspekts atklāts mazāk, pieminēts *Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzejs*, kā arī atklāti atsevišķi vēstures periodi un notikumi: *Kārlis Ulmanis turēja armiju vairākās pilsētās, arī krieviskajā Daugavpili [LVK].*

Arī tūrisma kontekstā Daugavpils LVK pieminēta reti, galvenokārt atklāti atsevišķi individuāli ceļojumi pa pilsētu: *savus ciemiņus es vadāju pa veco Daugavpils centru [LVK].* Savukārt Rēzekne piesaista ar mērķtiecīgiem pasākumiem, ko veic *Rēzeknes pilsētas un rajona Tūrisma un informācijas centrs [LVK].* Minēti gan tradicionāli tūrisma objekti (*Rēzeknes pilskalns ar drupām jau ir kļuvis par iecienītu tūristu apskates vietu [LVK]*), gan jaunas apskates vietas (*Rēzeknes dienvidu nomalē, stādītā meža rajonā, ir kāds interesants objekts, kas Rēzeknei varētu piesaistīt tūristus no visas Latvijas. Tas ir keramiķa, liela Rēzeknes un Latgales patriota Leonarda Vinceviča veidotais parks [LVK]*).

Apkopojot savāktos datus, var secināt, ka īpašvārdu *Daugavpils* (351 vārdlietojums) un *Rēzekne* (406 vārdlietojumi) lietojuma biežums LVK ir samērā līdzvērtīgs, abi sastopami galvenokārt publicistikas tekstos. Biežākās vietvārdu kolokācijas ir ar lietvārdiem, kā arī ar saikli *un*, darbības vārda *būt* tagadnes formu *ir*.

Nominālās kolokācijas iespējams grupēt vairākās semantiskajās grupās: administratīvās vienības, pašvaldības institūcijas, izglītības iestādes, tiesībsargājošās institūcijas, uzņēmējdarbība, sabiedrība, kultūra, veselības aprūpe. Lielākā daļa nominālo kolokāciju ir ergonīmi. Spriežot pēc biežākajām nominālajām kolokācijām, gan Daugavpils, gan Rēzekne iegūst reģiona centra statusu, kur iespējams iegūt izglītību, attīstīt uzņēmējdarbību, saņemt veselības aprūpes pakalpojumus, apmeklēt kultūras pasākumus.

Verbālās kolokācijas ar darbības vārda *būt* formām kopumā atklāj samērā pozitīvu abu pilsētu vērtējumu kultūras, sporta, apkārtējās vides kontekstā. Daugavpils ir attīstītāka uzņēmējdarbības jomā, Rēzeknē būtiskākās problēmas ir nesakārtota transporta un veselības aprūpes sistēma, augsts bezdarba līmenis.

Analizējot vietvārdu lietojumu plašākā kontekstā, var secināt, ka īpašvārdi *Daugavpils* un *Rēzekne* LVK biežāk lietoti sociālekonomiskajā kontekstā, atklājot līdzīgas problēmas (bezdarbs, finanšu līdzekļu trūkums, noziedzība, nepilnvērtīga veselības aprūpe) un to risinājumu (valsts un pašvaldības iestāžu darbības rezultātā). Daugavpils un Rēzekne tiek tēlotas kā pilsētas, kam vēsturiski raksturīga reliģiskā daudzveidība. Daugavpils nosaukta par krievisku pilsētu. Izglītības, zinātnes, kultūras, sporta, uzņēmējdarbības un vides konteksts kopumā veido pozitīvu priekšstatu gan par Daugavpili,

gan par Rēzekni. Rēzeknes vārds biežāk nekā Daugavpils minēts vēsturiskā un tūrisma kontekstā.

Pētījuma gaitā atklājās LVK kā pētījumu avota nepilnības: salīdzinoši neliels apjoms un jaunāko valodas datu (tekstu) trūkums, tāpēc turpmākiem pētījumiem būtu izmantojami mūsdienu plašsaziņas līdzekļu teksti.

LITERATŪRA

Ainiala, T., Saarelma, M., Sjöblom, P. *Names in Focus. An Introduction to Finnish Onomastics*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2012.

Auziņa, I. *Valodas resursi Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūtā*. ELRC seminārs. Rīga, 2015. Pieejams: http://lr-coordination.eu/sites/default/files/presentation/Valodas%20resursi%20Latvij%C4%81_Ilze%20Auzi%C5%86a.pdf

Cauna, E. Dzejnieka valodas vārdnīcas datorversijas izveide. *Latviešu valoda digitālajā vidē: datorlingvistika*. Rīga: LVA, 2012, 63.–70. lpp. Pieejams: http://www.valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/LV_attistiba/04_Latvie%C5%A1u%20valoda%20digit%C4%81laj%C4%81%20vid%C4%93.pdf

Bušs, O. Īpašvārdu semantika (interpretācijas mēģinājums). *Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2003, 275.–282. lpp.

Bušs, O. Īpašvārdi ekonomikā: dažas izpētes iespējas pasaulē un Latvijā. *Vārds un tā pētišanas aspekti*, 17 (1). Liepāja: LiePA, 2013, 50.–55. lpp.

Herbst, T. On the way to the perfect learners' dictionary: a first comparison of OALD5, LDOCE3, COBUILD2 and CIDE. *International Journal of Lexicography*, Volume 9, Issue 4, 1996, pp. 321–357.

Kamandulytė, L. Onimų reikšmės tyrimai tekstynų lingvistikos metodu. Tyla, A. (red.). *Lituanistica*. 2006. T. 65. Nr. 1. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2006, 38–47 p.

Kohlheim, V. The Proper Name in Real World Contexts and in Fiction: A Cognitivist Approach. *International Scientific Conference "Onomastic Investigations" to commemorate the 100th anniversary of Vallija Dambe (1912–1995), Latvian onomastician, 10–12 May, 2012. Abstracts*. Rīga: Latviešu valodas institūts, 2012, pp. 29–31.

Marcinkevičienė, R. Kauno vardo konotacija (vardažodžių semantika). *Kauno istorijos metraštis*, 2000, t. 2, pp. 137–146.

Saeed, J. I. *Semantics*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 1997.

Sideravičiūtė-Mickienė, I., Juzelėnienė, S. Palangos ir Nidos miestų konotacijos. *Filologija*. 2005, Nr. 10, pp. 70–75. Available: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2005~1367157842154/DS.002.0.01.ARTIC>

Sinclair, J. *Corpus, Concordance, Collocation: Describing English language*. Oxford: Oxford University Press, 1991.

VPSV – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Valsts valodas aģentūra, 2007.

Нахимова, Е. А. Метафорические и метонимические значения топонимов в современных СМИ. *Известия Уральского государственного университета*. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры. 2010, № 1 (71), с. 78–85.

AVOTI

Daugavpils – skaistuma galvaspilsēta Latgalē! 2013. Pieejams: <http://visitlatgale.com/lv/events/view?id=1881>

LVK – *Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss*. Pieejams: <http://www.korpuss.lv>
Smagare, S. *Latvijas spīdveja galvaspilsētā Daugavpilī sporta veida nākotne neskaidra*. 04.08.2017. Pieejams: <http://www.lsm.lv/raksts/sports/motoru-sports/latvijas-spīdveja-galvaspilsēta-daugavpili-sporta-veida-nakotne-neskaidra.a245596/>

Upeniece, M. *Rēzekne – pilsēta Latgales sirdī – vasarā uzplauks kā roze*. 29.04.2016. Pieejams: http://www.rezekne.lv/rezeknes-zinas/zina/archivecal/2016/4/_rezeknes-zinas/-/rezekne-pilsēta-latgales-sirdi-vasara-uzplauks-ka-roze/

LETA. *Britu laikraksts Daugavpili dēvē par Latvijas Krimu*. 17.03.2014. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/501781-britu-laikraksts_daugavpili_deve_par_latvijas_krimu

TVNET. *Daugavpils oktobrī kļūst par akordeona mūzikas galvaspilsētu*. 19.10.2015. Pieejams: http://www.tvnet.lv/muzika/klasika/566115-daugavpils_oktobri_klust_par_akordeona_muzikas_galvaspilsētu

Dite LIEPA

(Latviešu valodas aģentūra, Liepājas Universitāte)

Valodas politikas norišu atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos (2010–2017)

Summary

Coverage of Language Policy Processes in Mass Media (2010–2017)

The article gives an overview on the most important events regarding language policy and language evolution processes which took place within the time period from 2010 to February 2017, were covered by mass media, and caused a widespread response within the society.

The most significant and important problem is the 2012 language referendum on the possibility of making Russian a second official language of the Republic of Latvia, as it caused a chain reaction in relation to other language policy related issues: the discussion on MPs' knowledge of the state language and their language use, the Preamble to the Constitution of the Republic of Latvia, Electronic Mass Media Law, state officials' language use in official communication, etc.

The society vocally participated in tackling the culture of language and language quality related issues as well. Thus each Latvian language related issue or problem that has to be solved offers proof that the society cares about the Latvian language policy, language use, and issues regarding language quality.

Key words: *language policy, language use, language quality, media, society*

*

Šajā rakstā apkopoti nozīmīgākie ar valodas politiku un valodas attīstības procesiem saistītie notikumi, kas tika atspoguļoti plašsaziņas līdzekļos un izraisīja sabiedrībā plašu rezonansi no 2010. līdz 2017. gada februārim. Par valodu kā tautas īpašumu savs viedoklis ir katram: gan skolēnam, gan pensionāram, strādājošam un bezdarbniekam, Latvijā dzīvojošam ārvalstniekam un valsts viesim. Sabiedrības locekļu aktīvo iesaistīšanos sekmē ne tikai laikmeta piedāvātās iespējas uzstāties, diskutēt, rakstīt, skaidrot un pārliecināt. Nozīmīga un ievērojama loma minētajā procesā bijusi tehnoloģiju piedāvātajām elektroniskās sazināšanās iespējām (e-pasts, īsziņas, emuāri, tvīti u. tml.), sociālo tīklu daudzveidībai, pieaugošai popularitātei un izmantojumam.

Lai gūtu plašāku priekšstatu par nozīmīgākajiem notikumiem valodas politikā un to atspoguļojumu plašsaziņas līdzekļos, tie sakārtoti tabulā.

Publikācijas apjoma ierobežojuma dēļ nav iespējams aprakstīt katru tabulā minēto gadījumu, tāpēc šajā rakstā uzmanība tiks pievērsta tikai nozīmīgākajiem notikumiem, kā arī 2017. gada sākuma aktualitātēm. Plašāk visi notikumi atspoguļoti Latviešu valodas aģentūras (turpmāk – LVA) veiktajā sociolingvistiskajā pētījumā „Valodas situācija Latvijā 2010–2015” [Rīga: Latviešu valodas aģentūra 2016, 220–253], kā arī pieejami timekļvietnē www.valoda.lv.

Gads	Aktualitāte	Joma
2010–2011	Deputātu valodas prasme un valodas lietojums: dažu 10. Saeimā ievēlēto deputātu valsts valodas prasme ir neatbilstoša pilnvērtīgu darba pienākumu veikšanai (diskusija par 10. Saeimas deputāta Valērija Kravcova nepietiekamajām valsts valodas zināšanām)	Valsts valodas prasme un lietojums
2010–2014	10. un 11. Saeimas deputātu zvēresta nodošana: dažu deputātu nepietiekamā valsts valodas prasme, lai precīzi dotu zvērestu; dažu deputātu (Gunāra Igauna un Jura Viļuma) zvēresta teikšana latgaliski. J. Viļums zvērestu latgaliski teica, arī uzņēmoties 12. Saeimas deputāta pienākumus	Valsts valodas prasme un lietojums
2011–2012	Referendums par otras valsts valodas statusa piešķiršanu krievu valodai	Valsts valodas statuss
2012–2014	Satversmes preambulas izstrāde un apstiprināšana	Valsts valodas statuss
2010–2015	Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums un tā grozījumi	Valsts valodas lietojums un vide
2010–2017	Valsts amatpersonu valodas izvēle, uzstājoties plašsaziņas līdzekļos; latviešu valodas lietojums darba tirgū; valsts valoda un svešvalodas valsts institūciju saziņā ar iedzīvotājiem	Valsts valodas lietojums un vide
2010–2017	Personvārdu atveide un atbilstošu valodas līdzekļu izvēle publiskajā vidē – plašsaziņas līdzekļos, mācību literatūrā, reklāmā u.tml.	Valodas kvalitāte un kultūra
2010–2017	Latviešu valodas akcija „Gada vārds, nevārds un spārnotais teiciens”	Valodas kvalitāte un kultūra
2010–2017	Valsts valodas centra Kalendārvārdu ekspertu komisijas, Latviešu valodas ekspertu komisijas un Vietvārdu komisijas darbība	Valodas kvalitāte un kultūra
2015	Valsts valodas centra aicinājums darbavietās runāt valsts valodā, dibināts Valsts valodas centra sabiedrisko palīgu institūts	Valodas kvalitāte un kultūra, valodas lietojums
2017	Valsts valodas prasības augstskolu administrācijai un vēlētajam personālam	Valsts valodas prasme un lietojums

Nozīmīgākais un svarīgākais jautājums, par ko jārūnā valodas politikas atspoguļošanas sakarā pēdējos gados, ir valodas referendums. Tas ir notikums, kas satricināja ne tikai sabiedrību, bet arī visu valsti.

„2012. gada 18. februāris ir datums, kuru vairums Latvijas iedzīvotāju vēlētos aizmirst, kaut apdraudējums aizgāja garām. Tomēr gan pats referendums, gan norises

ap to skaidri parādīja, cik stipras vai ievainojamas ir latviešu valodas pozīcijas un kur ir vājās vietas mūsu valodas politikā un valsts pamatvērtību aizsardzībā,” rakstīja I. Druvieta [Druvieta 2013: 16].

Valodas referendums sabiedrību saliedēja ne tikai Latvijā. Balsotāji ārzemēs stāvēja stundām garās rindās, lai varētu paust savu atbalstu latviešu valodai kā vienīgajai valsts valodai Latvijā. Tādējādi Latvijas cilvēki apliecināja, ka izšķirīgos brīžos sabiedrība spēj būt vienota. „Mēs gājām uz valodas referendumu kā cīņā par savu valsti, jo valoda ir mūsu valsts.” [Beitnere 2016: 28] Latvijas Republikas Satversmes 79. pants noteica, ka tautas balsošanai nodotais Satversmes grozījums būtu pieņemts, ja tam piekristu vismaz puse no visiem balsstiesīgajiem. Pēc balsu saskaitīšanas referenduma rezultāts bija šāds – pret krievu valodu kā otru valsts valodu nobalsojuši 821 722 jeb 74,8% vēlētāju, bet par – 273 347 jeb 24,88%. Balsošanas kastēs atrasto zīmju kopskaitis: 1098593; vēlētāju skaits: 1545004 [Centrālā vēlēšanu komisija 2012].

Plašu rezonansi notiekošais referendums izraisīja kaimiņvalstīs: Krievijā, Lietuvā un Igaunijā. Maskavas Pedagoģiskās universitātes profesors Marks Djačkovs rakstīja: „Ja krievu valoda Latvijā būtu valsts valoda, krievi varētu nemācīties latviešu valodu un šeit izveidotos divkopienu valsts ar lielu plaisu: vienā daļā latvieši, bet otrā – nelatvieši. [...] Šāda situācija ir dažu Krievijas valdošo aprindu interesēs, kuras ir Latvijas pievienošana Krievijai.” [Djačkovs 2012: 5]

„Kaut kas tāds Lietuvā vispār nebūtu iedomājams!” savu sašutumu pauda Vītauta Dižā universitātes profesors Alvids Butkus: „Latvijas pilsoņu saliedētība un aktivitāte novērsa un vienlaikus apturēja mēģinājumu destabilizēt reģionu. Referendums sniedzis vērtīgas mācībstundas Latvijas kaimiņvalstīm, un tagad tikai no tām pašām ir atkarīgs, vai šīs mācības būs ņemtas vērā.” [Butkus 2012]

Par valodas referendumu aktīvi diskutēja arī Igaunijā: „Ir absolūti skaidrs, ka latvieši negrib, lai krievu valoda būtu otra valsts valoda. Taču referendumu organizētāji saprot, ka latviešiem ir bail zaudēt savu valodu un kultūru, un izmanto referendumu kā provokāciju, lai sētu naidu starp latviešiem un krieviem. Taču naida sēšana nav Latvijas krievu interesēs, jo viņi arī dzīvo Latvijā kopā ar latviešiem. Tieši otrādi: Latvijas krievi ir ļoti labi apguvuši latviešu valodu. Arī latviešu krievu valodas prasme ir laba. Abpusējās labās valodas prasmes norāda uz uzticību un sociālo kohēziju. Naida sēšana kalpo tikai Kremļa ilgām pēc impērijas. Lai saglabātu varu, Krievijai jāparāda saviem pilsoņiem, ka kaut kur krievi dzīvo vēl sliktāk nekā Krievijā.” [Postimees 2012]

Latvijā referendums sevi uzskatāmi apliecināja kā zīmīgu norādi „uz nepieciešamību nepārtraukti uzturēt un skaidrot Latvijas valodas politikas principus – gan latviešiem, gan pārējiem Latvijas iedzīvotājiem” [Druvieta 2013: 19] – to nedrīkstam aizmirst arī nākotnē.

Valodas referendums izraisīja ķēdes reakciju pārējos ar valodas politiku saistītos jautājumos: deputātu valsts valodas zināšanām un latviešu valodas lietojumam, Satversmes preambulai, Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likumam, valsts amatpersonu valodas lietojumam oficiālajā saziņā u. c. Sabiedrība neklusēja un aktīvi iesaistījās arī ar valodas kvalitāti un valodas kultūru saistītu jautājumu risināšanā: par to liecina diskusijas par personvārdu atveidi un pareizrakstību, amatpersonu publiskas izteikšanās kvalitāti un prasmi, kā arī iesaistīšanās gada vārda, nevārda un spārnotā teiciena, jaunvārdu

un jaunterminu meklējumos, visbeidzot – diskusijas par valodas līdzekļu izvēli publiskajā vizuālajā informācijā un reklāmās. Tādējādi jebkurš ar latviešu valodu saistīts vai risināms jautājums liecina, ka sabiedrībai nav vienaldzīgi latviešu ne valodas politikas, ne valodas lietojuma un kvalitātes jautājumi.

Diskusija par augstskolas rektoru valodas zināšanām

2017. gada janvārī un februārī plašas diskusijas sabiedrībā izraisīja Rīgas Juridiskās augstskolas (RJA) un Rīgas Ekonomikas augstskolas (REA) rektoru esošās un vēlamās latviešu valodas zināšanas. Ministru kabineta noteikumi paredz, ka rektoram minimālajām valsts valodas prasmēm ir jāatbilst augstākā jeb C līmeņa pirmajai pakāpei.

Nepietiekamo latviešu valodas zināšanu dēļ apdraudēta REA rektora Andersa Pālzovala palikšana amatā. Līdzšinējam rektoram bijis piecus gadus ilgs laiks apgūt valsts valodu, jo jau iepriekš, viņam stājoties amatā, ticis izdarīts izņēmums. „Ja rektors, kas 18 gadus dzīvo Latvijā, nav pat ikdienas saziņas līmenī iemācījis latviešu valodu, tad es teiktu, ka tā ir ļoti liela augstprātība no kaimiņvalsts pilsoņa puses,” norāda Dagmāra Beitnere. [Beitnere 2017] Izglītības un zinātnes ministrs Kārlis Šadurskis gan vēlāk mainīja savu nostāju: „Lai nodrošinātu RJA un REA rektoru ievēlēšanas tiesiskumu, Izglītības un zinātnes ministrija pašlaik gatavo labojumus Augstskolu likumā, lai tiktu pieļauts izņēmums attiecībā uz prasībām, kuras attiecināmas uz šo augstskolu rektoru valodas prasmi, ņemot vērā, ka šīs augstskolas ir dibinātas uz starpvaldību līgumu pamata un mācības tajās notiek angļu valodā.” [Pētersone 2017]

Savukārt Mels Kenijs, ko par savu rektoru vēlas redzēt RJA, turpina apgūt latviešu valodu likumā noteiktajā apmērā, un Izglītības un zinātnes ministrija pieļāva tā virzīšanu rektora amatam.

Būtiski saprast, ka augstskolām nav ierobežojumu vieslektoru un viesprofesoru piesaistē. Taču „vēlējumiem profesoriem un vadībai latviešu valoda ir jāpārvalda pilnībā, jo šie cilvēki ir iesaistīti augstskolas pārvaldē, pieņem lēmumus, piedalās sapulcēs, vērtē kolēģu darbu, iepazīstas ar dokumentiem, rīkojumiem, raksta atbildes utt.,” situāciju skaidro Latviešu valodas komisijas priekšsēdētājs, LU Humanitāro zinātņu fakultātes Tulkošanas katedras vadītājs profesors A. Veisbergs. „[...] kampaņa par augstskolu vadības un ārzemju vieslektoru valodas prasību „nekavējošu atcelšanu” atspoguļo vai nu nespēju reāli domāt, vai vēlmi izdzēst latviešu valodu no augstākās izglītības un zinātnes jomām.” [Veisbergs 2017]

Skarbu viedokli šajā sakarā pauž profesore I. Druviete: „Oponentiem gan gribētos palūgt vienu. Vismaz neliekuļojiet – ja latviešu valodu līdzīgi dažiem 20. gs. sākuma rusifikācijas un ģermanizācijas ideologiem neturat par augstākās izglītības un zinātnes cienīgu, tad tā arī godīgi pasakiet. Demokrātija un vārda brīvība taču. Bet nedrīkst vienlaikus apgalvot, ka „latviešu valoda ir un paliks vienīgā valsts valoda”, „nemainīga vērtība ir valsts valoda”, „latviešu valodu tas nekādā gadījumā neapdraud”, „tā nav ķēķa valoda”. Kurš pateiks, kur ir tā robeža, līdz kurai varam pieļaut nemitīgās atkāpes? Un atcerēsimies, ka īstais provinciālisms ir paniskas bailes no savas identitātes un nespēja pastāvēt uz savām vērtībām.” [Druviete 2017: 3]

Sabiedrībā populāras valodas akcijas

Runājot par valodas kvalitāti un valodas kultūru, par vienu no vērienīgākajām iniciatīvām, kurā sabiedrība tiek iesaistīta valodas jautājumu risināšanā, uzskatāma Rīgas Latviešu biedrības Latviešu valodas attīstības kopas (LVAK) akcija par gada vārdu, nevārdu un spārnoto teicienu. Iedzīvotāju aptauja notiek jau kopš 2003. gada. Tās apkopojumu pa gadiem var izpētīt tīmekļvietnē (Pieejams: <https://lvak.wordpress.com/about/>).

Laika gaitā sabiedrībā ir nostiprinājušies dažādi viedokļi par minēto akciju, taču neatkarīgi no attieksmes to nekādā gadījumā nevajadzētu uzskatīt par visas Latvijas sabiedrības viedokli un valodnieku oficiāli akceptētu normu kaut vai tāpēc, ka arī aptaujas pasludinātajos vārdos vērojamas pretrunas, piemēram, 2003. gadā pasludinātais nevārds *eiro* patlaban ir kļuvis par neapstrīdamu mūsdienu leksikas sastāvdaļu. Līdzīgu neizpratni raisa arī 2005. gada nevārds *centrs*: daudznozīmīgs un plaši lietots internacionālisms plašā lietojuma dēļ tika pasludināts par nevajadzīgi aizgūtu un pārāk izplatījušos. Vai tāpēc būtu mazinājies kultūras, atpūtas, izklaides, tirdzniecības, sporta u. tml. centru lietojums?

Lietišķā latviešu valoda – kā pareizi rakstīsim eiro?

Ar 2014. gada janvāri Latvijā ienāk eiro – jāpierod ne tikai pie naudas vienības, bet arī tās pieraksta: tiek mainīta arī 20. gadsimta 90. gados nostiprinājusies tradīcija naudas vienību saīsinājumus rakstīt pirms attiecīgā skaitļa. Valsts valodas centrs, Latvijas Banka, Finanšu ministrija un Valsts kanceleja vienojas par kopīgām nostādnēm Latvijas un citu valstu valūtu nosaukumu, oficiālo saīsinājumu un grafisko simbolu lietojumu latviešu valodā un iesaka turpmāk konsekventi ievērot teksta vienību loģisko secību latviešu valodā, proti, visus valūtas vienību nosaukumus – gan vārdiskos apzīmējumus (*eiro, euro, lati, dolāri, mārciņas, kronas, jenas, rubļi* u. c.), gan valūtu oficiālos saīsinājumus (*EUR, LVL, AUD, CAD, NZD, USD, GBP, DKK, NOK, SEK, JPY* u. c.), gan grafiskos simbolus (*€ \$, £, ¥* u. c.) norādīt pēc summas ar saistīto atstarpī.

Plašsaziņas līdzekļu loma latviešu valodas kopšanā

Plašsaziņas līdzekļi kā ceturtnā vara vērsas pie auditorijas gan kā pie pilsoņiem, gan kā pie patērētājiem, veidojot kultūras un politisko forumu. Pašreizējais laiks mūsu valodu padara bagātu, interesantu un daudzveidīgu, turklāt tieši plašsaziņas līdzekļu valoda tiek uzskatīta par vienu no mūsdienu valodas eksistences formām un pati par sevi ir izpētes objekts.

Savukārt, domājot par valodas kultūru, vecākajai paaudzei nekad nebūs vienalga, kā runā jaunā paaudze, un tā – aptuveni ik pēc divdesmit gadiem – turpinās nebeidzami paaudžu konflikti par to, ka kādreiz tā nerunāja un kāpēc klusē valodnieki. Tāpēc, nenoliedzot domu par reizēm pārprasto demokrātismu un verbālās izteiksmes brīvību, svarīgāka par kritiku būtu indivīdu izpratne par valstiskajām un kultūras vērtībām, kā arī politiskā un pilsoniskā atbildība par pateikto sabiedrības priekšā.

LITERATŪRA

- Beitnere, D. Demokrātijas pamatvērtību izpratne un mediju telpa Latvijā. *Jurista Vārds*, Nr. 9, 01.03.2016, 2016, 26.–28. lpp.
- Beitnere, D. *Rektoram valsts valoda ir jāzina augstākajā līmenī, uzsver VVC*. 2017. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/rektoram-valsts-valoda-ir-jazina-augstakaja-limeni-uzsver-vc.d?id=48456323>
- Butkus, A. Latvijas mācībstundas Lietuvai. *Latvijas Avīze*, 24.02.2012. Pieejams: <http://www.la.lv/latvijas-macibstundas-lietuvai/>
- Centrālā vēlēšanu komisija 2012. *2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojekta „Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē” pieņemšanu rezultāti*. Pieejams: <http://www.tn2012.cvk.lv/>; <http://www.tn2012.cvk.lv/report-results.html>
- Djačkovs, M. Spriedze nav jūtama, to uzkurina. *Latvijas Avīze*, 27.08.2012, 5. lpp.
- Druviete, I. Latviešu valoda – vienīgā valsts valoda Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2013, 15.–23. lpp.
- Druviete, I. Provinciālisms? *Latvijas Avīze*, 13.02.2017, 3. lpp.
- Pētersone. *Palzova karaļvalsts: divu ārzemnieku dēļ grib grozīt likumu*. 2017. Pieejams: <http://www.la.lv/palzova-karalvalsts/>
- Postimees. *Juhtkiri – Lāti referendum – kelle huvides? Postimees*. 18.02.2012.
- Veisbergs, A. *Neizpratne, vēlmju domāšana vai kas ļaunāks*. 2017. Pieejams: <http://nra.lv/viedokli/andrejs-veisbergs/199877-neizpratne-velmju-domasana-vai-kas-launaks.htm>

Solveiga LIEPA, Ilze OĻEHNOVIČA
(Daugavpils Universitāte)

Metonymy-Based Multimodal Metaphors are there to Keep You Safe and Sound

Summary

Metonymy-Based Multimodal Metaphors are there to Keep You Safe and Sound

The paper explores the use of multimodal metaphor and metonymy, and the interplay of both in five printed advertisements within various campaigns launched by Road Traffic Safety Directorate (Latvia) and aimed at improving the situation on Latvian roads. The five adverts analysed are cases of metaphor – metonymy interaction within the multimodal context of printed advertisements. The analysis shows how aspects of metaphors and metonymies surface in various modes and how the various types of metaphor and metonymy interaction fulfil different cognitive and persuasive roles.

The interaction between metaphor and metonymy is of great relevance in advertising, as it contributes to its primary goal by promoting the product in different ways.

Key words: *Conceptual Metaphor Theory (CMT), multimodal metaphor, metonymy, metaphor-metonymy interaction*

Kopsavilkums

Metonīmijā balstītas multimodālās metaforas: lai tu būtu sveiks un vesels

Rakstā tiek apskatīta multimodālo metaforu un metonīmijas izmantošana un to mijiedarbība piecos drukātās reklāmas sludinājumos, kuri tapuši dažādu Ceļu satiksmes drošības direkcijas (Latvija) kampaņu ietvaros un kuru mērķis ir uzlabot drošību uz Latvijas ceļiem. Dotie drukātās reklāmas sludinājumi ir metaforas-metonīmijas mijiedarbības piemērs multimodālajā drukātās reklāmas kontekstā. Sludinājumu analīze atspoguļo, kā metaforas un metonīmijas atsevišķie aspekti parādās dažādos veidos un kā metaforas-metonīmijas mijiedarbības veidi izpilda kognitīvās un pārliecināšanas lomas. Metaforas un metonīmijas mijiedarbībai ir liela nozīme reklāmā, jo tā veicina reklāmas primārā mērķa sasniegšanu, sekmējot pakalpojuma noietu dažādos veidos.

Atslēgas vārdi: *konceptuālās metaforas teorija, multimodālā metafora, metonīmija, metaforas-metonīmijas mijiedarbība*

*

The present paper aims at exploring the use of multimodal metaphor and metonymy, and the interplay of both in five printed advertisements published within various campaigns launched by Road Traffic Safety Directorate (Latvia) and aimed at improving the situation on Latvian roads. The five randomly chosen and analysed adverts are cases of metaphor-metonymy interaction within the multimodal context of printed advertisements.

For hundreds of years metaphors have been a central topic of interest for the minds of researchers ever since the times of Ancient Greek philosophers, thus, the study of metaphor resulted in numerous fruitful outcomes. However, cognitive linguistics is

considered to give a push forward to the study of metaphors, changing the status of metaphor drastically.

The publication of George Lakoff and Mark Johnson's *Metaphors We Live By* in 1980 was presumably the most significant turn in metaphor studies. In their influential book, the scholars introduce **the theory of conceptual metaphor**. The book's central thesis is that our thoughts and actions are metaphorical, i.e., metaphor is a matter of cognition more than of language, and the metaphorical expressions found in language merely reflect the metaphors that exist at a conceptual level.

Concerning the terminology within metaphor studies, it has been stabilized to some extent along with the introduction of Lakoff and Johnson (1980) theory. When talking about conceptual metaphors, we are talking about "*a conceptual mapping between two domains*" [Croft, Cruse 2004: 196]: **the target domain** and **the source domain**. The scholars use the formula 'A is B', where the first domain is the target domain and the latter is the source domain. The target domain typically is more abstract or unfamiliar, whereas the source domain is more concrete, physical, and familiar. Thereof, metaphor is viewed as a way of "*understanding and experiencing one kind of thing in terms of another*" by Lakoff and Johnson [1980: 5].

Despite the fact that, since the publication of *Metaphors We Live By* in 1980, Conceptual Metaphor Theory (CMT) with its conventional metaphors seems to have been the central theory for metaphor studies, various scholars have challenged the theory and voiced their concerns, suggestions, and ideas of the further theoretical developments regarding CMT.

Inspired by Black's [1962, 1979] 'interactions theory' and Lakoff and Johnson's cognitive linguistics findings, Charles Forceville [1996, 2007, 2008, and 2009a, b] is one of the scholars to expand the scope of CMT. The scholar highlights the importance of looking at metaphors in different media by criticizing CMT for its focus on exclusively linguistic evidence for the existence of conceptual metaphor [Forceville 2008]. He argues, if metaphors are essential to cognition as theorized by Lakoff and Johnson, "*it makes sense that they should occur not only in language, but also in static and moving pictures, sounds, music, gestures, even in touch and smell – and various permutations*" [Ibid: 463], and what constitutes a metaphor is partly affected by the medium in which it occurs. Hence, all possible manifestations of metaphor should be studied in order to avoid risk of misinterpretation [Ibid]. The shift of the trend towards multimodality within the conceptual metaphor research is marked by Forceville's discussion about **visual or pictorial metaphors**, a metaphor of a mono-modal kind, i.e., a metaphor "*having its target and source exclusively rendered in the same and single mode*" [Forceville 2009a, b] in static advertisements [Forceville 1996].

In advertising discourse it is also possible and rather likely that an image features text, such as brand name, a slogan, or even a crucial component for metaphorical expression to be understood as a metaphor. In such cases, Forceville talks about metaphors that no longer belong solely within the realm of visual, and, thus, can be labelled **multimodal metaphor**. As defined by Forceville [1996, 2008, 2009a, b], multimodal metaphors "*are metaphors whose target and source are each represented exclusively or predominantly in different modes*" [Forceville 2009a: 24]. The modes are described

as belonging to one of the following groups: pictorial sign, written sign, spoken sign, gestures, sounds, music, smells, tastes, or touch [Ibid: 23]. The diversity of modes reveals that multimodal metaphors can occur in various genres, e.g. conversation, printed advertisements, TV commercials, etc.

Regardless of the fact that metonymy is explicitly acknowledged as being “*one of the basic characteristics of cognition*” [Lakoff 1987: 77], thereby, being presumably even more basic than metaphor in language and cognition, it has been less intensively studied by cognitive linguists, in comparison to metaphor. Barcelona [2000] points out that metonymy is a more fundamental cognitive phenomenon than metaphor, and there is a close interaction between metonymy and metaphor; moreover, the scholar argues that metonymy plays a crucial role in enabling and motivating certain types of metaphors. Unsurprisingly, metonymy is beginning to attract attention. Thus, over recent years a number of scholars [Lakoff and Johnson 1980; Croft 1993; Ruiz de Mendoza 1997a, 1997b, 2000; Ruiz de Mendoza and Díez 2002; Barcelona 2000; Forceville 2006; Urios-Aparisi 2009; Qiu 2013; Pérez-Sobrino 2013] have devoted their attention to the study of both tropes, evoking a heated debate on such controversial topics as the difference and the delimitation between metonymy and metaphor, the role played between metonymy and metaphor, and the description of their possible interactions.

Provided that metaphor, multimodal metaphor in particular, is a key instrument in the presentation and negotiation of traditional and creative meanings in the advertising discourse, for instance, printed advertisements, and assuming the relationship of metonymy and metaphor as a source for meaning creation in advertisements under question, it is important to formulate how metaphor is distinct from metonymy, and how it relates to it.

Following the cognitive concept initiated by Lakoff and Johnson [1980], Lakoff and Turner [1989], as well as Gibbs [1994] and other cognitive linguists, Barcelona [1997: 23] states that metaphor is “*the cognitive mechanism whereby one experiential domain is partially mapped onto a different experiential domain, the second domain being partially understood in terms of the first one*”, emphasizing that metaphorical mappings are possible if a propositional ICM (idealised cognitive model) of the taxonomy of domains excludes source and target from each other [Ibid: 45]. Whereas metonymy is “*the cognitive mechanism whereby one experiential domain is partially understood in terms of another experiential domain included in the same common experiential domain*” [Ibid: 25]. In his turn, Forceville [2010: 51] admits that the trope in question is a metaphor if the target and the source belong to domains, considered to be distinct outside the context, while the target and the source that belong to the same category outside of context indicate that the trope is more likely to be a metonymy. Ruiz de Mendoza Ibáñez [2000: 110] follows the view of Lakoff [1993] by defining metaphor as “*a set of correspondences (or conceptual mapping) between two conceptual domains where one of the domains (the source domain) helps to structure, understand and reason about the other (the target domain)*”. According to Kövecses and Radden [1998: 39], metonymy is “*a cognitive process in which one conceptual entity, the vehicle, provides mental access to another conceptual entity, the target, within the*

same domain, or ICM “, while metaphor is “a set of correspondences or mappings between the elements of two mental frames” [Kövecses 2015: 2]. Hence, as Ruiz de Mendoza [1997a: 283] notes, the only essential difference between metonymy and metaphor is related to the domain-internal and domain-external nature of the mapping. Thereof, the ‘stand for’ relationship, which is characteristic of metonymic mapping, is the result of the domain-internal nature of the mapping; in its turn, the relationship of ‘is a’ kind is the result of the domain-external nature of the mapping and is typical of metaphorical mapping [Lakoff and Johnson 1980; Lakoff and Turner 1989].

However, some scholars [e.g. Radden 2002; Urios-Aparisi 2009, etc.] assume that there is no clear-cut distinction between metaphor and metonymy. As stated in Barcelona [2000: 16], “*the distinction between metaphor and metonymy is scalar, rather than discrete: they seem to be points on a continuum of mapping processes*”. Likewise, Radden [2000] suggests, “*the interaction of metonymy and metaphor shows that they are not two opposite poles, but two parts of a continuum from literalness to metaphor*” [Ibid: 409].

Barcelona [1997: 29] distinguishes between two kinds of interaction between metaphor and metonymy: (1) interaction at the purely conceptual level, and (2) purely textual co-instantiation of a metaphor and a metonymy in the same linguistic expression. Following Barcelona [1997], metaphor-metonymy interaction at the conceptual level can be further subdivided into the metonymic conceptual motivation of metaphor and the metaphorical conceptual motivation of metonymy. With regard to conceptual interaction of the tropes, Ruiz de Mendoza [2000] also discerns between two basic interactional possibilities: the one in which a metonymic mapping provides the source for a metaphor, and the other in which the output of a metaphoric mapping becomes the source of a metonymy. As argued by Barcelona [1997], a large number of metaphors have a metonymic basis, while the metaphorical conceptual motivation of metonymy can be discovered in metonymic interpretations of a linguistic expression that are only possible within co-occurring metaphorical mapping. Therefore, the study of the extent to which the metaphorical network is motivated by the metonymic one is an interesting area of research.

The awareness of metaphor-metonymy interaction patterns provides with an approach to possibilities of meaning creation, e.g. in such multimodal contexts as printed advertisements, as claimed by Downing Hidalgo and Mujic Kraljevic [2011]: “*in this process, the function of metonymy is that of motivating metaphor by highlighting aspects of the source and target domains, thus, providing a perspective on how the new product is accessed by the audience*” [Ibid: 158].

To illustrate the cases of metaphor-metonymy interaction within the multimodal context of printed advertisements, five printed adverts have been excerpted, based on a kind of random sampling from diverse Internet sources, and analysed. A cognitive approach, adapted from Alousque [2014], is used to analyse the metaphor and metonymy encoded, the modality, and the intended message of the advertisement, as shown in Table 1:

Table 1.

Analysis of public service advertisements

<i>Cognitive analysis:</i>	Metaphor Metonymy
<i>Modality:</i>	Monomodal/Multimodal Representation of the source and target
<i>Pragmatic effect:</i>	Intended message

Example 1. The campaign “Ātrums. Nāvīgi viltīgs. Esi gudrāks!” (“Speed. Lethally cunning. Be smarter!”) (Figure 1) by Road Traffic Safety Directorate (Latvia) in April 2009, started to use the image of car’s number plate with inscription “ĀTRUMS” (“SPEED”) and people’s dead bodies resembling insects on it.

Figure 1. “Ātrums. Nāvīgi viltīgs. Esi gudrāks!” (“Speed. Lethally cunning. Be smarter!”)¹

<i>Cognitive analysis:</i>	Metonymy-based metaphor: SPEEDY DRIVING IS DEATH Metonymy NUMBER PLATE “SPEED” FOR CAR FOR SPEEDY DRIVING; PEOPLE’S DEAD BODIES FOR DEATH – Source: death – Target: speedy driving
<i>Modality:</i>	Multimodal – Visual representation of the source – Visual/verbal representation of the target
<i>Pragmatic effect:</i>	Speedy driving can lead to a lethal outcome.

The car’s number plate is a metonymic reference to the car itself, and the inscription “ĀTRUMS” (“SPEED”) stands for speedy driving, respectively. The conceptual metaphor PEOPLE ARE INSECTS is applied when visualising the source of the multimodal metonymy-based metaphor SPEEDY DRIVING IS DEATH instantiated in the particular advertisement.

Example 2. In June 2010, Road Traffic Safety Directorate (Latvia) in collaboration with Ministries of Transport and the Interior of the Republic of Latvia and State Police launched a road safety campaign “Izguli reibumu!” (“Sleep out intoxication!”)

¹ Retrieved from www.csdd.lv

(Figure 2), the aim of which was to diminish the number of intoxicated drivers behind the wheel, as well as the number of people injured and murdered in car accidents caused by intoxicated drivers. The socio-educational campaign was the reminder to be responsible and to assess the possible consequences before driving a car when still intoxicated. Special emphasis of the campaign was devoted to the next morning after celebration, as drivers tend to be overly optimistic in assessing their state of health, considering themselves fully capable of driving a car.

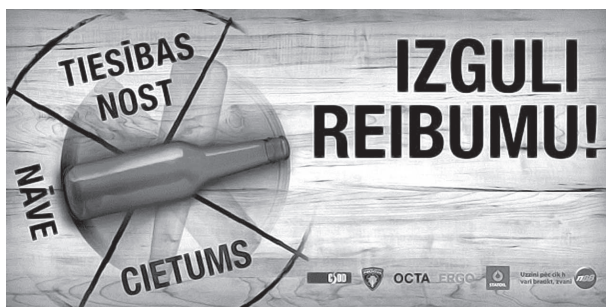

Figure 2. “Izguli reibumu!” (“Sleep out intoxication!”)²

<i>Cognitive analysis:</i>	Metonymy-based metaphor: DRIVING INTOXICATED IS A GAMBLING GAME Metonymy: SPINNING THE BOTTLE FOR A GAMBLING GAME; BOTTLE FOR INTOXICATION; SPINNING THE BOTTLE FOR DRIVING INTOXICATED – Source: gambling game – Target: driving intoxicated
<i>Modality:</i>	Multimodal – Visual/verbal representation of the source – Visual/verbal representation of the target
<i>Pragmatic effect:</i>	Driving intoxicated can lead to unpredictable consequences.

The leitmotif of the campaign “*Izguli reibumu!*” – *neriskē, jo rezultāts ir neprognozējams!* (“*Sleep out intoxication!*” – *don’t risk, because the result is unpredictable!*”) was a well-known game “*Pudeles griešana*” (“*Spinning the Bottle*”). It is known, when playing the game, one should reckon with any outcome. The organizers of the campaign call: don’t risk with things you are not ready to lose – don’t sit behind the wheel intoxicated!

The image of the spinning bottle used in the advertisement stands both for the gambling game “*Spin the Bottle*” and driving a car when still intoxicated; the risks undertaken by intoxicated drivers are verbalized. Thus, the construction of the metonymy-based metaphor DRIVING INTOXICATED IS A GAMBLING GAME is enabled.

² Retrieved from www.csdd.lv

Example 3. In June 2012, just before Midsummer fest, within the framework of Road Traffic Safety Directorate’s (Latvia) campaign against drunk driving “*No vadītāja līdz izvadītājam ir viena glāze*” (“*There is only one glass from a driver to an undertaker*”) (Figure 3), purchasers of alcoholic beverages at gas station STATOIL were reminded of the deadly consequences of driving drunk. The buyers received a special campaign card. The ad depicts the visual solution of the campaign’s message “*No vadītāja līdz izvadītājam*” (“*From a driver to an undertaker*”): the words “vadītājs” (“driver”) and “izvadītājs” (“undertaker”), as well as the glass of strong alcoholic drink and the ignition key drowned in it. The intended message of the ad symbolizes a human’s choice in a given situation: the wrong choice and action can change the destiny of many people – one alcoholic drink before driving a car can make the “driver” become “an undertaker”.

Figure 3. “Nebrauc dzēris!” (“Don’t drive drunk!”)³

<i>Cognitive analysis:</i>	Metonymy-based metaphor: DRIVING DRUNK IS DEATH Metonymy: IGNITION KEY FOR DRIVING; IGNITION KEY IN THE GLASS FOR DRIVING DRUNK – Source: death – Target: driving drunk
<i>Modality:</i>	Multimodal – Verbal representation of the source – Visual/verbal representation of the target
<i>Pragmatic effect:</i>	Driving drunk can have deadly consequences.

Example 4. The campaign “*Brauc ar prātu. Paliec dzīvs!*” (“*Drive reasonably. Stay alive!*”) (Figure 4), started by Road Traffic Safety Directorate’s (Latvia) in collaboration with the Ministry of Transport, State Police, insurance company ERGO and “Statoil Fuel & Retail Latvia” Ltd. in November 2013, aimed at improving the situation on the Latvian roads by turning against fast and aggressive driving style.

The target of the multimodal metaphor SPEEDY/AGGRESSIVE DRIVING IS DEATH is visually represented by car’s speed panel and speed pointer, which stand for the car, and speedy/aggressive driving respectively. The source is visualized through

³ Retrieved from www.csdd.lv

blood spurts on the right side of the speed panel, and when the pointer reaches the right side of the panel the speed has been exceeded, as a result this can lead to unpredictable and even lethal outcome. The verbal text “PRĀTS NE PRĀTS” (“REASON NO REASON”) beneath the image of speed panel is a verbal representation of the source and the target of the metaphor, instantiated in the advertisement.

Figure 4. “Braul ar prātu. Paliec dzīvs!” (“Drive reasonably. Stay alive!”)⁴

<i>Cognitive analysis:</i>	Metonymy-based metaphor: SPEEDY/AGGRESSIVE DRIVING IS DEATH Metonymy: SPEED PANEL FOR CAR FOR SPEEDY DRIVING; BLOOD FOR DEATH – Source: death – Target: speedy/aggressive driving
<i>Modality:</i>	Multimodal – Visual/verbal representation of the source – Visual/verbal representation of the target
<i>Pragmatic effect:</i>	Speedy/aggressive driving is not reasonable, and can lead to a lethal outcome.

Example 5. Road users often forget about the importance of wearing seat belts since there is no tangible benefit to the action, unless one is involved in a car crash. In 2015 Road Traffic Safety Directorate (Latvia) created a new social campaign for buckling up called “Dzīvības josta” (“Life Belt”) (Figure 5). The campaigns aim at urging people to wear seat belts, especially in the rear seats, as non-use of seat belts is a contributing factor to the large amount of road deaths. As stated in the campaign “Dzīvības josta” (“Life Belt”), wearing a seat belt not only saves one’s life, but also prevents one from becoming a lethal weapon capable of killing others. The printed PSAs use the image of a seat belt, which resembles electrocardiogram creating visual metonymic image SEAT BELT FOR ELECTROCARDIOGRAM. Since the seatbelt is not buckled up it features the break in lifeline and the straight line in the electrocardiogram indicates a person’s death, thus, creating the metonymy-based multimodal metaphor SEAT BELT IS LIFE.

⁴ Retrieved from www.csdd.lv

Figure 5. “Dzīvības josta” (“Life Belt”)⁵

<i>Cognitive analysis:</i>	Metonymy-based metaphor: SEAT BELT IS LIFE Metonymy: ELECTROCARDIOGRAM FOR LIFE – Source: life – Target: seat belt
<i>Modality:</i>	Multimodal – Visual/verbal representation of the source – Visual/verbal representation of the target
<i>Pragmatic effect:</i>	Buckling up saves your life.

The analysis shows how aspects of metaphors and metonymies surface in various modes and how the various types of metaphor and metonymy interaction fulfil different cognitive and persuasive roles. Forceville [2008] claims that in the context of advertising, metonymy, being an essential cognitive process, not only reveals rhetorical strategies, but also has an important role in motivating metaphor and in highlighting its mappings. The interaction between metaphor and metonymy is of great relevance in advertising, as it contributes to its primary goal by promoting the product in different ways.

LITERATURE

- Alousque, I. N. Verbo-pictorial metaphor in French advertising. *Journal of French Language Studies*, 24, 2014, pp. 155–180. DOI: 10.1017/S0959269513000045.
- Barcelona, A. Clarifying and applying the notions of metaphor and metonymy within cognitive linguistics. *ATLANTIS XIX (1)*, 1997, pp. 21–48.
- Barcelona, A. Introduction: The cognitive theory of metaphor and metonymy. Barcelona, A. (ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2000, pp. 1–28.
- Black, M. *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1962.
- Black, M. More about Metaphor. Ortony A. (Ed). *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979, pp. 19–43.

⁵ Retrieved from www.csdd.lv

- Croft, W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies. *Cognitive Linguistics* 4–4, 1993, pp. 335–370.
- Croft, W., Cruse D. A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Downing Hidalgo, L. and Mujic Kraljevic, B. Multimodal metonymy and metaphor as complex discourse resource for creativity in ICT advertising discourse. González-García, F., Peña Cervel, M. S. and Pérez Hernández, L. (Eds). *Metaphor and Metonymy revisited beyond the Contemporary Theory of Metaphor*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011 (2013), pp. 157–182.
- Gibbs, R. W. Jr. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Forceville, Ch. *Pictorial Metaphor in Advertising*. London: Routledge, 1996.
- Forceville, Ch. Multimodal Metaphor in Ten Dutch TV Commercials. *The Public Journal of Semiotics* 1 (1), January 2007, pp. 15–34.
- Forceville, Ch. Metaphor in Pictures and Multimodal Representations. Gibbs, R. W. Jr. (Ed.). *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, pp. 462–482.
- Forceville, Ch. Non-verbal and Multimodal Metaphor in a Cognitivist Framework: Agenda for Research. Forceville, Ch. and Urios-Aparisi, E. (Eds). *Multimodal Metaphor*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2009a, pp. 19–42.
- Forceville, Ch. (2009b). *A Course in Pictorial and Multimodal Metaphor*. Available:
Introduction. <http://projects.chass.utoronto.ca/semiotics/cyber/cforcevilleout.pdf>
Lecture 1. <http://projects.chass.utoronto.ca/semiotics/cyber/cforceville1.pdf>
Lecture 2. <http://projects.chass.utoronto.ca/semiotics/cyber/cforceville2.pdf>
Lecture 3. <http://semioticon.com/sio/files/forceville-metaphor/cforceville3.pdf?lbisphpreq=1&file=forceville-metaphor/cforceville3.pdf>
Lecture 4. <http://semioticon.com/sio/files/forceville-metaphor/cforceville4.pdf?lbisphpreq=1&file=forceville-metaphor/cforceville4.pdf>
Lecture 5. <http://semioticon.com/sio/files/forceville-metaphor/cforceville5.pdf?lbisphpreq=1&file=forceville-metaphor/cforceville5.pdf>
Lecture 6. <http://semioticon.com/sio/files/forceville-metaphor/cforceville6.pdf?lbisphpreq=1&file=forceville-metaphor/cforceville6.pdf>
Lecture 7. <http://semioticon.com/sio/files/downloads/2011/03/cforceville7.pdf?lbisphpreq=1&file=downloads/2011/03/cforceville7.pdf>
Lecture 8. <http://semioticon.com/sio/files/downloads/2013/11/Cybercourse-Lecture8.pdf?lbisphpreq=1&file=downloads/2013/11/Cybercourse-Lecture8.pdf>
- Forceville, Ch. Why and how study metaphor, metonymy, and other tropes in multimodal discourse? Soares da Silve, A., Martins, J. C., Magalhães, L., Gonçalves, M. (Eds). *Comunicação, Cognição e Media. Volume 1*. Publicações da Faculdade de Filosofia Universidade Católica Portuguesa: BRAGA, 2010, pp. 41–60.
- Kövecses, Z. *Where Metaphors Come From*. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Lakoff, G. and Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1980.
- Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff, G. and Turner, M. *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989.

Pérez-Sobrino, P. Metaphor Use in Advertising: Analysis of the interaction between multimodal metaphor and metonymy in a *greenwashing* advertisement. Gola, E. and Ervas, F. (Eds) *Metaphor in Focus. Philosophical Perspectives on Metaphor Use*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2013, pp. 67–82.

Qiu, Y. Interaction of Multimodal Metaphor and Metonymy in Public Service Advertising: A Case Study. *Theory and Practice in Language Studies*, Vol. 3 No. 9, 2013, pp. 1584–1589. DOI: 10.4304/tpls.3.9.1584–1589.

Radden, G. How metonymic are metaphors? Barcelona, A. (Ed.). *Metonymy and metaphor at the crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2000, pp. 93–108.

Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J. Metaphor, metonymy and conceptual interaction. *Atlantis* 19(1), 1997a, pp. 281–295.

Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J. Cognitive and pragmatic aspects of metonymy. *Cuadernos de Filología Inglesa*, 6/2. University of Murcia, Spain, 1997b, pp. 161–178.

Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J. The role of mappings and domains in understanding metonymy. Barcelona, A. (Ed.). *Metonymy and metaphor at the crossroads. A Cognitive Perspective*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2000, pp. 109–132.

Ruiz de Mendoza Ibáñez, F. J. and Díez Velasco, O. I. Patterns of conceptual interaction. Dirven, R. and Pörings, R. (Eds) *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2002, pp. 489–532.

Urios-Aparisi, E. Interaction of Multimodal Metaphor and Metonymy in TV Commercials: Four case studies. Forceville, Ch. and Urios-Aparisi, E. (Eds). *Multimodal Metaphor*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2009, pp. 95–117.

Irina LIOKUMOVIČA
(Riga Technical University)

The Phenomenon of Reference in the Text: Cognitive and Pragmatic Approaches

Summary

The Phenomenon of Reference in the Text: Cognitive and Pragmatic Approaches

The study focuses on current approaches to the issue of reference in the text within cognitive and pragmatic research paradigms in linguistics. The concept of reference is examined and various tendencies of its interpretations are considered by different scholars. Reference is a multifaceted phenomenon related to cognition and the philosophy of language. It is examined in terms of proposition. The analysis of reference is projected on English scientific and technical text corpus on civil engineering and exemplified with linguistic means, in particular key words-nouns in the function of the subject of the sentence. It is argued that pragmatic inferences and deductions depend upon the context and play an important role in the interpretation of linguistic expressions. The study outcomes can be used in delivering a course of lectures on text linguistics and pragmatics at higher education institutions.

Key words: *the concept of reference, proposition, key words-nouns, pragmatic inferences, scientific and technical text, civil engineering*

Резюме

Феномен референции в тексте: когнитивный и прагматический подход

Исследование фокусируется на современных подходах к вопросу референции в тексте с позиции когнитивной и прагматической исследовательской парадигмы в лингвистике. Рассматривается понятие референции и обсуждаются различные тенденции его интерпретации разными исследователями. Референция представляет собой многоаспектный феномен, взаимосвязанный с сознанием и философией языка. Референция изучается с точки зрения пропозиции. Анализ референции проецируется на английский научно-технический корпус текстов по строительству и иллюстрируется примерами языковых средств, а именно ключевых слов — существительных в функции подлежащего предложения. Утверждается, что прагматические выводы и умозаключения зависят от контекста и играют важную роль в интерпретации языковых выражений в тексте. Результаты исследования можно применить при чтении курсов лекций по лингвистике текста и прагматике в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: *понятие референции, пропозиция, прагматические выводы, ключевые слова-существительные, научно-технический текст, строительство*

*

Scholars have been exploring the nature of reference for centuries within diverse theoretical research paradigms in linguistics. Nowadays we witness a shift towards cognitive and pragmatic paradigms in research, particularly to textual analysis. The focus has been changed from the study of the internal structure of the text towards the mechanisms of text generation and reception. In the light of current approaches to

linguistic studies there is a revival of interest in the phenomenon of reference and the need to re-evaluate and update this issue. It is urgent to explore the use of some linguistic means of expressing reference at text level, the factors affecting their interpretation as well as problems and challenges related to it.

Main aims of the study are:

1. to give an insight into the concept of reference in linguistics within different theoretical research paradigms with the emphasis on cognitive and pragmatic perspectives;
2. to consider some linguistic means of expressing reference, i.e., key words – nouns in the function of the subject of the sentence and illustrate them with examples from written English scientific and technical text on civil engineering.

It is assumed that a text reflects a particular real or mental situation that can be seen from the author's standpoint. The text consists of paragraphs and sentences which reflect some fragments of the overall situation described in the text. The participants of the situation include animate or inanimate objects, their properties, kinds of relationships between them and their complex interaction [Dijk 1997].

The same situation described in the text can be viewed differently by various recipients and/or readers. This can be explained by the fact that each individual perceives the reality and gives a range of its interpretation depending on his/her types and levels of expert knowledge, background, individuality of thinking, membership in a particular cultural community, etc. [Зубов, Зубова 2007: 95–96]. According to Nord [2005: 17], “*the reception of a text depends on the individual expectations of the receivers, which are determined by the situation in which they receive the text as well as by their social background, their world knowledge, and/or their communicative needs*”.

Reference is a multidimensional phenomenon related to cognition and the philosophy of language in complex ways. It can be interpreted differently within various research paradigms.

From the perspective of classical philosophy, reference is a dyadic, i.e., two-term relationship between a word and thing.

According to Chomsky [1995: 43], reference is a tetradic, i.e., four-term relationship between a natural language word, a person using the word, some circumstances and some thing or things.

From a semantic perspective, as Sullivan [2013: 21] points out, semantic reference is “*a two-place semantic relation between a designator and what it conventionally or literally designates*”. As stated by Sullivan [2012: 302–303], the semantic reference of a designator is affected by the general, conventional rule of the language. Within this approach, context-dependent pragmatic considerations are not relevant to the drawing of meaning distinctions [ibid.].

Semantic reference is often opposed to *speaker's reference* [see Kripke 1977]. Research carried out by Kripke [Kripke 1977 cited in Sullivan 2013: 22] suggests that *speaker's reference* is a four-place relationship between a speaker, an audience, a designator and what is used to designate. Sullivan [2013: 21] states that “*whereas the semantic reference of a designator is determined by the general, conventional rules of the language, the speaker's reference is affected by a specific, object dependent communicative intentions*”. Neale [2008] in his study holds the view that the issue of *sematic reference*

addresses mainly formal languages whereas *speaker's reference* concerns natural languages. It is worth noting that discussion of *semantic reference* versus *speaker's references* is closely related to semantics/pragmatics boundary disputes in linguistics. Ariel [2012: 23–25] argues that “*cross-paradigmatic theories and analyses typically (though not invariably) actually complement each other, since they each shine the light on different aspects of linguistic phenomena*”. We share this viewpoint and take the stance that pragmatic and semantic considerations complement each other.

From a pragmatic standpoint, referring in the text depends upon the context. Hence, pragmatic considerations play a significant role in the drawing of meaning distinctions. Within a pragmatic approach to language according to Sullivan [2012: 293], reference is defined as a relation between the usage of a linguistic expression and the entity singled out by it. We share this viewpoint.

From a cognitive perspective according to the I-language approach developed by Isac and Reiss [2008: 277], reference is viewed as a relation between words and phrases that “*are in the heads or minds of individuals and the things in the world outside of individual minds*”. The scholars argue that “*the very objects that are part of our experience and observations are actually mental constructs*” [ibid.: 282].

At text level, reference can be analysed as a cohesive device. For example, Halliday and Hasan [1976] in their research give detailed classifications of cohesive devices. The set of devices comprises reference, ellipsis, substitution, conjunction, and lexical cohesion [ibid].

Linguistic means of expressing reference can be divided into 2 main classes: (1) key words; (2) traditional indexical referring expressions (e.g. proper nouns, personal and demonstrative pronouns, etc.). A detailed classification and analysis of referring expressions was given by Yan Huang [see Huang 2014: 227–234].

It is acknowledged that scientific and technical texts have a nominative nature, i.e., its main content is expressed by key nouns. As proposed by Brown [2013: 23], nouns in the function of the subject of the sentence can be divided into 3 main classes: (1) creatures (e.g. people); (2) things (e.g. inanimate objects) and (3) ideas (e.g. abstractions, concepts). In this paper we will analyse key words-nouns in the function of the subject of the sentence. They are singled out on the basis of the quantitative criterion taking into account their frequency of occurrence in the text and the number of paragraphs in which they are used [see Liokumoviča 2009: 114–115]. It is important to note that key nouns are related to the topic of the text and have a referential character.

The concept of reference can be examined through the prism of singular and general propositions.

According to Huang [2014: 14], the concept of proposition can be defined as “*what is expressed by a declarative sentence when that sentence is used to make a statement, that is, to say, true or false, about some state of affairs in the external world*”.

As suggested by Sullivan [2012: 293], propositions can be divided into two classes: (1) singular propositions; (2) general propositions.

In a *singular* proposition “*truth condition essentially involves a specific individual*” whereas in *general* proposition “*truth condition does not essentially involve any specific individual*” [ibid.: 293]. For example:

- (1) *Pier Luigi Nervi made a considerable contribution to the construction industry through new production processes...* [Silver, McLean, Evans 2013: 141].

In (1), the proposition underlying the sentence addresses a particular, specific individual – **Pier Luigi Nervi** expressed by a proper noun.

Let us consider examples of *general* proposition.

- (2) *Wood is man's oldest building material* [Coulson 2014: 29].

In (2), the proposition expressed by the sentence concerns the concept of wood regardless of what type of wood is used as a building material. At the sentence level, the noun **wood** has a 'generic' reference signalling to the whole class of building materials.

- (3) *Columns can be constructed in timber, steel, concrete and masonry* [Smith 2016: 205].

In (3), the proposition conveyed by the sentence addresses **columns** in general. At the sentence level, the noun **columns** refers to the set of columns. Hence, it is a form of 'generic' reference.

Further let us analyse the concept of *coreference*. There are various means of describing an object and/or situation. Language can be characterized by the variability of nomination [Ирисханова 2014: 26]. Lexico-semantic means of expressing the same referent comprise the recurrence of the same noun (noun repetition), word and contextual synonyms, associative and pronoun substitution, hypernyms, etc.). As the text has a liner character these lexical items may extend across different paragraphs of the text [Зубов, Зубова 2007: 96].

We assume that a coreferential identity may indicate the significance of the referent or a corresponding word in the text. In addition, this set of lexical items performs a text organizing function and provides a thematic development of the text.

For example:

- (4) *Birch is a fairly small diameter tree, which grows all over a large part of Europe and it is most common in northern and Eastern Europe – especially throughout Scandinavia, Russia and the Baltic States – where its main use is for the manufacture of very high strength and smooth, clear-faced plywood.* [Coulson 2014: 134].

In (4), coreference is signalled by the key noun **birch** and pronoun substitution **it**.

It should be noted that identification of referents may present challenges. Some sentences do not have corresponding entities in the world (e.g. conditional sentences). For example:

- (5) *If the wall is load bearing then support will have to be afforded to the floors and walls above before commencing work* [Smith 2016: 283].

In (5), the sentence describes the situation that does not exist, although it is possible.

Key words may signal referents in extralinguistic world in more complex way rather than referring to an apparent physical object or a person. For example:

- (6) *By the 1980s estates became more densely populated in an attempt to meet housing shortages. Open-plan gardens took on a revival and estates accommodated a number of similar property types but with a range of styles to give the appearance of variety...* [Smith 2016: 15].

In (6), **estates** at the same time are different types of property and land.

To conclude:

1. In this paper we have attempted to examine the cognitive and pragmatic theoretical perspectives on the concept of reference in a broader context of diverse approaches to it in linguistics. Although the approaches are quite distinct they complement each other.
2. Reference can be not only an object of linguistic research but also a tool of linguistic analysis.
3. Identification of specific and generic reference is essential in determining the meaning of the sentence.
4. Addressees' inferences and deductions based on linguistic expressions depend upon their use in a particular context. Additionally, both semantic and pragmatic considerations and their interaction as well as cognitive principles should be taken into account in the interpretation of linguistic expressions singling out the subject of the text.
5. Theoretical background of the paper and examples can be used in delivering a course of lectures on text linguistics and pragmatics at higher education institutions.

LITERATURE

- Ariel, M. Research paradigms in Pragmatics. Keith, A. and Jaszczolt, K. M. (Eds.) *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, pp. 23–45.
- Bowman, D. *Concise Guide to Technical and Academic Writing*. USA: Write Well Publishing, 2013. 124 p.
- Chomsky, N. Language and Nature. *Mind*, Vol. 104, No. 413, January 1995, pp. 1–34.
- Coulson, J. *Sustainable Use of Wood in Construction*. Chichester: John Wiley & Sons, 2014. 192 p.
- Dijk, T. A. van The Study of Discourse. Dijk, T. A. van (Ed.) *Discourse Studies: A Multi-disciplinary Introduction. Discourse as Structure and Process*. Vol. 1. London: Sage, 1997, pp. 1–34.
- Halliday, M. A. K. and Hasan, R. *Cohesion in English*. London: Longman, 1976. 400 p.
- Huang, Y. *Pragmatics*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2014. 374 p.
- Isac, D. and Reiss, C. *An Introduction to Linguistics as Cognitive Science*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 318 p.
- Kripke, S. Speaker's Reference and Semantic Reference. Ludlow, P. (ed.) *Readings in the Philosophy of Language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1977, pp. 383–414.
- Liokumoviča, I. Towards Written Scientific-Technical Discourse: Statistical and Transformational methods. *Kalba ir kontekstai. Mokslo darbai*. 2009 m. III (1) tomas. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, pp. 112–119.

- Neale, S. Term Limits Revisited. In: *Philosophical Perspectives*, Vol. 22, Issue 1, December 2008, pp. 370–442.
- Nord, C. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model of Translation Oriented Text Analysis*. 2nd edition. Amsterdam, New York: Rodopi, 2005. 274 p.
- Silver, P., McLean, W., Evans, P. *Structural Engineering for Architects: a Handbook*. London: Laurence King Publishing, 2013. 208 p.
- Smith, P. *Structural Design of Buildings*. Oxford: Wiley Blackwell, 2016. 322 p.
- Sullivan, A. Referring in Discourse. Keith, A. and Jaszczolt, K. M. (eds.) *The Cambridge Handbook of Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, pp. 293–303.
- Sullivan, A. *Reference and Structure in the Philosophy of Language. A Defence of the Russelian Orthodoxy*. New York; London: Routledge, 2013. 163 p.
- Зубов, А. В., Зубова, И. И. *Основы искусственного интеллекта для лингвистов: Учеб. пособие*. Москва: Университетская книга; Логос, 2007. 320 с.
- Ирисханова, О. К. *Игры фокуса в языке. Семантика, синтаксис и прагматика дефокусирования*. Москва: Языки славянской культуры, 2014. 320 с.

Silvija PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ
(Šiaulių universitetas)

Žurnalistų nuostatų raiška viešajame Lietuvos sveikatos diskurse¹

Summary

Expression of Journalistic Statements in Public Health-Related Discourse

The aim of the article is to demonstrate how journalistic approach towards various illnesses was revealed in Lithuanian public health-related discourse during 1980–2012. It focuses on conceptual metaphor SPACE. The statements of the article are based on the analysis of approximately 150 examples taken from various newspapers and internet websites.

In Lithuanian public health-related discourse the conceptual metaphor SPACE is generally used to reveal the content of the concept ILLNESS. The metaphor is actualized in order to demonstrate the relationship between physical and (or) psychic health of an ill person and the orientation downward. This applies mainly when describing various types of addiction, mental diseases, i.e. usually mental rather than psychic disorders. If analogy with spatial orientation downward is chosen when speaking of illness, it can be stated that in such a way it shows a negative approach towards both the illness itself and the people suffering from it.

Key words: *conceptual metaphor, illness, health, public discourse, journalistic statements*

*

Šio straipsnio tikslas – atskleisti vieną iš būdų, kuriuo 1980–2012 m. Lietuvos viešajame sveikatos diskurse, t. y. tekstuose apie sveikatą, ligas ir jų gydymą, skirtuose medicininio išsilavinimo neturintiems žmonėms, fiksuojamos žurnalistų nuostatos. Žurnalistų nuostatomis laikoma požiūrių į aprašomą temą ir su ta tema susijusio tikrovės objekto vertinimo visuma. Dėmesys sutelktas į konceptualiąją ERDVĖS metaforą, kuri 1980–2012 m. rašytuose tekstuose apie sveikatą yra trečia pagal dažnumą [apie sveikatos diskurse aktualizuotų konceptualiųjų metaforų santykį žr. Papaurėlytė-Klovienė 2014a: 221–239].

Norint įgyvendinti užsibrėžtą tikslą, keliami tokie uždaviniai: parodyti, kurie konceptualiosios ERDVĖS metaforos aktualizacijos būdai buvo populiariausi 1980–2012 m. Lietuvos viešajame sveikatos diskurse; aptarti ryšius tarp dažniausiai kalbama jame diskurse aprašomo LIGOS koncepto ir konceptualiosios ERDVĖS metaforos aktualizacijos būdų. Straipsnio teiginiai paremti maždaug 150 pavyzdžių, kurie rinkti iš 1980–1990 metų dienraščio „Komjaunimo tiesa“ (toliau tekste – KT), 1990–2001 metų dienraščio „Lietuvos rytas“ (toliau tekste – LR) numerių, portaluose *lrytas.lt* (apimtas 2006–2012 m. laikotarpis), *respublika.lt*, *aidas.lt* 2012 m. publikuotų straipsnių apie sveikatą, analize. Analizuojant pavyzdžius pasitelkti konceptualiosios analizės ir diskurso defragmentacijos metodai.

Lietuvoje sveikatos diskursas neturi jokių tyrimo tradicijų, nes iki nuo 2012 m. pradėto įgyvendinti Lietuvos mokslo tarybos finansuojamo projekto „Konceptualiosios

¹ Straipsnis parengtas vykdant LMT finansuojamą mokslo projektą (VAT-40 / 2012) „Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse“.

metaforos viešajame diskurse“ (VAT-40 / 2012) jis apskritai nebuvo apibrėžtas ir įvardytas kaip tyrimo objektas. Iš lietuvių kalbotyros darbų minėtinas L. Arcimavičienės straipsnis, kuriame dėmesys sutelktas į ŽIV / AIDS konceptą anglų, lietuvių ir rusų kalbose [Arcimavičienė 2005: 17–31]. Pradėjus vykdyti projektą „Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse“, apibrėžtos galimos Lietuvos viešojo sveikatos diskurso tyrimo galimybės [Papurėlytė 2014b: 74–86], apibūdinta 1980–2012 metais Lietuvos viešojoje erdvėje publikuotuose tekstuose apie sveikatą aktualizuotų konceptualiųjų metaforų sistema [Papurėlytė 2014a: 221–239], sudarytas sveikatos ir kitiems viešiesiems diskursams būdingų konceptualiųjų metaforų žodynas [Būdvytytė-Gudienė, Gudavičius, Jurgaitis, Papurėlytė-Klovienė, Toleikienė 2014].

Yra pabrėžiama, kad „kiekviena visuomenės informavimo priemonė, sprendama konkrečius socialinius ir kitokius uždavinius, gali efektyviai veikti auditoriją, plėsdama žinių akiratį, formuodama vertybines orientacijas, nuotaikas ir įsitikinimus, ugdydama žmonių elgesį ir pasaulėžiūrą“ [Urbonas 2007: 31]. Tiriant žiniasklaidos priemonėse vartojamą kalbą, galima apibūdinti pagrindines kalbos vartotojų sąmonėje kuriamo pasaulio charakteristikas, iš dalies nuspėti galimą auditorijos, kuri skaito atitinkamus tekstus, elgesį.

Teorinės nuostatos

„Žurnalistikos pagrindų“ vadovėlyje rašoma, kad „žiniasklaidos priemonės poveikis auditorijai tuo didesnis, kuo teisingiau ji atspindi tikrovę, kuo objektyvesnę ir aktualesnę pateikia informaciją, kuo geriau tenkina žmonių poreikius ir interesus“ [Urbonas 2007: 190]. Rašant apie tas sritis, kurioms išmanyti reikalingas specialus išsilavinimas, galima poveikio jėga dar labiau padidėja, nes žurnalistų pateikto pasaulio vaizdo dauguma skaitytojų dažniausiai nevertina kaip objektyvaus ar neobjektyvaus, bet priima jį kaip natūraliai egzistuojantį, atskiri pasaulio fragmentai imami suvokti ir vertinti remiantis būtent šiuo vaizdu. Žiniasklaidos specialistai pabrėžia, kad „žurnalistiniuose tekstuose, išskyrus kronikinius, visada yra ir tam tikra vertybinė nuostata“ [Puodžiūnas 2012: 62]. Vadinas, galima teigti, kad žurnalistų teiginiai turi tiesioginės įtakos žmonių nuostatų formavimuisi, o per nuostatas veikia ir elgesį.

Sveikatos diskursą tyrinėję mokslininkai taip pat sutelkia dėmesį į žiūros taško, kurį pasirinko tekstą apie sveikatą rašęs žmogus, svarbą. J. Arroyave [Arroyave 2012: 194–214] pabrėžia, kad medicininio išsilavinimo neturintys žmonės informaciją apie ligų prevenciją, priežastis, gydymą, sveiką gyvenimo būdą gauna taip, kaip visa tai atskleidžiama masinės informacijos priemonėse, t. y. laikraščiuose, žurnaluose, interneto portaluose, televizijos ir radijo laidose. Pasak minėto mokslininko, įrodyta, kad įvairiose medijose pateikiamą informaciją žmonės priima geriau nei, pavyzdžiui, tiesiogiai gautus ir, logiškai galvojant, daug patikimesnius pačių gydytojų nurodymus. Išlieka pavojus, kad tai, kas rašoma spaudoje arba skleidžiama per kitas masinės informacijos priemones, gali būti netikslu, neišsamu, pasenę ir klaidinti arba bauginti visuomenę. Svarbu yra suprasti, kaip visuomenės informavimo priemonėse pateikiama informacija apie sveikatą, kurie dalykai pabrėžiami kaip svarbiausi. Žurnalistų požiūrį į aptariamą klausimą parodantys akcentai visuomenės sąmonėje formuoja SVEIKATOS konceptą, padeda susikurti nuomonę apie sveikatos apsaugą. Tai, kaip žmonės suvokia savo sveikatą ir rūpestį ja, turi tiesioginės įtakos visuomenės narių sveikatai.

Svarbus ne tik pats informacijos turinys, bet ir jos pateikimo būdai. Vienas iš tokių būdų – tekstuose aktualizuojamos konceptualiosios metaforos. Metaforinių pasakymų pagrindas yra tam tikras situacijos suvokimas. Pavyzdžiui, kalbėti apie ligos slenkstį (*Ant epidemijos slenkščio yra ir Utena, kur 10 tūkst. gyventojų tenka 99,6 sergančiojo, Visaginas – 97,6, Trakai – 98,2 sergančiojo (lrytas 2009 11 17)*) galima todėl, kad žmonių sąmonėje šis abstraktus fenomenas siejamas su pastatu. Tekstuose gali pasitaikyti įdomių ir dar niekur negirdėtų metaforų, bet tarp jų nebus tokių, kurių niekas negalėtų suprasti. Metaforos pagrindas yra universalus, galima pasirinkti tinkamiausią ištakų sritį kalbant apie sunkiau apibūdinamus dalykus, vadinasi, metafora gali būti suprantama. Be to, ištakų srities pasirinkimas kartu parodo ir tai, kaip mes vertiname tikrovės objektą [apie kognityvinei lingvistikai artimo požiūrio į metaforą specifiką žr. Gudavičius 2014: 14–35].

Abstrakčių reiškinių aprašymas pasitelkiant konceptualiąją ERDVĖS metaforą yra labiausiai pagrįstas žmogaus fizine patirtimi. Dažniausiai erdvinis apibūdinimas siejamas su *gilumu*, t. y. kryptimi žemyn [plačiau apie tai žr. Grzegorzczkova 2001: 5–18]. Abstrakčių reiškinių siejimas su kuria nors erdvine orientacija – aukštyne arba žemyn – nurodo jų vertinimą: kritimas, kryptis žemyn, siejami su tuo, kas yra blogai ir vertinama neigiamai, o malonius dalykus apibūdina vertikali padėtis, orientacija aukštyne.

Tiriamoji dalis

Daugiausia dėmesio Lietuvos viešajame sveikatos diskurse skiriama LIGOS koncepto turiniui atskleisti, todėl didžioji dalis konceptualiosios ERDVĖS metaforos aktualizacijos būdų susiję būtent su šiuo konceptu.

1980–2012 m. sveikatos diskurse konceptualioji ERDVĖS metafora aktualizuojama įvairiai. LIGOS konceptas dėl vienareikšmiškai neigiamo vertinimo yra siejamas su erdvine orientacija žemyn – liga tiesiogiai įvardijama kaip duobė, žema vieta, į kurią įkrentama, įlipama ar kaip kitaip patenkama. Konceptualioji ERDVĖS metafora dažniau pasitelkiama kalbant apie psichikos ligas, įvairias priklausomybes, kitaip tariant, labiau dvasinės, o ne fizinės sveikatos sutrikimus, pvz.: <...> *jaunuolis tvirtina sergąs depresija jau ketverius metus. Išlipti iš ligos kol kas Lietuvoje jam nepadėjo niekas: nei medikamentai, nei psichoterapija (lrytas 2008 11 07)*; „Būtent todėl joms sunkiau išlipti iš priklausomybių duobės“, – tikino N. Bagdonaitė (*lrytas 2012 09 16*). Jei apibūdinant situaciją nurodoma, kad žmogus įlipo ar įkrito į duobę, galima teigti, kad taip perduodama žinia, jog dėl susiklosčiusios padėties kaltas pats subjektas, todėl jis pats turi veikti taip, kad situacija vėl taptų tokia, kokia ir buvo. Tekstuose konstatuojama, kad pasveikti, t. y. iš duobės, pakalnės vėl sugrįžti į lygią ar aukštesnę vietą, labai sunku arba ir neįmanoma, pvz.: *Susirgę jau nebegali patys išlipti iš depresijos duobės (lrytas 2008 01 23)*; *Antra mintis padėjo susivokti, kad tai ne kas kita kaip vadinamieji kumarai – narkotikų badas. Atsirado fizinė priklausomybė. Nebesugebėjau sustoti ir ritausi toliau. Rituosi iki šiol (delfi 2007 12 01)*. Tokie konceptualiosios metaforos aktualizacijos būdai yra dažnesni. Vadinasi, diegiamos pesimistinės nuostatos ligos atžvilgiu. Skaitytojui stengiamasi įteigti nuomonę, kad vilčių pasveikti yra mažai. Kartais tekstuose koduojama mintis, kad ne žmogus pasirinko, o už jį tai padarė aplinkybės, vadinasi, galima teigti, kad subjektas nėra kaltas dėlto, kad jis dabar serga

psichikos liga arba kenčia nuo priklausomybės. Už žmogų stipresnė gaivališka jėga sukuria subjektui nepalankią situaciją, pvz.: <...> *po ilgesnės pertraukos pakelta taurelė juos vėl gali blokti į pakalnę* (LR 1994 06 09); <...> *jis papuls į neurozinę nerimo sutrikimų duobę* (respublika 2012 09 12). Logiškai suvokiama, kad alkoholi žmogus vartoja sąmoningai, niekas nevyksta be jo valios, vis dėlto situacija aprašoma taip, kad atrodo, jog daiktas (taurelė) yra dėl visko kaltas. Antrajame pavyzdyje taip pat apibūdinama tokia situacija, kai žmogus nėra kaltas dėl to, kas atsitiko – kur nors papuolama ne savo noru, bet susiklosčius aplinkybėms. Norint pasveikti, būtina sulaukti pagalbos iš šalies.

Ligos koreliacija su kryptimi aukštyn Lietuvos viešojo sveikatos diskurso tekstuose labai reta. Perskaičius didžiąją dalį per analizuojamą laikotarpį parašytų tekstų apie sveikatą, rastas vos vienas tokio pobūdžio pavyzdys: *Lietuvos liaudies partijos vadovės Kazimiros Prunskienės sveikatos būklėje nuo pirmadienio pastebimas šuoliukas aukštyn* (delfi 2012 03 07). Šiuo atveju situacija apibūdinama kaip nepriklausanti nuo žmogaus norų.

Galima apibendrinti, kad gerokai dažniau pasirinkdami ligos ir krypties žemyn aktualizaciją žurnalistai dėmesį sutelkia į nepageidautiną sveikatos būklę, ją pateikia kaip dažnesnę ir sunkiau paklūstančią patyrėjo kontrolei. Be to, svarbu, kad su kryptimi žemyn siejamos tik tos ligos, kurios pažeidžia žmogaus psichinę būklę (neįmanomi pasakymai **įlipo į infarkto duobę, *padėjo išlipti iš vėžio duobės*). Taip fiksuojama mintis, kad neigiamai vertinama ne tik pati su dvasios problemomis susijusi liga, bet ir ja sergantis subjektas. Jis vertinimo skalėje atsiduria žemiau už kitus žmones. Priklausomi nuo cheminių medžiagų (alkoholio, narkotikų, vaistų) žmonės iš tiesų yra vertinami blogiau nei tie, kurie, pavyzdžiui, serga diabetu arba bronchų astma. „Mūsų visuomenėje vis dar vyrauja požiūris, kad narkomanai ar kitokią priklausomybę turintys žmonės yra nenormalūs. Tai, esą, padūgnės, nepilnaverčiai, verti pasmerkimo ir bausmės. Ši nuostata keičiasi labai lėtai“ [Kuorienė 2002: 103–104]. Greičiausiai ryšys tarp viešojo diskurso tekstų ir visuomenės nuomonės yra dvikryptis: tekstuose atspindima tai, kas yra paplitę tikrovėje, o masinės informacijos priemonių poveikis tokias nuostatas tik dar labiau palaiko, sustiprina.

Aprašyta konceptualiosios ERDVĖS metaforos aktualizacija būdinga visam 1980–2012 m. Lietuvos viešajam sveikatos diskursui.

Pasitelkus kitus kalbamosios metaforos aktualizacijos būdus įmanoma išreikšti ir iš esmės priešingas nuostatas. Liga gali būti suvokiama kaip objektas, prie kurio žmogus priartėja. Objektas erdvėje yra neaktyvus, todėl taip aktualizuojant konceptualiąją ERDVĖS metaforą išreiškiamą nuostata, kad tikimybė susirgti kai kuriomis ligomis daugiausia priklauso nuo pačių žmonių: *Tie, kurie pradėjo piktnaudžiauti alkoholiu, nutuokia apie tragišką šio kelio pabaigą – baltąją karštilę* (KT 1986 07 09). Ligų gausa ir įvairovė perduodamos pasitelkus žemėlapiu vaizdinį. Žemėlapis reikalingas norint susiorientuoti erdvėje, todėl ligų žemėlapis, t. y. jame pavaizduotų objektų tankumas, turėtų padėti žmogui suvokti tikrąją padėtį: *Šiandien medicinos vadovėliai E. Jennerį vadina pasaulio gelbėtoju, nes būtent jo atradimas iš ligų žemėlapiu leido išbraukti raupus, marą, difteriją, stablę ir kitas sunkias ligas* (delfi 2012 09 20).

Liga Lietuvos viešajame sveikatos diskurse suvokiama ir kaip ribota erdvė, į kurią patenkama ir savo noru, ir prieš savo valią. Toks konceptualiosios ERDVĖS metaforos

aktualizacijos būdas buvo paplitęs prieš du dešimtmečius, išlieka produktyvus ir šiais laikais, plg.: *Šeimos nestabilumas <...> dažnai pastumia vaikus į alkoholizmą (KT 1985 01 25); Iš tiesų lengvieji gėrimai – patys tikriausi vartai į alkoholizmą (delfi 2009 12 30). Pastumtas žmogus, jeigu nėra labai silpnas, galėtų neprarasti pusiausvyros ir nepateikti į nepageidautiną uždara erdvę. Vartų vaizdinys atskleidžia dar labiau nuo subjekto priklausančios situacijos esmę: žmogus pats atidaro vartus, vadinasi, ir pats pasirenka buvimą jo sveikatai kenksmingoje erdvėje.*

Su tokiu ligos suvokimu susiję kiti konceptualiosios metaforos aktualizacijos būdai.

Kadangi liga yra objektas erdvėje, pagrįsta, kad tiek sirgimui, tiek sveikimui suvokti perkeliama kelionė (ji gali būti suvokiama kaip judėjimas ir vertikalia, ir horizontalia kryptimi) nuo vieno taško į kitą požymiai. Į SIRGIMĄ – KELIONĘ leidžiamasi ne savo noru, ir pats ligonis, ir jo artimieji tokiai kelionei paprastai nebūna pasirengę, todėl pasijunta sutrikę ir nebesuvokia, kaip turėtų elgtis, pvz.: *Kaip bebūtų, onkologinis susirgimas – tai sudėtinga liga. Ji sukelia gyvenimiškų iššūkių šeimoje. Žaibišku greičiu šeimos nariai pasijunta tarsi pasiklydę labirinte be žemėlapiu (lrytas 2011 05 31). Be to, ši kelionė gali būti išskirtinė tuo, kad atgal sugrįžti neįmanoma, baigtis kartais būna ir tragiška: „O kai sveikata vėl pablogėja, jau būna negrįžtamai pažeistos kepenys – kelio atgal dažniausiai nebebūna“ <...> (delfi 2012 09 21). Sveikimo kelionė dažnai apibūdinama kaip ilga, bet jos pabaiga yra siekiamybė: *Prieš mėnesį Gretai atlikta ortopedinė operacija, periodiškai leidžiamos botulino toksino injekcijos, kurios turi atpalaiduojamąjį poveikį. Šiuo metu ji aina ilgu reabilitacijos keliu (lrytas 2008 10 22). Galimybė priartėti prie sveikatos labiau priklauso nuo paties žmogaus, todėl subjektas rodo iniciatyvą ir imasi aktyvių veiksmų, kad pakeistų netenkinančią situaciją, pvz.: *Tuomet buvau 23 metų amžiaus, o kelionę link sveikatos pradėjau todėl, kad pamačiau, jog tradicinis kelias veda toli gražu ne ten, kur man norėtusi (delfi 2009 06 08). Tokie veiksmai yra kryptingi, tekstuose neužsimenama apie blaškymąsi arba kabėjimą.***

Išvados

Apibendrinus tai, kas buvo pasakyta apie konceptualiosios ERDVĖS metaforos raišką Lietuvos viešajame sveikatos diskurse 1980–2012 m., galima daryti kelias išvadas.

1. Daugiau nei per tris dešimtmečius parašytuose tekstuose apie sveikatą konceptualioji ERDVĖS metafora yra viena iš dažnesnių. Vadinasi, galima teigti, kad ji tinka LIGOS (labiausiai), SVEIKATOS ir GYDYMO konceptų turiniui perteikti.
2. Dažniausiai konceptualioji ERDVĖS metafora aktualizuojama pasitelkiant ryšį tarp sergančio žmogaus fizinės ir (ar) dvasinės būklės ir erdvinės orientacijos žemyn. Taip tekstuose atskleidžiamas labai aiškus žurnalistų polinkis visą dėmesį sutelkti į tai, kas yra negerai. Pažymėtina, kad visų trijų dešimtmečių tekstuose aktualizuojant ligos ir krypties žemyn ryšį parodoma, kad neigiamai vertinama ne tik pati liga, bet ir ja sergantys žmonės. Gerokai rečiau LIGOS koncepto turinys yra perteikiamas pasitelkiant analogiją su erdvine orientacija aukštyne.
3. Kadangi liga Lietuvos viešajame sveikatos diskurse gali būti suvokiama kaip objektas, prie kurio artėjama, galima teigti, kad taip žurnalistai atskleidžia paties žmogaus pasirinkimo svarbą. Gyvenimo būdas ir daug kitų aplinkybių, kurias subjektas įgalus kontroliuoti pats, lemia, ar žmogus nesusirgs įvairaus pavojeingumo ligomis.

4. Analizuojant konceptualiosios ERDVĖS metaforos raišką 1980–2012 m. parašytuose Lietuvos viešojo sveikatos diskurso tekstuose, nebuvo pastebėta esminių metaforos aktualizacijos pokyčių, nes tikrovėje, kurios fragmentai teikia medžiagos informacijos perkėlimui iš vienos srities į kitą, esminių pokyčių, susijusių su erdvės suvokimu, nebuvo.

LITERATŪRA

- Arroyave, J. Health, News and Media Information. *The Handbook of Global Health Communication*. Edited by R. Obregon and S. Walsbord. Oxford: Wiley-Blackwell, 2012, pp. 194–214.
- Gudavičius, A. Konceptualiosios metaforos: turinys ir raiška. Konceptualiųjų metaforų žodyno struktūra. *Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse: konceptualiųjų metaforų žodynas*. Šiauliai [i. e. Vilnius]: BMK leidykla, 2014, 14–42 p.
- Būdvytytė-Gudienė, A., Gudavičius, A., Jurgaitis, N., Papaurėlytė-Klovienė, S., Toleikienė, R. *Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse: konceptualiųjų metaforų žodynas*. Šiauliai [i. e. Vilnius]: BMK leidykla, 2014. 343 p.
- Grzegorzczkova, R. O zkoumání rozdílů v jazykových obrazech světa: obraz psychiky člověka v prostorových metaforách. *Obraz světa v jazyce: Sborník z příspěvků, které zazněly v jazykovědné sekci XXVII. ročníku česko-polské meziuniverzitní konference Univerzita Karlova – Uniwersytet Warszawski ve dnech 2–4. května 2000 v prostorách FF UK Praha* (uspořádala: Ph. Dr. Irena Vaňkova, CSc.). Praha, 2000, 5–18 p.
- Kuorienė, O. *Narkomanija, alkoholizmas ir kitos priklausomybės – bėgimas nuo gyvenimo*. Vilnius: Mokslo aidai, 2003. 111 p.
- Papaurėlytė, S. Sveikatos diskursas lietuvių kalbotyroje: *terra incognita* tyrimo galimybės. *Filologija* 2014 (19), 74–86 p.
- Papaurėlytė, S. Sveikatos diskursas. *Konceptualiosios metaforos viešajame diskurse: konceptualiųjų metaforų žodynas*. Šiauliai [i. e. Vilnius]: BMK leidykla, 2014, 221–239 p.
- Puodžiūnas, V. *Žiniasklaidos technologijos: kūrybos aspektai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012. 117 p.
- Urbonas, V. *Žurnalistikos pagrindai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007. 252 p.

Галина СЫРИЦА

(Даугавпилсский университет)

О национально-культурной коннотации цветовой лексики

Summary

National and Cultural Connotation of Color Vocabulary

The paper examines the national and cultural connotation of colour vocabulary. The connotative background of colour vocabulary is largely determined by the prototype from which it originates. In addition, one may note the culturally specific nature of the development of the semantic structure of a word, anchoring the colour vocabulary in phraseological stock, the functioning of the lexeme in the artistic discourse. The present study is focused on the lexeme *blue*. The significance of this colour designation in the Russian language picture of the world is confirmed by the presence of a large number of derivatives. The culturally specific prototype of the colour *blue* is cornflower. The stable epithet *blue* frequently occurs in the description of the sky, that determines its high connotative background.

The connotative background of the lexeme *blue* actively develops in the contexts of its metaphorical use, in the description of space and time, and also in portrait descriptions. The ambivalence of the connotations of colour *blue* is related to its connectedness to juxtaposed colours – white and black, and is determined by the nature of the described realia. Phraseological units with a component *blue* also have an ambivalent connotation.

Key words: *color vocabulary, blue, connotation, ambivalence*

*

В современных работах о коннотации наиболее обсуждаемым является вопрос о культурной (национально-культурной) коннотации. Национально-культурная коннотация охватывает сферу мотивации языковых единиц (внутреннюю форму), развитие и закрепление за словом аксиологичности, эмоционально-экспрессивных характеристик и др. Она предстает как устойчивый фон лексемы, подкрепляемый разного рода дискурсами. Специфика ее проявления обусловлена особенностями той или иной лексико-семантической группы, характером функционирования ее членов в том или ином языке. Интенционал семантики цветовой лексики характеризуется универсальностью, а также отсутствием оценочных сем, что находит отражение в идентичном истолковании ее значений в разных языках. Универсальными интегральными семами цветовой лексики, входящих в состав спектра, является описание семантики с отсылкой на другие цвета или на наиболее характерный прототип. Культурно-специфичный характер носит развитие семантической структуры слова, а также закрепление цветовой лексики во фразеологическом фонде, даже если идиомы носят заимствованный характер.

Коннотативный фон цветовой лексики во многом определяется прототипом, к которому она восходит. Характер этого прототипа часто связан с предметами реального мира, имеющими ту или иную окраску (ср.: *небо, сажка, снег* и др.). Именной компонент устойчивых сочетаний – эталонных сравнений – представляет собой прототип, выступающий в роли идеального носителя этого цвета: *белый как*

снег, черный как смоль и др. Ряд цветовой лексики обладает достаточно устойчивым коннотативным фоном, во многом определяемым переносным значением слова (ср., например, переносные значения слова *серый*: «Бледный с оттенком такого цвета (о лице, о человеке с таким лицом)»; «ничем не примечательный, бедный содержанием»; «необразованный, малокультурный» [МАС 4, 83]: *черный* – «отрицательный, плохой», «мрачный, безжалостный, тяжелый», «злостный, низкий, коварный» [МАС 4, 668].

Рассмотрим более подробно коннотативный фон лексемы *синий*. Значимость этого цветообозначения для русской языковой картины мира подтверждается наличием большого количества дериватов. Они представлены широким кругом лексики, охватывающей разные языковые сферы и входящей в активный и пассивный состав. Эта лексика имеет как позитивно-оценочный, так и негативно-оценочный коннотативный фон: *синь, синева, просинь, синька, синий (медный) купорос, синеватый, синеглазый (синеокий), синекрылый, синяк, синюга, синюшник (пьяница), синица, синель (сирень)* и др. Лексема *иссиня* передает оттеночное значение – *иссиня-черный, иссиня-зеленый* и др.: *Иссиня-черное, исчерна* – / *Синее твоё оперение* (М. Цветаева «Голуби реют серебряные, растерянные, вечерние...»). Лексема *синенькая (синяя, синюха)* имеет архаичное значение «5 рублей»: *Ишь сколько денег! – протянул он Заметову свою дрожащую руку с кредитками, – красенькие, синенькие, двадцать пять рублей* (Ф. Достоевский «Преступление и наказание»); *Кроме того, воротившийся после убийства в лавку приказчик сообщил полиции не только об украденной сумме, но и из каких именно денег она состояла, то есть сколько было кредиток радужных, сколько синих, сколько красных, сколько золотых монет и каких именно* (Ф. Достоевский «Братья Карамазовы»).

Амбивалентность коннотаций синего цвета во многом связана с тем, что он соотносится с полярными цветами – белым и черным: «По одним признакам соотносится с белым цветом и светом вообще (*синий* родственно глаголу *сиять* – (...), по другим – идентифицируется с черным цветом («темный», «непрозрачный») и противопоставляется красному или желтому цвету (как «мужской» – «женскому») (...). В верованиях *синий цвет* (как и *зеленый*) связывается с «тем светом», с местами обитания нечистой силы, выступает как атрибут «чужого» пространства» (...). Наравне с черным цветом *синий цвет* воспринимается как цвет смерти, траура» [СД 1995: 640]. *Синий цвет* характеризует персонажей народной демонологии: ср. др.-рус. название *беса* – *синий, синец*. (...) *Синие* лица у русалок. (...) Микропонимы типа *Синий камень* часто относятся к местам, которым приписывается чудодейственная сила и которые становятся объектами почитания [СД 1995: 640]. Амбивалентность коннотаций прослеживается уже на уровне самых частотных ассоциатов на слово-стимул *синий*: *голубой, туман, океан, чулок, иней, глаз, мертвец, утопленник* (ср. также далее: *труп, покойник, синяк*) [РАС 1004: 771]. Кроме того, лексема имеет закрепленное в языке переносное значение с устойчивым ассоциативным фоном – о цвете лица: «с оттенком такого цвета» [МАС 4, 96] (ср. также устойчивое сочетание: *синяки под глазами* (о темных кругах под глазами)).

В качестве универсального прототипа для лексемы *синий* в разных языках выступает небо (ср., например, в немецком: *blau* – 1. in der Färbung dem wolkenlosen Himmel ähnlich [Duden 2010: 226]. В русском языке этот прототип имеет лек-

сема *голубой* (ср.: «цвета ясного неба» [МАС 1, 328]); «светло-синий, лазоревый, ярко-небесного цвета» [Даль 1984, 4: 370]. «В фольклорных текстах (былины, сказки, духовные стихи) *синий* выступает как постоянный эпитет моря, реки, неба» [СД 1995: 640]. Эти же прототипы лежат в основе голубого цвета. И в этом смысле в ряде случаев можно говорить об идентичности коннотативного фона лексем *синий* и *голубой*. Близость прототипов (небо, река, вода, синие (голубые) цветы) предопределяют высокий коннотативный фон этих лексем. Это позволяет лексемам *синий* и *голубой* в ряде случаев становиться авторскими синонимами (ср., например, в стихотворении «Васильки Шагала» А. Вознесенского в описании васильков: *Их витражей голубые зазубрины — / с чисто готической тягостью вверх; Сирый цветок из породы репейников, / но его синий не знает соперников*). В ряде работ *синий* и *голубой* рассматриваются в рамках концепта синего цвета. Так, С.И. Григорук в статье «Концепт синего цвета в поэзии Георгия Иванова» пишет: «концепт синего цвета обозначается лексемами *синий, голубой и их дериватами*» [Григорук: www]. Одновременно следует отметить, что коннотативный фон этих лексем имеет ряд особенностей и требует особого рассмотрения.

Эпитет *синий*, как уже отмечалось, частотен в описании неба и неизменно получает высокие коннотации: *Глядит на синий свод небесный / И на днепровские берега* (А. Пушкин. «Шумит кустарник... На утес»); *Свод неба синий тих и чист; / Прохлада с речки повеваает* (М. Лермонтов «Черкесы»); *Сей синий свод, усеянный звездами, / И тихая безмолвной ночи тень* (А. Хомяков. Желание покоя); *Как этот синий свод небесный — / Прозрачный вышнего покров!* (А. Хомяков «России...»); *Ночь безлунная звездами / Убирала синий свод* (Н. Языков «Элегия»); *Это утро, радость эта, / Эта мощь и дня и света, / Этот синий свод* (А. Фет «Это утро, радость эта...»); *И видишь ты синий / Свод неба, да солнце, да лес, / В серебряно-матовый иней / Наряженный, полный чудес* (Н. Некрасов «Мороз, Красный нос»); *Но сияет синий / Свод небес в предчувствии весны* (С. Соловьев «Октябрь»); *Я видел звезды на синем шелку, / И полумесяц. А сердце все глуше, / Все реже стучало, забывая тоску* (Г. Иванов «Горлица пела, а я не слушал»); *В синее небо ширя глаза* (М. Цветаева «В синее небо ширя глаза»); *Хочется синего неба / И зеленого леса, / Хочется белого снега, / Яркого желтого лета* (Д. Самойлов «Хочется мирного неба»); *Яркая земля, однотонно-зеленая, как на картинах раннего Матисса, и синее-синее небо, свежее, чистое и ясное* (В. Шаламов «Колымские рассказы») и др.

Значительное место в концептуализации синего цвета занимают субстантивы *синь, синева*, выступающие синонимом неба и часто встречающиеся в художественном дискурсе: *не видать конца и края — / только синь сосет глаза* (С. Есенин «Гой ты, Русь, моя родная»); *Солнца струганые дранки / загораживают синь* (С. Есенин «На плетнях висят баранки»); *Синий свет, свет такой синий! / В эту синь даже умереть не жаль* (С. Есенин. Исповедь хулигана); *Словно во ржи лежишь: звон, синь...* (М. Цветаева «Неподражаемо лжет жизнь»); *Нет в книгах ничего о вечности, о сини, / как жук попал на лист и весь в луче горит* (Б. Чичибабин «В лесу, где веет Бог») и др. Лексема *голубизна* не обладает столь широкой семантикой и требует конкретизации: *голубизна воды, неба, глаз*.

Культурно-специфичные коннотации определяются связями с этнонимами. Синий цвет часто ассоциируется с русским. Лексема *синий* входит в авторскую

этимологизацию топонима Россия: *Россия! Какое хорошее слово... И «роса», и «сила», и «синее что-то!»* (С. Есенин), в описание русской одежды: *Когда увижу Русь святую, / Мои дубовые леса, / На девах ленту золотую / И синий русский сарафан?* (Ф. Глинка «К почтовому колокольчику»); *Оконца синие накрапы / И синий строгий сарафан* (Н. Клюев «...И в горенку входил отец...»). Лексема *синий* часто связана с обозначением русского пространства: *Сини подмосковные холмы* (М. Цветаева «Сини подмосковные холмы»); *Видишь день беззакатный и жгучий / И любимый родимый свой край, / Синий, синий, певучий, / Неподвижно-блаженный, как рай* (А. Блок «Ты как отзвук забытого гимна...»); *Над синими далями русских лесов / В торжественной грусти заката* (Г. Иванов «Сиянье. В двенадцать часов по ночам»); *«И особенно синяя / (С первым боем часов...) / Безнадежная линия / Бесконечных лесов»* (Г. Иванов «Синеватое облако»). Пространство характеризуется бескрайними просторами, далями и часто связано с эмотивом печали, грусти.

Частотно использование лексемы *синий* в описании времени, при этом коннотативный фон лексемы во многом определяется временем года и временем суток. Следует отметить, что многие контексты отличаются двуплановостью семантики, совмещающая прямое цветовое и метафорическое значения: *Пусть порой мне шепчет синий вечер, / Что была ты песня и мечта* (С. Есенин «Не бродить, не мять в кустах багряных...»); *Вечером синим, вечером лунным / Был я когда-то красивым и юным* (С. Есенин «Вечером синим, вечером лунным»); *Синий май. Заревая теплынь. / Не прозвякнет кольцо у калитки* (С. Есенин «Синий май. Заревая теплынь...»); *Знаешь ты одинокий рассвет, / Знаешь холод осени синий* (С. Есенин «Ты такая ж простая, как все»); *От меня, как от той графини, / Шел по лесенке винтовой, / Чтоб увидеть рассветный, синий / Страшный час над страшной Невой* (А. Ахматова «От меня, как от той графини...»); *Холодно. В сумерках этой страны / Гибнут друзья, торжествуют враги / (...) Синие сумерки этой страны... / Всюду, куда ни помотришь, — снега* (Г. Иванов «Холодно. В сумерках этой страны...»). Цветовая семантика отходит на второй план в следующем контексте: *Май мой синий! Июнь голубой!* (С. Есенин «Снова пьют здесь, дерутся и плачут...»). Лексемы *синий* и *голубой* выступают как знаки прекрасного и утраченного. Обобщенно-символическое значение имеет цветовая лексика и в этом контексте: *Она уронила это — и вспыхнул передо мной голубой, белый и жёлтый июль четырнадцатого года: ещё мирное небо, плывущие облака и народ, кипящий со спелым жнивом* (А. Солженицын «Матренин двор»).

Культурно-специфичным прототипом синего цвета является *василек* (ср. толкование значения: «цвета цветов василька» [МАС 4, 96]; синий цвет закреплен в народных названиях цветка: *синовница, синецветка, синюха* (словарь Даля); *все поле синеется от васильков* [Даль 4: 186]. Связь синего цвета с васильками активно поддерживается в художественном дискурсе: *Сирый цветок из породы репейников, / но его синий не знает соперников* (А. Вознесенский «Васильки Шагала»); *Она любила незабудки / И синий бархат васильков* (Н. Клюев «...И в горенку входил отец...»); *васильки ярко-синие на солнце и в молодости и голубые и краснеющие вечером и под старость* (Л. Толстой «Хаджи-Мурат»); *Это как васильки, — подумал землемер. — Днем синие, а погляди вечером, при лампе, — лиловые* (И. Бунин «Белая лошадь»). Позитивно-оценочный фон обычно сохраняется и в описании других цветов си-

него цвета: *Вот уж снег последний в поле тает, / Теплый пар восходит от земли, / И кувшинчик синий расцветает, / И зовут друг друга журавли* (А. Толстой. «Вот уж снег последний в поле тает...»); *И саван обречен / Истлеть в земле, чтоб снова вырос яркий / Небесно-синий лен* (И. Бунин «Присела на могильнике Савуре»).

Следует отметить, что лексема *синий* в портретных описаниях получает амбивалентные коннотации — в зависимости от портретной детали и ее контекстного окружения. Описание *синих глаз* (*синих-синих глаз; синих, как небо глаз*), как правило, удерживает высокие коннотации — по связи с прототипом «небо». При этом сравнение синих глаз с небом может быть дано в самом контексте: *Подъезжая под Ижоры, / Я взглянул на небеса / И вспомнил ваши взоры, / Ваши синие глаза* (А. Пушкин «Подъезжая под Ижоры»); *Вся в розах серая ограда, / И синий, синий плен очей...* (А. Блок «Бывают тихие минуты...»); *Хотя бы в последний мой смертный час / Назначь мне свиданье у синих глаз* (К. Павлова «Назначь мне свиданье...»); *Огрубеет голос мой певучий, / Будет рваться кашлем каждый раз, / И тебе, мой милый друг, наскучит / Потерявший свежесть синий глаз* (С. Есенин «С головы упал мой первый волос»). Словосочетание *синие глаза* используется и в метафорических контекстах: *Но все же золотая волна бежала по ржаному полю, среди хлебов мелькали синие глаза васильков, в небе пел невидимый жаворонок* (М. Осоргин «Сивцев Вражек»).

Безусловно, сниженные коннотации в портретных описаниях получает лексема *синяк*: *На картине это лицо страшно разбито ударами, вспухшее, со страшными, вспухшими и окровавленными синяками, глаза открыты, зрачки скосились; большие, открытые белки глаз блещут каким-то мертвенным, стеклянным отблеском* (описание Христа на картине Гольбейна). Те же коннотации удерживает авторский фразеологизм *синяки фортуны*: *Этого сюрприза даже и Барашков, приученный к «синякам фортуны», не мог вынести; он сошел с ума и чрез месяц помер в горячке* (Ф. Достоевский «Идиот»).

Коннотативный фон цветовой лексики активно развивается в контекстах ее метафорического использования. Н.А. Кожевникова пишет: «Названия цвета в русском языке могут сочетаться с целым рядом конкретных и отвлеченных существительных, обозначающих предметы и явления, природе которых не присущ цветовой признак» [Грановская, Кожевникова 1990: 415]. Коннотация в подобного рода контекстах ярко проявляется благодаря системным связям, в частности, благодаря контекстным оппозициям, а также словам с качественной семантикой в близком контексте. В рамках таких оппозиций лексема *синий* и *голубой* получают чаще всего мелиоративную коннотацию. Так, авторскими антонимами становятся лексемы *серый* и *синий* (*темно-синий, темно-синий с красным*) в известной характеристике Бориса Друбецкого и Пьера Безухова в романе Л.Толстого «Война и мир»:

И очень мил, очень, очень мил! Только не совсем в моем вкусе — он узкий такой, как часы столовые... Вы не понимаете?... Узкий, знаете, серый, светлый... (...)

— Неужели вы не понимаете? Николенька бы понял... Безухий — тот синий, темно-синий с красным, и он четверугольный. (...)

Он славный, темно-синий с красным, как вам растолковать... (разговор Наташи Ростовской с матерью).

Оценочный коннотативный фон строится прежде всего на актуализации «цветовых» сем: «выразительный, насыщенный цвет» и «слабый, недопроявленный».

Подобную оппозицию с актуализацией оценочных сем создают цветковые прилагательные *серый* и *голубой*: *Раньше был голубой такой, открытый, а стал серый, подозрительный* (И. Грекова «Хозяева жизни»).

В метафорических контекстах лексема *синий* может сочетаться с абстрактными существительными: *Синее счастье! Лунные ночи!* (С. Есенин «Вечером синим, вечером лунным»); *Только синие волны разлуки, Только синее слово «прости»* (Г. Иванов «Только темная роза качнется»); *непобедимо синий завет — / Небом Единым Жив Человек* (А. Вознесенский «Васильки Шагала») и др.

Амбивалентные коннотации получают заимствованные фразеологизмы *синяя птица* и *синий чулок*.

Фразеологизм *синяя птица* имеет значение «символ счастья; то, что воплощает для кого-либо высшее счастье» [ФСРЯ 1989: 368] и восходит к названию пьесы М. Метерлинка. Высокий коннотативный фон фразеологизма обусловил использование его в системе нейминга: «Синей птицей» назван Всероссийский конкурс юных талантов. Фразеологизм *синий чулок* восходит к английскому выражению *blue stocking* и имеет ярко выраженные сниженные коннотации: «Пренебр., презрит. Женщина, лишённая женственности, обаяния и всецело поглощённая книжными, учеными интересами» [ФСРЯ 1989: 530].

Этимологию архаичного исконного фразеологизма *ни синь (синя) пороха* в значении «Совсем ничего (нет, не осталось и т.п.)» (ср. также: *как синь порох в глазу* – «единственный») [ФСРЯ 1989: 345] воссоздает В. Виноградов. Он пишет о том, что сложность фразеологизма «ощутима, но его лексический состав не поддается непосредственному осознанию и объяснению; в нем даже синтаксическая связь элементов нарушена. Очевидно, *ни синь-пороха* восходит к архаическому словосочетанию *ни синя пороха* (ср. *среди бела дня, от мала до велика* и т. п.) (...). *Порох* в данной связи указывает на пыль, пылинку. Слово *порох* в значении ‘пыль, прах’ еще было живым в русском литературном языке конца XVIII – начала XIX в. (...). *Синий порох в глаза* в качестве образа получает значение ‘мельчайшее, малейшее количество’, с отрицанием – ‘нисколько’ (как одна порошок в глазе)». Лексема *синий* здесь имеет значение «темный», «иссиня-темный» [Виноградов 1994: 220].

Особый интерес для дальнейших исследований, как уже отмечалось, представляют культурно-специфичные коннотации лексем *голубой*, и прежде всего – в аспекте сопоставления с лексемой *синий*.

ЛИТЕРАТУРА

Виноградов, В.В. *История слов*. Москва: Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 1994.

Даль – Даль, В.И. *Толковый словарь живого великорусского словаря. В 4-х томах*. Т. 1–4. Москва. 1981.

Грановская, Л.М., Кожевникова, Н.А. Из истории цветообозначений в художественной речи XIX–XX вв. Кожевникова, Н.А. *Избранные работы по языку художественной литературы*. Москва: Знак, 2009.

Григорук, С.И. *Концепт синего цвета в поэзии Георгия Иванова*. Available: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/76219/26-Grigoruk.pdf?sequence=1>

МАС – *Словарь современного русского литературного языка*. в 4-х т. / Под ред. А.П. Евгеньевой. Москва: Русский язык, 1981.

РАС – *Русский ассоциативный словарь*. В 2-х т. Т.2. Москва: РАН ин-т русск. языка, 1994.

СД – *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Под ред. Н.И.Толстого. В 5-ти т. Т.4. Москва: Международные отношения, 1995.

ФСРЯ – *Фразеологический словарь русского языка* / под ред. А.И.Молоткова. Москва: Русский язык, 1989.

DUDEN – *Bedeutungswörterbuch – Das Bedeutungswörterbuch*. Band 10. Dudenverlag 2010.

Blau – *Die Geschichte einer Farbe von Michel Pastoureaux*. Verlag Wagenbach 2013.

Birutė BRIAUKIENĖ

(Lietuvos sveikatos mokslų universitetas)

Pokyčiai lietuviškojoje medicinos terminijoje

Summary

Changers in Modern Lithuanian Medical Terminology

The growth of internationality scientific and technical innovations and its results are stimulating using the international terms in Lithuanian terminology. It is not surprising that in Lithuanian terminology there are more borrowings than in any other Lithuanian language area up to now. The national terms are the first source and standard in Lithuanian science terminology tradition. Academic language should not fall behind any discovery. Terminology ought to give names to all the scientific innovations.

At present the vocabulary of medical terms contains abundance of foreign terms. There are also a number of medical terms showing the characteristics of the English language word building. The process of borrowing medical terms has been constantly monitored and some instances are presented in *Leksika: skolinių vartojimas* (2013). Many of them are international terms that have secondary variants in Lithuanian. The question about their necessity is much debated. Yet not all of the borrowings have proper Lithuanian equivalents, there are also new borrowings that do not have stable native counterparts yet. However, the efforts made by linguists are inadequate, as it is necessary for the community to be more nationally-conscious, as the medical terminology must be precise and up to date.

Key words: *lexicology, terminology, Lithuanian medical terms, borrowings*

*

Technologijų pažanga kelia didelius reikalavimus kalbai. Kalbos tikslumas, aiškumas, glaustumas, taisyklingumas tampa bendravimo būtinybe. Tobulinant kalbą, negalima netobulinti terminologijos, nes terminai – mokslo kalbos pagrindas. Intensyviai bendraujant įvairių sričių specialistams, mokslo teorijos turi būti pateikiamos taip, kad jas suprastų kuo daugiau kalbos vartotojų, todėl sparti mokslo ir technikos pažanga reikalauja spartinti terminų tvarkybą.

Mokslo kalba turi spėti su kiekvienu atradimu, o terminologija privalo įvardyti visas mokslo naujoves. Pagrindiniai kalbos ir terminologijos darbo bei politikos tikslai yra išsaugoti ir stiprinti savo kalbą, jos funkcijas, branginti savitumą, kryptingai ir nuosekliai plėtoti visų sričių terminologiją [Keinys 2005a: 67]. Vis didėjanti mokslo ir technikos tyrinėjimų bei jų rezultatų diegimo internacionalizacija skatina aiškiai matomą terminologijos tarptautinimo tendenciją. Tad nenuostabu, kad šiuolaikinėje lietuvių terminologijoje skolinių iš kitų kalbų yra gerokai daugiau negu bet kuriame kitame dabartinės lietuvių kalbos pasistemyje [Keinys 2005: 193].

Dabartinė lietuviškoji medicinos terminija t. p. nevienalytė – ją sudaro savi terminai ir svetimybės – kitų kalbų žodžiai.

Šiandien sunku valdyti kalbos žodžių srautą ir norminti terminiją. Dabartinė svetimžodžių norminimo politika Lietuvoje daugiausia remiasi svetimžodžių keitimo savaisiais žodžiais principu, suformuotu mūsų kalbos gryninimo tradicijos. Terminijoje

taip pat yra savosios kalbos terminų, tačiau daug ir kitų kalbų terminų. Vartotini kitų kalbų terminai yra tarptautiniai žodžiai. Tai svarbi tarptautinės terminologijos dalis, nekelianti pavojaus kalbos identitetui [Vaičekauskienė 2004a: 9–12]. Juos vartoja daugelis kalbų, tačiau požiūris į tarptautinius terminus skiriasi. Vienos kalbos juos vartoja nė nemanydamos ieškoti jiems savos kalbos atitikmenų, o kitos gana intensyviai jų ieško. Lietuvių kalba yra tarp jų. Ir tai daroma nuo seno. Pavyzdžiui, dar 1897 m. gydytojas Mikalojus Kuprevičius „Varpe“ pasirodžiusiame straipsnyje „Lietuviški ligų vardai“ pirmą kartą prabyla apie medicinos terminų lietuviškumą ir ragina gydytojus vietoj skolintų vartoti lietuviškus ligų vardus: „užtatai šitas surašas bus naudingas ir tiems gydytojams žinoti, kurie nenori duoti vietos mokslo medicinoje gumbui, nikuliui ir tt, o atsiremdami ant tradicijos naikina lietuviškus ligų vardus, įkalbinėdami žmones, buk tai gumbo nėra, nikulio nėra, o yra tik katars, zapalenija, parkos, ir kitoki slavizmai“ [Zemlevičiūtė 2006: 120–121].

20 a. amžiaus ketvirtame dešimtmetyje P. Skardžius keitė lietuviškais atitikmenimis šiuos tarptautinius medicinos terminus: *anemiją* į *mažakraujystę*; *embrioną* į *gemalą*. Šiandien lietuviškais atitikmenimis jau galima pakeisti ir daugiau nelietuviškų medicinos terminų. Pavyzdžiui: *faktorius* = *veiksny*s, *dingstis*, *akstinas*, *priežastis*; *invalidas* = *neįgalusis* [Miliūnaitė 2004: 43]; *muskulas* = *raumuo*; *radiacija* = *apšvita*, *spinduliuotė*; *recidyvas* = *atkrytis*; *relaksas* = *atsipalaidavimas*, *atgaiva*, *poilsis* ir daug kitų.

Kuriant ir norminant lietuvišką terminiją, sprendžiant aktualius terminologijos klausimus, svarbu perimti lietuvių terminijos pradininkų palikimą ir tęsti jų tradicijas. Vienas pirmųjų lietuvių terminologų S. Šalkauskis 1925 m. nurodė tris lietuvių terminijos šaltinius: pirmas šaltinis yra gyvoji žmonių kalba, antras – naujų žodžių sudarymas ir trečias – svetimų žodžių skolinimas. Pirmi du terminų šaltiniai yra labai svarbūs mokslo kalbai, o svetimų žodžių skolinimas terminijos reikalui pateisinamas tik tada, kai reikiamu terminu negali būti nei paprastasis savos kalbos žodis, nei naujadaras [Šalkauskis 1991: 55].

Lietuvių kalba vartoja seniai išgalėjusius tarptautinius terminus, tačiau esant galimybėms, ieško tarptautiniams terminams lietuviškų atitikmenų. Anot A. Pupkio, dažnai vertimas yra vidinis kalbos poreikis įvardyti tai, kam dar neturima savos raiškos priemonių. Visos materialaus ir dvasinio gyvenimo naujovės, einančios iš kitų tautų, sukelia formos skolinimosi poreikį – t. y. arba imamas skolinys, arba verčiama [Pupkis 2005: 262].

Terminologo J. Klimavičiaus teigimu mokslinė terminija ir liaudies terminija yra labai skirtingos sritys. Tai lemia mokslo, apskritai civilizacijos ir etnikos, liaudies gyvenimo skirtybės ir prieštaros. Tačiau terminologiškai mokslinė terminija ir liaudies terminija yra neperskiriamos. Bent jau Vidurio ir Rytų Europoje. Lietuvių kalbotyros tradicijoje liaudies terminija pirmiausiai kelta kaip mokslinės terminijos svarbiausias šaltinis ir pavyzdys. Net neįmanoma išivaizduoti, kad iš liaudies kalbos neimtų botanika, zoologija, anatomija ar kt. mokslai. Jie gausiai, kartais net labai kruopščiai ir išradingai ėmė. Bet ir čia pasitaiko, kad nereikalingi skoliniai, vertiniai ar naujadarai stelbia savą kalbą, sunkina gyvą bendravimą [Klimavičius 1996: 4–5]. Tokie, pavyzdžiui, yra šie dar šiandien dažnai vartojami medicinos terminijos skoliniai: *furunkulas* = *šunvotė*, *kariesas* = *ėduonis*, (*ligos*) *recidyvas* = *atkrytis*.

Terminų skolinimasis iš kitų kalbų galimas dvejopas: tiesioginis gatavo termino perkėlimas iš kitos kalbos (rašomojoje ar šnekamojoje kalboje) ir pažodinis termino išvertimas iš kitos kalbos. Pagal asimiliavimosi laipsnį lietuvių terminijoje dažniausiai skiriamos trys skolinių grupės: 1) senieji (tikrieji) skoliniai; 2) tarptautiniai žodžiai; 3) svetimybės, arba barbarizmai.

J. Jablonskis, kalbėdamas apie naujų žodžių kūrimo ir norminimo principus, teigė, jog reikia atsisakyti gremėzdiškų slavizmų ir germanizmų, svetimžodžius keisti neologizmais, skolinius – žodžiais, paimtais iš gyvosios kalbos, bet išlaikyti tarptautinius žodžius, kilusius iš klasikinių kalbų [Salys 1979: 167–168].

Tarptautinių žodžių kodifikavimą sunkina nevienodai suprantamas tarptautinio žodžio apibrėžimas. Tarptautiniais žodžiais vadinami graikų ir lotynų kalbų kilmės žodžiai, taip pat per anglų kalbą ateinantys šių klasikinių kalbų, ypač lotynų, žodžiai, vadinamieji anglotynizmai, ir anglų kalbos – naujosios šiandieninio pasaulio lingua franca – žodžiai; be to, jie apibrėžiami ir pagal paplitimą – tarptautiniai žodžiai turi būti patekę į keletą ar daugelį (kartais pateikiamas tikslus skaičius, o kartais sakoma „daugiau negu dvi“) Vakarų Europos ar kitų kalbų [Vaičekauskienė 2004a: 12].

Tarptautinė terminija yra dvejopa. Visų pirma, tai tikrieji tarptautiniai terminai, kurie pasaulio moksle vartojami sulotyninti ir nė vienoje kalboje nekeičiama nei jų rašyba, nei tarimas, nei jie perrašomi kitomis abėcėlėmis. Kiti (ne lotyniškieji) terminai skolinami iš įvairių kalbų tiesiogiai arba per kalbas tarpininkes. Paprastai tai yra kalbos, su kurių atitinkamos srities literatūra ir terminija specialistai daugiausia susiduria. Šios rūšies tarptautiniai terminai skolinami iš reikalo, skolinami ir be reikalo [Mickienė, Briaukienė 2016: 27].

Sąvokų skolinimasis terminologijoje yra įprastas dalykas. Daugelio mokslo bei technikos sričių lietuviška terminija buvo pradėta kurti ir tvarkyti vėliau negu kituose kraštuose. Tad pagrindinis terminų kūrėjų rūpestis buvo ne ką, bet kaip pavadinti. Galima kartu su sąvoka paimti ir kitos kalbos žodį ar žodžių junginį ir taip gausinti skolinius savo kalboje.

Terminologas K. Gaivenis nurodo, jog tarptautinių terminų santykiai su lietuviškais atitikmenimis yra ketveriopi:

- 1) šalia lietuviško žodžio neturime tarptautinio žodžio (pvz.: *akis, branduolys, greitis, ląstelė, sandūra*);
- 2) turime tik tarptautinį žodį ir neturime lietuviško jo atitikmens (pvz.: *atomas, dozė, kamera, kilogramas, operacija*);
- 3) šalia lietuviško žodžio turime tarptautinį jo atitikmenį, tačiau jis yra pasyvusios tos žodžių poros narys (pvz.: *dramblialigė – elefantiazė, kraujomaiša – incestas, pūlinys – abscesas*);
- 4) šalia lietuviško žodžio turime tarptautinį jo atitikmenį, kuris yra aktyvusios tos žodžių poros narys (pvz.: *apčiuopa – palpacija, nuovala – placenta, nuomaris – epilepsija, krūtinplėvė – pleura*) [Gaivenis 2002: 91–92].

Saugodami savo kalbą bei savo kultūrinį ir tautinį identitetą, stengiamės susikurti, prisitaikyti kiek įmanoma daugiau savų žodžių, kuriuos galėtume vartoti tiek kasdieniame gyvenime, tiek kalbėdami apie specialias sritis. O kai kada skolinamės kitos kalbos žodį. Tiesiog prisitaikome jį savo kalbai, išsiverčiame (kartais net pamorfemiui)

arba bandome surasti kokią mūsų kalbos atitikmenį, kuris kuo tiksliau pakeistų iš kitur į mūsų gyvenimą atkeliaujančią naują. [Vaičekauskienė 2004a: 9–12]. T. y. vartojame savus žodžius, norėdami išsaugoti kalbą, tačiau norėdami būti suprasti ir geriau suprasti kitus, dažnai griebiamės tarptautinių žodžių. Visų svarbiausia, kad skoliniai nestumtų iš vartosenos įsigalėjusių lietuviškų terminų ir būtų išlaikyta terminų sistemoje derama proporcija tarp savų (nacionalinių) ir svetimų (internacionalinių) terminų. Vadinasi, terminų skolinimasis turi būti pagrįstas. O nepagrįstas jis yra tuomet, kai skolinys neatitinka sistemiskumo, loginio ir kalbinio pagrįstumo, trumpumo, galėjimo dalyvauti naujų terminų daryboje ir sugebėjimo atitikti pasiskolintos kalbos reikalavimų.

Kita vertus, terminologijoje nereikia stengtis bet kokia kaina, fanatiškai vengti skolinių. Savos kalbos žodžių pirmumo principas nereiškia, kad reikia atsisakyti visų jau vartojamų tarptautinių žodžių ir neįsileisti į terminiją naujų. Kraštutinės kalbos politikos nuostatos skolinių atžvilgiu – ksenomanija (skolinių pamėgimas) bei purizmas (skolinių vengimas) – yra terminologijai žalingi [Gaivenis 2002: 57–58]. Tą patį pabrėžė ir P. Skardžius: „tvarkant terminus, negalima mestis į kraštutinybes: palikti juos likimo valiai arba visus sulietuvinti ir pakartoti čekų, lenkų ar vengrų kalbininkų klaidą – pakeisti daug tarptautinių žodžių ne itin vykusiais savais žodžiais“ [Rosinas 1999: 5].

Svetimžodžiai, galintys užimti savų žodžių vietą, žodyną veikia konkuruodami su savais žodžiais. U. Weinreichas šioje konkurencijoje išskiria trejų galimą poveikį besiskolinančios kalbos žodynui: 1) skolinio ir savojo žodžio reikšmės susipynimas, supainiojimas (dažnai laikinas, proceso pradžiai būdingas reiškinys); 2) reikšmės sutapimas ir savojo žodžio išnykimas; 3) abiejų žodžių išlikimas atskiromis diferencijuotomis reikšmėmis [Vaičekauskienė 2004a: 14–15].

Šiandien į lietuvių kalbą braunasi naujieji skoliniai, atėję iš anglų kalbos. Tarp jų – nemažai medicinos terminų. Kai kurie anglicizmai šiandien jau turi lietuviškų arba tarptautinių atitikmenų. Pvz.: *blisteris* = *lakštelis*, *lizdinė pakuotė*; *bodibildingas* = *kultūrizmas*; *bodifleksas* = *kvėpyba*, *liekninamasis kvėpavimas*; *filingas* = *jausmas*, *pojūtis*, *emocija*; *imobilaizeris* = *įtvaras*, *longetė*; *pampersai* = *sauskelnės*, *sauspalės*, *vystukai*; *peidžeris* = *ieškas*, *pranešimų gaviklis*; *pilingas* = *odos valymas*, *šveitimas*, *odašveitis*; *skryningas* = *atranka*, *patikrinimas*, *vertinimas*; *valkingas* = *sveikatinantis ėjimas*. Kol kas ne visi šie netaisyklingų medicinos terminų teikiniai yra nusistovėję.

J. Klimavičius teigia, jog esantys naujųjų skolinių geri lietuviškieji atitikmenys labai lėtai skinasi kelią į vartoseną. Atsitiktinės, mados švytuoklės ar kitų kalbų pavyzdžių diktuojamos, o ne natūraliai vidinės raidos auginamos normos – pragaištingas dalykas [Klimavičius 2005: 8].

Tą pastebėti galima *Kalbos patarimų* knygos *Leksika: skolinių vartojimas* 2013 m. laidoje. Dabartinėje lietuviškojoje medicinos terminijoje daug buvusių vengtinų svetimybų ir skolinių tapo lietuvių bendrinės kalbos normos variantais. Teigiama, jog taip padaryta atsižvelgiant į viešosios kalbos polinkius ir vartoseną. Pavyzdžiui, iš lotynų kalbos žodžio *hospitum* (*prieglaida*, *poilsio namai*, MTŽ 249) kilęs medicinos terminas *hospisas* seniai įrašytas į Didžiųjų klaidų sąrašą, o 2005 m. *Kalbos patarimuose* buvo laikomas neteiktina svetimybe. Jo vietoje buvo siūloma vartoti terminus *slaugos ligoninė* ar *slaugos namai* [Vaičekauskienė 2004: 66, 68]. Tačiau šiandien šis svetimžodis plačiai vartojamas. Tikėtina, jog greitai svetimybė *hospisas* taps kalbos norma.

Nors svetimžodžių norminimas nebūtinai turi baigtis sėkmingu rezultatu, nes grynumas – nepasiekiamas tikslas – vis dėlto reikšmingas yra pats faktas, kad norminamoji veikla vyksta. Tačiau neaišku, kuria kryptimi? Pavyzdžiui, siūloma dažnos vartosenos skoliniam teikti pirmenybę prieš savus žodžius iš žodyno periferijos – pasyviojo fondo.

Kalbos patarimų knygos *Leksika: skolinių vartojimas* 2013 m. laidoje daugelio skolinių vertinimas buvo pakeistas. Iki šiol lietuviškojoje medicinos terminijoje buvusios vengtinės svetimybės čia jau laikomos tarptautiniais žodžiais. T. y. vėl galima vartoti šiuos buvusius skolinius, šiandien tapusius tarptautiniais žodžiais: *bintas*, *bintuoti* || *vyturas*, *vyturiuoti*; *furunkulas* || *šunvotė*; *hospitalizuoti* || *(pa)guldėti į ligoninę*; *incestas* (buvo vengtinas hibridas) || *kraujomaiša*; *karbunkulas* || *piktvotė*; *kariesas* || *ėduonis*; *skeletas* || *griaučiai*.

Pagriežtintas vos vieno medicinos skolinio vartojimas – buvusi vengtina svetimybė *bicepsai* tapo neteiktina svetimybe.

Nors kai kurios buvusios vengtinės svetimybės ir tapo šalutiniais, tačiau lietuvių bendrinės kalbos normos variantais. Tik ar tokie atvejai lietuviškojoje medicinos terminijoje yra pateisinami?

Išvados

1. Dabartinėje lietuviškojoje medicinos terminijoje vartojama daug skolinių.
2. Daugiausia šiandien vartojamų medicinos terminijos skolinių yra tarptautiniai žodžiai.
3. Lietuviškojoje medicinos terminijoje šiandien vartojama daug skolinių, atsiradusių dėl anglų kalbos įtakos.

LITERATŪRA

Gaivenis, K. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2002.

Kalbos patarimai. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

Kalbos patarimai. Leksika: skolinių vartojimas. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2013.

Keinys, S. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

Keinys, S. Lietuvių terminologijos raida, būklė ir dabarties aktualijos. *Pabaltijo tautų Terminologijos problemos ir Europos Sąjunga*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005a, 48–67 p.

Klimavičius, J. Nuo liaudies terminijos prie mokslinės. *Terminologija* 3. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1996, 4–5 p.

Klimavičius, J. Semantiniai vertiniai ir motyvacijos pamokos. *Leksikologijos ir terminologijos darbai: norma ir istorija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, 51–76 p.

Mickienė, I., Briaukienė, B. *Lietuvių terminologijos aspektai*. Kaunas: Vilniaus universitetas, elektroninis išteklius, 2016. Available: http://www.khf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/lietuviu/Lietuvi%C5%B3_terminologijos_aspektai_2016.pdf

Miliūnaitė, R. Skolinių vertės motyvacija. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004, 30–54 p.

Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.

Rosinas, A. *Pranas Skardžius: gyvenimas ir darbai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 1999.

Salys, A. *Raštai*, t. 1. Roma: Lietuvos Katalikų Mokslo Akademija, 1979.

Šalkauskis, S. *Raštai*, t. 2. Vilnius: Mintis, 1991.

Vaicekauskienė, L. Naujųjų svetimžodžių norminimo politika Lietuvoje 1993–1997 m. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004, 55–76 p.

Vaicekauskienė, L. Teorinės svetimžodžių norminimo prielaidos. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004a, 9–29 p.

Zemlevičiūtė, P. XIX a. pabaigos lietuvių medicinos terminijos šaltinių ir jų terminų apžvalga. *Terminologija* 13. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, 116–133 p.

SANTRUMPOS

MTŽ – *Medicinos terminų žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1980.

Daiga DEKSNE
(Latvijas Universitāte)

Prefiksāli slenga verbi mūsdienu latviešu valodā

Summary

Prefixal Slang Verbs in Latvian

Slang is a rich part of the low colloquial language that constantly acquires new words. Slang is being used not only in colloquial speech, nowadays it is used in the language of mass media as well. In Latvian there are 11 prefixes that are used in verb formation. Prefix can change the aspect value of a primary verb making imperfective verb perfective. Prefixation can also help to create a verb with a different meaning. Many common verbs have both neutral and slang meanings. Usually the slang meaning is not a primary meaning of a verb. Often it reveals itself only when used in a context. Data for this research were gathered from the transcripts of the SAEIMA (Latvian parliament) sessions, from the corpora of IT domains, and from the corpora of the websites in the Latvian language. Comprehensive analysis of the collected data is performed. The results describe the origins of slang verbs in modern Latvian, the word formation nests of verbs, the topics of slang verbs, and the role of prefixes in the expression of the slang meanings.

Key words: *low colloquial language, jargon, slang, argot, verb prefixation*

*

Ievads

Slengs ir bagātīga, neviendabīga valodas daļa, kura nepārtraukti papildinās ar jaundarinājumiem. Valoda mūsdienās ir kļuvusi neformālāka, slengs tiek lietots ne vien neformālās situācijās, bet arī mediju valodā, politiskās diskusijās un vēl daudzās citās jomās. Slengā mēdz ienākt modes vārdi, kuri pēc strauja popularitātes perioda pazūd no aktīvi lietotās leksikas. Ir arī ļoti noturīgi slengismi, kurus ir lietojušas vairākas paaudzes. Robežas starp terminiem argo, žargons un slengs ir diezgan izplūdušas un tiek traktētas atšķirīgi dažādu autoru darbos. O. Bušs slengu iedala divās daļās pēc tā lietotājiem – speciālais slengs ir argo un žargons, bet vispārējais – tas, ko lieto dažādu grupu pārstāvji [Bušs, Ernstsone 2009: 6]. Specifiskas latviešu valodas slenga vai žargona vārdnīcas izdotas tikai pēdējo 20 gadu laikā. „Latviešu valodas slenga vārdnīcā” iekļauti visi neliterārās leksikas slāņi [Bušs, Ernstsone 2009]. Vārdnīcā ir aptuveni 8000 šķirkļi, tajā iekļauta daļa no Austrālijā izdotās „Latviešu žargona vārdnīcas” šķirkļiem. Šī vārdnīca atkārtoti izdota arī Latvijā [Mirovics, Dubaus 2005].

Šajā darbā aplūkota atsevišķa slenga leksikas daļa – prefiksāli verbi. Verbi valodā ir viena no polisēmiski bagātākajām vārdšķirām. 11 verbu prefiksi no pamatverba ļauj darināt atvasinājumus ar jaunām nozīmēm. Nereti no nozīmes ziņā neitrāla pamatverba šādi tiek atvasināti daudznozīmīgi prefiksāli slenga verbi. Piemēram, verbam *apkāst* tiek lietotas tikai slenga nozīmes. Tas ir sinonīms vārdiem *apkrāpt*, *izjokot*. Var atvasināt arī tādus verbus, kuriem ir gan neitrālas nozīmes, gan slenga nozīmes. Piemēram, prefiksāls verbs *piegriezties* slenga nozīmē ir sinonīms vārdam *apnīkt*, bet neitrālā nozīmē ir sinonīms vārdam *pievērsties* (*kaut kam*) vai arī apzīmē kustību, kas

tuvinās kādam objektam. Bieži vien dažādas verba nozīmes, īpaši slenga nozīmes, atklājās tikai kontekstā. Slenga verbu lietojuma piemēri pētījumā ekscerpēti no politiskā diskursa piemēra – Saeimas sēžu stenogrammu korpusa, no korpusa, kurā apkopoti ar modernajām tehnoloģijām saistītu tīmekļa vietņu teksti, no līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa daļas *timeklis-1.0* (pieejams *www.korpuss.lv*), kā arī no citām tīmekļa vietnēm. Savāktais materiāls diezgan pilnīgi atspoguļo slenga verbu lietojumu mūsdienu valodā.

Slenga verbu cilme

Lielu slenga daļu veido aizgūtā leksika. Avotvalodas prestižs ir viens no aizgūšanu motivējošiem faktoriem. Vēstures gaitā Latvijā ir mainījusies gan dominējošā kontaktvaloda, gan arī dažādu valodu prestižs. Pirms 20. gadsimta tā bija vācu valoda, 20. gadsimtā – krievu valoda, mūsdienās – angļu valoda. Starp slengismiem, kas aizgūti no dažādām valodām, ir sinonīmi, kuri valodā tiek lietoti paralēli. Piemēram, no vācu valodas aizgūts verbs *iezaurēt*, no krievu valodas aizgūts vārds *iezubrīt* un pašcilmes vārds *iekalt*. Visu šo vārdu nozīme ir ‘apgūt zināšanas, intensīvi mācoties’.

- (1) *Iešu gulēt un mēģināšu no paša rīta kko iezaurēt.* (twitter.com)
- (2) *Beidzot iezubriju dzejoli vācu valodā.* (twitter.com)
- (3) *Un tas tests, ko beigās iekalu no galvas ar tīpa pareizajām atbildēm, nu ko es no tā visa atceros – neko.* (lu.lv/forums)

Parasti pašcilmes verbi pamatnozīmē tiek lietoti arī literārajā valodā, par slengu var uzskatīt tikai dažas atvasinātās nozīmes. Starp pašcilmes vārdiem var saskatīt vairākas grupas ar semantiski atšķirīgiem vārdiem – onomatopoētiski verbi (4), kustības verbi (5), verbi, kas apzīmē cilvēka veiktu darbību negatīvā nozīmē (6), darbību ar negatīvu rezultātu (7).

- (1) *Nu ja tu gribi tukši pažvankstēt ar seu līdzīgiem nevēlamiem tad protams.* (datuve.lv)
- (2) *Pa Pleskavas šoseju aizplēsa eskorts.* (twitter.com)
- (3) *Mums pirms 2 nedēļām nospēra ūdensmoci.* (www.notepad.lv)
- (4) *Velkot ārā Jāņa laivu, viņam izdodas vēlreiz iemaukties un saslapināt pēdējās līdzpaņemtās sausās drēbes.* (timeklis-1.0)

Daudzi no vācu valodas aizgūvumiem savulaik bijuši literārās leksikas daļa, ar laiku izgājuši no aprites, tad iekļāvušies slenga leksikā, jo ieguvuši jaunu ekspresivitāti sava neparastuma dēļ. K. Milenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcā” [Mühlenbachs 1929–1932] vārdi *klenderēt, aizklenderēt, apklenderēt, atklenderēt, izklenderēt, ieklenderēt, pieklenderēt, saklenderēt, uzklenderēt* minēti bez īpašām norādēm par lietojumu, tie cēlušies no vācu vārda *schlendern*. Mūsdienu leksikā vārdi *klenderēt* un *apklenderēt* tiek uzskatīti par slengismiem [Bušs, Ernstsone 2009: 31, 231]. No vācu valodas cēlušos slengismu lietojums ir ļoti nevienmērīgs. Ir vārdi, kurus lieto tikai vecākās paaudzes cilvēki un kuru nozīmi jaunieši vairs nezina. „Latviešu valodas slenga vārdnīcā” ir minēti slengismi, kuriem nav izdevies sameklēt piemērus korpusā. Iespējams, šie vārdi vairs aktīvi netiek lietoti, piemēram, *(pie)drākelēties, (sa)flammēties, (pie)folllāties, (sa)fušierēt, (uz)gābelēt, (aiz)špannēt* un citi. Saraksts ar

vācu cilmes slengismiem, kuriem var atrast piemērus mūsdienu tekstos, ir aptuveni tikpat garš. Tādi ir vārdi (*pa*)*ampelēties*, (*no*)*andelēt*, (*iz*)*blamēties*, (*sa*)*brūķēt*, (*sa*)*brūvēt*, (*ie*)*krāmēt* un citi.

Latviešu valodā no krievu valodas kalkēti slenga verbi tiek darināti ar latviešu valodai raksturīgiem piedēkļiem *-ē-*, *-o-*, *-ī-*, šādi iekļaujot verbus latviešu valodas gramatiskajā sistēmā. Nereti tiek pievienots arī kāds no vienpadsmit latviešu valodas piedēkļiem, piemēram, (*iz*)*besīt*, (*sa*)*koļīt*, (*sa*)*čīnīt*, (*pie*)*davīt*, (*no*)*dušīt*, (*no*)*bastot*, (*pie*)*blatot*, (*pa*)*bazarēt*, (*ie*)*tusēt*, (*no*)*haltūrēt*.

Aplūkojot leksisko un semantisko interferenci valodā, A. Veisbergs [Veisbergs 2013: 238] norāda, ka dažkārt latviski darinājumi nespēj konkurēt ar interferenci, jo latviskas atbilstes vārda nav vai arī tas ir neērts. Interference ir „atkāpes no dzimtās valodas normām kontaktvalodas ietekmē” [Skujiņa 2007: 159]. Piemēram, slengisms *ielogoties* apzīmē pieslēgšanos sistēmai, izmantojot paroli.

- (5) *Šeit Jūs varat izveidot jaunu lietotāju vai ielogoties ar reģistrēto.*
(www.nolofashion.com)

Anglicismi tiek tūlīt arī asimilēti valodā, pievienojot tiem latviešu valodai raksturīgus afiksus. Piemēram, vārdam *čekot* ir ļoti pilnīga vārddarināšanas līgza, no pamatverba var darināt prefiksālus atvasinājumus ar desmit prefiksiem (izņemot *aiz-*).

Angļu cilmes verbi tiek lietoti, lai apzīmētu biznesa aktivitātes, piemēram, *advertaizēt*, *promoutēt*, *providēt*, brīvā laika pavadīšanu, piemēram, (*ie*)*džampot*, *iedrinkot*, (*pa*)*haikot*, (*pa*)*čilot*, kriminālu darbību, piemēram, (*sa*)*kikot*, *nokilot*, darbības ar datoru vai mobilajām ierīcēm, piemēram, (*no*)*šārēt*, *nopaidžot*, (*uz*)*klikot*, (*uz*)*krakot*, (*pa*)*sērčot*, (*no*)*skipot*, (*no*)*forvardēt*, (*sa*)*spamot*, (*ie*)*čekot*, (*no*)*feikot*, *iegoglēt* un citi. Visvairāk ir tādu vārdu, kas tiek lietoti darbā ar datoru vai mobilajām ierīcēm. Šādu vārdu aizgūšanu rosina nepieciešamība nosaukt jaunus jēdzienus un parādības, kuru apzīmēšanai latviešu valodā savu vārdu iepriekš nav bijis.

Slenga verbu tematika

Slengs tiek lietots dažādās jomās, taču ir vairākas tematiskas grupas, kurās īpaši daudz ir slenga vārdu. Moderno tehnoloģiju grupa ir visjaunākā un visstraujāk augošā slenga verbu tematiskā grupa. Citas turpmāk minētās grupas ir eksistējušas jau ilgu laiku, un to verbu skaits īpaši nemainās. Moderno tehnoloģiju grupā vairumā ir angļu cilmes vārdi, taču ir arī pašcilmes vārdi. Kopš globālā tīmekļa pakalpojumi ir kļuvuši plaši pieejami, neitrālas nozīmes vārdi *atvilkt* un *novilkt* apzīmē arī mūzikas, filmu vai datorprogrammu lejupielādi no tīmekļa lokālajā datorā.

Eksistē diezgan daudz slenga verbu, kas apzīmē kustību. Ir daudz slāvismu ar neskaidru semantiku, kuri var apzīmēt gan ātru kustību, gan jebkādu ātru darbošanos. Nereti tie tiek lietoti pejoratīvā nozīmē, piemēram, *aizpīlīt*, *aizmočīt*, *paigonkot*, *pagasēt*.

- (6) *Vēl uzkurinām tempu un dabūjam ātri aizmočīt līdz finišam.* (timeklis-1.0)

Ātru pārvietošanos apzīmē arī pašcilmes vārdi, kuru pamatnozīme ir stilistiski neitrāla, bet ātru vai strauju kustību apzīmē kāda no atvasinātajām nozīmēm: *aizpūst*, *aizvicot*, *aizlikties*, *aizlidot*, *aizvilēt*, *aizšaut*, *aizplēst* un citi.

- (7) *Ir forši aizšaut uz vietējo veikalu matiem plīvojojot.* (kakao.lv)

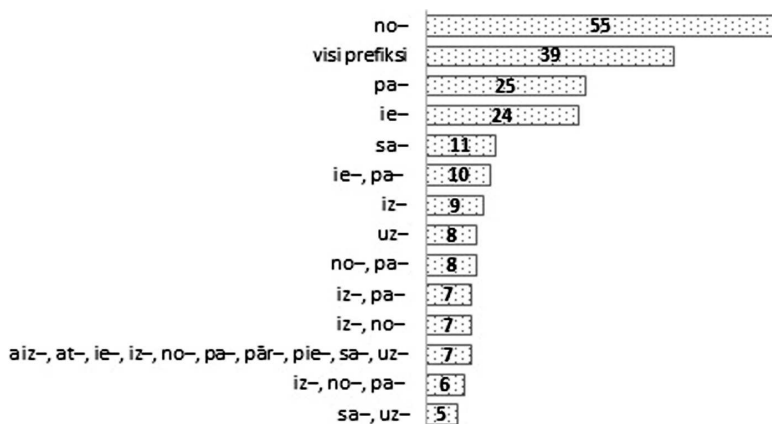
Krāpšana, zagšana un citas negodīgas darbības: *piešūt, nostučīt, piekāst, piešņākt, nožulīt, nošmugulēt, aptirīt, nofenderēt, nofirēt, iesmērēt, noplēst, noslaupt, sabīdīt, samuhļīt, izandelēt, noliferēt, nohaltūrēt, nolažot, noloderēt, sapurgāt, sasmērēties, sašmucēties*.

Fiziska vardarbība tiek apzīmēta dažādās smaguma pakāpēs. Vieglu iekauššanu vai vienreizēju iesišanu izsaka verbi *ieklapēt, iegāzt, iekraut, iekrāmēt, ieplēst, maukt*. Piekaušanu izsaka verbi *notēt, samasēt, atļupīt, sablietēt, sadot, samizot*. Pilnīgu iznīcināšanu izsaka verbi *nomušīt, nodušīt, noģiftēt, slaktēt, nozūmēt, nožmiegt, sadragāt*.

Alkohola lietošanas apzīmēšanai netiek lietoti anglicismi, bet gan joprojām daži vācu cilmes vārdi: *noplītēt, iešņabot*. Pārsvārā tiek lietots prefikss *ie-*, kas norāda uz vienreizēju vai daļēji veiktu darbību, un prefikss *pie-*, kas norāda uz pilnībā pabeigtu procesu. Vairums šo vārdu ir sinonīmi vārdiem *iedzert* vai *piezerties*, piemēram, *ieirst, iekraut, iemest, ieplēst, pielakties, pielieties, pielikties, piemauties, pietempties*.

Verbu ligzdas ar dažādu prefiksālu verbu skaitu

Pētījuma gaitā izveidotajā slenga verbu datubāzē kopumā ir 705 pamatverbi. Verbi grupēti pēc prefiksiem, ko pamatverbam var pievienot. Visvairāk ir tādu verbu, kuriem iespējams prefiksāls atvasinājums tikai ar prefiksu *no-* (sk. 1. attēlu). Nākamā populārākā grupa ir verbi ar visiem 11 prefiksiem. Līdzīgs skaits verbu ir ar prefiksiem *pa-* un *ie-*. Citās grupās krietni mazāk verbu.

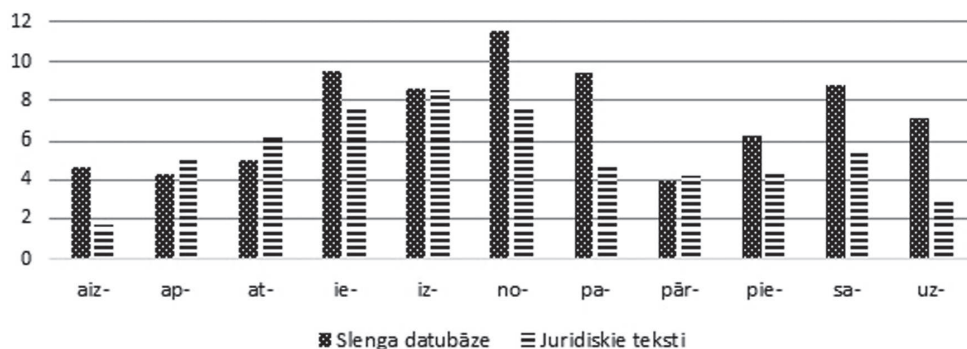

1. attēls. Verbu ligzdas ar dažādu prefiksālo verbu skaitu

Gan juridisko tekstu korpusā [par to sk. Deksnē 2015: 104], gan slenga verbu kopā visbiežāk sastopami verbi ar prefiksiem *ie-*, *iz-*, *no-* (sk. 2. attēlu). Slenga datubāzē arī prefiksi *pa-* un *sa-* ir biežāk sastopamo skaitā.

Slenga leksikai raksturīga augsta sinonīmijas pakāpe, dažkārt sinonīmija konstatējama tikai starp atsevišķām verbu nozīmēm. Diezgan daudz sinonīmu ir arī starp vārdiem ar prefiksu *no-*: *(no)bastot* un *(no)sačkot* nozīmē bez attaisnojuma neapmeklēt mācības. Verbi *(no)dušīt*, *(no)mušīt*, *nozūmēt* un *(no)likvidēt* (slenga nozīmē) saistīti ar dzīvības atņemšanu. Vārdi *(no)lažot*, *noņūdelēt*, *nomožīt* un *(no)mudīties* apzīmē neveiksmīgu darbību, izdevības palaišanu garām. Daudziem slenga vārdiem eksistē

tuvi literārās valodas sinonīmi – (*no*)*forvardēt* un *pārsūtīt*, (*no*)*stopēt* un *apturēt*, (*no*)*truhņities* un *nobities*. Prefiksam *no-* ekscerpētajos slenga piemēros ir dažādas nozīmes: 1) pārtraukta darbība bez noteikta mērķa, piemēram, *nopampties*; 2) pabeigta darbība ar mērķa sasniegšanu, piemēram, *nodiņģēt*; 3) darbības rezultātā kaut kas atdalīts nost, piemēram, *nošņikāt*; 4) darbība ar negatīvām sekām, piemēram, *noštrāfēt*; īslaicīga darbība, piemēram, *nomurmulēt*; 5) darbības rezultātā subjekts vai objekts pārklāts ar kaut ko, piemēram, *noķellēties*. D. Horigučī [Horigučī 2011: 100–108; Horigučī 2014: 112] atzīmē, ka dažkārt prefikss *no-* tiek lietots arī tādiem vārdiem, kuri jau paši par sevi izsaka perfektivitāti. Tas tiek darīts pēc analogijas ar citiem vārdiem. Lietotāju apziņā šis prefikss saistās ar pabeigtu darbību, tādēļ tas tiek lietots neatkarīgi no verba semantikas. Vārdi *noprihvatizēt*, *noskipot*, *noforvardēt*, *nolikvidēt* arī bez prefiksa izsaka pabeigtu darbību.

2. attēls. Verbu ar dažādiem prefiksiem sastopamības biežums (%) slenga datubāzē un juridisko tekstu korpusā

Juridisko tekstu korpusā prefikss *pa-* ir tikai astotais populārākais, slenga leksikā tas ir viens no populārākajiem prefiksiem. Prefikss *pa-* parasti tiek lietots partitīvā nozīmē, apzīmējot laika aizpildīšanu ar kādu darbību, piemēram, (*pa*)*tusoties*, (*pa*)*trobēlēt*, (*pa*)*sērčot*, (*pa*)*dulloties*, (*pa*)*ampelēties*, (*pa*)*dzerstīties*, (*pa*)*kruķīties*, (*pa*)*flirtēt*, (*pa*)*čikāties*, *paķīķerēt*.

Prefiksam *ie-* ekscerpētajos slenga piemēros ir šādas nozīmes: 1) kļūdaini realizēta darbība: *iegrābties*; 2) neliela šķidruma vai pārtikas daudzuma uzņemšana: *iedrinkot*, (*ie*)*šņabot*, (*ie*)*paikot*; 3) noteikta virziena kustība telpā: (*ie*)*džampot*, (*ie*)*pletēt*, (*ie*)*rūmēt*, (*ie*)*tupināt*, *iepeistot*; dažāda veida pabeigta darbība: *iefiltrēties*, *iekundēties*, *ieklemmēties*, *iemudrīties*, (*ie*)*klārēt*, *iešķiņķot*, *ieuglēt*, *iezaurēt*.

Diezgan daudz piemēru ir tādām vārddarināšanas līgzdām, kurās eksistē prefiksāls atvasinājums ar prefiksu *pa-* un vēl viens prefiksāls atvasinājums. Prefiksālie atvasinājumi ar *pa-* izsaka vienādu nozīmi – īslaicīgu, daļēji veiktu darbību, bet otrs prefiksāls visbiežāk izsaka pilnībā veiktu darbību. Ir vārdi, kuriem iespējami prefiksi *pa-* un *ie-*, piemēram, *paņurkot/ieņurkot*, *pakaifot/iekaiifot*. Ir vārdi, kuriem iespējami prefiksi *pa-* un *no-*, piemēram, *pavazāties/novazāties*. Ir vārdi, kuriem iespējami prefiksi *pa-* un *iz-*, piemēram, *pašiverēties/lizšiverēties*. Ir vārdi, kuriem iespējami prefiksi *pa-* un *uz-*, piemēram, *pagonkot/uzgonkot*.

Vairums verbu, kuru vārddarināšanas ligzdās ir prefiksālie atvasinājumi ar visiem vienpadsmit latviešu valodas prefiksiem, ir kustības verbi. Visi šie verbi ir polisēmiski, to pamatnozīme ir neitrāla. Slenga nozīme cieši saistīta ar kontekstu. Īpašā kontekstā lietots verbs kļūst emocionāli ekspresīvs. Verba *cirst* ligzdā slenga nozīmes ir pamatverbam un *uz-*, *no-*, *pie-* prefiksālajiem atvasinājumiem.

- (8) *kad auto sāk kustēties lec vidējā joslā un gala beigās krustā cērt pa kreisi no vidējās* (forum.mbclub.lv) – nozīme ‘pagriezties’.
- (9) *Uzcirst beernu jau nav nekaada maaksla* (timeklis-1.0) – nozīme ‘radīt’.
- (10) *kaut kas nocirta komentāru* (IT) – nozīme ‘nodzēst’.
- (11) *Man kaukaa neizdodaas piecirst tos patternus* (calis.delfi.lv) – nozīme ‘pielāgot’.

Slenga nozīmju izteikšanā bieži tiek izmantoti frazeoloģismi. Ir konstatēta diezgan liela sinonīmisku frazeoloģismu kopa ar nozīmi ‘piekaut vai tikt piekautam’. Frazeoloģismi veidoti pēc parauga *verbs + prievārds ‘pa’ + lietvārds*. Iespējamie verbi: *dabūt, iedot, sadot, atrauties, norauties, iešķilt, kraut, krāmēt*. Iespējamie lietvārdi: *acis, kakls, mute, deguns, galva, zobi, piere, purns, žaunas, ģimīs, ķobis, taure*.

- (12) *Kas viņam iztriepa to vienu zobu, pats var tagad norauties pa zobiem, kālab neizsita visus priekšzobus?* (tvnet.lv)
- (13) *Zandartam arī var iedot pa zobiem bez problēmām, galvenais, lai āķi asi.* (copeslietas.lv)
- (14) *Nu, re, boksā tādus nekā nesauc, viņiem vienkārši iešķiļ pa zobiem.* (vipi.lv)

Kopumā jāsecina, ka slengs ir ļoti bagātīga leksikas daļa, kura brīvi attīstās, neņemot vērā literāro normu uzliktos ierobežojumus. Prefiksāli verbi ir nozīmīga slenga daļa. Prefiksu polisēmiskums ļauj atvasināt ievērojamu skaitu verbu. Valodā tiek lietoti dažādas cilmes verbi. Ir vairākas tematiskas grupas, kurās slenga verbu ir īpaši daudz, – modernās tehnoloģijas, kustība, negodīgas vai kriminālas darbības, fiziska vardarbība, laika pavadīšana. Digitālu teksta korpusu pieejamība mūsdienās sniedz iespēju gūt ieskatu par jaunākajām valodas attīstības tendencēm. Korpusa analīze atklāj slenga lietojumu politiskajā diskursā, mediju valodā, tīmekļa vidē.

LITERATŪRA

- Bušs, O., Ernstsone, V. *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. 2. izd. Rīga: Zvaigzne ABC, 2009.
- Deksne, D. Priedēkļverbi mūsdienu latviešu valodas tekstos un to grupēšanas iespējas. *Valoda: nozīme un forma* 6. *Valodas sistēma un lietojums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 103.–111. lpp.
- Horigučī, D. Perfektīvie citvalodu izcelsmes *no-* verbi plašsaziņas līdzekļos. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums 15 (I). Liepāja: LiePA, 2011, 100.–108. lpp.
- Horigučī, D. „Vārda darināšanas brīvība” un internacionālo verbu prefiksācija. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2014, 110.–122. lpp.
- Mühlenbachs, K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga: Kultūras fonda izdevums, 1923–1932.

Mirovics, I., Dubaus, A. *Latviešu valodas žargona vārdnīca*. Rīga: Avots, 2015.

Skujiņa, V. (red.) *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Veisbergs, A. Leksiskā un semantiskā interference. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums 17 (II). Liepāja: LiePA, 2013, 232.–247. lpp.

*Publikācija sagatavota ar ERAF atbalstu projekta
„Neironu tīkli fleksīvo dabisko valodu apstrādei” (Nr. 1.1.1.1/16/A/215) ietvaros.*

Larisa ILJINSKA, Marina PLATONOVA, Tatjana SMIRNOVA
(Riga Technical University)

Imagery of 'Black': Contrastive Approach to Color Term Analysis

Summary

Imagery of 'Black': Contrastive Approach to Color Term Analysis

In recent years, there has been a rising interest in the analysis of color perception and color nomination in various languages, which is determined by the fact that the semantic field of color is one of the most productive sources for creation of new meanings, and the range of these meanings is constantly changing. The present study provides an overview of the evolution of meaning of color term *black* in English and Latvian in a synchronic and diachronic perspective to establish a sound referential framework for further analysis of color representation in the working languages. The established framework may be further used in addressing translation issues, in contrastive and comparative language studies, as well as cross-culture research.

Key words: *color term, contrastive analysis, imagery of black, color perception, color representation*

Kopsavilkums

Melnās krāsas tēlainība: sastatāmā krāsu terminu analīze

Pēdējos gados ir pieaugusi interese par krāsu uztveres un krāsu nominēšanas analīzi dažādās valodās. To nosaka fakts, ka krāsu semantiskais lauks ir viens no visražīgākajiem avotiem jaunu nozīmju veidošanā, un šo nozīmju klāsts pastāvīgi mainās. Šis pētījums sniedz pārskatu par krāsas termina *melns* nozīmes attīstību angļu un latviešu valodā sinhroniskajā un diahroniskajā skatījumā, lai veidotu teorētisko pamatojumu turpmākajai krāsu attēlojuma analīzei darba valodās. Izveidoto teorētisko pamatojumu var tālāk izmantot tulkošanas problēmu risināšanā sastatāmās un salīdzināmās valodas studijās, kā arī starpkultūru pētījumos.

Atslēgas vārdi: *krāsu termins, sastatāmā analīze, melnās krāsas tēlainība, krāsu uztvere, krāsu attēlojums*

*

Introduction

In recent years, there has been a rising interest in the analysis of color perception and color nomination in various languages, which is determined by the fact that the semantic field of color is one of the most productive sources for creation of new meanings, and the range of these meanings is constantly changing. The paper deals with the analysis of the evolution of meaning of a basic color term *black*, considering and contrasting manifestations of this color attributes in the English and Latvian languages.

The present analysis is conducted within the framework of the existing research on contrastive analysis of literal and metaphoric meanings encoded within color terms [Hui-Chih Yu 2014; Lai & Lu 2012; Philip 2006] considering the established body of research on color perception and lexicalization [Rosch 1975; Allott 1974; Berlin & Kay 1969].

According to the seminal study by Berlin and Kay (1969), *black* and *white* are the first colors to be distinguished in a language among eleven ‘focal points’ that are lexicalized in the same evolutionary sequence in all languages, and thus, these colors can be considered the most universal. The universality of color perception has been contested by many authors [e.g. Rosch 1975; Saunders 1992; Philip 2006], who have analyzed the versatile nature of color terms in different communicative settings addressing the issues of cross-cultural similarity and semantic diversity.

Variation in the scope of meanings covered by color terms in different languages is to a great extent determined by the evolutionary development of each language, language contacts, and linguistic interference. Certain metaphoric meanings develop in a language *per se*, whereas others are borrowed along with the concept they denote.

The present study provides an overview of the evolution of the meaning of color term *black* in English and Latvian in a synchronic and diachronic perspective to establish a sound referential framework for further analysis of color representation in the working languages. The established framework may be further used in addressing translation issues, in contrastive and comparative language studies, as well as cross-culture research.

Imagery of ‘black’: evolution of meaning

Color terms and color-based expressions occupy a very special position in the lexicon of any language. In different cultures, the literal meaning of color terms is relatively universal, whereas their figurative meaning can significantly differ. Hence, apart from a number of literal meanings, any color-based expression may have a range of connotations and thus can be used figuratively in different contexts, and the features typical of figurative language use are manifested more distinctly. “*The use of prototypical color terms [...] brings us to the farthest extreme of what can safely be defined as literal: figurative meaning begins with metonym and transparent metaphor and then works through a continuum of increasing opacity and metaphoricity*” [Philip 2006: 71].

Black as every basic color term has undergone a long history of meaning evolution. Metaphoric meanings of *black* appeared and became obsolete, some meaning evolved to the degree that their original etymology became opaque, which has given ground for certain speculations concerning several historical uses of *black*. Interpreting contemporary and obsolete meanings of this color word, it is important “*to avoid over-interpretation, bearing in mind that the average language user’s awareness of meaning is limited to the pragmatic function of the expression in a discourse situation, and does not generally extend into the diachronic dimension*” [Philip 2006: 71].

Both in English and in Latvian, *black* displays a highly polysemous character and is rather productive in new meaning creation – Oxford English Dictionary lists 6 basic and 12 subsidiary meanings of *black*, Merriam Webster Dictionary – 13 meanings, whereas Dictionary.com – 19 meanings. In Latvian, dictionaries single out from three to six distinct meanings of *black* (Letonika, Oxford Living Dictionary, Vardnica.lv). In both languages, the core denotational meanings of *black* are (1) being of the darkest achromatic value, i.e., ‘of color black’, and (2) characterized by the absence of light (MW, Letonika), i.e., synonymous to *dark*.

One of the features that distinguishes manifestations of color term *black* in English and Latvian is different representation of the basic meaning – being of the darkest

achromatic value, or literally black. The synset of this meaning in Latvian comprises only one item – *melnīgsnējs* (Letonika, ABS Thesaurus), which in essence comprises the same stem *meln-* as the basic color term. At the same time, in English this meaning can be communicated by a number of expressive epithets – *onyx, sable, coal, raven, ebony, obsidian, inky*, etc. It is interesting to note that in Latvian modification of color term *black* occurs on the syntactical rather than the semantic level. *Black* is often accompanied by color attributes (e.g. *obsidiāna melns*) and is used in a number of lexicalized similes (e.g. *melns kā ogle*¹ (Eng. black as coal); *melns kā krauklis (kraukļa spārns)*² (Eng. black as raven (raven's wing)). At the same time, the meaning of another stock simile *melns kā velns*³ (black as a devil) is not based on direct reference to color but rather is representative of a connotational meaning 'evil'.

Considering the basic meanings of *black* in Latvian it can be noticed that *dirty, soiled* is one of the core meanings that also has the largest number of potential synonyms: *apsmulis; dubļains; grūžains; nekopts; netīrs; nokvēpis; noķellēts; noķernāts; noķēzīts; nosmērēts; nosmulēts; notašķīts; notraipīts; novārtīts; sanēsāts; sasekšķējis; saskretis; savalkāts; traipains*⁴. The majority of meanings of *black* and respective synsets bear a distinctly negative connotation. In English, this synset contains a smaller number of units, especially those that can be seen as synonymous to *black*.⁵

In this respect, in order to establish the framework for contrastive analysis, it is necessary to single out the meanings of black that are represented only in one language under discussion or are not represented at all. Conducting componential analysis of the color term *black* in English and Latvian, the following components of meaning that are characteristic of the English language only have been singled out (OED, MW): 1. Denoting a covert military procedure; 2. Having a very deep or low register (voice); 3. Heavy, serious.

According to Online Etymology Dictionary, the contemporary English *black* originated from Old English *blæc* meaning 'dark', from Proto-Germanic **blakaz*, 'burned', from PIE **bhleg-* 'to burn, gleam, shine, flash', which makes *dark* the original meaning of *black*. Philip [2006: 73] maintains, "*Black absorbs all light – Democritus (cited in Aristotle 350 B.C. b) asserted that black is related to roughness – and its relationship to darkness, both literal and figurative, is immediate*".

In Latvian, color term *melns* (black) was originally associated with both *black* and *blue* color. Moreover, some uses of the color term *melns* imply that it was used to denote *dark red* color as well. According to Balode [2001: 112], the original meaning of the stem *mel-* found in all Baltic languages was 'of dark color (of any hue)', 'unclean'. The origins of the stem can be traced back to Sanskrit *malina* – 'dirty', Greek *μέλας* – 'black', and Latin *mulleus* – 'reddish or purple colored' (ibid). Thus, two meanings of *black* – 'black in color' and 'dark' can be considered primary meanings in both languages under consideration.

¹ <http://www.vardnica.lv/svesvardu-vardnica/o/ogle>

² <http://www.vardnica.lv/svesvardu-vardnica/k/krauklis>

³ <https://lv.wikipedia.org/wiki/Velns>

⁴ <http://letonika.lv/groups/default.aspx?q=melns&s=0&g=5&r=1108>

⁵ <http://www.thesaurus.com/browse/dirty?s=t>

Balode (2011) presents the hypothesis of Sabaliauskas [1994: 120] that ancient Balts apparently did not distinguish between *black* and *blue* color. A number of phraseologisms in the contemporary Latvian, as well as the fact that *blue* and *black* are synonymous in some uses (e.g. are used to denote the state of anger or sadness) may provide evidence to this point: *Kļūt zili melnam aiz dusmām* (E. to become *blue black* from anger) – ‘become extremely angry’; *spļaut zili melnu* (E. spit *blue black*) *colloq.* – ‘explicitly express one’s anger’, ‘be incapable to control one’s temper from anger’⁶; *uznāk “melnie”* (E. got the *blacks*) *colloq.* – ‘a feeling of sadness or depression’. The latter usage of *black* in Latvian is compatible with the English idiom “got the blues”, which communicates the same meaning (MW).

In English, *black* is frequently used to refer to mystery, magic, and romanticism, and can bear both positive and negative connotations. Although certain similarities can be established in the connotational value of the color term *black* in the working languages, many of these connotations are lexicalized differently. In Latvian, the meaning of *melns* (black) in such compounds as *melnais bruņinieks* (E. black knight), *melna maska* (E. black mask), *melna maģija* (E. black magic) would be unanimously negative, whereas in English depending on the context these expressions may have positive connotations as well. For example, *black knight* may denote not only a sorcerer or a villain, as, for instance *Black Knight* of the *Black Forest*, but also a guardian and an avenger, as the Black Knight, grandson of King Arthur in the Arthurian legend [Bruce 1999: 70], and Richard the Lionheart appearing under the guise of Black Knight in Walter Scott’s *Ivanhoe* [Scott 1998].

Moreover, in English, *black* is often associated with anonymity, that is, unwillingness or impossibility to act openly. Mask is a necessary attribute of an anonymous subject, and it is interesting to note that the origins of the word *mask* itself can be traced back to the 1530s, from M.Fr. *masque* ‘covering to hide or guard the face’, from It. *maschera*, from M.L. *masca* ‘mask, specter, nightmare’, [...]. Or via O.Fr. *mascurer* ‘to black (the face)’. The entry on the etymology of the word *mask* also reads, “...Occitan *mascara* ‘to blacken, darken’, derived from *mask* – ‘black’, which is held to be from a pre-I.E. language, and Old Occitan *masco* ‘witch’, surviving in dialects”.⁷ Thus, an obvious link between the concept of a mask and the color term *black* can be established.

In Latvian, the color term *black* may also trigger associations related to someone’s unwillingness to act openly, but these associations are going to be negative and shall be used as an attribute to denote hidden, illegal operations, for example, *melnais tirgus* (E. black market), *melnās kastes metode* (E. black box method), *melna birža* (E. black stock market)⁸ and evil, often supernatural forces, for example, *melnā dvēsele* (E. black soul), *melnas domas* (E. black thoughts), and *melnais mēness*⁹ (E. black moon). It should be noted that many of these meanings have not originated in Latvian in the course of meaning extension, but have been borrowed by means of calquing from

⁶ <http://www.vardnica.lv/svesvardu-vardnica/m/melns>

⁷ <http://www.thesaurus.com/browse/mask>

⁸ <http://www.vardnica.lv/svesvardu-vardnica/m/melns>

⁹ https://www.astrologi.lv/meness_kalendars/meness-ritmi/raksti/594/Melnais-Meness-Lilita/

English along with the respective concepts. In general, color term *black* and one of its synonyms, *dark* has been registered as one of the most frequently encountered characteristics of evil in many language-cultures.

Some languages appear to be more productive with respect to the metaphoric use of color terms, yet some remain more conservative. Therefore, the range of collocates of *black* in both languages varies, e.g. it is much wider in English, the compounds *black despair*, *black government operations*, *black outlook* are only a few to mention. It is connected with the fact that in English the term *black* displays a distinctly more polysemic character, and each meaning has its own set of synonyms (synsets) and a set of collocates.

In a psychological perspective, color term *black* in English means power, control, authority, and self-discipline, whereas in Latvian the association with power would frequently have a negative connotation. Other positive connotations of *black* include protection and comfort, elegance, strength, sophistication, seduction, and mystery, and these meanings can be identified in both languages under discussion. Negative connotations include depression, pessimism, conservativeness, control, sadness, and lack of enthusiasm.

In both languages, *black* is a universal evaluative attribute used to represent the image of evil in many collocations within specific contexts: *black market*, *black economy* for illegal economic operations; *blackmail*, *black wash* for illegal criminal activity; *black art*, *black magic*, *black craft* for sorcery; *black ox* for misfortune or old age – *the black ox has trod on his foot*¹⁰.

The universality of the color term *black* alongside with freedom of interpretation accentuates the issue of extensive polysemy.

In translation, polysemy and meaning variation pose one of the major complexities that has to be addressed. The more polysemic a word in the source language, the more likely it is going to present a translation challenge, and the more likely the meaning of a lexical unit is not going to be transferred comprehensively. A translator will have to account for inevitable loss of certain components of meaning. If color terms have to be transferred across the languages, it is important to realize which figurative meaning of a color term can possibly be reproduced and which are going to be lost to avoid over-translation [Munday 2009: 213]. The translator's task becomes even more challenging if a color term has a different connotation in the target language or a certain connotation is not represented at all.

Conclusions

Color term *black*, being one of the basic color terms, creates a wide semantic field, which is constantly expanding along with the evolution of meanings in an endless process of linguistic innovation.

Metaphoric and, in particular, symbolic interpretation of color is highly language and culture specific. Culture-dependent color references are found in idioms and proverbs, names and nicknames of fictional and real characters, they trigger associations and evoke different feelings and emotions. One and the same color may have varying

¹⁰ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/black%20ox>

connotations in different languages, which may seriously impede interlingual translation and lead to pragmatic failures in cross-culture communication.

Contrastive analysis of representation of color term *black* may provide valuable insights into the mapping of the concept BLACK in the working languages and may help solve translation problems associated with polysemy and ambiguity, as well as incompatibility of the fields of reference in the source and target languages.

LITERATURE

- Allan, K. The Connotations of Color Terms: Color Based X-phemisms. *Journal of Pragmatics* 41(3), 2009, pp. 626–637.
- Allott, R. Some apparent uniformities between languages in colour-naming. *Language and Speech* 17 (4), 1974, pp. 377–402. Available: <http://www.percepp.demon.co.uk/colours.htm>
- Balode, L. Kirsns- / juods- / melns- baltuhidronīmijā. *Linguistica Lettica*. No. 9. Rīga, 2001, pp. 110–122.
- Berlin, B., Kay, P. *Basic Color Terms*. USA: University of California Press, Berkeley, 1969.
- Bruce, Ch. *The Arthurian Name Dictionary*. USA: Garland Publishing, 1999, p. 70.
- Debating Disney. Pedagogical Perspectives on Commercial Cinema*. Brode, D., Brode, Sh. (Eds.). London: Rowman and Littlefield, 2016, p. 71.
- Hui-Chih, Yu. A Cross-Cultural Analysis of Symbolic Meanings of Color. *Chang Gung Journal of Humanities and Social Sciences* 7:1, April 2014, pp. 49–74.
- Kay, P., Regier, T. Resolving the question of color naming universals. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 100(15), 2003, pp. 9085–9089.
- Lai, Huei-ling and Lu, Shu-chen. Semantic Distributions of the Color Terms *Black* and *White* in Taiwanese Languages. *Proceedings to 26th Pacific Asia Conference on Language, Information and Computation*, 2012, pp. 163–170. Available: <http://www.aclweb.org/anthology/Y12-1017>
- Philip, G. English and Italian Colour-Word Metaphors. *Metaphorik.de*10/2006. Available: http://www.metaphorik.de/sites/www.metaphorik.de/files/journal-pdf/10_2006_philip.pdf
- Rosch, E. The nature of mental codes for color categories. *Journal of Experimental Psychology. Human Perception and Performance*, vol. 1(4), 1975, pp. 303–322.
- Saunders, B. *The Invention of Basic Colour Terms*. Utrecht: I.S.O.R, 1992.
- Scott, W. *Ivanhoe*. UK: Edinburgh University Press, 1998.
- The Routledge Companion to Translation Studies*. Munday, J. (Ed.). NY: Routledge, 2009, p. 213.
- Warburton, D. Ancient Color Categories. *Encyclopedia of Color Science and Technology*. NY: Springer Science+Business Media, 2014. DOI 10.1007/978-3-642-27851-8_75-12#

DICTIONARIES AND DATABASES

- Letonika.lv. Available: <https://www.letonika.lv>
- MW – Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus. Available: <https://www.merriam-webster.com>
- Online Etymology Dictionary: Available: <http://www.etymonline.com/>
- OED – Oxford English Dictionary. Available: <http://www.oed.com>
- Oxford Living Dictionaries. Latvian. Available: <https://lv.oxforddictionaries.com>
- Thesaurus.com. Available: <http://www.thesaurus.com>
- Vardnica.lv. Available: <http://www.vardnica.lv>
- World Heritage Encyclopaedia. Available: <http://www.worldlibrary.org>

Genovaitė KAČIUŠKIENĖ

(Šiaulių universitetas)

Irena KRUOPIENĖ

(Mykolo Romerio universitetas)

Emocinė ekspresinė leksika Agnės Žagrakalytės romane „Eigulio duktė: byla F 117“

Summary

Emotive-Expressive Lexis in the Novel by Agnė Žagrakalytė “The Forester’s Daughter: Case F 117”

This is the second article analysing the language of the novel of Agnė Žagrakalytė “The Forester’s Daughter: Case F 117”. The article published in “Valoda–2016” discussed the aspect of the Northern Panevėžys citizens’ dialect used in the novel of the writer from Pasvalys – a representative of the Northern Panevėžys citizens’ dialect. However the language used in the novel is rich in other respects as well. The article conducts an analysis of the language in the novel of Agnė Žagrakalytė “The Forester’s Daughter: Case F 117” with the emphasis on different aspects of emotive-expressive lexis – the use of phraseologisms, onomatopoeic interjections, etc. The use of figurative lexis is compared with the material recorded in the “Lithuanian Language Corpus”.

A considerable amount of illustrative material indicates that a great deal of phraseologisms – several in one sentence at times – is employed by the author to strengthen the artistic impression. The majority of phraseologisms used in the novel could be regarded as rather free idiomatic compounds, motivated in terms of meaning; however, the novel also contains idioms, non-motivated compounds, closed phraseologisms where the meaning differs from that of the components, for example, *Tavo parengtas projektas dėl perekšlių ir viščiukų, žinai, irgi po šėveliais nuėjo*, etc. The novel also includes phraseological compounds not provided in the “Phraseology Dictionary” compiled by I. Ermalytė and other authors. Another source of emotive-expressive lexis in the novel is onomatopoeic interjections and emotional interjections. The novel mostly incorporates onomatopoeic interjections producing or imitating various sounds: *Ta pati tyla turėtų būti ir padiktavus užduotį, o čia tos šarkos – kiau kiau kiau*.

The article is concluded with an explorative investigation of the use of figurative lexis in the novel instead of the conclusions. 80 figurative words were chosen from the novel to determine their use in the “Lithuanian Language Corpus” prepared by Vytautas Magnus University. The research revealed that the majority of the analysed forms of the novel words are not recorded in the “Lithuanian Language Corpus”. This could be perceived as the author’s design to use words, which are more specific and close to the dialectal environment of the Northern Panevėžys citizens, and less known to the users of the standard Lithuanian language or other dialects.

Key words: *Lithuanian language, emotive-expressive lexis, phraseological units, figurative phrasal verbs, Corpus of the contemporary Lithuanian language, Agnė Žagrakalytė*

*

1. Įvadinės pastabos

Į jaunosios kartos romanistės Agnės Žagrakalytės romano „Eigulio duktė: byla F 117“ kalbos turtingumą ir sodrumą yra atkreipęs dėmesį ne vienas literatūros kritikas

ar tyrinėtojas, pažymėdamas išskirtinę šio kūrinio kalbinę raišką [plg. Černiauskaitė 2014; Mikalauskiene 2014; Visockaitė 2014]. Romano tarminę leksiką ir leksines svetimybės yra tyrinėjusios ir šio straipsnio autorės [Kačiuškienė, Kruopienė 2016], pastebėjusios, kad romano kalboje svarbų vaidmenį vaidina leksinės svetimybės (senieji barbarizmai) ir tarminė leksika (tarmybės), būdinga rytų aukštaičių šiaurės panevėžiškių tarmės plotui. Romane dažniausiai vartojamos morfoneminės ir leksinės tarmybės, turinčios tam tikrus žodžių kamienų ar šaknų pakitimus ar tam tikras specifines žodžių formas, pasidarytas pagal savitus žodžių darybos modelius. Pavyzdžiui, *pašioti* ‘pešioti’, *tetė* ‘tėtė’, *skaibyti* ‘skabyti’, *kaugelis* ‘kūgis, kūgelis’. Dažnai vartojami tipiški šio krašto žodžiai: *ėglis* ‘kadagys’, *gryčia* ‘namas’, *prisieiti* ‘tekti’, *balsiai* ‘garsiai’, *mazgilis* ‘mazgotė’, *pakasynos* ‘laidotuvės’, *apsėdai* ‘šermenys’, gausu deminutyvinių priesagų *-elis*, *-ė*, *-ėlis*, *-elytė*, *-(i)ukas* vedinių ir kt. Tekste galima rasti ir rytų aukštaičiams būdingų morfologinių tarmybių, pavyzdžiui, asmenų įvardijimą pagal situotinio profesiją ar jo vardą (*advokatiene* ‘advokato žmona’), savitus sudurtinius žodžius (*gelžkelis* ‘geležinkelis’), tarmiškus skaitvardžių ar įvardžių variantus (*dvijen* ‘dvi’, *abuodu* ‘abudu’), tarmei būdingą priešdėlio *par-* vartoseną ir kt. Tačiau romano kalba yra turtinga ir kitais aspektais.

Straipsnio tikslas – aptarti šio romano emocinę ekspresinę leksiką – gausiai vartojamus frazeologizmus, ištiktukus ir kt. – ir pažiūrėti, kaip atsitiktinai parinkta romano vaizdingoji leksika atsispindi VDU parengtame „Lietuvių kalbos tekстыne“ [<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>].

2. Emocinė ekspresinė leksika

Vienas žymiausių lietuvių stilistų Juozas Pikčilingis, apibrėždamas emocinę ekspresinę leksiką, kaip sudedamąsias dalis nurodo įvairias jos atšakas, kalboje atsirandančias dėl įvairiausių žodžio vartojimo būdų [Pikčilingis 1975: 20, 347]. Tai ir vaizdingieji veiksmažodžiai, ir garsiniai junginiai – ištiktukai, ir, atsižvelgiant į kalbančiojo ar pasakotojo emocinę būseną, įvairius atspalvius įgiję, rodos, paprasti žodžiai, dažnai vartojami perkeltinėmis prasmėmis. Tačiau kalboje yra ir pastovių žodžio junginių, kurie yra emocingi ir ekspresyvūs savaime, nepriklausomai nuo konteksto. Tai – frazeologizmai, kurie gali būti apibrėžiami kaip ekspresyvūs bei vaizdingi pastovios leksikos prasmiskai vientisi junginiai, kur atskirų žodžių reikšmės yra daugiau ar mažiau pasitraukusios į antrąjį planą [Pikčilingis 1975: 348].

2.1. Agnės Žagrakalytės romano „Eigulio duktė: byla F 117“ frazeologizmai

Agnės Žagrakalytės romane „Eigulio duktė: byla F 117“ meniniam įspūdžiui sustiprinti yra vartojama daug frazeologizmų – kartais net po kelis viename sakinyje, pavyzdžiui: *Merginos motina ėmėsi už galvos ir neturėjo kur akių dėti prieš svetimus žmones* (99)¹; *Ir taip, ką darydama ar nedarydama, vis aiškino vyrams, kad nėra ko švaistytis į visas puses, terioti Dievo dovaną, kuri kruvinu prakaitu uždirbama* (88); *Atsėdės Panevėžyje šešis mėnesius ir vėl sugrįš, bet penėti tą nenaudėlį kaip kokį peniukšlį ligi gyvos galvos – šito jo širdis nepakėlė* (78); O *padavus kapeiką kam nors nupirkti, tekinas į miestą bėgo, net kepurę pamiršęs* (60).

¹ Skliaustuose skaičiumi žymimas aptariamo romano puslapis.

Dauguma romane vartojamų frazeologizmų yra traktuotini kaip gana laisvi frazeologiniai junginiai, reikšmės požiūriu – motyvuotieji, kurių bendroji reikšmė dar tebėra daugiau ar mažiau susijusi su atskirų jų dėmenų reikšme [Jakaitienė 2010: 288]. Didžioji jų dalis yra tropiniai frazeologizmai – metaforų ir metonimijų junginiai, arba, kitaip tariant, perkeltinės reikšmės posakiai. Šių frazeologizmų pavyzdžių galima rasti Irenos Ermalytės su bendraautoriais parengtame „Frazeologijos žodyne“ (2001): *Vaikai užauginti, ant kojų pastatyti* [65; 334²]; *Žagrakalienę taip ir nusmelkia – bus kas liežuvį įkišęs* [251; 384]; *Gardumėlis – nors ausis draskykis* [93; 79]; *Aš sakau – tegul stovi, valgyti neprašo* [92; 783]. *Žmonės žinojo, kad šunadvokatis Milaševskis geriau surašo prašymus negu tikri advokatai: jis nepaisė jokių mandagumo taisyklių, rėžė į akis visą teisybę* [80; 571]; *Tik loti težinote, pamazgas ant svetimos galvos pilti* [77; 491]; *Per darbymečius ir taip trumpai akis sudedam* [63; 35]; *Tu neatsimeni, kiek močiai širdies ištraukei, kai pusės metelių kosuliu sirgai* [234; 685]; *Jis nė pirštu neprisilietė prie kaimyno rankos* [78; 530]; *Vos sudedu, būdavo, akis, – ir vėl šoku iš lovos, griebiu ant rankų, kad neuždustum* [234; 35]; *Ko iš tokios dėdinos norėti: vilko nešta ir pamesta* [69; 839].

Tačiau romane rasta ir tokių frazeologinių junginių, kurių „Frazeologijos žodynas“ nepateikia: *Iškinkyta davėsi ataturpsta atgal, kone sėdosi ant pasturgalio* [68]; *Ligi tol Mikalina iš namų nebuvo gavusi jokios žinios, ką pati parašydavo, kaip į liekną nuslydavo* [75]; *Tokia brolio pastaba kaip botagų per veidą* [237]; *Lenkiškai graibosi, rusiškai susikalba* [70]; *Juk Juozapatas pirmiausia paklaus: kiek tūkstantelių pasogos uodžiasi* [99]; *Ar ne šiedu vaikščiojo, kol iki motinos ausų privaikščiojo?* [80]; *Pradarykime duris, nepajusime, kaip sugaus galvą* [185]; *Dėl to, kad mano giminė advokatas, ant manęs turi gerą akį* [472]; *Ne mūsų vieny kiauulės pakiemiais kalėdoja* [83]; *Žolė greitesnes kojas nei pupos turi* [163]; *Plonas Žagrakalio švarkelis iš karto žliugtu virsta* [157]; *Geležiniai ratai, trėkšdami purvą, palieka kluone gilius pravėžas* [218].

Pasitaikė ir tokių frazeologinių junginių, kurie ne visai sutampa su „Frazeologijos žodyno“ pavyzdžiais – kartais šiek tiek skiriasi jų sudedamieji komponentai arba pateikiama kiek kitokia negu romane vartojama jų reikšmė: *Jauniems pakaušiai kiauuri* ([69]; FŽ487³: *minkštas pakaušis*); *Reikia nusivežti su kuo liežuvį pavilgyti* ([92]; FŽ391: *liežuvį patepti*); *Natą gali kiekvienas prisitaikyti, kokia ausiai geriau tinka* ([97]; FŽ451: *natą paimti*); *Baigęs botagą, Petras rengiasi numauti nuo vinies ir susivynioti, bet drėbteli skersom Antanas* ([143]; FŽ615: *skersomis pažiūrėti*); *Tuoj snukį išmalsiu!* ([77]; FŽ620: *snukį išskalbti*) ir pan.

Kiek mažiau rasta lyginamųjų frazeologizmų – sustabarėjusių, visuotinai vartojamų palyginimų: *Koks tu vargšas, Antanėli, visas kaip žiurkė permirkęs* [158; 875]; *Mažytė kaip kukurbezdalis* [160].

Užfiksuota ir idiomų – reikšmės požiūriu nemotyvuotų junginių, uždarų frazeologizmų, savo reikšme nutolusių nuo dėmenų reikšmės, į kai kurių jų sandarą įeina asmenvardžiai ar vietovardžiai [Jakaitienė 1980: 100; 2010: 287]: *Tavo parengtas projektas dėl perekšlių ir viščiukų, žinai, irgi po šėveliais nuėjo* [455]; *O moterys lenkiasi*

² Skliaustuose antrasis skaičius nurodo I. Ermalytės ir kt. „Frazeologijos žodyno“ puslapį, kuriame pateikiamas aptariamo frazeologizmo pavyzdys.

³ FŽ ir skaičius rodo I. Ermalytės ir kt. „Frazeologijos žodyno“ puslapį.

ir tiesiasi, banguoja gelsvam linų lauke be šnekų ir be dainos, tik pagautos kažkokio šišo [134]; Nebijok, grafas dėl kapeikos į Rygą nuvažiuos, savo nepaleis [60]. O jūs, mergaitės, tiššš, prikąskit liežuvius, kad man nė bū, nė me [93].

Kaip rodo aptarti pavyzdžiai ir kaip taikliai yra pastebėjusi E. Jakaitienė [2010: 305], frazeologiniai junginiai leidžia ypač grožėtis ir stebėtis neišmatuojamomis kalbos išgalėmis tiksliai ir spalvingai išreikšti bendraujančių žmonių mintis ir jausmus. Anot J. Pikčilingio, tai – stiliaus aukso valiuta, psichologiškai veiksminga stiliaus priemonė, išreiškianti glūdinčią gyvenimo patirtį ir liaudies išmonę [Pikčilingis 1975: 356].

2.2. Ištiktukai ir jaustukai⁴

Kitas emocinės ekspresinės leksikos šaltinis – įvairūs garsiniai junginiai – ištiktukai ir jaustukai. Kalbos veikaluose ištiktukai ir jaustukai apibrėžiami kaip savarankiškos nekaitomos kalbos dalys, kurias sudaro žodžiai, reiškiantys įvairių veiksmų bei reiškinių sukeltus garsus, vaizdus, pojūčius arba jausmus [DLKG 1996: 469]. Jie dažniausiai vartojami šnekamojoje kalboje ar grožinės literatūros kūriniuose ir turi didelės įtakos emociniam frazės ar kūrinio raiškumui. Įvairios garsų kombinacijos kelia vienokias ar kitokias emocijas, sukuria tam tikrą nuotaiką. Tai patvirtina ir analizuojamo romano medžiaga. Romane daugiausia rasta įvairius garsus sukeliama ar imituojama ištiktukų: *Ta pati tyla turėtų būti ir padiktavus užduotį, o čia tos šarkos – kiau kiau kiau* [275]; *Taukš, taukš... dūžta Jono kiaušinis* [187]; *Kita koja ant lentos – triokšt* [136]; *Cit, paklausykite* [146]; *Džiungk, džiungk – pagauna sparneliai pirmuosius šiaudus* [161], tačiau pasitaikė ir vaizdus ar pojūčius imituojančių: *Antanui to tereikia – strykt ant karties* [136]; *Užsideda ją ant galvos ir – aida namo* [62]; *Iš mano pusės bus kvit* [61]; *Tik purpt, ir nuskrido iš panosės kaip kurapka* [57]; *Ir – šliužt – diržas nučiuožia nuo ritės smagračio* [161]; *Čebatėlių galai smaili – kyšt kyšt iš po sijono* [52]; *Geršovičiūtei išėjus, Aukštikalnienei dingt galvon, ko ji to pieno neėmė* [84]; „Trrrtr“, – *suvirpo Juozapėlio širdelė* [163]. Kaip ir bendrinėje lietuvių kalboje, pojūčius reiškiančių ištiktukų romane vartojama gerokai mažiau.

2.3. Kiti ypatingi žodžiai

Juozas Pikčilingis, kalbėdamas apie grožinės literatūros stilistinius ypatumus, ne kartą yra pabrėžęs, kad literatūros kūrėjui reikia rinktis ypatingą žodį, ne bendrą, nes, kas ypatinga, psichologiškai veikia stipriau, negu tai, kas bendra, visuotina [Pikčilingis 1975: 170]. Tai gerai yra suvokusi ir analizuojamo romano autorė Agnė Žagrakalytė, savo kūrinyje itin dažnai vartojanti specifinius, ypatingus žodžius. Štai keletas pavyzdžių: *Taip sukritęs* ‘sulysęs, suliesėjęs’, *kad, rodos, kas nors būtų jo raumenis iškratęs* [504]; *Jūs čia apsimynę* ‘apsileidę, netvarkingi’, *negalit nė pečiaus nusibaltinti* [144]; *Užsnigo išdramblotus* ‘išvažinėtus, duobėtus’ *vieškelius, pašalo, – ir arkliui per tokį gruodą sunku kapnoti* ‘risčia bėgti’ [259]; *Sakau dukrelei, eik, pažiūrėk, gal pas tą aludarę bus nusirioglinęs* ‘nuejęs’, *– mat ir atrado* [297]; *Antanas atneša pilną dubenį jau gerai sutenėjusio* ‘sustingusio’, *tiršto kisieliaus* [168]; *Pakėlusi paneša vaiką porą žingsnių į šalį nuo užsimiršusios, medų sriaubiančios* ‘imančios, renkančios’ *bitės* [119]; *Amžinai prisizarde* ‘purvinos, neplautos’ *tos skylės, krapštyk, krapštyk, jei nori švariai*

⁴ Daugelis kitakalbių gramatikų pagal tradiciją ištiktukus ir jaustukus pateikia kaip vieną kalbos dalį [Zabarskaitė 2009: 92].

išvalyti [33]; Jonas *užsirepečkina* ‘užsilipa, užlipa’ per *vežėcias* [75]; –*Nereikia, aš pareisiu, aš galiu savo kojom vaikščioti, – spiriasi balbatuodamas* ‘neaiškiai kalbėdamas’ nepažįstamasis [296]; *Nulervina* ‘nueina’ į sodą, prie statinių tvoros, ir permeta obuolius [216]; Kito tokio *gribštuko* ‘vagies’ *mūsų gatvėj nerasi, taip ir narinėja* ‘lando, landžioja’) *pakampiais, kad ką nutvertų* ‘pavogtų’ [77].

Čia aptartos tik kelios rašytojos Agnės Žagrakalytės romano „Eigulio duktė: byla F 117“ kalbinės ypatybės, lemiančios šio kūrinio kalbos meniškumą, emocionalumą, vaizdingumą. Tačiau, anot stilisto Kazimiero Župerkos, apibūdinti meninio stiliaus kalbos išraiškos priemonės yra labai sunku, kadangi jis eksploatuoja visus kalbos išteklius: ir stilistiškai neutralius, ir stilistiškai žymėtus. Grožinėje literatūroje estetinę funkciją atlieka įvairių stilių elementai, įvairūs kalbos ištekliai, tačiau joje viena svarbiausių stilistinių ypatybių, lemiančių kūrinio vaizdingumą, yra kūrėjo individualumas, rašytojo vaizduotė ir sugebėjimas savo išgyvenimus pavaizduoti [Župerka, 1983: 113, 115].

3. Vietoj išvadų

Vietoj išvadų norime pateikti nedidelį atliktą tyrimą, aiškiai parodantį Agnės Žagrakalytės romano „Eigulio duktė: byla F 117“ kalbos savitumą ir išskirtinumą. Į „Lietuvių kalbos tekstyno“⁵, kuriame analizuojama maksimali 100 šaltinių medžiaga, arba 15765554 grožinės literatūros žodžiai, paieškos lauką buvo įvesta 80 atsitiktinai iš romano parinktų, emociškai ar tarmiškai konotuočių, žodžių. Pagal analogiškų žodžių formų vartojimo dažnumą tekстыne 32 tirti veiksmažodžiai išsidėsto taip: *išpliuirti*⁶ 0, *miklenti* 0, *mazgoti* 0, *pristoti* 0, *penėti* 0, *tupinėti* 0, *mėčiotis* 0, *prigrumentis* 0, *įsikerplinti* 0, *džiubtelėti* 0, *sutenėti* 0, *išžliaubti* 0, *keravoti* 0, *knirbėti* 0, *braukti* ‘tėkšti, duoti’ 0, *sukristi* 0, *sriaubti* 1, *blakutinėti* 1, *gūrinti* 1, *kapnoti* 1, *susisarmatyti* 2, *balbatuoti* 2, *atkurnėti* 3, *mainikauti* 3, *knebinėtis* 4, *liuobti* 4, *dvilktelėti* 5, *kapanotis* 9, *blokšti* 11, *prisieiti* 11, *kimšti* 60, *kapoti* ‘gadinti ėdant’ 81.

Būdvardžių ar būdvardiškai vartojamų žodžių, kurių buvo 12, gauta tokia vartosenos seka: *styvas* 0, *išdramblotas* 0, *žliuginas* 0, *slėnus* 0, *nusirioglinęs* 0, *sukritęs* 0, *nuskliaubtas* 0, *apstriužęs* 0, *mulotas* 0, *sukiužęs* 3, *nuošalus* 10, *drungnas* 53.

36 pateikti daiktavardžiai pagal vartoseną tekстыne išsirikiaavo taip: *pusdieniai* 0, *dumbrava* 0, *kertelė* 0, *grytelė* 0, *maklynė* 0, *maurynė* 0, *išdėlis* 0, *valgoma* ‘burna’ 0, *strėkis* 0, *šamarliakas* 0, *makalynė* 0, *guba* 0, *gryčia* 0, *priesienėlis* 0, *ciukė* 0, *šikindriskis* 0, *keselis* 0, *varvalis* 1, *duba* 1, *košeliena* 1, *grytelytė* 2, *dzinguliukai* 2, *grebėstas* 4, *kūtė* 4, *kaltūnas* 5, *lieknas* ‘miškas’ 5, *augumas* 7, *pakasynos* 11, *prūdas* 12, *gremėzdas* 14, *stirta* 16, *sienojas* 18, *gembė* 22, *pamazgos* 34, *gysla* 43, *priemenė* 114.

Kaip matyti iš žvalgomojo tyrimo, didžioji dalis analizuotų romano žodžių „Lietuvių kalbos tekstyno“ nėra užfiksuota – kompiuteris nerado nė vieno su tiriamąja žodžio forma į tekstyną įtraukto pavyzdžio. Tačiau griežtai teigti, kad iš tikrųjų taip yra ir šių žodžių tekстыne nėra, negalima, kadangi kompiuteris pateikė tik vienos – užklaustosios – žodžio formos vartoseną. Gali būti, kad tekстыne yra pavartotų kitų

⁵ Išsamią informaciją apie „Lietuvių kalbos tekstyną“, sukurtą Vytauto Didžiojo universitete, galima rasti [<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>].

⁶ Skaičius šalia rodo, kiek kartų ši forma buvo pavartota tekстыne.

šių žodžių formų. Pavyzdžiui, vietoj bendraties – kitos veiksmazodžių laiko ar asmens formos, vietoj vardininko ar vyriškosios giminės – kiti linksniai, skaičiai ar moteriškoji giminė. Tikslų atsakymą galėtume gauti tik atlikę visapusišką visų įmanomų žodžių formų vartosenos tyrimą. Tačiau ir plika akimi matyti, kad pagal vartosenos dažnumą tekстыne vieni žodžiai yra retesni, specifiskesni, artimesni tarminei aplinkai, o kiti – žinomesni, vartojami didesnėje teritorijoje. Tai patvirtina ir tekстыne, šalia pavyzdžių, pateiktos pavartojusių žodį autorių pavardės. Pavyzdžiui, žodžiai *grytelytė*, *blakutinėti* yra paimti iš rašytojo Henriko Algio Čigriejaus, kilusio iš Pasvalio rajono, Saločių, kūrybos, *košeliena*, *duba* – iš radviliškietčio baisogališkio Jurgio Jankaus, *grebėstas* – Jonės Balčiūnaitės iš Pakruojo rajono, Rozalimo, ir kt. Visų šių lietuvių rašytojų gimtoji tarmė – šiauriniai panevėžiškiai.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Žagrakalytė, A. *Eigulio duktė: byla F 117*. Vilnius: Tyto alba, 2013.
- Černiauskaitė, L. S. Žagrakalių muziejus (A. Žagrakalytės „Eigulio duktė: byla F 117“). *Metai*, nr. 07. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2014.
- Ermalytė, I. et al. *Frazeologijos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- Jakaitienė, E. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Mokslas, 1980.
- Jakaitienė, E. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- Kačiūškienė, G., Kruopienė, I. Tarminė leksika ir leksinės svetimybės Agnės Žagrakalytės romane „Eigulio duktė: byla F 117“. *Valoda – 2016. Valoda dažadu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums XXVI. Daugavpils: Saule, 2016, 25–31 p.
- Lietuvių kalbos tekstynas*. Kaunas: VDU. Internetinė versija. Available: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>. Žiūrėta 2017 01 11.
- Mikalauskienė, N. *Gyvenimas, tampantis kūryba. Metų knygos rinkimai 2014*. Available: <http://metuknygosrinkimai.skaitymometai.lt/>. Žiūrėta 2017 01 20.
- Pikčilingis, J. *Lietuvių kalbos stilistika*, t. 2. Vilnius: Mokslas, 1975.
- Visockaitė, E. Žolė iš lieknų. *Literatūra ir menas*, nr. 3464, 2014-03-07.
- Zabarskaitė, J. Jastukai kalboje ir šnekoje. *Kalbos kultūra*, t. 82, 2009, 92–110 p.
- Župerka, K. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mokslas, 1983.

Inta LĪSMANE

(Latvijas Universitāte)

Medicīnas terminoloģiskā leksika: vārdkoptermini, semantiskais aspekts un tulkošana

Summary

Latvian Medical Terminology: Multi-Word Terms, Semantics, and Specialized Translation

Medical terminology is the terminology and vocabulary used in the medical science. Not only the formation of the term using various resources and methods, models, formants, but also the understanding of the functional meaning becomes essential, because the principle of purposeful communication is important for the terminology itself and in the field of its use.

To make the decision it is crucial for the clinician and student-resident to define the clinical problem accurately, and he/she must be aware that the clinical problem could be comprehensive, complex, as it includes not only the general knowledge, but also specific issues about the clinical decision making and actions.

Terms have a more complex semantic structure than resources of the general language, as they are built using specific methods and models (appellativization, separation, formation of metaphors and abbreviations). Identification of all necessary terms and multi-word terms in medical databases is not always successful.

Key words: *multi-word term, semantics, medical terminology, translation, medical databases*

*

Attīstoties medicīnas terminoloģijai, visbiežāk izmantotā pieeja ir meklēt pietiekami precīzu analoģu citvalodu tekstā sastopamajiem terminiem. Jāatzīst, ka šis modelis ir produktīvs, bet tam piemīt savi trūkumi: paralēlformu rašanās, grūtības apkopot visus terminus vienotā datubāzē, kā arī jaunradīto terminu burtiska atveidošana un pārņemšana. Medicīnas nozarē tik spēcīgās latīņu valodas tradīcijas kļuvušas vājākas, radušās jaunas terminu veidošanas tradīcijas, dažkārt aizmirstot, ka terminus netulko, bet atrod tiem ekvivalentus, kas apzīmē attiecīgo jēdzienu, izmantojot visu daudzveidīgo līdzekļu un paņēmieni, modeļu, formantu klāstu.

Medicīnas terminoloģija ir medicīnas zinātnē lietotā terminoloģija un profesionālā leksika. Ne tikai termina veidošana, bet arī tā funkcionālās nozīmes izpratne kļūst īpaši svarīga, jo komunikatīvā mērķtiecīguma principam ir liela nozīme tieši terminoloģijas lietošanas sfērā. Kā uzsver vairāki autori (V. Skujiņa, J. Baldunčiks, M. Baltiņš), veicot izpēti, kā jēdzienu izsaka vācu, franču vai krievu valodā, var konstatēt, ka jau tiek lietots kāds no šīm valodām aizgūts apzīmējums, tāpēc jaunu terminu veidot nav lietderīgi. Laiku pa laikam noderīga ir sistemātiska katras nozares pamatterminu pārskatīšana, kas daudzus gadījumos ļauj precizēt kādu terminu vai tā gramatisko formu, no vairākiem variantiem izvēloties visveiksmīgāko, kā arī apzināt tos jēdzienus, kuru apzīmēšanai terminu pagaidām trūkst. Turklāt šādā veidā iespējams izprast terminu veidošanās likumsakarības un principus.

Medicīnas informācijas meklēšana elektroniskajos resursos ir kļuvusi par realitāti. Tīmekļvietnē *Medscape* tiek publicēti visbiežāk meklētākie termini konkrētā laika posmā, piemēram, simptomi, kas var liecināt par ļaundabīgu ginekoloģisku audzēju; atmiņa un

mācīšanās; hroniskas iegurņa sāpes; zarnu trakta jutība un kūtra darbība; insulta profilakse; pigmentācija; dažkārt tiek pievienots komentārs, ka nav iespējams konstatēt likumsakarības, kādi konkrēti notikumi izraisījuši interesi (<http://www.doctus.lv/meklet/Medscape>).

Veikto pētījumu par medicīnas studentu un nozares speciālistu informācijpratību medicīnas resursu izmantošanā autori (E. Romāne, I. Zeltiņa) norāda, ka ārstam-klinīcistam, studentam-rezidentam primārais ir precīzi formulēt klinisko problēmu, tad, pieņemot kliniskus lēmumus, balstīties uz zinātnes sasniegumiem un pierādījumiem. Ņemot vērā to, ka kliniskais jautājums var būt plašs komplekss, jo ietver gan zināšanas vispār, gan specifiku klīnisko lēmumu pieņemšanā konkrētā situācijā, labs speciālists izmanto individuālo klīnisko pieredzi un visobjektīvākos pieejamos zinātnes pierādījumus. Informācijpratība nodrošina nepieciešamo medicīnas terminu identificēšanu medicīnas datubāzēs. Elektroniskajās bibliogrāfiskajās datubāzēs ar atslēgvārdu palīdzību (diagnoze, terapija, prognoze, etioloģija, profilakse, klīniskie simptomi u. c.) var izvēlēties atbilstošu datubāzi, piemēram, *PubMed*, *The Cochrane Library*, *Doctus* u. c. Efektīva meklēšanas metode paredz kombinēt atsevišķus vārdus (sirds), terminus (infarkts) un vārdkopterminus (veselības aprūpē izmantojamie resursi). Terminiem, protams, ir sarežģītāka semantiskā struktūra nekā vispārlietojamiem valodas līdzekļiem, jo to veidošanā tikuši izmantoti īpaši paņēmieni un modeļi (apelatīvācija, separācija, metaforizētu terminu, abreviatūru darināšana), tādējādi visu nepieciešamo vārdkopterminu identificēšana medicīnas datubāzēs ne vienmēr vainagojas panākumiem.

Termins valodniecībā tiek definēts kā īpaša, noteiktā funkcijā lietots vārds, vārdu savienojums vai teikums. Precīza šī jēdziena definīcija ir „Latviešu terminoloģijas izstrādes principu” autore monogrāfijā [Skujiņa 1993: 9], kur tiek uzsvērts, ka ne vienmēr pietiek ar atsevišķu vārdu, reizēm nepieciešams vārdu savienojums: „Termins ir terminācijas vienība – vārds vai terminoloģiska vārdkopa, kas attiecīgās nozares terminu sistēmā izteic noteiktu zinātnes jēdzienu. Tas ir jēdziens ar stingrām šī jēdziena robežām, kā arī ar noteiktu vietu kopīgā jēdzienu sistēmā” [turpat].

Termina lietošanas sfēra un funkcionālā nozīme ir divas savstarpēji saistītas parādības. Plašākā nozīmē to lieto visdažādākajās zinātnes nozaru un praktiskās dzīves sfērās, bet šaurākā nozīmē tā ir zinātnes valoda. Termina funkcionālā nozīme parasti izpaužas divējādi: termins gan nosauc, gan definē noteiktu jēdzienu. Abas šīs terminam raksturīgās funkcijas ir vienādi nozīmīgas. Vārds „terminoloģija” ir radies no latīņu un grieķu valodas: „terminus” (lat.) nozīmē ‘robeža’, bet „logos” (gr.) – ‘mācība’. Terminu rašanos nosaka objektīvi, ārpus valodas esoši (ekstralingvālie jeb ārpusvalodiskie) faktori [Skujiņa 1993: 185], tādējādi vairums terminoloģijas speciālistu uzskata, ka termins veidojas, kad rodas attiecīgs priekšmets vai parādība un ir nepieciešams to nosaukt.

Viskonsekventāk tradicionālo terminoloģiju lieto anatomijā, terminus parasti raksta ar mazo burtu, atvasinājumi no īpašvārdiem netiek pieļauti. 2005. gadā izdotajā K. Rudziša „Latīņu-latviešu medicīnas terminu vārdnīca”, kā arī 2011. gadā A. Zilvestres sastādītā „Latīņu-latviešu vārdnīca medicīnas studijām” sniedz priekšstatu par dažādiem medicīnā lietotiem nosaukumiem (dažkārt tēlainiem, bieži īpašības vārdus var lietot kā lietvārdus), to formām (gan klasiskām, gan jaunām): *angina* – mandeļu iekaisums, angīna; *angina pectoris* – stenokardija; *abductio* – atvilkšana; *abductor* – atvilcējs (muskulis); *rotator* – griezējs (muskulis); *flexor* – saliecējs (muskulis); *tensor* – stiepējs (muskulis); *anamnesis* – anamnēze, atcerēšanās slimības vēsture; *ablatio* – ablācija,

atdališana; *adequatus* – adekvāts, piemērots, atbilstošs; *adhaesio* – salipšana, pielipšana, pieķeršanās; *adhaesivus* – lipīgs; *adipositas* – aptaukošanās; *dura mater* – galvas smadzeņu cietais apvalks; *piamater* – galvas smadzeņu mīktais apvalks; *duodenum* – divpadsmitpirkstu zarna; *caecum* – aklā zarna; *rectum* – taisnā zarna; *articulatio* – locītava; *tendo* – cīpsla; *auscultare* – izklausīt; *auscultatio* – izklausīšana u. c. Latīņu divskaņus *ae, oe* mēdz aizstāt ar *e*: *aetiologia* – etioloģija, izcelsme. Salikti apzīmējumi un frāzes tiek veidoti pēc latīņu gramatikas paradigām. Klīniskās medicīnas termini ārstu praksē, slimības vēsturēs un diagnozēs, slimību nosaukumos izskaņas *-algia, -odynia, -pathia* norāda uz sāpēm (*miophty* – miopātija, *neuralgia* – neiralģija), bet izskaņa *-itis* – uz orgānu iekaisumiem (*gastritis* – gastrīts, *hepatitis* – hepatīts, aknu iekaisums, *nephritis* – nefrīts, nieru iekaisums).

Praksē plaši sastopama parādība, kas norāda uz to, ka vairākās jomās (arī medicīnā) daļai sarežģīto nosaukumu paralēli pastāv sadzīves, sarunvalodas vārdi, piemēram, oftalmologu ikdienā pieņemts dēvēt par acu ārstu, otolaringologu – par ausu, kakla un deguna slimību ārstu. Daudzos gadījumos latviskošana var būt problemātiska, dažos – nepieciešama. Paralēlismi bieži rodas nepamatotu aizguvumu lietošanas dēļ, latviešu cilmes vārda vai svešvārda izvēli un izplatību nosaka internetā, presē, televīzijā, radio raidījumos lietotā valoda. Vairāki autori (V. Skujiņa, J. Baldunčiks, M. Baltiņš) atzīst, ka ir gadījumi, kad valodā sekmīgi funkcionē gan pašcilmes, gan internacionāls termins, tomēr latviskošana ne vienmēr būtu nepieciešama. Aizguvumu ārstu profesiju vai specialitāšu apzīmējumos ir daudz, tos veido internacionālie termini, tie var mainīties, jo veidojas jauni, vecie, zūdot aktualitātei, tiek aizmirsti, ne visiem nosaukumiem iespējams, ne arī nepieciešams atrast atbilstošu pašcilmes vārdu (algologs, andrologs, endokrinologs, flebologs, ftziopneimonologs, ftziatrs, internists, kombustiologs, reimatologs, nefrologs, oftalmologs, otolaringologs, podologs, proktologs, radiologs, somnologs, stomatologs, trihologs, transfuziologs, vertebrologs u. c.), lai gan daudzi no minētajiem nosaukumiem varētu izraisīt pacienta neizpratni.

Lai noteiktu katra terminējamā jēdziena vietu attiecīgajā jēdzienu sistēmā, nepieciešams orientēties valodas struktūras līmeņos un izprast specifiku. Semantikas lingvistiskā un terminoloģiskā izpratne nav identas, kaut arī abas balstās uz vārdā ietverto jēdzienu. Termina semantika tieši saistīta ar to, cik nepārprotami un kvalitatīvi termins veic savu funkciju. Terminoloģijas izstrādes un lietošanas sfērā var pastāvēt atšķirīgi viedokļi, bet V. Skujiņa norāda, ka „semantika nosaka termina formas izvēli – vārd darināšanas modeli, sintaktiskās konstrukcijas tipu (vārdkopterminos), arī vārda gramatiskās formas un reizēm pat fonētiskā sastāva izvēli” [Skujiņa 1993: 44].

Daudzu nozaru speciālistu publikācijās, kurās atspoguļoti pētījumi par terminu atbilstību izvīrztajām prasībām, dažkārt tiek norādīts, ka ne visi termini ir semantiski precīzi, stilistiski neitrāli, viennozīmīgi, bieži tie ir gari, sarežģīti, lai gan terminu izstrādē parasti tiek izvīrztas prasības tieši pēc terminu 1) semantiskas precizitātes: cilmvieta, infekcijas avots, slimības perēklis u. c.; 2) viennozīmīguma nozares ietvaros: acs, audi, tikls, asinsvadu tiklojums, mezgls, limfmezgli, vilnis, atvilnis u. c.; 3) īsuma, labskanības, izrunas ērtuma; 4) stilistiska un emocionāla neitrāluma [Skujiņa 1993: 45, 46, 47, 48]. Profesionālais slengs un terminoloģija pastāv līdzās, bet svarīgi terminu lietojumā vairīties no barbarismiem (neliterāriem kalkiem): šprīce (šļirce), šprīcēt, pumpēt (sūknēt), māsiņa (med. māsa) u. c.

Valodniecībā ir pieņemts terminoloģiju uzskatīt par leksikoloģijas apakšnozari, jo termini ir viens kopīgās valodas leksikas sistēmas slānis. Vārddarināšana ir atkarīga no terminoloģijas specifikas, valodas praksē šajā ziņā svarīga terminu darināšana ar internacionāliem vārddarināšanas elementiem: šie elementi var būt prefiksāli vai salikteņu komponenti (piemēram, *autolīze, autopsija; bioķīmija, biopsija, citoplazma, citoloģija, hipertensija, hipertrofija, hipotensija, hipohondrija, hipotermija, mikrobioloģija, mikroorganisms, miokards, neoplazma, pseidoparalīze, pseidomembranozais kolīts, traheostomija*), postfiksālie elementi (piemēram, *neiralģija, mialģija, leukocīts, leukocitoze, neiroze, neirastenija, malārija, anēmija, anestēzija*). Ir grūti novilkt robežu starp prefiksāliem atvasinājumiem un salikteņiem – jo elements ir patstāvīgāks, jo darinājums tuvāks saliktenim. Bieži internacionālie elementi tiek pievienoti latviskiem (bakteriāls iekaisums, bakteriālā iedega, baktericīdās lampas, infrasarkanais starojums) vai internacionāliem celmiem (antivīruss, antibiotikas, antidepresanti, ultrasonoskopija, ultrasonogrāfija). Vārdi (termini), kas darināti, izmantojot tikai internacionālus elementus, var atbilst tādiem pašiem citās valodās darinātiem vārdiem.

Latviešu valoda ir bagāta ar salikteņiem, daudz to ir arī medicīnas terminoloģijā, tas varētu būt izskaidrojams ar to īso, koncentrēto izteiksmi: apkšdelms, augšdelms, augšstilbs, apakšstilbs, virsnieru dziedzeris, aizkuņģa dziedzeris, vairogdziedzēris. Vārdkoptermini sastāv no vairākiem vārdiem. Pēdējā laikā ir tendence vārdkopterminus aizvietot ar salikteņterminiem vai aizguvumiem, bet arī aizguvumi, ienākuši kādā valodā, adaptējas un kļūst pilntiesīgi valodas sistēmas locekļi. Valodā ar tiem rīkojas kā ar jebkuru leksiskās sistēmas vienību; no tiem veido jaunus atvasinājumus, salikteņus, iesaista jaunus vārdkopterminos.

LITERATŪRA

- Baldunčiks, J. Ar leksikas aizgūšanu saistītie jēdzieni un terminoloģija mūsdienu latviešu valodniecībā. *Linguistica Lettica*, 14. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2005, 174.–188. lpp.
- Baltiņš, M. Terminrades process un principi. *Latviešu valoda*. A. Veisberga red. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 415.–433. lpp.
- Baltiņš, M. *Par farmācijas nozares terminoloģijas īpatnībām*. Pieejams: http://www.zva.gov.lv/doc_upl/maris-baltins-par-farmac-noz-termin-ipatn.pdf
- Lismane, I. *Ārstniecības specialitātes ārzemju studentu profesionālās latviešu valodas kompetences veidošanās*. Rīga: LU, 2010. 91 lpp.
- Medicīnas informācijas meklēšana elektroniskajos resursos: mācību materiāls*. Latvijas medicīnas bibliotēka. Rīga: Nacionālais apgāds, 2009.
- Romāne, E. Uz pierādījumiem balstīta medicīna un ārstniecības augu vieta tajā. *Materia Medica*, 2007, 7/8, 8.–22. lpp.
- Skujiņa, V. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. Rīga: LVI, 1993, 2002. 242 lpp.
- Zilvestre, A. *Latīņu-latviešu vārdnīca medicīnas studijām*. Pieejams: <https://www.scribd.com/doc/136949450/Lat%C4%AB%C5%86u-latvie%C5%A1u-v%C4%81rdn%C4%ABca#>
- Znotiņa, I. *Uz pierādījumiem balstīta medicīnas resursi – labāko pierādījumu meklēšana un izmantošana*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 2014. 49 lpp.
- PubMedHelp*. Pieejams: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed>
- Meklētākie medicīnas termini*. Pieejams: <http://www.doctus.lv/meklet/Medscape>

Алина ЛОГИНОВА

(Даугавпилсский университет)

Лексико-фразеологические средства выражения семантики «цельности» и «не-цельности» в русском языке

Summary

Lexico-Phraseological Means of Expressing the Semantics of “Entirety” and “Non-Entirety” in the Russian language

The present article considers the lexico-phraseological means of expressing the semantics of “entirety” and “non-entirety” in the Russian language. Lexemes “entirety” and “non-entirety” go back to the meaning of the common lexeme “entire” and establish an antonymic relationship. At the same time, it is impossible to identify the semantic volume of “non-entirety” without proceeding from the meaning of the lexeme “entirety”. “Entirety” is understood as a certain harmonic, creative beginning, fundamental law of harmony, peace, as well as a person – as a unity of the physical, mental, and spiritual. “Non-entirety”, on the contrary, is understood as damage, loss of the original form of objects, but in relation to person – the violation of the harmonious unity of physical, mental, and spiritual, which is related to various kinds of diseases and, ultimately, is conditioned by her physical death.

Specifying the lexico-phraseological means of expressing the semantics of “entirety” and “non-entirety” has demonstrated the high demand for both units in the system of language. The analysis of the selected vocabulary allows one to establish the potential of lexemes “entirety” and “non-entirety” as a global property of the picture of the world in general, and in a more local sense – in the world picture of F. Dostoevsky’s novel “Crime and punishment”.

Key words: *semantics, “entirety”, “non-entirety”, vocabulary, phraseology*

*

Интерес к изучению картины мира художественного текста неизбежно предполагает обращение и к отдельным единицам текста, в частности, к особым, специфическим, помогающим раскрывать глубинные смыслы всего художественного произведения в целом. По замечанию В. Виноградова, наличие таких единиц в тексте обусловлено умением автора «*найти необходимый и характерный для соответствующего художественного замысла способ образного обобщения предмета, явления, действия и т. п.*» [Виноградов 1969: 232]. Значимым является то, в каком месте находится та или иная единица текста, какие смыслы она выражает (явные или скрытые), каково ее окружение, насколько очевидным является взаимодействие единиц друг с другом, наконец, какие «*черты своего создателя*» несет в себе художественный текст [Постовалова 1988: 48].

В романе Ф. Достоевского «Преступление и наказание» интерес представляет использование ряда языковых средств, выражающих семантику «цельности» и «не-цельности». В данном случае «цельность» и «не-цельность» могут рассматриваться как специфическая черта картины мира художественного произведения, которая одновременно является главной его особенностью. Обращаясь к наблюдениям над проявлением «цельности» и «не-цельности» в романе, остановимся на языковых средствах выражения этой семантики в русском языке.

Лексемы «цельность» и «не-цельность» являются семантически связанными и восходят к значениям лексемы «цельный», актуальными из которых для нашего исследования являются следующие: «1. Состоящий, сделанный из одного вещества, из одного куска, не составной. *Цельная полоса жести*. 2. Обладающий внутренним единством. *Общее впечатление было цельное и обаятельное, несмотря на то, что я сочувствовал далеко не всему, что было написано*. // Отличающийся единством черт характера, лишенный раздвоенности. *Цельный характер*. // Законченный, завершённый. 4. Прост. То же, что целый (в 1 и 4 знач.). *На нем всегда был цельный, опрятный картуз, лицо тщательно вымыто* [МАС 4: 639]. В свою очередь, лексема «цельный» этимологически связана с лексемой «целый» (ср.: «цел, целај, целој, укр. цілий, род. п. “исцеление”, ст.-слав. Целъ» [Фасмер: в сети]). Таким образом, лексема «цельность» связана с указанием на нечто «целое», «неиспорченное» и «неповрежденное». Это может быть либо предмет – «целый», «неразделенный», прочный, либо человек – как носитель гармоничного, созидательного, «цельного» начала. При этом, если для предметного, «вещественного» мира утрата «цельности» чаще всего связана с испорченностью, в известной степени «невосстановимостью», «невозобновляемостью» (предмет можно разбить, разломать, порвать, и тем самым испортить его), то в отношении человека «целое» может быть «восстановлено». На это указывает одна из сем лексемы «целый», указывающая на «исцеление» (в знач. от «исцелить» – «избавить от болезни, недуга; вылечить, излечить» [МАС 1: 694]).

Понимание «цельности» как выражение идеального в предмете и человеке было близко П. Флоренскому: «целое – целый – значит не поврежденный, неиспорченный, полный, со всеми частями. Слово “целый” сокоренно слову “целить”, “исцелять”. Целостный значит делать вновь целым из нецелого, из заболевшего, поврежденного. Следовательно в понятии “целый” содержатся нормы бытия. В греческом языке понятием “целое” означает прекрасное, красота <...>. В готском это слово означает здоровый и целый. В немецком – целый и святой. Понятие целость в русском языке содержит цельность» [Флоренский 2000: 456]. Можно заметить, что толкование «цельности», представленное П. Флоренским, учитывает не только представление предмета, вещи, явления как «целого», «полного», «нерушимого», но и человека – как гармоничного, связующего начала, способного к «исцелению». При этом, рассматривая понятие «цельности» человека в глобальном отношении, П. Флоренский указывает на единение «физического», «душевного» и «духовного» в человеке, в известном смысле, обращенного к Богу, пытающегося постичь высшие законы бытия. Гармоническое единение физического, душевного и духовного в человеке и есть «цельность» – как выражение идеального, божественного, «надмирного», которое превосходит материальное, но и не противоречит ему. «Цельность» – это модель идеального в мире, а человек в обычной жизни «неидеален», наделен массой недостатков, которые нужно преодолевать. Поэтому само осознание цельности, «движение» человека к «цельности», как отмечает В. Катасонов, «заключается в том, чтобы он стремился собрать в одну неделимую цельность все свои отдельные силы, которые в обыкновенном положении человека находятся в состоянии разрозненности и противоречия» [Катасонов 2011: 95].

При сопоставлении лексем «цельность» и «не-цельность» становится очевидным, что именно лексема «цельность» является первичной в системе языка. Она входит в широкий словообразовательный ряд, образованный лексемой «целый» (ср.: «це - л(ый) ! цел - еньк - ий; цел - ёхоньк - ий; цел - ёшеньк - ий; цел - ость; целост - н(ый); целостн - ость; цель - н(ый); цельн - ость; цел - ин(а); целин - ник; целин - н - ый» [Тихонов 2014: 546]). Наличие имен существительных, связанных с характеристикой мира и человека, а также прилагательных (включая диминутивные единицы), обладающих положительными коннотациями, безусловно, свидетельствует о значимости понятия «целого» вообще. Исследуемая нами «цельность» предстает как некий «сверхсмысл», заданный миру и человеку в этом мире. При этом лексемы с семантикой «не-цельность» характеризуются разными оттенками, чаще всего коннотативно-сниженными.

Будучи семантически связанными с лексемой «цельность», значения лексем «не-цельность» основаны на выявлении антонимических связей между этими единицами. Это вызвано тем, что в системе толковых словарей лексема «не-цельность» не зафиксирована. Потенциальные значения «не-цельности» могут указывать на то, что изначально «неделимые» предметы способны подвергаться «дроблению», принимать формы «не-цельных», могут быть осмыслены с позиции внешнего воздействия на них. При этом сам человек способен заключать в себе различные стороны «не-цельного» как во внешнем виде (собственно внешность, а также предметы одежды), так и во внутреннем состоянии (указание на болезнь и др.). Обращает на себя внимание то, что именно выявление антонимических связей лексем «цельность» позволило воссоздать семантический объем лексической единицы «не-цельность». Следует отметить, что написание лексем через дефис более точно передает весь спектр значений, на наш взгляд, чем лексема «нецельность», о семантическом объеме которой можно лишь догадываться. Это позволяет считать «не-цельность» лексической единицей, имеющей самостоятельные семантические особенности.

Можно заметить, что семантика «не-цельности» может пониматься широко. Лексемы с указанной семантикой объективно легко вычленимы ввиду того, что в их основе находится признак «отсутствия» (какого-либо характерного свойства, качества и т.п., того, что изначально должно быть), заключенный либо в значении лексем, либо во внутренней форме фразеологизма.

Остановимся на некоторых лексемах, характеризующих мир человека. Семантика «не-цельности» в данном случае передается ядерной лексикой — именами существительными и глаголами, что еще раз подтверждает мысль о востребованности «не-цельности» в системе языка. Так, в «Большом толковом словаре русских существительных» рассмотрены лексемы, обозначающие жизнедеятельность человека, в частности, болезнь и ее отдельные симптомы. В данном случае на «не-цельность» указывает группа лексики, базовыми лексемами которой является «заболевание, повреждение (тела), признак (болезни), совокупность признаков» [Бабенко 2005: 492]. «Не-цельность» — это всегда некое нарушение, отсутствие «цельности», некоего гармонического начала, — на это указывают разные виды заболеваний, повреждений, признаков болезни и др. как физического, так и психического характера.

Семантика «не-цельности» в системе языка передается и глагольной лексикой. В «Толковом словаре русских глаголов» словарные разделы «Глаголы разделения» и «Глаголы разрушения» посвящены семантике «не-цельности». Базовыми единицами раздела «Глаголы разделения» являются глаголы «делить, разделять (разделить), делиться, разделяться (разделиться)», а типовая семантика единиц данного раздела объединена общим значением «разделять (разделить) что-л. целое, цельное, целостное, совокупность кого-чего-л. на отдельные части, составляющие; разделяться (разделиться) на части, составляющие что-л. целое, целостное или совокупное кого-чего-л.» [Бабенко 1999: 255]. Базовой единицей раздела «Глаголы разрушения» является глагол «разрушать (разрушить)», а типовая семантика единиц данного раздела объединена общим значением «разрушать (разрушить) что-л., слова, приведя в негодность и уничтожив») [Бабенко 1999: 228]. Следует отметить, что глаголы, представленные в этих группах, обладают категорией переходности, указывают на предмет, на который направлено действие. Потенциально любой предмет, вещь могут быть «разрушены», отчего можно предположить, что «не-цельное» состояние изначально «цельных» предметов в мире, – это, с одной стороны, противоречащее самой природе вещей состояние, с другой – это в той или иной степени связано с указанием на завершение их пребывания в мире.

В «Толковом словаре русских глаголов» можно обнаружить и словарные разделы, относящиеся к жизни живого существа. Такими являются «Глаголы лишения жизни живого существа», «Глаголы повреждения тела живого существа» и раздел «Глаголы физиологического состояния». Базовыми единицами раздела «Глаголы лишения жизни живого существа» являются глаголы «умерщвлять (умертвить), убивать (убить)», а типовая семантика единиц данного раздела объединена общим значением «лишать (лишить) жизни, умерщвлять (умертвить), убивать (убить) живое существо (человека, животное и т.п.)» [Бабенко 1999: 230]. Базовыми единицами раздела «Глаголы повреждения тела живого существа» являются глаголы «повреждать (повредить)», а типовая семантика единиц данного раздела объединена общим значением «повреждать (повредить) тело или какую-л. часть тела живого существа (в том числе свое), нанося ущерб, поломав, поранив и т.п., причиняя тем самым физические страдания)» [Бабенко 1999: 220]. В разделе «Глаголы физиологического состояния» обращает на себя внимание глагол, семантика которого непосредственно указывает на нарушение жизнедеятельности организма человека, а именно, – лексема «болеть» (ср.: «Болеть, несов. Находиться в состоянии болезни – нарушения нормальной жизнедеятельности организма» [Бабенко 1999: 543]). Здесь же можно встретить и глагол, семантика которого указывает на преодоление болезни, на «исцеление» (ср.: «Выздоровливать, несов. (сов. выздороветь). Приходить (прийти) в состояние здоровья (нормального функционирования организма) после болезни»; «Вылечиваться; Лечиться, несов. (сов. вылечиться), чем, благодаря кому-чему. Приходить (прийти) в здоровое состояние после лечения; син. излечиваться, исцеляться» [Бабенко 1999: 543]).

Можно заметить, что семантика глаголов, заявленных в данных группах, различается по степени «проявленности» рассматриваемой нами «не-цельности». В наибольшей степени семантику «не-цельности», предельного разрушения передают глаголы, связанные со смертью, лишением человеческой жизни как высшей,

неоспоримой ценности. При этом, глаголы, входящие в группы «Глаголы повреждения тела живого существа» и «Глаголы физиологического состояния» указывают на характер, особенности «повреждения» человека — как в физическом, так и психическом отношениях.

Семантику «не-цельности» передает ряд префиксов, объединенных общей семой «отсутствия какого-либо признака», например, «а-» (ср.: «аморальный»; «аритмия»; «асимметрия» и др.), «без-/бес-» (ср.: «безумный», «бесталаный» и др.), «пол-/полу-» (ср.: «полоумный»; «полукрытый» и др.) и др.

Семантика «не-цельности» является частотной и во фразеологизмах, имеющих внутреннюю форму, на это обычно указывает один из компонентов фразеологизма (ср.: «бежать, сломя голову»; «битый час»; «дырявая голова»; «крылья обрезаны»; «мёртвая душа»; «надрывать кишки»; «по живому резать»; «свернуть шею»; «с руками оторвать»; «у разбитого корыта»; «хромать на обе ноги» и др.). Обращает на себя внимание востребованность большого количества фразеологизмов с семантикой «не-цельность» в языке. Данная группа чаще всего выступает в качестве разговорной, неформальной, содержит коннотативно-сниженную оценку.

Приведем некоторые наблюдения над функционированием данных единиц в романе «Преступление и наказание». Являясь доминантным свойством художественной картины мира романа Ф. Достоевского «Преступление и наказание», «не-цельность» отражена рядом единиц, среди которых, в частности, выделяется группа фразеологизмов. Семантика «не-цельности» передается как на уровне отдельного компонента фразеологизма, так и на формальном уровне — в аспекте их трансформации. Здесь «не-цельность» передается не только на уровне компонента фразеологизма (ср.: «ломая руки»; «разбитое сердце»; «рвать и метать» и др.), но и на уровне специфики их функционирования в тексте. Речь идет о трансформированных фразеологизмах, утративших один из компонентов и в результате этого ставших «не-цельными» (ср.: «— Об заклад, что придешь!» — крикнул ему вдогонку Разумихин (без компонента «бьюсь»); «как это там говорится: чтоб правая рука, что ль, не знала...» (без компонента «что делает левая»); «тотчас же в капкан!» (без компонента «попасть»); «— Держи карман!» (без компонента «шире» и др.). Интересными являются фразеологизмы, в которых наблюдается замена компонентов (ср.: «строки прыгали в его глазах» — по модели фразеологизма «чертики прыгают в глазах» с заменой компонента «чертики» на «строки»; «здравый взгляд потеряли» («иметь здравый смысл») с заменой компонентов «смысл» на «взгляд» и «потеряли» на «иметь»; «улики <...> о двух концах» («палка о двух концах») с заменой компонента «палка» на «улики» и др.).

Таким образом, проведя анализ лексико-фразеологических средств выражения семантики «цельности» и «не-цельности» в русском языке, можно сделать следующие выводы. Эта семантика передается прежде всего ядерной лексикой языка — именами существительными, прилагательными и глаголами. Семантическая связность лексем «цельность» и «не-цельность» предопределена восхождением к общим лексемам «цельный», «целый». При этом семантика «не-цельности» антонимична «цельности», она вычленяется благодаря общему признаку «отсутствия», может передаваться с помощью префиксов. В предметном мире «не-цельность» заключается в их повреждении, утрате изначальной формы, в мире

человека под «не-цельностью» понимается нарушение гармонического единства физического, душевного и духовного, что связано с разными видами заболеваний, повреждений и др. как физического, так и психического характера, в предельном смысле – с физической смертью. При этом если для предметного мира обращение «не-цельности» в «цельность», по сути, невозможно, т.к. склеив, собрав, соединив что-либо, вернуть предмету исходную «цельность» тем не менее нельзя, то в отношении человека «не-цельность» может быть преодолена «исцелением», избавлением от физических недугов, духовным преображением, и даже, что чрезвычайно значимо для романа Ф.М. Достоевского, воскресением (ср. притчу о воскресении Лазаря, которую читает Раскольникову Соня).

ЛИТЕРАТУРА

Большой толковый словарь существительных: Идеографическое описание. Синонимы. Антонимы / под ред. Л. Г. Бабенко. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2005.

Виноградов, В. *О языке художественной литературы*. Москва: Художественная литература, 1969.

Достоевский, Ф. Преступление и наказание. *ПСС в 30 т.*, Т.6. Ленинград, 1973.

Катасонов, В. *Христианство. Культура. Наука*. Москва: Изд-во ПСТГУ, 2011.

Постовалова, В. Картина мира в жизнедеятельности человека. *Роль человеческого фактора в языке*. Москва, 1988.

МАС – *Словарь современного русского литературного языка*: В 4-х т./ под ред. А.П. Евгеньевой. Москва: Русский язык, 1981.

Толковый словарь русских глаголов: Идеографическое описание. Английские эквиваленты. Синонимы. Антонимы / под ред. Л. Г. Бабенко. Москва: АСТ-ПРЕСС, 1999.

Флоренский, П. У водоразделов мысли. *Сочинения в 4 т.* Т. 3., Москва: Мысль, 2000.

Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера. Available: <http://vasmer.info/%D1%86%D1%86/%D1%86%D0%B5%D0%BB%D1%8B%D0%B9/>

Solvita POŠEIKO

(Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija)

Te tulko jums! – valodu un valodas pakalpojumu reklāma tulkojumu biroju drukātajos un digitālajos tekstos

Summary

Advertising Languages and Language services: Metalinguistic Texts of the Translation Agencies

The texts of advertisements from translation companies utilize metalinguistic functions comparatively often to tell about language and language services. Thirty-three advertisement texts from translation companies in the LL and VLL are analyzed in this article in order to identify common techniques and tools used in the formation of typical advertisement texts, as well as marketing strategies for language services, discussing the evaluation and economic value of the language.

Key findings are as follows:

1. The translation company's first, most visible advertisement is its name sign, which typically consists of words and terms from the humanities and the field of translation, as well as place names (*Riga, Baltia*) in Latvian, English, and Latin. Open communication, cooperation, intellect, and linguistic diversity are emphasized semiotically.
2. Translation company advertisements are often similar in content, using the same set of linguistic tools – phrases, syntactic constructions – and highlight similar notions of the translator's mission, high standards of quality, goals and tasks, and the value of language services in business.
3. Advertisement texts appearing on translation company websites are always published in multiple (anywhere from three to ten) languages – Latvian, English, Russian, Scandinavian, and Asian languages. For the most part, these texts are identical.
4. Translation companies offer a large selection of languages, the availability of which is most often influenced by geographic factors (languages of neighboring countries, European languages, Asian languages).
5. Five conceptual marketing strategies for language services, summarizing the main point of advertising texts, were possible to identify from the content appearing on the websites of translation companies:
 - High-quality language services are guaranteed by the core values of the translation company;
 - Language services are to be available to anyone at any time;
 - Employees of the translation company are trustworthy friends and cooperative partners for their clients;
 - The success of a customer depends on the quality of the language services rendered;
 - The translation company is able to compensate for insufficient skills and knowledge on behalf of the client.

Language service providers demonstrate a strong desire to linguistically and economically administer the necessity to communicate in a linguistically diverse environment.

Key words: *linguistic landscape, virtual linguistic landscape, language services, language economic value, advertisement*

*

Ievads

Raksta virsrakstā ir izmantots fragments no tulkojumu biroja nosaukuma jeb ergonīma „Rīga tulko jums”, kurā ir valodas spēle – atvasināta vārda dalījums divās patstāvīgās vienībās. Tas, no vienas puses, metonīmiski parāda valodas pakalpojuma – tulkošanas – veicēju (šajā gadījumā *Rīgu*), procesu un nekonkrētu mērķauditoriju – lasītājus, kas vienlaikus var būt esošie vai potenciālie klienti (dsk. 2. pers. pronomena lietojums datīvā *jums*). No otras puses, uzņēmuma nosaukums ataino vārdsavienojuma saistījuma potenciālu (resp., terminu *tulkojums*), izceļot valodas pakalpojuma rezultātu – tulkojumu jeb attiecīgā mutvārdu/rakstveida teksta atveidojumu citā valodā.

Šis piemērs parāda, ka valodas pakalpojumu sniedzējs, līdzīgi kā citi komercuzņēmumi reālajā un virtuālajā vidē (resp., pilsētvidē un tīmeklī), piesaista uzmanību ar kaut ko neierastu. Reklāmas teksti (t. sk. uzņēmuma nosaukuma zīme) ir tie, kas palīdz atšķirties no līdzīgiem uzņēmumiem savā nozarē.

Tulkojumu biroju reklāmas tekstos tiek mazāk eksplīcīti stāstīts par cilvēkiem, lietām, procesiem vai notikumiem, bet vairāk par pašu valodu vai valodas pakalpojumiem, piem., rakstveida/mutvārdu tulkojumiem, teksta rediģēšanu un korektūru. Šie stāsti tiek lasītājam nodoti valodā, kuras izvēli ir noteicis vismaz viens individuālais vai sociālais faktors:

- **psiholoģiskais** (dzimtā valoda; valoda, kam sociumā ir simboliska vērtība);
- **juridiskais** (valsts valoda);
- **ekonomiskais** (biznesa saziņā biežāk lietotā, populārākā valoda; mērķauditorijai (t. sk. tūristiem) zināmā valoda);
- **sociolingvistiskais** (konkrētā teritorijā lietotās valodas un dialekti);
- **lingvistiskais** (piem., valodas labskanība) faktors [sk. arī Spolsky 2009: 68–69].

Visos reklāmas tekstos lietotā valoda īsteno metalingvistisko funkciju, pievēršot uzmanību tekstā piedāvātajai valodai vai vairākām valodām – reklamējot tās, izceļot to lingvistisko unikalitāti, pieprasījumu un lietojumu dažādās dzīves jomās, tāpat, iespējams, arī veidojot noteiktu lingvistisko attieksmi pret tām.

Šajā rakstā ir aplūkoti 33 tulkojumu biroju reklāmas teksti – valodas zīmes pilsētas lingvistiskajā ainavā (LA) un digitālie teksti uzņēmumu mājaslapās, resp., virtuālajā lingvistiskajā ainavā (VLA), kuros vienā vai vairākās valodās tiek runāts par valodu un valodas pakalpojumiem: tekstu sagatavošanu, tulkošanu, rediģēšanu un koriģēšanu, subtitru veidošanu, runātā teksta dublēšanu, transkripciju, transkribēšanu u. tml.

Rakstam ir divi mērķi: teorētiskais un praktiskais. Teorētiskais mērķis ir definēt LA un VLA izpētes kopīgos un atšķirīgos metodoloģiskos pamatprincipus un skaidrot tulkojumu biroju darbinieku valodu zināšanas un tulkošanas prasmes kā uzņēmuma intelektuālo kapitālu, garīgo vērtību, kas nes ekonomisko labumu. Praktiskais mērķis – noteikt un raksturot tipiskākos reklāmas tekstu izveides paņēmienus un līdzekļus, kā arī piedāvāto valodas pakalpojumu reklamēšanas stratēģijas, diskutējot par valodu novērtējumu un ekonomisko vērtību dažādās sociolingvistiskajās jomās.

Ņemot vērā pētījumam izvirzītos mērķus, raksts ir strukturēts divās savstarpēji saistītās daļās – teorētiskā un praktiskā daļā. Teorētiskajā daļā plašāk ir izvēsta VLA metodoloģija un iztirzāta valodas ekonomiskā vērtība, savukārt praktiskajā daļā – raksturots valodu lietojums un analizēti valodas pakalpojumu reklamēšanas paņēmieni

un līdzekļi tulkojumu biroju drukātajos un digitālajos tekstos, piedāvājot atsevišķu piemēru interpretāciju.

1. Metodoloģiskais un teorētiskais balsts

Ar rakstā pieteikto tēmu ir saistīti divi metodoloģiski un teorētiski jautājumi: pētījuma avotu – tulkojumu biroju tekstu – atlases, ieguves un analīzes metodika, valodu un valodas pakalpojumu „pārdošanas” stratēģijas reklāmā. Pirmais jautājums ir vairāk saistīts ar valodu un to savstarpējo attieksmju konstatēšanu tulkojumu biroju publiskotajos tekstos (pilsētu izkārtnēs un mājaslapās), otrs – ar LA un VLA tekstu saturu analīzi un interpretāciju, aptverot vienlaikus formu (kā ir pateikts?), saturu (kas ir pateikts?) un motivāciju (kāpēc ir pateikts?). Šie jautājumi ir plašāk izvērsti nākamajās divās nodaļās un apakšnodaļās.

1.1. Lingvistiskā ainava ģeogrāfiski apdzīvotās vietās un virtuālajā vidē

LA kā publisko rakstveida tekstu kopuma izpēte Baltijas valstu pilsētās vairs nav nekas jauns valodniecības jomā, tā aktīvi notiek kopš 21. gs. sākuma, īstenojot mācību projektus, individuālos un grupu pētījumus [Lazdiņa, Pošeiko, Marten 2013, Pošeiko 2015]. Tomēr saziņas un dažādu žanru tekstu publiskošanas ieradumu maiņu rezultātā arī LA ir skatāma ne tikai apdzīvotu vietu publiskās telpas izkārtnēs un uzrakstos uz sienām, sienām un trošuāra plāksnēm, bet arī tīmeklī, kur digitālo tekstu piesaiste konkrētai ģeogrāfiskajai vietai ar tās sociolingvistiskajām tradīcijām ir visai relatīva. Tīmekļa vietnēs var tikt radīta unikāla valodas situācija, kas neprezentē nevienu konkrētu ģeogrāfiski apdzīvotu vidi un ko var raksturot tādi lingvistiskie procesi kā kiberekoloģija vai kiberkoloniālisms, izvēloties elektroniskajai saziņai mazāk lietotas valodas, mirušas valodas vai eksotiskas svešvalodas, to dialektus, lai palielinātu valodas lietojuma sfēras, uzturētu lingvistisko vitalitāti un celtu to prestižu [sk. arī Ivković, Lotherington 2009: 19, 32].

Katrs tīmeklī publiskotais teksts ir brīvi pieejams ikvienam interesentam jebkurā pasaules vietā un jebkurā digitālā ierīcē, ja vien ir piekļuve tīmeklim un nav ierobežotas iespējas tā lasīšanai (piem., bloķēta iespēja aplūkot privāto profilu sociālajos tīklos, autorizācija tīmekļa vietnēs). Lai raksturotu valodas situāciju tīmekļa vietņu digitālajos tekstos, zinātniskajos izdevumos angļu valodā tiek lietots termins *virtual linguistic landscape* ‘virtuālā lingvistiskā ainava’ vai tā saīsinājums *VLL* [Ivković, Lotherington 2009, Ivković 2012], attiecīgi – VLA latviešu valodā.

Salīdzinot VLA ar LA valodas situācijas un publiskās komunikācijas veidošanas tendences, var izcelt divas konceptuāli būtiskas atšķirības. Pirmkārt, valodu lietojums tīmeklī ir mazāk ierobežots nekā pilsētvides tekstos, jo ne vienmēr mājaslapas uzturētājs atrodas valstī, kuras iedzīvotāji ir izvēlēti par tekstu mērķauditoriju. Tādēļ, ja uzņēmuma pārstāvniecība atrodas Latvijā, bet uzņēmuma pakalpojumus izmanto galvenokārt Skandināvijas valstīs, saprotams, ka informācija tīmeklī tiks nodota arī skandināvu valodās. Kā jau ievadā tika norādīts, valodu lietojumu uzņēmējdarbībā nosaka ekonomiskais kritērijs – biznesa intereses un klientu vajadzības.

Daudz skaidrāk parasti ir ar oficiālās sfēras (valsts un municipālās varas) uzturētām mājaslapām un citām tīmekļa vietnēm (piem., pilsētu mājaslapām, izglītības iestāžu, organizāciju mājaslapām un profiliem sociālajos tīklos). Latvijas valsts un pašvaldības iestāžu oficiālajās mājaslapās un sociālo tīklu kontos publicētajai informācijai atbilstoši Valsts valodas likumam jābūt rakstītai valsts valodā [Valsts valodas likums 1999],

īstenojot valodas izvēles juridisko kritēriju. Savukārt individuālajās un uzņēmumu komerciālajās tīmekļa vietnēs un sociālajos tīklos (piem., blogos jeb emuāros, nevalstisko biedrību, organizāciju, uzņēmumu mājaslapās, tādos sociālajos portālos kā *facebook.com*, *twitter.com*, *ask.fm*) ir iespējama lingvistiskā heterogenitāte digitālo pilsoņu jeb virtuālo iedzīvotāju (*digital inhabitants* vai *netizens*) daudzveidīgās valodu biogrāfijas dēļ. Šādos gadījumos juridiskais kritērijs var būt tikai viens no iespējamajiem valodas izvēles kritērijiem, par primāro izvirzot emocionālo vai lingvistisko kritēriju.

Tātad, lai gan jaunās digitālās tehnoloģijas un tīmeklis sniedz iespēju daudzveidīgu resursu kreatīvai izveidei un publiskošanai, pilnīga „lingvistiskā brīvība” ne vienmēr ir iespējama valodas politikas un konkrēta uzņēmuma, organizācijas vai iestādes valodas pārvaldības un interešu dēļ. Taču, kā rāda statistikas dati [Internet World Stats 2016] un savos pētījumos atzīst sociolingvisti [piem., Ivković, Lotherington 2009, Spolsky 2009, Hogan-Brun 2017], tīmekli raksturo globalizācijas iezīmes, t. sk. „lielo valodu” – angļu, ķīniešu, spāņu, arābu – dominējošs lietojums. Var tikai piekrist viedoklim, ka *valodu lietojums virtuālajā vidē ir svarīga daļa no „globālās lingvistiskās ekoloģijas”, kas balansē starp individuālo un sociālo lingvistisko repertuāru* [Ivković, Lotherington 2009: 29]. Valodu un valodas līdzekļu izvēle tīmeklī ataino gan atsevišķā cilvēka runu, gan kādas sociālās grupas valodas paradumus, kas no klātienē komunikācijas ir pārnesti uz virtuālo realitāti, pielāgojot teksta atveides principus (ortogrāfiju, interpunkcijas zīmes, emocijzīmes), vai ir jaunradīti speciāli tiešsaistei.

Otra atšķirība starp VLA un LA ir tekstu mainīgums un dialogiskums. Tekstus virtuālajā realitātē ir daudz vieglāk, ātrāk un lētāk sagatavot, publicēt, labot, nomainīt u. tml., un VLA lasītājiem potenciāli ir lielāka iespēja līdzdarboties tekstu apmaiņā – tekstu atlasē, modificēšanā, pārpublicēšanā un jaunu tekstu izveidē. Piemēram, lasītājs var: 1) izvēlēties, kurā no mājaslapā piedāvātajām, sev zināmajām valodām lasīt informāciju (ja vien ir iespējama valodu nomainīšana); 2) pārsūtīt tekstu vai tā fragmentu vienai personai vai neierobežotam skaitam cilvēku ar papildu informāciju (piem., komentāru, tēmturiem) vai bez tās; 3) rakstiski, telefoniski vai *skatīpā* sazināties ar mājaslapā norādīto kontaktpersonu, uzdotot jautājumus, izsakot savu viedokli un ieteikumus. Šādas aktivitātes nav raksturīgas, lasot pilsētu LA tekstus. Kā izņēmumus var minēt nesankcionētus grafiti vai piebildes pie jau esošām valodas zīmēm (piem., afišām).

Savukārt kā LA, tā arī VLA izpētes mērķim vienmēr būtu jābūt valodas lietojuma un funkcionalitātes monitoringam, analīzei un interpretācijai, atbalsta pasākumu ierosinājumiem nepieciešamības gadījumā. Taču tas neizslēdz informācijas un publiskās komunikācijas analīzi, ņemot vērā LA un VLA tekstu semiotisko perspektīvu, tā kā informācija tiek nodota ne tikai verbāli ar valodas skaņām, vārdiem un izteikumiem, bet arī neverbāli – krāsu, attēlu, simbolu un zīmju veidā.

Pievēršot uzmanību LA un VLA pieejas praktiskam pielietojumam, ir vērojamas gan metodoloģiskās līdzības, gan atšķirības. Ja LA izpētes objekts ir valodas zīmes – rakstveida ziņojumi apdzīvotu vietu publiskajā telpā [Gorter 2006, Backhaus 2007, Pošeiko 2015], tad VLA izpētes avots ir atsevišķas tīmekļa vietnes, kas var tikt izvēlētas pēc vairākiem kritērijiem:

- **tematiskā** (piem., tūrisms, izglītība, literatūra, valsts administrācija, bizness);
- **žanriskā** (piem., ziņu portāli, emuāri (t. sk. video emuāri jeb *video blogi* vai *vblogi*), sludinājumu portāli, iepazīšanās portāli, forumi, mūzikas audio datubāze, video-

lekciju datubāze), neaizmirstot par iespējamo žanru sajaukumu vienā tīmekļa vietnē;

- **autorības** (piem., individuāla persona, vietējie uzņēmēji, lokālie/nacionālie plašsaziņas līdzekļi, pašvaldības, mācību iestādes, zinātniskās institūcijas);
- **pamatvalodas**, resp., dominējošās valodas pirmajā tīmekļa vietnes atverošajā lapā, un **papildu valodu** (t. sk. nomaināmo valodu) kritērija.

Tomēr neatkarīgi no izpētes vietas – fiziskā (ģeogrāfiskā) vai virtuālā vide – uzmanības centrā vienmēr ir **valoda** – tās lietojums vai, tieši pretēji, trūkums. Ja kāda valoda ir lietota, nākamie jautājumi ir:

- vai valoda ir raksturojama kā pamatvaloda vai tā tiek piedāvāta kā papildu valoda atsevišķos tekstos vai mājaslapas sadaļā vai kā valoda, ko var izvēlēties, ja tekstu pilnībā vai daļēji vēlas lasīt šajā valodā?
- uz kuru sociolingvistisko jomu [Druviete 2008; Pošeiko 2015] valodas lietojums ir attiecināms?
- kurā teksta žanrā (resp., mājaslapā lasāmajā ziņā, reklāmā, komentārā, anekdotē, kalendārā, sludinājumā u. tml.) valoda ir redzama un vai šī ir vienīgā valoda tekstā? Ja mājaslapas atvērums/teksts ir vairāk nekā vienā valodā, tad nākamais solis ir tekstā lietoto valodu savstarpējo attieksmju noteikšana, raksturojot:

- valodu izkārtojumu pēc lasīšanas paraduma (no augšas un kreisās puses);
- atsevišķu teksta daļu paralingvistiskos izcēlumus katrā valodā (burtu izmēru, krāsas, pasvītrotumus, atsevišķu burtu / vārdu / frāžu stilizāciju);
- valodu kontaktus vārdā, teikumā, tekstā;
- teksta apjomu un informācijas saturu katrā valodā (vienāds vai atšķirīgs; cits citu papildinoši vai divi autonomi mikroteksti);
- visu, kas piesaista lasītāja uzmanību teksta daļai vienā vai otrā valodā.

Apkopojot iepriekš teikto, jāuzsver, ka VLA vienību – tīmekļa vietņu – sociolingvistiskā analīze paredz pamatvalodas un papildu valodu noteikšanu, informācijas apjoma un satura salīdzinājumu visās tīmekļa vietnē pieejamās valodās, valodu kontaktu fiksēšanu vienā mājaslapas atvērumā (visā tekstā, atsevišķā teksta žanrā), to lingvistisko un paralingvistisko raksturošanu, arī tekstu kontekstuālo analīzi. Iegūto datu analīzei un interpretācijai svarīgi ir saprast, kuri kritēriji ir noteikuši katras valodas izvēli un lietojumu. Nākamajā apakšnodaļā plašāk ir diskutēts par ekonomiskā kritērija nozīmi valodu un valodas pakalpojumu reklāmā.

1.2. Valoda kā resurss valodas pakalpojumu biznesā

Valodu nav iespējams izīrēt / īrēt vai pārdot / pirkt kā iesaiņojamu preci, taču valodas zināšanas un noteiktas tās prasmes ir nemateriāla vērtība, kas noder personiskai izaugsmei un var funkcionēt kā peļņas vai kāda cita materiāla labuma gūšanai [sk. arī Grin 2006, Lazdiņa 2012, Grenier 2015]. Tā, piem., reklāmas teksti plaši zināmā un lietotā valodā vai pat vairākās valodās var veicināt kādas preces vai pakalpojuma pirkšanas vai izmantošanas biežuma pieaugumu. Publiskots mutvārdu/rakstveida teksts lasītājam zināmā valodā var būt par pamatu jaunu attiecību, darbību un procesu realizācijai; tas var piesaistīt uzņēmumam investorus/sadarbības partnerus vai universitātei – ārzemju studentus, palīdzēt iegūt jaunu darba vietu u. tml.

Tātad valodu zināšanu kā intelektuāla resursa praktiskais izmantojums mūsdienā atvērtajā un lingvistiski heterogēnajā sabiedrībā paver ne tikai plašākas komunikācijas, profesionālās izaugsmes un atpūtas iespējas, bet ļauj arī veidot un uzturēt „valodu un valodas pakalpojumu biznesu”, piedāvājot citiem valodas pakalpojumus (piem., valodu mācību kursus, tulkošanas un rediģēšanas pakalpojumus) un tādā veidā gūt peļņu. To norāda arī tulkojumu birojs „Baltic Media Ltd”: *Uzņēmums pārdod intelektuālu preci, kuras radīšanai nepieciešami izglītoti, kompetenti speciālisti, kas spēj nodrošināt augstu pakalpojumu kvalitāti*^{1,2}. Citātā ir aktualizēts arī valodas pakalpojuma veicējs – savas jomas profesionālis ar valodisko lietpratību jeb lingvistisko kompetenci noteiktā līmenī.

Tomēr ne visu pasaules valodu lingvistiskā kompetence ir vienlīdz nepieciešama un ekonomiski vērtīga starptautiskajā komunikācijā un tirgū; dažādi sociālie faktori ir noteikuši, ka atsevišķas valodas tiek lietotas biežāk un novērtētas augstāk nekā citas valodas, teksti tajās ir pieprasītāki par tekstiem citās valodās. Valodas runātāju skaits un lietojuma biežums dažādās sociolingvistiskajās jomās (jo īpaši komercdarbībā un jaunajās tehnoloģijās, bet arī izglītībā un zinātnē, pasaules mēroga sporta un kultūras pasākumos) ir daži no būtiskākajiem sociālajiem faktoriem, kas veido valodas ekonomisko vērtību un ietekmē valodas izvēli, t. sk., kuras valodas pakalpojumus piedāvāt interesentiem un kurā valodā reklamēt konkrētus valodas pakalpojumus.

Katru gadu tiek izveidoti un tīmeklī publiskoti dažādi saraksti ar populārākajām un noderīgākajām valodām un ieteikumiem, kuru valodu labāk izvēlēties apgūt sociopragmatiskiem mērķiem. Pamatā tās ir 7–10 pasaules lielākās valodas atšķirīgā izkārtojuma secībā (gk. angļu, ķīniešu, arābu, spāņu, vācu, portugāļu, krievu, franču, japāņu valoda). Kā vienu piemēru var minēt sarakstu ar 8 valodām, kuras ir vērts apgūt biznesa vajadzībām:

- 1) krievu valoda, jo tai ir ievērojams skaits dzimtās valodas runātāju un lielai daļai Krievijas uzņēmēju ir minimālas angļu valodas zināšanas;
- 2) franču valoda runātāju skaita dēļ;
- 3) japāņu valoda, jo Japānā strauji un veiksmīgi attīstās jauno tehnoloģiju un robotikas industrija;
- 4) portugāļu valoda, jo Brazīlijā ir daudz ambiciozu un turīgu jauniešu, ar ko būtu iespējams sadarboties jaunu biznesa ideju realizēšanā;
- 5) arābu valoda pieaugošā eksporta Vidējos Austrumos dēļ;
- 6) spāņu valoda, jo ASV ir daudz spāņu valodas runātāju (t. sk. biznesa vidē) un Dienvidamerikā ir lētas biznesa izmaksas;
- 7) ķīniešu (mandarīnu) runātāju skaita dēļ;
- 8) angļu valoda, jo tai ir *lingua franca* statuss un tā funkcionē kā galvenā saziņas valoda starptautiskā biznesa vidē [Wilson 2014].

Kā redzams, sarakstā ir nosaukti ekonomiskie un sociolingvistiskie valodas izvēles kritēriji: runātāju skaits pasaulē, valodas lietojums biznesam svarīgās jomās (piem., jaunajās tehnoloģijās) un pasaules vietās, kur ir iespējams attīstīt uzņēmējdarbību.

¹ Par valodu pakalpojumu un tulkošanas uzņēmumu Baltic Media Ltd. Pieejams: <http://lv.balticmedia.com/valodu-pakalpojumu-tulkosanas-uznemums-BM/>.

² Šeit un turpmāk citātos ir saglabāta oriģinālrakstība, nelabojot pareizrakstības, interpunkcijas vai stila kļūdas.

Pievēršot uzmanību valodu un valodas pakalpojumu biznesam pasaulē, starptautisko pētījumu rezultāti ekonomikā un lietišķajā valodniecībā [piem., Spolsky 2009, Hogan-Brun 2017] rāda, ka valodas pakalpojumu un tehnoloģiju industrija ir plaša, augoša un lielu peļņu nesošs bizness, ko lielā mērā ietekmē IT attīstība (t. sk. IT produkcijas lokalizācija) un biznesa stratēģija – klientu uzrunāt viņa dzimtajā valodā vai vismaz labi zināmā valodā. Jau vairāk nekā desmit gadus neatkarīgā tirgus izpētes kompānija „Common Sense Advisory” veic ikgadēju starptautisku pētījumu „Valodas pakalpojumu tirgus”. 2016. gada ziņojuma kopsavilkumā ir izcelti divi secinājumi: 1) pieprasījums pēc valodas pakalpojumiem un tehnoloģijām ir pieaudzis par 5,52%, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem; 2) valodas pakalpojumu un tehnoloģiju uzņēmumu peļņa 2016. gadā ir pārsniegusi 40 tūkstoš miljardu ASV dolāru, kas līdz 2020. gadam var pieaugt pat līdz 45 tūkstoš miljardu ASV dolāriem.³ Valodas pakalpojumu tirgus visvairāk 2016. gadā bija pārstāvēts Eiropas un Ziemeļamerikas valstīs (kopumā 53,9% un 34,8% no tirgus).

Starp Top 100 pasaules valodas pakalpojumu sniedzējiem vairākus gadus ir čehu tulkojumu birojs un valodu mācību centrs „Skrivanek Group”, kura viena no starptautiskajām filiālēm ir arī Rīgā. Tomēr, salīdzinot ar iepriekšējiem gadiem, uzņēmuma novērtējums 2016. gadā ir krities (piem., 2011. gadā uzņēmumam ir 26. vieta reitinga tabulā, bet 2016. gadā – 41. vieta).

Iepriekš aplūkoti dati rāda, ka mūsdienu dinamiskajā un mobilajā pasaulē, kurā arvien biežāk tiek izveidotas neierastas saziņas valodu kombinācijas, vajadzība pēc valodas pakalpojumiem (jo īpaši tulkojumiem) ir augoša.

Tikpat svarīgs jautājums kā piedāvāto valodu klāsts un to izvēles kritēriji ir arī jautājums par **reklāmas valodām** – valodām, kurās ir reklamēti dažādu mērķvalodu pakalpojumi. Tās nav izvēlētas nejauši, un tām piemīt noteikta simboliska un/vai ekonomiska vērtība. Kā iepriekš tika minēts, valodai pašai par sevi nevar būt tirgus vērtība, jo to nav iespējams samainīt, pirt vai pārdot, bet tai var piemist, pirmkārt, ne-tirgus tiešā lietojuma vērtība, ja izvēlēta valoda atbilst mērķauditorijas komunikācijas valodai. Latvijā tā ir latviešu un krievu valoda, Latgalē arī latgaliešu rakstu valoda un runas formas. Šī valodas vērtība ir attiecināma galvenokārt uz juridisko un sociolingvistisko valodas izvēles kritēriju, respektējot valodas politiku un runātāju konkrētā ģeogrāfiskajā vidē. Otrkārt, valodu var raksturot netiešā lietojuma vērtība, ja tās izvēles mērķis ir piesaistīt ārvalstniekus (pagaidu strādniekus, imigrantus, tūristus) vai radīt multilingvāla uzņēmuma tēlu [sk. vairāk Cenoz, Gorter 2009: 65]. Lai gan Latvijā arvien vairāk pieaug svešvalodu runātāju skaits, angļu, spāņu vai vācu valoda vairāk ir attiecināma uz starptautisku komunikāciju valodu vai jauno minoritāšu *lingua franca*. Līdz ar to šī vērtība vairāk ir saistīta ar ekonomisko valodas izvēles kritēriju, piedāvājot tekstus klientiem zināmās valodās.

Apkopojot iepriekš teikto, jāuzsver, ka valodas ekonomiskā vērtība ir galvenokārt saistīta ar valodas runātāju skaitu un lietojuma izplatību pasaulē; pieprasījums pēc

³ Common Sense Advisory (2016). *Market for Outsourced Translation and Interpreting Services and Technology to Surpass US\$40 Billion in 2016*. Press Releases. Pieejams: <http://www.common-senseadvisory.com/Default.aspx?Contenttype=ArticleDet&tabID=64&moduleId=392&Aid=36542&PR=PR>.

valodām ar augstu ekonomisko vērtību ir liels, sevišķi biznesa vidē un starptautiskajā komunikācijā. Likumsakarīgs ir jautājums, vai valodu ar ekonomisko vērtību pakalpojumi maksā dārgāk nekā valodu pakalpojumi, kam šādas ekonomiskās vērtības pasaules mērogā nav? Nākamajā nodaļā tiks raksturoti tulkojumu biroju reklāmas teksti, analizējot arī valodas pakalpojumu klāstu un dārdzību.

2. Tulkojumu biroji un to pakalpojumu klāsts

Pētījumam ir izvēlēti 33 tulkojumu biroji, kam ir vismaz viena valodas zīme pilsētvidē un sava mājaslapa tīmeklī. Tie ir uzņēmumi, kuru vienīgā nodaļa vai kāda no filiālēm atrodas Rīgā (uzņēmums – „Proxime” Rēzeknē).

Uzņēmumi reprezentē sevi kā tulkojumu/tulkošanas birojus (sk. 2.1. apakšnodaļu un izmantoto avotu sarakstu raksta beigās), taču to pakalpojumu klāsts neaprobežojas tikai ar rakstveida un mutvārdu tulkojumiem (t. sk. tiešsaistes semināru jeb *vebināru* tulkošanu). Tie paralēli piedāvā arī tādus valodas pakalpojumus kā dažādu tekstu korekciju un koriģēšanu atšķirīgās valodās, biznesa gidu pakalpojumus, subtitru veidošanu un runāta teksta dublēšanu, video spēļu lokalizāciju, transkripciju un transkribēšanu, nepieciešamās informācijas sameklēšanu un apstrādi, oriģināltekstu izveidi, lingvistiskās konsultācijas, valodu kursus u. c. Retāk tulkojumu biroji specializējas tikai noteiktas jomas tekstu tulkošanā, piemēram, tulkojumu biroja „Valodu koks” mājaslapā ir izcelti medicīniskie un juridiskie teksti. Savukārt starptautiskais uzņēmums „Skrivanek” un „Baltic Translations” atšķiras no citiem tulkošanas uzņēmumiem, jo piedāvā mutvārdu tulkošanu zīmju valodā, bet „Hieroglifs” – tulkojumus nedzirdīgajiem braila rakstā. Visu uzņēmumu mājaslapās tiek eksplīcīti norādīts, ka teksta specifika maina (retos uzņēmumos – nemaina) tulkojuma cenu, piemēram, tulkojumu biroja „Agalmo” mājaslapā ir rakstīts, ka medicīnisku un tehnisku tekstu tulkojumi maksā vairāk nekā citi rakstveida tekstu tulkojumi.

Interesanti, ka tulkojumu biroji savu darbību paplašina citās jomās, piedāvājot veikt arī tehniskus darbus (tekstu formatēšanu un maketēšanu; vizītkaršu, instrukciju, katalogu, tīmekļa vietņu u. tml. dizaina izstrādi) un pat tādus pakalpojumus kā ekskursiju un nometņu organizēšanu un vadīšanu, cilvēku, preču, uzņēmumu, semināru utt. fotografēšanu un filmēšanu. Plašais piedāvājuma klāsts ļauj uzņēmumiem savā starpā atšķirties un piesaistīt klientu uzmanību ar kaut ko savdabīgu, nodrošinot gan viena darba visus posmus (piem., rokraksta teksta pārrakstīšanu datorrakstā, korektūru, formatēšanu, izdrukāšanu un nosūtīšanu klienta noteiktam adresātam), gan arī atšķirīgus pakalpojumus.

Nākamajās apakšnodaļās ir dots īss pārskats par tulkojumu biroju publiskajiem tekstiem un komunikācijas dalībniekiem, tad raksturotas reklāmu valodas un reklamētās valodas uzņēmumu mājaslapās. Nodaļas beigās ir nosauktas un interpretētas biežāk pielietotās valodas pakalpojumu reklamēšanas stratēģijas, lai noskaidrotu, ar kuriem metalingvistiskiem paņēmieniem un līdzekļiem ir stāstīts par valodu un valodas pakalpojumiem.

2.1. Publisko tekstu vispārīgs raksturojums

Pilsētu publiskajā telpā tulkojumu birojiem nav daudz izkārtņu. Tās galvenokārt ir ceļa norādes un nosaukumu zīmes ar uzņēmuma ergonīmu, adresi, kontaktinformāciju, darba laiku un īsu uzņēmuma aprakstu vai darbības vadmotīvu, bet nav reklāmu

ar piedāvāto valodu un valodas pakalpojumu raksturojumu. 1. attēlā ir redzamas trīs tulkojumu biroju valodas zīmes, kurās līdztekus uzņēmuma simboliskajam nosaukumam ir doti tulkošanas jomas nomenklatūras vārdi: tulku/tulkošanas birojs un tulkojumi latviešu, angļu un krievu valodā.

1. attēls. Tulkojumu biroju valodas zīmes Rīgā (Pošeiko 2017)

Tas ļauj izteikt hipotēzi, ka uzņēmumi mazāk orientējas uz publisko saziņu LA, izvēloties pilsētā izvietot tikai plāksnes ar nosaukumu kā uzņēmuma identificēšanas zīmi, bet vairāk – uz reklāmas tekstu publiskošanu tīmeklī, kas ir klientiem vieglāk pieejami un kur notiek gan rakstveida tulkojamo tekstu augšupielāde/lejupielāde, gan arī savstarpējā saziņa. Iespējams, tas ir viens no iemesliem, kādēļ tulkojumu biroja „Tatjana Judina un partneri” vadība ir izlēmusi slēgt nodaļu Rīgā, piedāvājot klientiem sazināties, *izmantojot elektroniskos sakaru līdzekļus*⁴.

Tāpat izvēlēto 33 tulkojumu biroju tīmekļa vietnes ir ne tikai valodu un valodas pakalpojumu reklāmas tekstu kopums, bet arī saziņas kanāls, pa kuru komunicēt ar klientiem, tulkiem un tulkotājiem (mājaslapas autorizētajā daļā), veidot un uzturēt unikālo stāstu par sevi, izceļot svarīgākās vērtības un darba pamatprincipus.

Abos gadījumos (LA un VLA) pirmā redzamākā tulkojumu biroju reklāma ir uzņēmuma nosaukums, kas funkcionē kā vizītkarte [sk. arī Bušs 2013, Pošeiko 2014]. To izveidē ir saskatāmas līdzības, ko var uzskatīt par tendencēm tulkojumu biroju nominācijā. Ergonīmu pamatā ir:

- ar humanitārajām zinātnēm un tulkošanas nozari saistīti sugas vārdi un termini: *littera* ‘burts’, *hieroglifs*, *filologi.lv*, *tulkot.lv*, *e-tulks*, *verbo* ‘darbības vārds’⁵, *fast translation* ‘ātra tulkošana/ātrs tulkojums’, *112 tulkojumi*;
- vietas, uzņēmuma adreses un darbošanās galvenā areāla norāde: *Baltic Media* ‘Baltu mediji/starpnieks’, *Baltic translations* ‘Baltu tulkojumi’, *Rīgas tulki*, *Rīga tulko jums*, *RixTrans* (RIX – Starptautiskās Gaisa transporta asociācijas piešķirtais kods starptautiskajai lidostai „Rīga”⁶);
- vārdi vai vārdu savienojumi, kas metaforiski izceļ cilvēku, valodu un kultūru tuvināšanos: *proxime* ‘tuvu, tuvāk’, *tilti*, *Bābele*;

⁴ *Tulkošanas biroja kontakti*. Pieejams: <https://translations.lv/kontakti/>.

⁵ Uzņēmuma mājaslapā nosaukums ir saistīts ar latīņu valodas vārdu *verben*, kas nozīmē ‘darbības vārds’, taču latīņu valodā ir *verbum*.

⁶ Lidostas terminoloģija. *RIX Starptautiskā lidosta „Rīga”*. Pieejams: <http://www.riga-airport.com/lv/main/zinas/lidostas-terminologija>.

- termini vai metaforiski vārdu savienojumi, kas ataino multilingvālu cilvēku vai valodu daudzveidību: *polyglot* ‘poliglots’, *valodu koks*;
- metaforiski vārdu savienojumi, kas parāda tulkotāju darba, valodu un valodu pakalpojumu veikšanas tehnisko pusi: *tulkojumu fabrika*, *valodu serviss*.

Kā redzams piemēros, nosaukumi ir rakstīti latviešu, latīņu un angļu valodā. Nereti tulkojumu biroju nosaukumi ir kopā ar papildu informāciju (gk. atsevišķiem nomenklatūras vārdiem, uzņēmuma vadmotīvu) vienā valodā vai vienkopus vairākās valodās (sk. 1. att. pa labi). Kā papildu piemērus var minēt: „*Inlex Agency*” *Tulkojumi. Translations*; „*NTulkojumi*” *Notariālo tulkojumu birojs*; „*Skrivanek*” *Translating your word(s) for 20 years* ‘Tulkojot jūsu vārdus/pasaules 20 gadus’. Jāpiebilst, ka tulkojumu biroja „*Skrivanek*” vadmotīvā ir uzmanību piesaistoša valodas spēle ar diviem lietvārdiem angļu valodā – *words* ‘vārdi’ un *worlds* ‘pasaules’, vienā frāzē apvienojot abu vārdu semantiku un netieši parādot, cik tulkojumā ir nozīmīgs katrs burts un kā tas var mainīt teksta ideju un būtību.

Savukārt publisko tekstu semiotiskajās zīmēs (resp., logotipos, attēlos un simbolos) tiek izcelta atvērta komunikācija un sadarbība, gudrība (t. sk. lingvistiskā lietpratība) un valodu daudzveidība. Par to liecina atšķirīgie pasaules karšu un globusu stilizācijas varianti (piem., krāsains globuss, kas ir uzzīmēts uz cilvēka plaukstām tulkojumu biroja „*RixTrans.com*” mājaslapā), vārdnīcas dažādās valodu kombinācijās, pūces simbols, datora, tintnīcas un rakstzīmju attēli, arī fotogrāfijas, kurās redzams dažādu rasu un vecumu cilvēku kopīgs darbs ar tekstiem.

Tāpat kopumā tulkojumu biroju vizītkartes – nosaukumu zīmes – un vizuāli uztveramā informācija (zīmējumi, simboli un fotogrāfijas) uzņēmumu mājaslapās ir semantiski „viegli nolasāmas”, jo ir tiešā veidā saistītas ar tulkošanas nozari.

Pievēršot uzmanību tīmeklī publicēto tekstu žanriskajai daudzveidībai, ir redzams, ka informatīvi aprakstošie teksti dominē mājaslapu sadaļās. Tie galvenokārt ir uzņēmumu darbības pamatprincipu un vērtību, iespējamo tulkojumu veidu, teksta žanru un pakalpojumu izcenojumu apraksti, sniedzot klientiem informāciju par tulkojumu specifiku un atšķirībām no citiem līdzīgiem uzņēmumiem, arī par faktoriem, kas ietekmē tekstu sarežģītību un tulkojumu izmaksas. Piem., tulkojumu biroja „*NTulkojumi*” mājaslapā ir informatīvi teksti par trīs rakstveida tulkojumu izcenojumu plāniem (pamata, ekonomisko un darījumu), ļaujot klientiem tos salīdzināt pēc piedāvāto pakalpojumu (tikai tulkojums, tulkojums kopā ar korektūru vai tulkojums kopā ar mērķvalodas kā dzimtās valodas runātāja veiktu redakciju), izpildes termiņa un cenas kritērija⁷ un izvēlēties sev atbilstošāko plānu. Savukārt tulkojumu biroja „*Agalmo*” mājaslapā ir doti terminu skaidrojumi: *Mutisko tulkošanu veic tulks. Rakstisko tulkošanu veic tulkotājs*,⁸ kā nošķirums un precīzs lietojums uzņēmuma personālam ir licies svarīgs. Savukārt tulkojumu biroja „*Skrivanek*” mājaslapā ir plaši izvēsta reklāmu tulkošanas specifika: *Darbā ar reklāmu tekstu tulkojumiem svarīgi ņemt vērā mērķauditorijas nacionālās mentalitātes īpatnības, arhetipus un stereotipus, jo kultūras vērtību dažādība var izraisīt pretrunīgas reakcijas. Tulkojumā ir būtiski spēt saglabāt tajā sākotnēji iekodēto zemitēkstu jeb emocionālo saiti, kas ar reklāmu tiek nodota tās mērķauditorijai. Tādēļ*

⁷ *Tulkojumu izcenojumi*. Pieejams: <http://ntulkojumi.lv/izcenojumi/6-2/>.

⁸ *Mutiskā tulkošana*. Pieejams: <http://agalmo.lv/lv/tulkojumi/tulkosana>.

adaptējot reklāmu noteiktā teritorijā, ir rūpīgi jāņem vērā kādas asociācijas tā var izsaukt⁹. Citātā ir aktualizēta reklāmu lokalizācijas un percepcijas problemātika; cik dažādi (emocionāli, lingvistiski, arhetipiski) teksts tiek uztverts atšķirīgās vietās.

Uzņēmumu mājaslapās papildus tiek iekļauti tādi teksta veidi un žanri kā pastāvīgo klientu zīmoli un atsauksmes, darba sludinājumi un tiešsaistes čati jau mājaslapas pirmajā atvērumā, retāk – terminu vārdnīcas vai „Ceļojumu aptieciņas” (tulkojumu biroja „Hieroglifs” vārdu un frāžu krājums latviešu–angļu valodā), valodas spēles, emuāru ieraksti, raksti par valodas jautājumiem, anketas, vēstules, anekdotes. Vēl viena raksturīga tulkojumu biroju mājaslapu iezīme ir filozofu, valodnieku un tulku citāti – atziņas, kas ir saistītas ar valodu, komunikāciju un cilvēku savstarpējām attiecībām. Viens piemērs: „*Glezna – tā ir dzeja, kuru mēs skatām, // bet dzeja – glezna, kuru dzirdam.*” *Leonardo da Vinči*,¹⁰ kas pievērš uzmanību tieši valodas poētiskajai funkcijai un labskanībai.

Taču kopumā tīmekļa vietņu kontentanalīzes rezultāti rāda, ka tulkojumu biroju publiskie teksti atsevišķu frāžu, rindkopu, paragrāfu vai sadaļu līmenī ir līdzīgi vai atsevišķos gadījumos tādi paši, līdz ar to uztverami par samērā ordināriem vai pat klišejistiem tekstiem. Mājaslapu struktūra (resp., tekstu izvēle, saturs un izkārtojums) atkārtojas no vienas mājaslapas otrā, tā ir paredzama. Kā jau iepriekš tika minēts, visbiežāk teksti ir par tulkojumu biroju darbinieku profesionalitāti un darba tikumu, ātru darba izpildi un konfidencialitāti, pakalpojuma veidiem un izcenojumu sistēmu standartizētās vārdkopās un sintaktiskās konstrukcijās. Kā vienu no izņēmumiem var minēt tulkojuma biroja „e-tulks” izvērsto reklāmas tekstu vēstules žanrā ar pieklājīgu uzrunu lasītājam sākumā un atvadu sveicienu beigās – *Cerot uz sadarbību, Jūsu „e-tulks”*.¹¹ Vēstules pamatdaļā potenciālais klients tiek iepazīstināts ar uzņēmuma piedāvājumiem, gan ar tulkojumu iespējām atkarībā no mērķvalodām, sarežģītības, laika termiņiem un arī tulkotāju lingvistisko un profesionālo kompetenci. Saturiski tā ir līdzīga motivācijas vēstulei ar individualizētu pieeju (par to liecina personu vietniekvārdu *mēs–Jūs* lietojums), lai iegūtu vēlamo vakanci, šajā gadījumā – mājaslapas lasītāja tulkojuma pasūtījumu.

Aplūkotais piemērs tikai vēlreiz apliecina, ka valodu pakalpojumu biznesā iesaistītie dalībnieki ir valodas pakalpojuma pasūtītājs un izpildītājs, resp., klients kā fiziska vai juridiska persona un tulkojumu biroju darbinieku kolektīvs, ko apvieno interese par tekstiem. Nākamajā apakšnodaļā mazliet plašāk ir raksturoti tulkojumu biroju mājaslapās norādītie speciālisti un valodas pakalpojumu potenciālie saņēmēji.

2.2. Valodas pakalpojumu sniedzēji un saņēmēji

Visbiežāk tulkojumu birojos strādājošie valodas pakalpojumu sniedzēji (tulki, redaktori, korektori u. tml.) un nereti arī administratīvie darbinieki lasītājam paliek nezināmi; tas ir kā virtuāls darbinieku kolektīvs, ko mājaslapās vispārīgi reprezentē daudzskaitļa 1. personas vietniekvārds *mēs*. Kā piemēru var minēt raksta nosaukumā citētā tulkojumu biroja saukli *RĪGA TULKO JUMS, MĒS tulkojam pasaulei!*

⁹ *Reklāmu tekstu tulkošana*. Pieejams: <http://www.skrivanek.lv/lv/pakalpojumi/rakstiskie-un-mutiskie-tulkojumi/rakstiskie-tulkojumi/tulkosanas-nozares/reklamu-tekstu-tulkosana.aspx>.

¹⁰ *Jaunumi*. Pieejams: <http://www.filologi.lv/lv/jaunumi/>.

¹¹ *Tulkojumi no tulkošanas uzņēmuma „e-tulks”*. Pieejams: <http://www.e-tulks.lv/>.

Kā daži no izņēmumiem ir minami tulkojumu birojs „Proxime”, „Inlex Agency”, „A&S Translations” un „Tatjana Judina un partneri”, kas jau mājaslapas pirmajā atvērumā sniedz informāciju par uzņēmuma īpašniekiem, eksplīcīti norādot uzņēmumu autorību. „Christopher Sexton Legal translations” gadījumā mājaslapas uzturētājs un tulkošanas uzņēmuma vadītājs vienlaikus ir arī profesionāls tulkotājs. Savukārt tulkojumu biroja „Linearis” mājaslapā ir dots neformāli radošs administratīvo darbinieku raksturojums, publikojot īsus personiskos stāstus¹² un tādējādi tuvinot klientus un potenciālos darbiniekus ar uzņēmuma pārvaldes personālu.

Kopumā atklātas informācijas trūkums ir saistāms ar mainīgiem ārpus štata darbiniekiem dažādās pasaules vietās, kas vajadzības gadījumā tiek pieaicināti atsevišķu valodas pakalpojumu veikšanai. Divi piemēri, kas apliecina šo apgalvojumu: *Mums* [„Agalmo” – S. P.] *ir milzīga darbinieku bāze: vairāk kā 500 pieredzējušu speciālistu profesionālas tulkošanas jomā no dažādām pasaules valstīm*¹³ un *Mūsu* [„RT tulkojumi” – S. P.] *plašā tulkotāju un citu valodu speciālistu datu bāze, kā arī globālais sadarbības partneru tīkls nodrošina iespējas izveidot katram tulkošanas projektam atbilstošu un profesionālu komandu*¹⁴. Taču jāizceļ fakts, ka katrā uzņēmuma mājaslapā tiek uzsvērts, ka darbinieki ir tulkošanas nozarē atzīti speciālisti ar plašu un ilggadēju darba pieredzi un ka komandā strādā mērķvalodas kā dzimtās valodas runātāji un poliglotti ar vairāku valodu zināšanām un prasmi dzimtās valodas līmenī. Tikai viens piemērs no daudziem: *Visus tulkojumus veic valodas speciālisti mērķvalodā, kas tiem ir dzimtā: viņi dzīvo valstī, kurā šī valoda tiek lietota*¹⁵.

Savukārt ekonomikā par aksiomu ir pieņemts atzinums – pieprasījums nosaka piedāvājumu. Tulkojumu biroju mērķauditorija ir cilvēki, kam ir vajadzība pēc teksta valodā, kurā pašu produktīvās prasmes ir nepietiekamā līmenī vai nav to vispār, kam nav laika attiecīgajam darbam (resp., tekstu sagatavošanai mērķvalodā) vai kam ir slinkums to darīt. Tādēļ tulkojumu biroju darbinieku kolektīvi ir ieinteresēti, lai pastāvīgi un jaunie klienti savus lingvistiskos, psiholoģiskos un/vai profesionālos ieradumus nemainītu, resp., lai tulkojumu biroji varētu pēc iespējas ilgāk saglabāt savu kā starpnieka pozīciju: klients – tulkojumu birojs – adresāts jeb teksta saņēmējs. To pierāda uzņēmumu mājaslapās publiskotie statistikas dati par pastāvīgo klientu skaitu un atpazīstamu klientu logotipi (piem., „baltcom”, „draugiem.lv”, „Skanska”, „Radisson Blu”), arī tulkojumu biroja „Linearis Translations” apgalvojums mājaslapā: *Mēs lepojamies, ka pirmais „Linearis Translations” klients savus tulkojumus joprojām uztic mums!*¹⁶ Tā kā šis konkrētais uzņēmums tulkošanas nozarē darbojas kopš 2003. gada¹⁷, jāsecina, ka citātā minētais pastāvīgais klients tulkošanas pakalpojumus izmanto jau

¹² Komanda. *Par uzņēmumu*. Pieejams: <http://linearistranslations.com/lv/tulkojumu-birojs-komanda/>.

¹³ *Tulkošanas biroja Agalmo priekšrocības*. Pieejams: <http://www.agalmo.lv/lv/>.

¹⁴ *Rakstiskie tulkojumi*. Pieejams: <https://www.rttulkojumi.lv/lv/pakalpojumi>.

¹⁵ *Mūsu darbinieki un piegādātāji*. Pieejams: <http://www.skrivanek.lv/lv/par-mums/musu-darbinieki-un-piegadataji/>.

¹⁶ Par Linearis Translation. *Linearis Translations*. Pieejams: <http://linearistranslations.com/lv/par-linearis-translations/>.

¹⁷ Turpat.

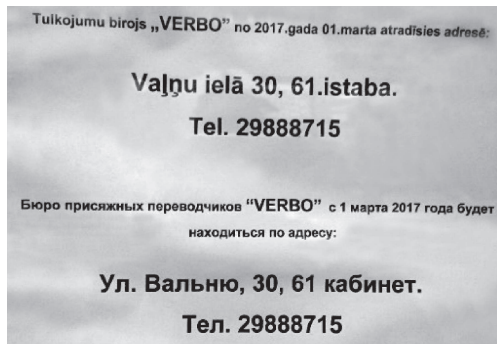
vairāk nekā 10 gadus, abu pušu sadarbība ir veiksmīga un ka sniegtie pakalpojumi ir pietiekami kvalitatīvi; vai gan citādi klients būtu tik ilgstoši sadarbojies tieši ar šo uzņēmumu?

Likumsakarīgs ir nākamais jautājums par saziņas valodu – kurā valodā tiek publicēta klientiem saistoša informācija?

2.3. Tulkojumu biroju reklāmu valodas

LA valodas zīmēs dominē latviešu un angļu valoda, dažus nomenklatūras vārdus paralēli piedāvājot arī krievu valodā (piem., *tulkojumi переводы*, sk. arī 1. att.), bet uzņēmumu nosaukumus – latīņu valodā, taču tekstu izveides specifika – informācijas lakoniskums – neparedz plašu un izvērstu reklāmu vienā vai otrā valodā.

2. attēlā ir redzama tulkojumu biroja „Verbo” informatīva valodas zīme par adreses maiņu divās valodās (latviešu un krievu), atainojot to sociopragmatisko funkciju.

2. attēls. Tulkojuma biroja „Verbo” valodas zīme Rīgā (Pošeiko 2017)

Šo publisko paziņojumu raksturo divas lietas: pirmkārt, tekstā ir nekonsekvents nomenklatūras vārdu lietojums (*tulkojumu birojs* un *бюро присяжных переводчиков* ‘zvērīnātu tulku birojs’) – tīmekļa vietnē abās valodās ir *zvērīnātu tulku birojs*, bet mājaslapas angļu valodas versijā ir tikai uzņēmuma simboliskais nosaukums. Otrkārt, paziņojuma stilistika ļauj hipotētiski apgalvot, ka latviešu valodas teksts ir burtisks tulkojums no teksta daļas krievu valodā (piem., automātiskā tulkošanas programma *google translate* krievu valodas vārdu *кабинет* tulko kā *istaba*). Jāsecina, ka informatīvā valodas zīme nav uztverama par veiksmīgu tulkojuma paraugu un uzņēmuma reklāmas tekstu.

VLA valodas situāciju veido pamatvalodu un papildu valodu (nomaināmo valodu) lietojums. 25 tulkojumu biroju mājaslapās pamatvaloda ir latviešu valoda, 5 tulkojumu biroju („ad Verbum”, „NTulkojumi”, „e-tulki”, „Hieroglifs”, „LMI translations”) mājaslapās – angļu valoda. Tulkojumu biroju „Tilti System” un „Baltic Media” pirmās satvērumu lapas ir bilingvālas; vienlīdz daudz teksta ir latviešu un angļu valodā, informāciju nedublējot abās valodās un uzturot ar lasītājiem bilingvālu publisko saziņu. Savukārt tulkojumu biroja „Christopher Sexton legal translations” mājaslapa ir pieejama tikai angļu un vācu valodā, un šī ir vienīgā valodu kombinācija, kas tiek klientiem piedāvāta dažāda veida tulkojumiem.

Kopumā tulkojumu biroju mājaslapas ir multilingvālas; tajās visbiežāk tiek piedāvāta informācija trīs valodās, pavisam 16 gadījumos. Visās iespējamās valodu izvēlņu ikonu izkārtojuma kombinācijās ir latviešu, angļu un krievu valoda (gk. latviešu-krievu-angļu).

10 tulkojumu biroju mājaslapās teksti ir lasāmi vairāk nekā trīs valodās. Atsevišķu uzņēmumu mājaslapās papildu valodu skaits ir visai ievērojams, piem., tulkojumu birojs „Polyglot” lasītājiem informāciju par uzņēmumu un valodas pakalpojumiem piedāvā 10 valodās: latviešu, angļu, lietuviešu, krievu, vācu, franču, spāņu, itāļu, igauņu un zviedru valodā, bet tulkošanas uzņēmuma „ad Verbum” teksti ir lasāmi 9 valodās: angļu, vācu, spāņu, franču, latviešu, nīderlandiešu, japāņu, ķīniešu un korejiešu valodā. Abu uzņēmumu izvēlēto valodu saraksti ir nedaudz atšķirīgi; vienā gadījumā ir redzama orientēšanās galvenokārt uz kaimiņvalstīm un rietumvalstu valodās runājošo mērķauditoriju, otrā gadījumā – informācija ir pieejama arī minēto Āzijas valodu zinātājiem. Abējādi klientu loks ir iespējams atšķirīgās pasaules vietās un plašā mērķauditorijas lokā, tajā pašā laikā mājaslapas lasītājiem Latvijā ir atainota uzņēmuma tulku/tulkotāju lingvistiskā kompetence praksē, raisot uzticību valodu pakalpojumu kvalitātei.

Trīs tulkojumu biroju mājaslapās līdztekus informācijai latviešu valodā ir pieejami teksti tikai angļu valodā, tikpat uzņēmumu mājaslapās – krievu valodā. Taču, kā redzams, bilingvālu mājaslapu skaits ir salīdzinoši neliels.

Lai gan reklāmas valodu daudzveidība ir liela, ne vienmēr informācijas apjoms visās norādītajās valodās ir vienāds, atsevišķus tekstus vai sadaļas publicējot tikai vienā no tām. Tā, piem., tulkojumu biroja „112 Tulkojumu palīdzības serviss” mājaslapā aktuālā informācija (piem., reklāma par valodu kursu atlaidi, apsveikums tulkiem Starptautiskajā tulkošanas dienā) tiek piedāvāta latviešu valodā, bet krievu un angļu valodā ir lasāma tikai statistiska pamatinformācija, kas nav atjaunota pēdējo gadu laikā. Tulkošanas uzņēmuma „Tulkot.lv” mājaslapā krievu valodas nomainīta ir drīzāk formāla, jo teksti krievu valodā ir piedāvāti vien atsevišķās tīmekļa vietnes sadaļās¹⁸, savukārt „NTulkojumi” mājaslapā ir iespēja izvēlēties lietuviešu valodu, bet šī iespēja praksē nav īstenojama – mājaslapas versija lietuviešu valodā nav pieejama¹⁹. Cits piemērs: tulkojumu biroja „Rīga tulkojums” mājaslapā ir apskatāms reklāmas plakāts krievu valodā ar nosauktām tulkojumu valodām, sasveicināšanās frāzēm vairākās valodās un tulkošanas pakalpojumiem, kā arī citēts frazeoloģisks izteiciens, ka cenas nav akmenī iecirstas un ka klients noteikti iegūs izdevīgus bonusus, izvēloties tieši šo uzņēmumu tulkojumiem. Lieki piebilst, ka mājaslapas latviešu un angļu valodas versijā šāds plakāts nav lasāms. Tāpat jānorāda, ka gan iepriekš minētajā reklāmā, gan tulkojuma biroja visu trīs valodu versiju sākumlapu atvērumos ir izceltas trīs tulkojumu valodas (angļu, latviešu, krievu), kas ļauj izteikt hipotēzi, ka tieši šīs ir biežāk pieprasītās tulkojumu valodas.

Apkopojošā būtiskāko informāciju – tulkojumu birojiem pamatā ir trīs reklāmu valodas (latviešu, angļu, krievu), pārējo valodu lietojums ir saistīts ar uzņēmuma mērķauditorijas areālu (kaimiņvalstis, rietumu un/vai austrumu valstis) un filiālēm attiecīgo valodu runātāju valstīs (piem., skandināvu valodas tulkojumu biroja „ad Verbum” gadījumā, ķīniešu valoda tulkošanas uzņēmuma „Linearis” gadījumā).

¹⁸ *Tulkot.lv*. Pieejams: <http://www.tulkot.lv/ru/>.

¹⁹ *NTulkojumi. Notariālo tulkojumu birojs*. Pieejams: <http://ntulkojumi.lv/lt/>.

Taču valodu reklāma ir saistīta arīdžan ar tulkošanas biroju norādīto tulkojumu mērķvalodu sarakstu, kas netieši parāda gan biežāk pieprasīto valodu klāstu un to ekonomisko novērtējumu, gan arī uzņēmuma personāla kopējo valodu biogrāfiju.

2.4. Tulkojumu biroju piedāvātās valodas un to raksturojums

Tulkojumu biroju mājaslapās piedāvāto valodu skaits vairums gadījumu ir nenoteikts, nenosaucot konkrētu valodu skaitu un aprakstoši sniedzot lasītājam vispārīgu informāciju. Daži piemēri: tulkojumu birojs „Hieroglifs Translations” piedāvā tulkojumus vairāk nekā 150 valodās, „Inlex” apsola tulkot tekstus visās klientam nepieciešamajās valodās, arī „Tulku fabrika” piedāvā tulkojumus jebkurā valodā, „e-tulks” – dažādās pasaules valodās, „Linearis” sašaurina valodu loku, piedāvājot tulkot visās Āzijas un Eiropas valodās, savukārt „Valodu serviss” savā mājaslapā norāda, ka tulkojumi ir iespējami no visām izplatītākajām valodām; šajā gadījumā gan nav skaidrs, kā valodu saraksts ir veidots. Mulsinoša ir tulkojumu biroja „Tatjana Judina un partneri” mājaslapa, jo tās sadaļās nav pieminēta neviena tulku/tulkotāju darba valoda; tikai biežāk uzdoto jautājumu saraksta beigās ir atrodams teikums: *Biroja tulki strādā ar gandrīz visām Eiropas valodām*²⁰. Tomēr kopumā tulkojumu biroju mājaslapās ir dota implicēta informācija, ka neviens pasūtījums netiks noraidīts, nodrošinot tulkojumu ikvienā klientam vēlamajā valodā.

Tulkojumu biroja „112 Tulkojumu palīdzības serviss” mājaslapa ir viena no trīs tīmekļa vietnēm, kurā ir šķirti vienas valodas varianti un reģistri: *Pareizi izvēlēta mērķa valoda vai tās paveids var būtiski ietekmēt darba stilu un teksta izskatu (piemēram, britu vai amerikāņu angļu valoda, Brazīlijas portugāļu valoda, Portugāles portugāļu valoda u. c.)*²¹. Pēc tulkojumu biroja speciālistu domām, precīzi izteikta sociolingvistiskā prasība ļauj sagatavot tekstu atbilstoši nepieciešamā valodas varianta stilistikai un izteiksmei; ir atšķirība, vai teksts ir iztulkots britu, amerikāņu vai jaunzēlandiešu angļu valodā.

Valodu pakalpojumu piedāvājumos visur ir šķirti mutiskie tulkojumi no rakstiskajiem tulkojumiem, tādēļ atsevišķi aplūkojamas rakstveida tulkojumu un mutvārdu tulkojumu valodas. Ja rakstveida tulkojumus ir iespējams sagatavot, izmantojot papildu līdzekļus (gk. vārdnīcas, pareizrakstības pārbaudes rīkus, mašīntulkošanas programmas), tad mutvārdu tulkošanai ir konsituatīvs raksturs, tai vajadzīgas papildu prasmes, piem., prezentācijas un komunikācijas prasme. Klātesamība un spēja ātri reaģēt ir galvenie iemesli, kādēļ mutvārdu tulkojumi ir grūtāk pieejami un maksā dārgāk. Tāpēc daži tulkojumu biroji (piem., „Littera”) mājaslapā godīgi norāda, ka mutiskie tulkojumi nav pastāvīgi pieejami visās piedāvātajās valodās.

Tulkojumu biroju mājaslapās valodas lielākoties ir raksturotas, sniedzot ģeogrāfisko informāciju (piem., Eiropas valodas, Āzijas valodas, austrumu valodas, kaimiņu valodas, resp., lietuviešu, baltkrievu, krievu, igauņu valoda), retāk – kultūrvēsturisko informāciju (bijušo Padomju Savienības valstu nacionālās valodas, klasiskās valodas). Tikai tulkojumu biroja „Fast Translation” mājaslapā valodas ir raksturotas pēc runātāju skaita un lietojuma Eiropas vai pasaules mērogā, nosaucot „lielās valodas” (angļu,

²⁰ Jautājumi un atbildes. Tulkojumu valodas. Pieejams: <https://translations.lv/jautajumi-atbildes/>.

²¹ Valodas. Pieejams: <http://112tulkojumi.lv/pakalpojumi.php>.

franču un vācu valoda), kas kļuvis par starptautiski lietotām valodām²² un ne tik plaši lietotās valodas, piem.: *bosniešu, bulgāru, čehu, dāņu, grieķu, holandiešu, horvātu, itāļu, maķedoniešu, norvēģu, poļu, portugāļu, rumāņu, serbu, slovāku, slovēņu, somu, spāņu, turku, ungāru, zviedru u. c. valodas*²³. Valodu lingvistiskā unikalitāte vai sociolingvistiskā funkcionalitāte tikpat kā nav pieminēta. Izņēmums ir „Skrivanek” mājaslapa, tās sadaļā „Valoda faktos” ir katras tulkojumu valodas izvērsti filoloģiskais raksturojums. Viens piemērs: *Interesanta un bagātīga ir poļu valodas skaitļa vārdu sistēma. Tiem piemīt dzimte, un tie ir lokāmi. Tāpat kā latviešu valodā, arī poļu valodā ir pamata, kārtas skaitļa vārdi, daļskaitļi un saliktie skaitļa vārdi, bet papildus šīm kategorijām izdala arī kopuma un daudzskārtīgus skaitļa vārdus*²⁴, kurā ir salīdzināta poļu un latviešu valodas skaitļa vārdu sistēma. Šajā mājaslapā katrai tulkojumu valodai ir norādītas arī nozares, kurās visbiežāk veikti tulkojumi, taču, salīdzinot informāciju par visām piedāvātajām tulkojumu valodām, redzams, ka nosaukto nozaru saraksts ir identisks, neizceļot katras tulkojumu valodas īpašo specifiku un minot gandrīz visas iespējamās tulkojumu jomas.

Pievēršot uzmanību valodas pakalpojumu izcenojumiem vienā vai otrā valodā, var redzēt, ka visbiežāk tulkojumu biroju mājaslapās nav norādītas konkrētas cenas par lapas tulkojumu un tekstu pilnveidošanas darbiem vai ir pievienota piebilde, ka minēto summu ietekmē tādi faktori kā teksta specifika, sarežģītība un darba izpildes laiks. Tas, no vienas puses, apliecina, ka tekstu daudzveidība un individuālās klientu prasības nepieļauj standartizētas apmaksas kārtības izveidi. No otras puses, cenu „necaurspīdīgums” apgrūtina potenciālā pasūtījuma izmaksu plānošanu; nav skaidrs, vai tulkojamā teksta izvērtējums pēc iepriekš nosauktajiem kritērijiem ir veikts pietiekami objektīvi.

Taču publiskotā informācija par valodas pakalpojumu aptuvenām izmaksām atšķirīgās tulkojumu valodās rāda valodu zināšanu un prasmju novērtēšanas tendences – kurās valodās tulkojumi ir uzskatāmi par salīdzinoši lētiem, kurās – par ekskluzīviem un „dārgiem” valodas pakalpojumiem. Tulkojumu biroju mājaslapu kontentanālīzē ir konstatēts, ka:

- angļu valoda ir vienīgā tulkojumu valoda, kas ir piedāvāta visos tulkošanas uzņēmumos;
- tulkojumiem cenas visbiežāk ir norādītas kombinācijā ar latviešu/krievu valodu, apliecinot, ka abu valodu lingvistiskā kompetence tiek novērtēta līdzvērtīgi un to lietpratēju – tulku un tulkotāju – pieejamība ir salīdzinoši vienāda;
- tulkojumu valodas ir grupētas pēc izcenojumu pieauguma. Tā, piem., tulkojumu biroja „Polyglot” mājaslapā ir piedāvātas 5 valodu cenu grupas: „lētākās valodas” ir latviešu un krievu valoda; tad angļu un vācu valoda; lietuviešu un poļu valoda; franču, itāļu, ukraiņu, slovēņu, igauņu un spāņu valoda un grupa ar 30 valodām (piem., somu, zviedru, dāņu valoda, ungāru, baltkrievu, bulgāru valoda, armēņu, gruzīnu, moldāvu valoda, korejiešu, ķīniešu, japāņu valoda) ar visaugstāko maksu

²² *Valodas*. Pieejams: <http://fasttranslation.lv/par-mums/valodas/>.

²³ Turpat.

²⁴ *Poļu valoda faktos*. Pieejams: <http://www.skrivanek.lv/lv/pakalpojumi/rakstiskie-un-mutiskie-tulkojumi/rakstiskie-tulkojumi/tulkojumi-110-valodas/polu-valoda-faktos.aspx>.

- par lapu. Savukārt tulkojumu biroja „Proxime” mājaslapā tulkojumi valodu kombinācijās latīņu-latviešu, krievu-somu un angļu-norvēģu ir salīdzinoši dārgāki par tulkojumiem norvēģu-angļu, poļu-vācu vai latviešu-latgalešu valodu kombinācijā; mutiskie tulkojumi ir novērtēti dārgāk par rakstiskajiem tulkojumiem. Kā piemēru var minēt tulkojumu biroju „e-tulks”, kurā rakstveida tulkojumi no latviešu vai krievu valodas uz arābu valodu maksā 45 EUR par lapu, savukārt mutvārdu tulkojums šādā pašā valodu kombinācijā – vairāk nekā 50 EUR²⁵. Ja rakstveida tulkojumi vācu valodā lielākoties tiek attiecināti uz lētākajiem valodas pakalpojumiem, tad mutvārdu tulkojumi no vācu valodas vai uz vācu valodu tiek novērtēti kā vieni no dārgākajiem valodas pakalpojumiem. Tātad var secināt, ka vācu valodas rakstu prasme nav uzskatāma par unikālu, iespējams, tā ir vieglāk pieejama ārštata tulkotāju skaita pēc vai vietējo tulkotāju labākas rakstīt prasmes dēļ.

Kopumā jāsecina, ka tulkojumi salīdzinoši lētāki ir latviešu, krievu, angļu un vācu valodā, dārgāki – skandināvu valodās (dāņu, somu, norvēģu, zviedru), austrumu valodās (ķīniešu, japāņu, vjetnamiešu, arābu) un klasiskajās valodās (sengrieķu, latīņu), kuru cena var svārstīties vairāku eiro robežās atkarībā no tulkojumu biroja. Katrā tulkojumu birojā „pašas dārgākās valodas” ir citas. Piemēram, tulkošanas uzņēmumā „Lingva Tev” visvairāk izmaksā tulkojumi uz dāņu, somu vai zviedru valodu, tulkojumu biroja „LK Translation” visdārgākās tulkojumu valodas ir ķīniešu un bulgāru valoda, savukārt „Litteras” klienti maksā visvairāk par tulkojumiem latīņu un vjetnamiešu valodā.

Līdz šim ir aplūkotas reklāmu valodas un reklamētās valodas, nākamais jautājums – kā kādas valodas tekstā tiek metalingvistiski stāstīts par valodas pakalpojumiem?

2.5. Valodas pakalpojumu reklamēšanas stratēģijas

Tulkojumu biroju mājaslapu kontentanalīzē ir konstatēti lingvistiskie līdzekļi, kas atkaršojas gan vienas tīmekļa vietnes vairākās sadaļās un rakstos, gan arī pētījuma avotos kopumā. Pirmkārt, tas ir personas un piederības vietniekvārdu (*mēs, jūs, Jūs un mūsu, jūsu*) un darbības vārdu daudzskaitļa 1. un 2. personas formu biežs lietojums (piem., *Uzziniet, kā mēs* [„ad Verbum” – S. P.] *varam jums palīdzēt*²⁶, sk. arī citus piemērus rakstā), veidojot personisku saziņu, kas ir tieši vērsta uz mājaslapas lasītāju. Savukārt pavēles izteiksmes daudzskaitļa 2. personas formas lietojums rosina lasītāju pievērst uzmanību konkrētām mājaslapas sadaļām, uzņēmumā piedāvātajiem valodas pakalpojumiem. Otrkārt, tie ir retoriskie jautājumi un atbildes uz šiem jautājumiem, izceļot saziņas dialogiskumu, piedāvājot ātru reakciju uz klienta vajadzībām vai paredzot nepieciešamību pēc papildu informācijas par valodas pakalpojumiem. Kā piemēru var minēt retorisko jautājumu un atbildi vienkopus: *Jums ir problēmas ar tulkojumu? Mēs* [„Rīgas Tulki” – S. P.] *tās atrisināsim!*²⁷ Citāta ideja – teksta sagatavošana mērķvalodā klientam sagādā grūtības, tulkojumu birojs uzņemas pārvarēt tās klienta vietā. Treškārt, nav iespējams nepamanīt atsevišķu vārdu īpaši biežu lietojumu. Tā par tipiskiem tulkojumu biroju tekstu atslēgas vārdiem ir uzskatāmi: profesionāls, profesionāli, profesionāli (piem., profesionāli tulkojumi, tulkotāji, korektori, darbinieki, pakalpojumi;

²⁵ *Cenrādis*. Pieejams: <http://www.e-tulks.lv/lv/cenradis/>.

²⁶ *Ad Verbum*. Pieejams: <https://lv.adverbun.com/>.

²⁷ *Tulkošanas pakalpojumi*. Pieejams: <http://www.rigastulki.lv/lv/tulkosanas-pakalpojumi/>

profesionāli tulko, paveikts darbs; profesionāļu komanda, strādā tikai profesionāļi), pieredze (piem., pieredze ar sarežģītiem tekstiem; ilga, unikāla, liela pieredze) un augsta, augsti (piem., augsta kvalitāte, atbildības sajūta, precizitāte; augsti sasniegumi, rezultāti). Tulkošanas uzņēmums „Fast Translations” tulkotāju profesionalitāti skaidro šādi: *Profesionālam tulkotājam pilnībā jāpārvalda vismaz divas valodas un to nianšes, jāseko līdzī gan valodu attīstībai, gan nemitīgi jāpapildina savas zināšanas daudzās jomās, un tas mūsdienās, kad visas nozares strauji attīstās, ir īpaši svarīgi. Par profesionāļiem kļūst cilvēki, kas nenogurstoši pilnveido savas prasmes un radoši aug*²⁸. Tātad profesionālu tulkotāju raksturo ne tikai valodu zināšanas, bet arī daudzpusīgs skatījums, spēja pilnveidoties un nemitīgi sekot līdzī valodas procesiem un dažādu jomu attīstībai.

Vispārīgi izvērtējot tulkojumu biroju mājaslapu saturu, ir definētas 5 konceptuālas valodas pakalpojumu reklamēšanas stratēģijas, kas atklāj reklāmas tekstu idejisko kodolu – galveno vēstījumu. Atsevišķos gadījumos tie pārkļājas cits ar citu un ir saistīti ar uzņēmumu pašreklāmu.

1. Tulkojumu biroju kolektīva raksturojuma un pamatvērtību sasaiste ar valodas pakalpojumu kvalitatīvo izpildi. Iepriekš jau tika minēts, ka tulkojumu biroju mājaslapās ir vairākkārt izcelta atbilstoša personāla kvalifikācija un profesionālisms, darba kvalitāte un pamatvērtības: augsta atbildības sajūta, precizitāte, elastīgums, konfidencialitāte, draudzīga attieksme pret klientu, pakalpojuma izpildes ātrums, minimālas izmaksas. Divi piemēri: *Mūsu tulkošanas aģentūra [„Tulkojumu Fabrika N°1” – S. P.] ir ieguvusi lielisku reputāciju gan privāto, gan korporatīvo klientu vidū. Kā galveno kompānijas priekšrocību mēs uzskatām mūsu korporatīvo filozofiju – pirmajā vietā mums vienmēr ir atbildība, savlaicīgums, precizitāte un pakalpojumu kvalitāte, kā arī korporatīvā ētika un individuāla pieeja katram klientam*²⁹ un *Neviens nepiedāvā ātrākus tulkošanas pakalpojumus kā Littera! Vai par labāko cenu...*³⁰ Kā redzams, vienā piemērā ir izcelts uzņēmuma personāla darba tikums un ētika, kā arī, no vienas puses, individuāla pieeja (resp., labākais risinājums konkrētam klientam un pasūtījumam), no otras puses – kolektīva pieeja (resp., vispārīgu darba izpildes principu ievērošana). Otrā piemērā ir uzsvērts darba izpildes ātrums un zemais izcenojums, kas salīdzinājumā ar konkurentu piedāvājumiem ir izdevīgākais risinājums.

Savukārt pārliecību par augsto darba kvalitāti pauž tulkojumu birojs „RixTrans”, apsolot tulkojumu beztermiņa kvalitātes garantiju, un „LMI Translations”, norādot, ka speciālistu veiktiem tulkojumiem ir mūža garantija un ka klientu pamanītie trūkumi tiek izlaboti nekavējoties un bez papildu samaksas³¹. Piebilde par trūkumu varbūtību atklāj tulkojuma biroja tulkotāju gatavību saņemt profesionāli un lingvistiski kompetentu klientu iebildumus un konstruktīvu kritiku, ņemt to vērā, atzīstot un izlabojot savas kļūdas.

²⁸ *Profesionāli tulkošanas pakalpojumi*. Pieejams: <http://fasttranslation.lv/tulkosanas-pakalpojumi/profesionali-tulkosanas-pakalpojumi/>.

²⁹ *Pakalpojumi*. Pieejams: <http://tulkojums.lv/>.

³⁰ *Par mums*. Pieejams: <https://www.littera.lv/lv/>.

³¹ *Rakstiskā tulkošana*. Pieejams: <https://lmi.lv/lv/pakalpojumi/rakstiska-tulkosana>.

Taču nereti reklāmās tulkojumu birojs tiek salīdzināts ar citiem tulkošanas uzņēmumiem, pozitīvi novērtējot savu un asi nopeļot konkurentu darba stilu un rezultātus. Viens piemērs: *Mūsu* [„RixTrans” – S. P.] *mērķis ir sniegt jums pievienoto vērtību un servisu, kuru citas tulkošanas aģentūras piedāvāt nespēj. [..] Ja jūsu uzņēmumam ir nepieciešama zemākā tulkošanas cena, tad, iespējams, kāds cits spēs valodu pakalpojumu piedāvāt lētāk, taču, ja jūs vēlaties atrast ilgtermiņa sadarbības partneri, tad RixTrans būs jūsu pareizā izvēle. [..] Mūsu korektori pamanīs pat vissīkākās kļūdas un nodrošinās tulkojumu, kas būs viegli lasāms un skanēs tikpat labi kā oriģinālvalodā. [..] Korektori parūpēsies, lai jūsu teksti būtu viegli uztverami un iespiestos lasītāju atmiņā; mēs nodrošināsim to, lai pēc jūsu tulkojuma korektūras teksts būtu tikpat skaidrs un saprotams kā oriģinālvalodā.*³² Reklāmas tekstā ir skaidri saskatāma pārliecība par savu tulkotāju darba kvalitāti un tai atbilstošu izcenojumu. Pēc uzņēmuma pārstāvju domām, šāda kombinācija ir ilgstošas sadarbības pamatā. Tāpat nevar nepamanīt, ka tekstā ir divi saturiski līdzīgi teikumi par korektora prasmi tekstu stilistiski pilnveidot līdz tādām limenim, ka tā ietekme uz lasītāju mērķvalodā ir tāda pati kā tekstam oriģinālvalodā. Vienīgi paliek neskaidrs, kas ir domāts ar tulkojuma biroja pievienoto vērtību – iespējams, teksta rūpīgā korektūra un sagatavotā teksta iedarbīgums uz lasītāju.

Vēl nesaudzīgāka kritika par paviršu tulkotāju darbu un lētajiem tulkojumiem ir uzņēmuma „Tatjana Judina un partneri” mājaslapā: *Bīstams ir fakts, ka daži iesācēji vai vienkārši negodprātīgi tulkotāji bieži pārdod jums rediģētu mašīntulkojumu (automātisko tulkojumu). Šāds tulkojums nevar būt precīzs, jo šāds haltūrists tulkotājs, pārbaudot rezultātu, pievērš uzmanību nevis tulkojuma tehniskajai precizitātei, bet gan tā labskanīgumam (lai tikai pieņemtu). Tostarp netiek veikta nedz terminu pārbaude, nedz skaitļu, mērvienību utt. salīdzināšana ar oriģinālu. Šie ir tikai daži no būtiskajiem aspektiem, kuru dēļ jums vajadzētu nodrošināt sevi un savus klientus pret nekvalitatīvu tulkojumu un, protams, izvairīties no tādu tulkotāju pakalpojumiem, kuri strādā par zemām cenām*³³. Šajā citātā neapmierinātība un negatīva attieksme pret neprofesionālu tulkotāju un korektoru darbu ir izteikta, izmantojot pat sarunvalodas vārdus. Eksplicīti tulkojuma tehniskā precizitāte tiek pretstatīta labskanībai, norādot, ka ir atšķirība starp teksta formu (kā teksts un valodas lietojums izskatās) un saturu (cik precīzi ir pārtulkotas teksta nianšes) un ka automātisks tulkojums nevar būt kvalitatīvs. Implicītais teksta nolūks ir pārliecināt lasītāju, ka šī uzņēmuma speciālistu veikums ir izņēmums un ka norādītās cenas atbilst paveiktajam darbam.

Savukārt sociālās vērtības ir izceltas tulkojumu biroja „ad Verbum” mājaslapā, apliecinot, ka tas kā *ģimenes uzņēmums iemieso Ziemeļeiropas vērtības – skaidrību saziņā, nemainīgi augstu kvalitāti un pilnvērtīgu sadarbību ar sadarbības partneriem un klientiem*³⁴. Šajā gadījumā tiek aktivizēti klienta priekšstati un stereotipi par ģimeni kā mikrosociumu un ģimenes uzņēmuma tradīcijām, kā arī par Ziemeļeiropas valstīm raksturīgo biznesa komunikāciju (makrosociumu).

³² *Tulkojumu cenas*. Pieejams: <http://lv.rixtrans.com/tulkojumu-cenas>.

³³ *Tehnisko tekstu tulkojumi*. Pieejams: <https://translations.lv/tehniskie-tulkojumi/>.

³⁴ *Mūsu vērtības*. Pieejams: <https://lv.adverbun.com/par-uz%C5%86%C4%93mumu/m%C5%ABsu-v%C4%93rt%C4%ABbas>.

Kā rāda iepriekš aplūkotie piemēri, valodas pakalpojumu reklamēšanas stratēģijas galvenais mērķis ir pierādīt lasītājam, ka izvēlētais tulkojumu birojs, salīdzinot ar konkurentu uzņēmumiem, ir pats labākais valodas pakalpojumu sniedzējs tulkošanas jomā.

2. Valodas pakalpojumu pieejamības nodrošinājums ikvienam jebkurā laikā. Ar šo stratēģiju ir saistīti tulkojumu biroju reklāmas teksti vai to fragmenti, kuros valodas pakalpojumiem tiek piedāvātas viszemākās cenas, saglabājot nemainīgi augstu kvalitāti, un kuros tiek izcelta valodas pakalpojumu izpilde jebkurā klientam vajadzīgā laikā.

Kā piemēru var minēt tulkojumu biroju „112 Tulkojumu palīdzības serviss”, kas valodas pakalpojumu biznesu salīdzina ar cita veida uzņēmumu piedāvājumiem un skaidro finanšu ietaupīšanas pamatojumu: *21. gadsimtā ir radušās zemo cenu aviosabiedrības, mazcenas mobilie telefoni un zemo cenu veikali, tad kādēļ gan šī jaunā ekonomikas tendence nevarētu būt aktuāla arī tulkošanas biznesā? Optimizējot tulkošanas darbu, ir iespējams nodrošināt augstas kvalitātes tulkojumus par zemāku cenu. Jums vairs nebūs jāmaksā par firmas logotipu, par ekskluzīvu biroju Rīgas centrā, bet tikai par tulku veikto darbu*³⁵. Jāpiebilst, ka pāris rindkopu tālāk ir norādīts, ka birojs atrodas pašā Rīgas centrā – *Elizabetes ielā 2*, nonākot pretrunās ar iepriekšējo apgalvojumu par klienta iespēju ietaupīt naudu. Tāpat jānorāda, ka ergonomiski ir veidots tā, lai raisītu asociācijas ar Eiropas vienoto ārkārtas notikumu tālruņa numuru 112, kas ir bezmaksas no jebkura fiksētā vai mobilā telefona numura un kas nodrošina tūlītēju profesionāļu palīdzību.

Savukārt tulkojumu birojs „Verbo” uzskata, ka *mūs varētu nosaukt par „tulkojumu dežūrbiroju”, jo darbdienās mēs apkalpojam klientus no plkst. 10.00 līdz plkst. 19.00, bet brīvdienās – pēc iepriekšējās vienošanās*³⁶. Jāatzīst, ka uzņēmuma simboliskais apzīmējums ne gluži atbilst patiesībai; spriežot pēc citu tulkojumu biroju norādītajiem darba laikiem, jāsecina, ka tie vairāk atbilstu „dežūrbiroja” raksturojumam. Piem., „filologi.lv” ir *pieejami visa gada garumā 24 stundas diennaktī un 7 dienas nedēļā jebkurā pasaules vietā [...] Zvaniet uz mūsu „karsto līniju”*³⁷, „LK Translation” pārstāvji ziņo, ka *tulkošanas pakalpojumi pieejami septiņas dienas nedēļā, jo mūsu pienākums ir sniegt augstākās kvalitātes tulkošanas pakalpojumus jebkuram klientam neatkarīgi vai klients ir pastāvīgs vai pilnīgi jauns*³⁸, tāpat „Fast Translation” izceļ, ka *tulkotāji strādā arī vakaros un brīvdienās: 24/7. [...] Neiespējamā misija ir iespējama: ar īsajiem tulkojumu termiņiem mūsu komanda tiek galā lieliski!*³⁹ Pēdējie divi citāti ataino tādu tulkotāju darba grafiku, kas apmierina klienta vajadzības pēc teksta mērķvalodā jebkurā laikā, pat ja tas nozīmē tulkotāju noslodzi ārpus darbalaika. Jāpiebilst, ka „LK Translation” ir vienīgais no aplūkotajiem tulkojumu birojiem, kas atzīst, ka visi klienti ir vienlīdzīgi, tos negrupējot pastāvīgajos un jaunajos klientos.

Šajā reklāmas stratēģijā ir izcelta ideja, ka valodas pakalpojumu pieejamībai un izcenojumam ir jāatbilst katra klienta specifiskajām vajadzībām un finansiālajām iespējām.

³⁵ Par mums. Pieejams: <http://112tulkojumi.lv/par-mums.php>.

³⁶ SIA Verbo. Pieejams: <http://www.verbo.lv/>.

³⁷ Kontakti. Pieejams: <http://www.filologi.lv/lv/kontakti/>.

³⁸ Par tulkošanas biroju LK Translation. Pieejams: <http://lkt.lv/lv/tulkosanas-birojs>.

³⁹ Par mums. Pieejams: <http://fasttranslation.lv/par-mums/>.

3. Izpalīdzīgā drauga/partnera tēla veidošana. Lielākajā daļā tulkojumu biroju mājaslapu ir ne tikai izcelta valodas pakalpojumu sniegšana augstā kvalitātē un par saprātīgu cenu, bet arī draudzīgu attiecību veidošana ar katru klientu. Tulkojumu biroji (resp., to darbinieku komanda) sevi pozicionē kā uzticamus draugus un sadarbības partnerus, kas ir ieinteresēti klientu veiksmes stāstos, piem., priecājoties par veiksmīgi aizstāvētu diplomdarbu, jaunu sadarbības partneru piesaisti, darba tirgus paplašināšanu u. tml. Piemērā *Labākais tulkotājs ir „savs tulkotājs”*: *tāds, kuru tu pazīsti un kuram uzticies. Tulkotājs, kurš zina ne tikai tavas prasības, bet arī zina konkrētā uzņēmuma specifiku*⁴⁰ ir redzams, ka ilga pazišanās un uzticība ir galvenās tulkotāja un klienta sadarbības vērtības.

Centienus veidot un ilgtermiņā uzturēt draudzīgas profesionālās attiecības apliecina tulkojumu biroju īpašie piedāvājumi un īpaši izstrādātās bonusu programmas pastāvīgiem klientiem (piem., individuālie glosāriji, dokumentu izveides principi). Tulkojumu biroja „Baltic Translations” mājaslapā ir rakstīts, ka *ir iespējams parakstīt sadarbības līgumu par pastāvīgu tulkošanas pakalpojumu sniegšanu vai par sadarbību konkrēta projekta ietvaros [...] Jo ilgāka sadarbība, jo labāki nosacījumi*⁴¹. Citāts ataino, ka uzņēmums ne tikai veic viena pasūtījuma izpildi, bet piedāvā arī sadarbību uz noteiktu laiku vai ilgtermiņā, veidojot ilgnoturīgas attiecības, kuru rezultātā klients gūst pragmatisku labumu (piem., lielākas atlaides).

Draudzības tēmu ataino arī šie piemēri: *Mēs [„Hieroglifs” – S. P.] būsim Jūsu ideālais partneris tulkošanas jomā*,⁴² *„Dzīve daļēji ir tāda, // kādu mēs to veidojam. // Otru daļu veido draugi, // kurus izvēlamies.” // Draudzēsīmies!*⁴³, *Sniedzam padomu un nebaidāmie izglītot par nozares specifiku draudzīgā veidā. Iztulkosim Tavas vēlmes un vajadzības*⁴⁴ un *Mums ir svarīgas labas attiecības ar Jums un Jūsu gandarījums par mūsu tulkošanas darbiem. „e-tulks” komanda strādā tā, lai Jūs gribētu atgriezties tieši pie mums, kad vien nepieciešami arvien jauni tulkojumi!*⁴⁵ Visos citātos ir redzama uzņēmumu personāla ieinteresētība labu attiecību veidošanā un uzturēšanā, kopīgu darbu realizācijā, cenšoties pēc iespējas labāk sastrādāties ar klientiem, arī sniedzot draudzīgus padomus ideālu rezultātu sasniegšanai.

Citu uzņēmumu mājaslapās šo stratēģiju realizē, pirmkārt, detalizēti tulkojamo teksta specifikas izklāsti (sk. arī iepriekš 2.1. apakšnodaļu), lai būtu abpusēja izpratne par tekstu žanrisko formu un satura iezīmēm, tajos izmantojamiem valodas līdzekļiem, otrkārt, eksplīcīti rosinājumi uzticēt tulkojuma biroja speciālistiem dažādus uzdevumus (piem., pārrakstīt tekstu, atrast vajadzīgo informāciju, izveidot glosāriju), lai tādējādi atvieglotu klientu tiešos darba pienākumus.

Šīs valodas pakalpojumu reklāmas stratēģijas mērķis ir veidot veiksmīgu sadarbību un komunikāciju starp tulkojuma biroja speciālistiem un klientiem, lai būtu abpusējs

⁴⁰ *Kvalitatīvs tulkojums*. Pieejams: <http://www.vstulkojumi.lv/lv/tulkpojumu-kvalitate/kvalitativs-tulkpojums>.

⁴¹ *Kvalitāte*. Pieejams: <http://baltictranslations.lv/kvalitate>.

⁴² *Pakalpojumi*. Pieejams: <http://hieroglifs.com/lv/services/>.

⁴³ *Par mums*. Pieejams: <http://www.rigatulkpojums.lv/lv/par-mums>.

⁴⁴ *Draudzīga pieeja. Mūsu priekšrocības*. Pieejams: <http://www.tulkot.lv/lv/musu-priekšrocibas/>.

⁴⁵ *Tulkojumi no tulkošanas uzņēmuma „e-tulki”*. Pieejams: <http://www.e-tulks.lv/>.

labums: kvalitatīvi izpildīts darbs (paveikti valodas pakalpojumi) kā personisko un profesionālo attīstību ietekmējošs faktors un regulāri ieņēmumi.

4. Klientu panākumu kā uzņēmuma tulkotāju un tulku nopelnu izcelšana. Viens no redzamākajiem veiksmīgas sadarbības rezultātiem ir klienta sasniegumi valsts un pasaules mērogā, kuros savu lomu cenšas saskatīt arī tulkošanas uzņēmumi. To kā mērķi sev ir definējuši vairāki tulkojumu biroji: *Fast Translation misija ir apvienot tulkošanas profesionāļus, attīstot kopējo kompetenci tulkošanas jomā. Palīdzot korporatīvajiem klientiem augt un attīstīties, nodrošinot ātru dokumentu tulkošanu un kvalitatīvus tulkošanas pakalpojumus*⁴⁶, arī *Mūsu* [„Valodu koks” – S. P.] *palīdzība būs Jūsu veiksmes atslēga!*⁴⁷ Abos citātos ir izcelts, ka tulkojumu biroju tulkotāji iesaistās klientu profesionālās izaugsmes procesā, uzņemoties atbildību par savu darbu un ar to veicinot klientu mērķu un uzdevumu izpildi, sasniedzot vēlamos rezultātus.

Tulkošanas uzņēmums „filologi.lv” piedāvā pat īpašu pakalpojumu B2B ‘bizness biznesam’, tā tiešais mērķis ir lingvistiski palīdzēt klienta kā juridiskas personas uzņēmējdarbības attīstībai. Apņēmību darīt visu iespējamo klienta labā atklāj arī tulkojumu biroja „Skrivanek” mājaslapā publicētais solījums: *Veidojot dialogu, ieklausāmies katra klienta vajadzībās un kopā izvērtējam prioritātes, lai piedāvātu vislabāko risinājumu pat nestandarta situācijās. Mēs esam Jūsu pusē! [..] Mēs esam atvērti vēl nepieredzētiem un neiespējamiem projektiem. Mēs darīsim visu, lai Jums izdotos!*⁴⁸ Piemērs ataino tulkojumu biroja personāla spēju tikt galā ar jebkādiem izaicinājumiem un patiesu lojalitāti pret klientu, darot pat vairāk nekā no viņiem tiek sagaidīts. Tādu pašu apņemšanos un misijas apziņu pauž tulkojumu biroja „Polyglot” komanda: *Mūsu darbinieki ik dienas ierodas darbā ar vienu mērķi – palīdzēt indivīdiem un uzņēmumiem stāties pretī mūsdienu pasaules izaicinājumiem, un gūt tajā panākumus*⁴⁹ un „LMI Translations”: *Ikvienā savā darbībā mēs paturam prātā savu mērķi – lai mūsu klientu bizness attīstītos un nevainojami darbotos jebkurā klienta izvēlētajā tirgū*⁵⁰. Lidzīgi kā iepriekš, arī šajos piemēros tiek aktualizēta tulku un tulkotāju misijas apziņa – pašizliedzīga vēlme palīdzēt citiem pārvarēt grūtības, gūt panākumus un justies komfortabli jebkurā darbības jomā.

Atsevišķos gadījumos tulkojumu birojs nodrošina ne tikai valodas pakalpojumus, bet funkcionē arī kā biznesa mediators starp atšķirīgu kultūru tirgiem. Tā, piem., tulkojumu birojs „Lineris” vairākkārt izceļ spēju palīdzēt veidot biznesa sakarus starp Latviju (vai citu Eiropas valsti) un Ķīnu, piedāvājot savu partnerību un aktīvu iesaistīšanos biznesa darījumos: *Linearis – jūsu labākais partneris jaunu eksporta tirgu atklāšanā*⁵¹.

⁴⁶ *Fast Translation*. Pieejams: <http://fasttranslation.lv/par-mums/>

⁴⁷ *Rediģēšana*. Pieejams: <http://www.valodukoks.lv/tekstu-korekcija-redigesana/>.

⁴⁸ *Mūsu mērķi, misija, vīzija*. Pieejams: <http://www.skrivanek.lv/lv/par-mums/musu-merki-misija-vizija/>.

⁴⁹ *Profesionāli tulkošanas pakalpojumi*. Pieejams: <http://www.polyglot.lv/lv/tulkosanas-pakalpojumi/>.

⁵⁰ *Kvalitātes politika. Kvalitāte*. Pieejams: <https://lmi.lv/lv/par-mums/quality>.

⁵¹ *Pārstāvēt Baltijas FMCG uzņēmumus Anufood Expo 2017 (Ķīnā)*. Pieejams: <http://linearistranslations.com/lv/parstavot-baltijas-fmcg-uznemumus-anufood-expo-2017-kina/>.

Tulkojumu birojs „RixTrans” savā mājaslapā, nosaucot lielākos un pasaulē plaši zināmos klientus (piem., *Coca-Cola*, *Samsung*, *google.lv*), ar ko bijusi īslaicīga sadarbība, jo īpaši izceļ savu lomu uzņēmumu sasniegumos un mērķu realizēšanā.

Valodas pakalpojumu reklāmas stratēģijas mērķis ir iedrošināt klientu ambicioziem mērķiem, sniedzot morālu atbalstu un piedāvājot pastāvīgu palīdzību – savā rīcībā esošo intelektuālo resursu ieguldīšanu dažādās jomas un sarežģītības projektos.

5. Klienta valodas zināšanu un prasmju trūkuma kompensēšana. Šī tulkojumu biroju reklāmas stratēģija izpaužas tā, ka rakstveida/mutvārdu tulkojumi tiek piedāvāti kā unikāla iespēja biznesam nozīmīgās saziņas situācijās izvairīties no neveiksmēm valodas barjeras dēļ. Tekstos tiek uzsvērts, ka tulkojumu biroja speciālisti palīdzēs īstenot veiksmīgu starpvalstu komunikāciju un paplašināt uzņēmējdarbības lauku arī ārvalstīs. Viens piemērs: *Starpvalstu attiecības noved pie tā, ka darījumu cilvēkiem Latvijā neizbēgami jāstopas ar valodas barjeru. It īpaši, ja runa ir par oficiāliem dokumentiem un specifiskas terminoloģijas izmantošanu – lūk šeit bieži arī parādās grūtības. Lai jūsu biznesa paplašināšanās starpvalstu mērogā norisētu gludi, bez sarežģījumiem, kas saistīti ar valodas barjeru, mūsu birojs „AGALMO” piedāvā pieredzējušu un praktizējošu tulku komandas pakalpojumus*⁵². Citātā ir redzams, ka, pēc uzņēmuma personāla domām, starpvalstu komunikācija nevar pilnvērtīgi notikt bez profesionāļu palīdzības, kas ne tikai sagatavo tekstu mērķvalodā, bet domā arī par atbilstošu valodas reģistru un precīzu terminoloģiju. Tiešā veidā netiek izcelta klientu lingvistiskās kompetences nepietiekamība vai tās trūkums, bet tiek norādīta aktīva starptautiskā komunikācija dažādās valodās, kas rada grūtības Latvijas uzņēmējiem.

Līdzīga doma ir izteikta arī tulkojumu biroja „ad Verbum” mājaslapā: *Mūsdienās dažādu kultūru pārstāvji sazinās katru dienu, un vispārējā steigā valoda nedrīkst būt komunikācijas šķērslis. [...] Tulkošana no vienas valodas citā nodrošina saprašanos, tādējādi turpmāka saziņa ir labāka un vērtīgāka*⁵³. Citāts aktualizē jautājumu par mainīgām, lingvistiski un kultūras ziņā heterogēnām saziņas situācijām, kurās ir svarīga kopīga valoda, lai varētu saprasties un veidot attiecības un lai izvairītos no nevēlamiem pārpratumiem; implicīti ir pateikts – tulkojumu birojs zina šo saziņas valodu.

Daži tulkojumu biroju personāla lingvistiskās kompetences pielietojumu attiecina ne tikai uz daudzvalodīgām situācijām, bet arī uz grūti salasāmu rakstveida tekstu (piem., ārsta medicīnisko slēdzienu, lekciju pierakstu) atšifrēšanu un tulkošanu. Viens piemērs: *Tulkotāji darīs visu iespējamo, lai izburtotu nesalasāmu rokrakstu, izplūdušus zīmogus un spiedogus, blāvas vai tumšas kopijas utt.*⁵⁴

Savukārt tulkojumu birojs „Valodu Serviss” lingvistiskās kompetences izpratni paplašina līdz valodas meistarības līmenim, lasītājam atgādinot, ka: *Katra grāmata ir zināšanu avots, līdzeklis redzesloka paplašināšanai, sevis izglītošanai un dvēseles izkopšanai. Grāmata svešā valodā nevar kļūt pieejama bez profesionāla tulkotāja līdzdalības. Mēs, „Valodu Serviss”, piedāvājam iespēju atklāt pārsteidzošās literāro tēlu un dvēseles*

⁵² Tulkošanas birojs. Pieejams: <http://www.agalmo.lv/lv/>.

⁵³ Tulkošanas pakalpojumi. *Globāli valodu pakalpojumi*. Pieejams: <https://lv.adverbium.com/pakalpojumi/glob%C4%81li-valodu-pakalpojumi/tulko%C5%A1anas-pakalpojumi>.

⁵⁴ *Dokumentu tulkošana*. Pieejams: <https://translations.lv/dokumentu-tulkosana/>.

*pārdzīvojamu pasaules, kas paslēptas citu zemju grāmatās. Mūsu biroja pakalpojumi ir īpaši ar individuālu pieeju darba izpildei, operatīvīti un tulkotāju augsto izglītības, kultūras un pieredzes līmeni, ko atziniģi novērtē mūsu klienti*⁵⁵. Izvērstajā literāro darbu aprakstā netieši tiek norādīts, ka klients visticamāk nespēj pilnībā izprast literāro tekstu svešvalodā, tas jādod profesionāļiem iztulkot latviešu valodā, kas latviski pārceļ ne tikai vārdus un teikumus, bet arī atšķirīgās kultūras zīmes un idejas.

Par šo valodas pakalpojumu reklāmas stratēģijas mērķi ir uzskatāma taktiska norāde uz klientu zināšanu un prasmju nepietiekamību vai trūkumu un iespējamo risinājumu (resp., jaunu pasūtījumu veikšanu) piedāvāšana.

Nobeigums

Rakstā ir parādīti kopīgie un atšķirīgie datu sociolingvistiskās analīzes pamatprincipi un valodas situācijas raksturošanas balsta punkti LA un VLA. Neatkarīgi no izpētes vietas un pamatvienības pētījuma uzmanības centrā ir valodas lietojums, tā juridiskais, emocionālais, sociolingvistiskais un ekonomiskais pamatojums. Šajā pētījumā lielāka uzmanība tika pievērsta valodas lietojuma ekonomiskajam faktoram un valodas tiešā lietojuma vērtībai, ar konkrētiem piemēriem parādot, ka reklāmu valodu izvēlē būtiska ir biznesa tirgus orientācija un mērķauditorija un ka ne vienmēr „lielo valodu” ar augstu ekonomisko vērtību pasaules mērogā tulkojumi Latvijā ir dārgāki; runātāju skaita un lietojuma izplatības ziņā mazāku valodu vai valodu ar salīdzinoši nelielu zinātāju skaitu tulkojumi maksā vairāk. Jāsecina, ka tieši specifisku, retāk lietoto valodu zināšanas un prasmes kā intelektuāls resurss ir unikāls, taču ne viennozīmīgi – ekonomiski izdevīgāks. Pilnīgam valodu ekonomiskās vērtības salīdzinājumam būtu nepieciešams zināt, cik tulkojumi tiek veikti „lielajā valodā” un „mazajā valodā” un cik lielu peļņu attiecīgi šie tulkojumi ir devuši izvēlētā laika periodā. Iespējams, ka retāki tulkojumi kādā valodā ir finansiāli izdevīgāki tulkošanas uzņēmumam par biežākiem tulkojumiem citā valodā, taču tikpat iespējams ir arī pretējs rezultāts – lielāku finansiālu labumu dod biežāki un lētāki tulkojumi.

Rakstā iztīrītie tulkojumu biroju reklāmas teksti LA un VLA rosina domāt un diskutēt arī par valodas metalingvistisko funkciju reklāmās – vai tā tiek pietiekami aktivizēta praksē, lai runātu par valodas lietojumu, nozīmi un vērtību dažādās klientam nozīmīgās dzīves jomās un lai piesaistītu uzmanību konkrētai valodai vai valodu grupai, tekstu sagatavošanai, pilnveidošanai un publiskošanai mērķvalodās. Ordināro un paredzamo tulkojumu biroju tekstu biežums ļauj apgalvot, ka reklāmas tekstu izveidē nav pietiekami izmantots valodas spēles, māksliniecisko izteiksmes līdzekļu (piem., metaforu, metonīmiju, hiperbolu, personifikāciju) un emocionāli ekspresīvās leksikas potenciāls.

Savukārt aplūkotās valodas pakalpojumu reklamēšanas stratēģijas izceļ tulkošanas uzņēmumu vērtības, pamatprincipus un starpdisciplināro profilu, atvērtību jauniem izaicinājumiem (t. sk. maz zināmu tulkojumu valodām), dialogiskumu, kā arī intensīvu un ciešu sadarbību ar klientiem. Kopīgā iezīme visiem valodas pakalpojumu sniedzējiem – vēlme lingvistiski un ekonomiski pārvaldīt valodu daudzveidību un cilvēku nepieciešamību sazināties tajās.

⁵⁵ *Literārie tulkojumi*. Pieejams: <http://www.vstulkojumi.lv/lv/tulkojumu-nozares/literarie-tulkojumi>.

LITERATŪRA

- Backhaus, P. *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon: Multilingual Matters, 2007.
- Bušs, O. Īpašvārdi ekonomikā: dažas izpētes iespējas pasaulē un Latvijā. *Vārds un tā pētišanas aspekti*. Rakstu krājums. 17 (1). Liepāja: LiePA, 2013, 50.–55. lpp.
- Cenoz, J., Gorter, D. Language Economy and Linguistic Landscape. Shohamy, E., Gorter, D. (eds.). *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. New York, NY & London: Routledge, 2009, pp. 55–69.
- Druviete, I. Latviešu valodas sociolingvistisko funkciju dinamika kontaktvalodu ietekmē. Skujiņa, V. (sast.). *Letonika. 2. kongress. Valodniecības raksti. 2*. Rīga: Madonas poligrāfists, 2008, 224.–234. lpp.
- Gorter, D. (ed.). *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon, Multilingual Matters, 2006.
- Grenier, G. *The value of language skills*. 2015. Available: <https://wol.iza.org/uploads/articles/205/pdfs/economic-value-of-language-skills.pdf>.
- Grin, F. Economic Considerations in Language Policy. Ricento, T. (ed.). *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden: MA, 2006, pp. 77–95.
- Hélot, C., Barni, M., Janssens, R., Bagna, C. (eds.). *Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 2012.
- Internet World Stats – *Top Ten Languages in the Internet in millions of users – June 2016*. Available: <http://www.internetworldstats.com/stats7.htm>.
- Ivković, D. *Virtual linguistic landscape: A perspective on multilingualism in cyberspace*. Dissertation. 2012. Available: <https://www.dejanivkovic.com/publications>.
- Ivković, D., Lotherington, H. Multilingualism in cyberspace: Conceptualizing the virtual linguistic landscape. *International Journal of Multilingualism* 6 (1), 2009, pp. 17–36.
- Lazdiņa, S. Latgalešu valoda kā instruments Latgales reģiona attīstībā: lingvistiskās ainavas dati tūrisma industrijas kontekstā. *Latgalistikys kongresu materiāli IV. Via Latgalica. Humanitāro zinātņu žurnāls*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2012, 75.–86. lpp.
- Lazdiņa, S., Pošeiko, S., Marten, H. Baltijas valstu lingvistiskā ainava: dati, rezultāti, nākotnes pētījumu perspektīvas. *Via Latgalica V*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2013, 37.–49. lpp.
- Pošeiko, S. Daugavpils un Narvas vietējo uzņēmumu un iestāžu nosaukumu izveides īpatnības. *Komparatīvistikas almanahs, Nr. 4 (33). Cilvēks valodā: etnolingvistika, lingvistiskā pasaules aina*. Daugavpils: DU Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, 479.–497. lpp.
- Pošeiko, S. *Valodas un to funkcionalitāte pilsētu publiskajā telpā: Baltijas valstu lingvistiskā ainava*. Disertācija. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015. Pieejams: http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31349/298-51593-Poseiko_Solvita_sp10146.pdf?sequence=1
- Valsts valodas likums 1999. *Likumi LV*. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=14740>.
- Wilson, D. The eight best languages to learn for business. *The Richest*. 2014. Available: <http://www.therichest.com/business/salary/the-eight-best-languages-to-learn-for-business/>.

AVOTI

- 112 Tulkojumu palīdzības serviss. <http://112tulkojumi.lv/pirma-lapa.php>.
A&S Tranlations. <http://www.auns.lv/>.
Ad Verbum. <http://lv.adverbun.com/>.
Agalmo. *The greatest translations*. <http://agalmo.lv/lv/>.
Bābele. Valodu un tulkošanas centrs. <https://www.babele.lv/>.
Baltic Media. *Global Translation Services*. <http://lv.balticmedia.com/>.
Baltic Translations. <http://baltictranslations.lv/>.
e-tulks. *Tulkošanas darbi*. <http://www.e-tulks.lv/>.
Fast translations. <http://fasttranslation.lv/>.
Filologi.lv. *100 valodas*. <http://www.filologi.lv/>.
Hieroglifs. <http://hieroglifs.com/lv/>.
Inlexagency. *Tulkojumi. Translations*. <http://www.inlex.lv/>.
Lingva Tev. <http://www.lingvatev.lv/lv/>.
Linearis Translations. <http://linearistranslations.com/lv/>.
Littera. <https://www.littera.lv/lv/>.
LK translations. <http://lkt.lv/lv/>.
LMI translations. <https://lmi.lv/>.
NTulkojumi. *Notariālo tulkojumu birojs*. <http://ntulkojumi.lv/news/>.
Polyglot. <http://www.polyglot.lv/lv/>.
Proxime tulkošanas birojs. <http://www.proxime.lv/>.
Rix Trans. *Mans tulkošanas birojs*. <http://lv.rixtrans.com/>.
Rīgas tulki. *Tehnisku un sarežģītu tekstu tulkošana*. <http://www.rigastulki.lv/>.
RT tulkojumi. <https://www.rttulkojumi.lv/>.
Christopher Sexton Legal Translations. <http://sextontranslations.com/>.
SIA Rīga tulkojums. <http://www.rigatulkojums.lv/lv/>.
Skrivanek. *Translating your wor(l)ds for 20 years*. <http://www.skrivanek.lv/lv/>.
Tilti Systems. *Language and Communications Solutions*. <http://www.tilti.com/lv/>.
Tulkojumu fabrika No. 1. <http://tulkojums.lv/>.
Tulkošanas birojs Tatjana Judina un partneri. <https://translations.lv/>.
Tulkot.lv. <http://www.tulkot.lv/lv/>.
Valodu koks. *Tulkošanas birojs*. <http://www.valodukoks.lv/>.
Valodu serviss. <http://www.vstulkojumi.lv/lv/>.
Verbo. <http://www.verbo.lv/>.

Lina RUTKIENĖ

(Lietuvių kalbos institutas)

Kai kurios statybos terminijos hibridinių dūrinių raidos tendencijos

Summary

Certain Development Trends of Compound words in Construction Terminology

Fused words are becoming increasingly more important in term development. Fusion allows us to create new and more motivated terms while also avoiding overloading already developed terms with additional meanings. Fused words can be used to further develop derivative terms, they can also be used as components of composite terms as well as make up specific construction term microsystems. Recently, hybrid fused words have become more popular. In this article we seek to diachronically review hybrid fused words in construction terminology. As the construction area has an abundance variety of terms, it can partially represent the development of general educational language as a whole. The article discusses the relation between hybrid and indigenous fused words, analyzes the origin of borrowed compounds as well as discusses the extralinguistic factors that lead to the development of hybrid fused words and their quantity.

Key words: *autochthonous word, hybrid fused word, confix, borrowed compound, construction*

*

Įvadas

Terminų daryboje vis svarbesnes pozicijas užima dūryba. Dėl jos atsiranda naujų, motyvuotų terminų, išvengiama jau funkcionuojančių žodžių perkeltinių reikšmių. Iš dūrinių galima išvesti vedinius, jie gali eiti sudėtinių terminų dėmenimis, sudaryti tam tikras statybos terminų mikrosistemas.

Kita vertus, dūrinių gausėjimas susijęs ir su postmodernistine pasaulėjauta: postmodernizmas ekonomijos ir patogumo principus iškelia kaip vienus svarbiausių, ir dūriniai, būdami trumpesni ir patogesni už dvizodžius terminus, šiuos principus puikiai atitinka. Užsienio kalbotyros darbuose pabrėžiama, kad dūrinių posistemis sparčiai plėtojasi dėl sudėtingų sąvokų gausos. Dūrybos populiarėjimą lemia būtinybė tiksliau pavadinti naujas sąvokas, išreikšti daugiau požymių, pavadinimui suteikti didesnę semantinę krūvį [Надмидон 2014]. Be to, pastaraisiais dešimtmečiais pastebimos naujos dūrybos tendencijos.

Dūriniai gali būti autochtoniniai ir hibridiniai. Autochtoniniu laikomas dūrinys, kurio abu sandai yra lietuviški (vienas jų gali būti ir senasis skolinys, struktūriškai ir semantiškai visiškai asimiliavęsis lietuvių kalboje ir laikomas savu, pvz., *stiklapluoštis* STŽ 579). Straipsnio objektas – statybos srities hibridiniai dūriniai, kurių dėl minėtų priežasčių lietuvių kalboje daugėja.

Straipsnio tikslas – atlikus statybos terminijos hibridinių dūrinių analizę, nustatyti šio terminų sluoksnio kai kurias raidos tendencijas. Hibridiniai dūriniai rinkti iš XX–XXI a. statybos srities mokslinių leidinių, kurie pateikti šaltinių sąrašė. Iš viso užfiksuoti 739 dūriniai, iš jų 123 yra hibridai. Statybos sritis dėl terminų gausos ir įvairovės, plėtros tendencijų iš dalies gali reprezentuoti ir bendruosius mokslo kalbos terminijos raidos procesus.

Pastaruoju metu statybos mokslo kalboje ypač gausu hibridinių dūrinių su neoklasiikiniais tarptautiniais elementais. Dėl šių tarptautinių dėmenų yra įvairių nuomonių, iki šiol nesutariama, kuo juos laikyti. *Tarptautinių žodžių žodyno* [2013] sudarytojai šiuos tarptautinius dėmenis laiko sudurtinių žodžių dalimi, S. Keinys [2005] vadina tarptautiniais terminų elementais, K. Gaivenis [1973] – prefiksoidais, L. Inčiuraitė-Noreikienė [2015] vadina sietiniais kamienais.

Užsienio kalbotyroje tokiems hibridiniams dūriniams pastaruoju metu taip pat skiriama daugiau dėmesio.

Rusų kalbotyroje vartojami sietinio kamieno, sietinės šaknies ir radiksoido terminai. J. Klobukovas ir S. Gudilova žodžius su šiais tarptautiniais sandais atskiria nuo tikrųjų kompozitų ir laiko kvazikompozitais, kategoriškai teigdami, kad jiems ne vieta sinchroninėje terminų daryboje. Jie, lingvistų nuomone, turėtų būti morfologijos mokslo objektas [Клобуков, Гудилова 2001].

Vokiečių lingvistikoje aptartiems tarptautiniams dėmenims pavadinti vartojamas *konfikso* terminas (lot. *configere* – jungti vieną su kitu). Konfikso nuo afiksų skiriasi tuo, kad, skirtingai nei afiksai, turi gana tikslią conceptualią leksinę reikšmę [Hilke 2005]. Tikslumo sumetimais lietuvių kalbotyrą būtų galima papildyti konfikso terminu, kuris įeity į bendrą tarptautinių terminų sistemą ir būtų vartojama šalia afikso, prefikso, sufikso ir kt. Tuomet galėtume kalbėti apie atskirą darybos būdą – konfiksaciją. Konfikso terminas, šia reikšme pasiskolintas iš vokiečių kalbos, pavartojamas ir rusų kalbotyroje. Kaip matyti, įvairiose kalbose tokie tarptautiniai sandai traktuojami skirtingai. Švedų kalboje tėra vienas prefikso terminas, apimantis ir priešdėlius, ir tokius tarptautinius sandus [Lind, Rham 2015]. Kriterijus, galintis padėti atskirti minėtus tarptautinius elementus, siūlomus vadinti konfiktais, nuo tarptautinių priešdėlių, galėtų būti jų morfologinis statusas kalboje šaltinyje. Jei kalboje, iš kurios tarptautinis elementas atėjo, jis galėjo funkcionuoti kaip atskiras žodis su atitinkama galūne ar buvo dūrinio viena iš šaknų, šio statuso jis neturėtų prarasti ir priimančioje kalboje. O jei kalboje šaltinyje tarptautinis dėmuo buvo priešdėlis, vadinasi, toks turėtų likti ir priimančioje kalboje.

Mokslinės literatūros autoriai matydami tokius skolinius, kaip *vibrotechnologija*, panašiu pavyzdžiu veikiausiai pasidaro ir dūrinius su lietuvišku kamieniu, tokius kaip *vibrogramzdinimas* VLG11, *vibroištraukimas* VLG16 etc. Čia jau galima kalbėti apie darybą pagal analogijos principą. Nors lietuvių dūrybai būdinga tendencija remtis paprastaisiais (darybiškai neskaidomais) žodžiais, pavyzdžių analizė rodo, kad mokslinės literatūros autoriai yra linkę konfiksacinius dūrinius darytis su lietuviškais vediniais. Tad akivaizdu, kad pastaruoju metu tokiems dūriniams reikėtų skirti daugiau dėmesio, juos fiksuoti, sisteminti.

Hibridinių ir autochtoninių dūrinių santykis. Skolintų sandų kilmė

J. Bražinsko iš rusų kalbos išversta knygelė *Kaip ir iš ko galima statyti pigius ir tvėrmingus ūkio trobesius* pasirodė jau atgavus teisę rašyti lietuviškais rašmenimis. Tuomet atsivėrė kelias tiek lietuvių kalbos plėtotei, tiek lietuviškos mokslinės literatūros raidai. Pagausėjo įvairios lietuviškos spaudos: 1905–1915 m. išleistos 3 632 lietuviškos knygos [Šmigelskytė-Stukienė 2007], tad tapo itin aktualus lietuviškos terminijos kūrimas. J. Bražinsko knygelėje formuluojamos terminų apibrėžtys, terminams sudaryti naudojama ir dūryba, vertėjas naujai sąvokai pavadinti dažnai siūlo du variantus, pvz., *Molį*

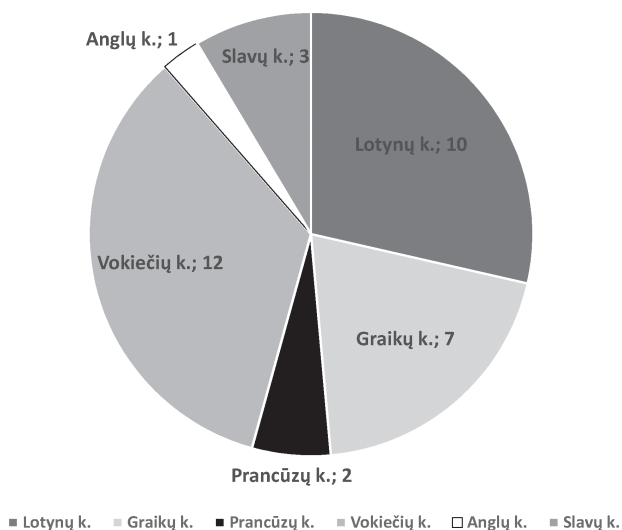
trobiesiams statyti galima vartoti kaip minkštą tešlą, kurią deda tarp lentų ir mindžioja kojomis arba *pluktuvais* (*muštuvais*) pluka. Šitokias sienas lietuviškai galima pavadinti *mollipėmis* arba *molplukėmis* (KKG 1). Nors knygelė ir versta, joje nėra nė vieno hibrido, akivaizdus vertėjo siekis apsaugoti lietuvišką tekstą nuo slavizmo. Apskritai kalbant apie hibridus reikėtų pabrėžti sociolingvistinį aspektą. Hibridizacijos reiškinius lemia įvairios socialinės ir kultūrinės aplinkybės, kalbų ryšiai, ypač dvikalbystė [Thomason, Kaufman 1988]. P. Kniūkštos nuomone, *objektyviai ir iš esmės santykis su skolintais* (šiuo atveju ir sudarančiais hibridą – aut. pst.) *ir požiūris į juos kyla iš to, koks visuomenės santykis su tauta ir valstybe, iš kurios skoliniai eina, ir dar labiau iš to, kokia yra visuomenės socialinė ir politinė padėtis* [Kniūkšta 2013: 173].

1918 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, prasidėjo spartus šalies ūkio, kartu ir statybos sektoriaus, plėtojimas. Valstybės tarnyboms reikėjo administracinių pastatų, švietimo sektoriaus plėtrai – naujų mokyklų, trūko pastatų verslui. Ypač daug buvo statoma Kaune, 1919 m. paskelbtame laikinąja Lietuvos sostine. Su pramonės plėtra susijusi ir aktyvi techninės literatūros leidyba. S. Grinkevičiaus Nepriklausomoje Lietuvoje išėjusiose knygose *Mediniai tiltai* [1929] ir *Geležinės konstrukcijos* [1933] pavartoti 24 statybos terminijos dūriniai. Iš jų hibridiniai yra tik 2 dūriniai: *auto-pastogė* MT III ir *plentrulis* MT 45. Skaitant minėtus leidinius, matyti, kad autorius, kaip ir prieš tai minėtas vertėjas J. Bražinskas, laikosi kalbos grynumo principo, remiasi gyvąja kalba ir stengiasi kurti lietuvišką terminiją.

Sovietmečiu išleistame V. Michalauško statybos terminų žodyne [1978], kuriame pateikiami tik su namais (*trobiesiais*) (jų statyba, konstrukcijomis, architektūra) susiję žodžiai, kaip atskiri terminai pateikiami ir būdvardžiai – jie neprišliejami prie daiktavardžio. Veikiausiai autorius laikėsi pozicijos, kad tas pats būdvardis gali eiti daugelio terminų rūšiniu dėmeniu (vėliau iš dalies tai patvirtina A. Kudzio su bendraautoriais rengti statybos terminų žodynai, pvz., STŽ būdvardis *ilgalaikis*, -ė yra 9 terminų rūšinis dėmuo: *ilgalaikė prognozė* STŽ 457, *ilgalaikė relaksacija* STŽ 473, *ilgalaikė vertė* STŽ 704, *ilgalaikis gaminytis* STŽ 161, *ilgalaikis patikimumas* STŽ 394, *ilgalaikis poveikis* STŽ 440 ir t. t.). Iš viso V. Michalauško žodyne užfiksuoti 83 dūriniai, iš jų 12 yra hibridiniai. Žodyno rengėjas dažniausiai nurodo, kad terminas yra hibridas ir koks jo statusas normos atžvilgiu. Kaip neteiktini pateikiami žodžiai *darbystubė* STŽT 43, *kazilgalis* STŽT 76, *keturstubė* STŽT 82. Vartotinais laikomi *ardabalkis* STŽT 19, *butkamarė* STŽT 39, *keturkantis* STŽT 81. Žodyne pateikiamų hibridinių dūrinių skolinti sandai kilę iš vokiečių (5) ir rusų ar baltarusų (2) kalbų. Su tuo pačiu skolintu sandu sudaroma ne po vieną hibridą, pvz., *kazilgalis* STŽT 76, *kaziljuostė* STŽT 76, *kazilkelis* STŽT 76. Neužfiksuota nė vieno hibridinio dūrinio, kurio skolintas sandas būtų tarptautinis kamienas, kilęs iš graikų ar lotynų kalbų.

V. Michalauško žodyne fiksuoti germanizmai ar slavizmai (*kamara*, *balkis*, *stuba* ar *kantas*) plačiai funkcionavo tuometinėje vartosenoje, tad, be abejo, ir hibridiniai dūriniai su jais buvo daromi. Istorinės, politinės ir ekonominės aplinkybės lėmė, kad statybos terminijos formavimuisi didelį poveikį turėjo vokiečių kalba. A. Kudzio teigimu, tarpukario Lietuvos mokslininkų veikaluose terminai dažniausiai būdavo išsiversti iš vokiečių kalbos, šalia lietuviško atitikmens skliausteliuose neretai būdavo pateikiamas ir originalas [Kad susikalbėtume 2002]. Tad nekeista, kad, kaip matyti 1 pav., hibridiniai dūriniai su vokiškais sandais sudaro gana didelę dalį.

A. Kudzio, B. Kudzienės ir A. Roseno žodynuose (*Anglų-lietuvių kalbų statybos terminų žodyne* [1993] ir *Statybos terminų žodyne* [2002]) iš viso pateikta 600 dūrinių, iš jų 91 yra hibridinės darybos. Dauguma hibridinių dūrinių sandų yra kilusi iš lotynų ir graikų, mažiau – iš vokiečių ir prancūzų kalbų. Iš anglų kalbos kilęs tik vieno hibridinio dūrinio – *stiklablokis* STŽ 579 – sandas (plg. angl. *block*). Be abejo, vis svarbesnes pozicijas mokslo erdvėje užimant anglų kalbai, galima prognozuoti, kad statybos srityje hibridinių dūrinių su anglų kalbos sandais daugės. Daugėjant lietuvių kalboje anglybių, joms įsitvirtinant atveriamas kelias ir hibridiniams dūriniams. Nė viename iš minėtų dviejų žodžių neuzfiksuota (nepadaryta) nė vieno hibridinio dūrinio su slavų kilmės sandu (žr. 1 pav.). Pažymėtina, kad šiuose žodynuose dar labai maži yra hibridų su neoklasikiniais prepozicininiais dėmenimis. Žodynuose pateikta tik *aerouotraumka* ALK 331, *aerouostas* STŽ 13, *mikroplyšys* ALK 87, *mikroputokšlis* ALK 7, *mikroužpildas* STŽ 339, *tenzodaviklis* ALK 159 ir *vibravolis* STŽ 77. Greta daugelio šių hibridinių dūrinių siūlomi ir sudėtiniai ar vientisiniai autochtoniniai atitikmenys: *mikroplyšys – plaukiškasis plyšys* STŽ 339; *mikroužpildas – smulkmė* STŽ 339; *aerouostas – oro uostas* STŽ 13.

1 pavyzdys. ALK ir STŽ hibridinių dūrinių skolintų sandų kilmė

Mokomosiose O. Kizinievič, R. Žurauskienės ir A. Gailiaus knygose bei K. Kelevičiaus daktaro disertacijoje rasta 12 autochtoninių ir 18 hibridinių statybos terminijos dūrinių. Vyrauja hibridiniai dūriniai su neoklasikiniais prepozicininiais sandais. Dauguma (14) iš jų padaryta su minėtais tarptautiniais elementais *mikro-*, *makro-*, *vibro-*, tačiau jų kiekis yra kur kas didesnis. Senesniuose kalbotyros darbuose tvirtinama, kad tokie dūriniai užima izoliuotą padėtį žodžių darybos sistemoje [Valeckienė 1998], *Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje* [2005] tokie dūriniai iš viso neaptariami. Tačiau dabartinės statybos srities mokslo kalbos tyrimas rodo, kad hibridinių dūrinių su pirmuoju tarp-tautiniu sandu moksliniuose tekstuose yra daug. Šiuolaikinė samprata gali keisti iki

šiol lietuvių kalbos žodžių daryboje nusistovėjusią nuomonę. Galima aptikti net ir atskirų mikrosistemų: pvz., *vibrogramzdinimas* VLG 11 (: *vibro-* + *gramzdin-im-as* (: *gramzdino*)), *vibrogramzdintuvas* VLG 11 (: *vibro-* + *gramzdin-tuv-as* (: *gramzdinti*)), *vibrogramzdimas* VLG 20 (: *vibro-* + *grimzd-im-as* (: *grimzdo*)), *vibroįrengimas* VLG 5 (: *vibro-* + *įreng-im-as* (: *įrengė*)), *vibroištraukimas* VLG 16 (: *vibro-* + *ištrauk-im-as* (: *ištraukė*)).

Apibendrinamosios pastabos

Hibridinių dūrinių gausa priklauso nuo vienokio ar kitokio skolinio įsitvirtinimo, vartosenos dažnio. Skolinio įsitvirtinimas vartosenoje – nuo ekstralingvistinių veiksmų (socialinių, politinių, ekonominių aplinkybių, kalbos statuso visuomenėje). Trumpu pirmuoju nepriklausomybės laikotarpiu leistose statybos mokslinėse knygose hibridiniai statybos dūriniai beveik nevartojami. Sovietmečio statybos terminų žodyne vyrauja hibridiniai dūriniai su vokiečių ir rusų ar baltarusų kalbų sandais, tačiau dauguma jų vertinami kaip nevartotini. Antruoju nepriklausomybės laikotarpiu leistuose statybos terminų žodynuose hibridinių dūrinių užfiksuota nedaug, nėra iš slavų kalbų skolinų sandų, atsiranda daugiau hibridinių dūrinių su tarptautiniais sandais. Mokslo leidiniuose, išėjusiuose Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, vartojama daug hibridinių dūrinių su tarptautiniais konfiksais. Šie dūriniai nukonkuruoja autochtoninius statybos terminijos dūrinius. Konfiksacinių dūrinių padėtis lietuvių kalboje, matyt, nebebus izoliuota. Galbūt būtų galima kalbėti apie atskirą darybos būdą – konfiksaciją – ir jos rezultata – konfiksacinį darinį (šiuo atveju dūrinį). Galbūt galėtų būti praplėsta ir tarptautinė darybos sąvokų sistema.

LITERATŪRA

- Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005. 743 p.
- Hilke, E. Deutsche Konfixe. *Deutsche Sprache*. Erich Schmidt Verlag, 2005 (33), S. 133–140.
- Gaivenis, K. Terminijos ugdymo vingiai. *Kalbos kultūra*. Vilnius, 1973, sąs. 25, 19–27 p.
- Inčiuraitė-Noreikienė, L. Lietuvių kalbos dūriniai su neoklasikiniais dėmenimis. *Baltistica L (2)*. 2015, 245–259 p.
- Kad susikalbėtume. Mokslo Lietuva. 2002 m. lapkričio 7–20 d. Available: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva/2002-2004/200219/20021902.htm>
- Keinys, S. *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005. 448 p.
- Kniūkšta, P. *Tarp gramatikos ir politikos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013. 260 p.
- Lind, C., Rham, J. *Hjälp ditt barn med svenska*. Flexband, Tukan Förlag, 2015. 175 s.
- Šmigelskytė-Stukienė, R. Kultūra ir švietimas XIX a. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, T. XII (Lietuva). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, 520–521 p.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma Littera, 2013. 887 p.
- Thomason, S., Kaufman, T. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. University of California Press, 1988. 428 p.
- Valeckienė, A. *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998. 416 p.

Надмидон, В.Д. К вопросу о классификации сложных слов в разносистемных языках. *Вестник Бурятского государственного университета*. 1 (10), 2015. Available: <http://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-klassifikatsii-slozhnyh-slov-v-raznosistemnyh-yazykah>

Клобуков, Е. В., Гудилова, С. В. Языковая специфика непроемных сложных слов (квази-компонентов). *Язык, сознание, коммуникация*. Вып. 20, 2014. Available: http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_20_02klobukov.pdf

ŠALTINIAI

KKG – *Kaip ir iš ko galima statyti pigius ir tvermingus ūkio trobesius*. Iš rusų k. vertė J. Bražinskas. Vilnius, 1910, 12 p.

MT – Grinkevičius, S. *Mediniai tiltai*. Kaunas: Akc. „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1929. 242 p.

GK – Grinkevičius, S. *Geležinės konstrukcijos*. Kaunas: Akc. „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1933. 230 p.

ALK – *Anglų-lietuvių kalbų statybos terminų žodynas*. Vilnius: Technika, 1993. 437 p.

STŽT – Michalauskas, V. *Statybos terminų žodynas*. Trobesiai. Vilnius, 1978. 96 p.

STŽ – *Statybos terminų žodynas*. Vilnius: Lietuvos mokslas, 2002. 879 p.

IPS – Kizinievič, O., Žurauskienė, R. *Inovatyvios polimerinės statybinės medžiagos ir dirbiniai*. Vilnius: Technika, 2012. 104 p.

KMD – Gailius, A. *Kompozicinės medžiagos ir dirbiniai energetiškai efektyvių pastatų statybai*. Vilnius: Technika, 2012. 104 p.

VLG – Kelevičius, K. *Vibropolio laikomosios galios nustatymas pagal įrengimo metu išmatuotus parametrus*. Vilnius: Technika, 2013. 102 p.

Solveiga SUŠINSKIENĖ
(Šiauliai University)

Nominalization as a Cohesive Device in Media Texts

Summary

Nominalization as a Cohesive Device in Media Texts

In today's world, people live in so called media societies, where processes and entities created by communication media play a significant role. Many different aspects of media discourse have been analysed. The focus of this paper is on the textual functions of nominalizations. The aim of the paper is to analyse nominalizations as cohesive devices in British newspaper editorials. Nominalizations are usually connected with the texts that require language economy and high information density. In order to manipulate the reader, the central actions are often expressed in nominal form thus omitting the actor and leaving the reader in doubt.

The analysis is based on a corpus of over 150 editorials drawn from British newspaper *The Guardian* (the section *world*). The newspaper editorials were random-sampled by selecting the verb-based nominalizations used in the corpus under investigation. Verb-based nominalization is generally defined as a process by which the verb is converted into the corresponding noun. The collected examples were analysed by employing critical discourse analysis and transformational methods. The critical discourse analysis overlooks nominalizations and their transformations as having a substantial impact on the way a text is perceived by readers.

The results demonstrate that nominalization can condense information into a smaller space by encapsulating processes or entities into nouns, thus achieving the effect of economical language. In the condensation of process, nominalization contributes to the shaping of the stylistic features used in journalistic genre so as to make the information more natural and acceptable but at the same time depersonalized and inanimate.

Key words: *nominalization, cohesion, agency, newspaper editorials*

Резюме

Номинализация как способ создания связности в газетных текстах

В статье внимание сосредоточено на функции номинализаций в средствах массовой информации, в частности, в газетных текстах. Цель статьи – анализ номинализаций, которые являются одним из средств создания связности текста в ведущих (редакционных) статьях газет на английском языке. Использование номинализаций обычно связано с экономией языковых средств в текстах, связанных с высокой плотностью информации. С этой целью действия чаще всего выражаются существительными. Анализ, представленный в статье, опирается на примеры из 150 ведущих статей британской газеты *The Guardian*. Основное внимание уделено глагольным номинализациям, в которых глагол трансформируется в соответствующее существительное. Критический анализ дискурса позволяет исследовать номинализации и трансформации как средства, влияющие на понимание текста читателем. Результаты исследования показали, что номинализации помогают раскрыть сущность понятий в более сжатой форме и вносят свой вклад в создание газетного стиля.

Ключевые слова: *номинализация, когезия, газетная статья, плотность информации*

*

Introduction

In today's world, people live in so called media societies, where processes and entities created by communication media play a significant role in the way society is politically, economically, and culturally organized. Thus we are surrounded by a large number of discourse meanings produced by the media. News, current affairs articles, documentaries, broadcasts, radio phone-ins, advertisements, websites, etc. help to organize the ways people understand the world surrounding them.

A great deal of research on media language, written as well as spoken, has been made, especially during the last few decades. Various aspects of media have been extensively analysed by a number of linguists: Krippendorff [1980], Kress [1983], Fowler [1985], Bell [1998], Westin [2002], etc. Krippendorff [1980], for example, has concentrated on class-dependent news production. The sociolinguistic aspects of newspaper language are treated in the works by Bell [1998] and Jucker [1992], who studied the influence by the audience on the linguistic choices that the author of a newspaper text makes, while Kress [1983: 120–138] showed how it is possible for an author to manipulate the audience by choosing the appropriate linguistic variant. Fowler [1991: 91, 109] and Metge [1998] discussed gender and discrimination in British newspapers in general.

Drawing on Halliday's [1994] theory of Functional Grammar, a lot of publications related to the specific linguistic features have appeared in the last few decades. Fowler [1985] includes the following: lexical processes (the choice of vocabulary), transitivity (the textual construction of reality through the description of participants (nouns) and processes (verbs) of the text), syntactic transformations (passivization and nominalization), modality (modal verbs and adverbs), speech acts and turn-taking (interpersonal interactions), implicature (the meaning that can be found by 'reading between the lines'), address and personal reference (different stylistic choices seen as addressing some readers rather than others, the degree of formality, personal pronouns affecting interpersonal relationship).

The focus of this paper is on the textual functions of nominalizations. The aim of the paper is to analyze nominalizations as cohesive devices in British newspaper editorials. As Westin [2002: 135] observes, "the main purpose of editorials is to contribute to the molding of public opinion on current affairs. Therefore, they ought to have an argumentative structure. The authors do not need only factual evidence to support their arguments. They also need linguistic means to serve the factual evidence in as convincing way as possible". Nominalizations are usually connected with the texts that require high information density. They are used for embedding as much information into a few words as possible.

Kress [1983: 129–134] shows that nominalizations can therefore be used for ideological purposes. In order to manipulate the reader, the central actions are often expressed in nominal form thus omitting the actor and leaving the reader in doubt. "By expressing an event in nominal form it is at once taken out of time, and therefore be readily assimilated to 'timeless' sets of categories. The event is taken out of the world of the specific, concrete, and placed in the world of the general, abstract" [Kress 1983: 77].

Newspaper editorials represent a fairly formal style. Nominalization allows eliminating information like participants, time, or modality. As noted by Biber [1988], “They are often used to expand an idea and integrate information laconically”. To put in Bhatia’s [1992] terms, nominalizations often refer to abstract concepts and generalizations and can be overused in formal register, when writers desire to give the text an elevated style. Last but not least, nominalization contributes to language economy.

Methodological and theoretical considerations

The analysis is based on a corpus of over 150 editorials drawn from on-line British newspaper *The Guardian*, to be more precise the section *world*. The newspaper editorials were random-sampled by selecting the verb-based nominalizations used in the corpus under investigation. Verb-based nominalization is generally defined as a process by which the verb is converted into the corresponding noun by adding the suffix (e.g. *to arrive* – *arrival*, *to develop* – *development*, *to announce* – *announcement*, *to grow* – *growth*, etc.) or by means of so called zero suffixation (e.g. *to use* – *use*, *to answer* – *answer*, etc.). As the focus of this study lies on newspaper editorials, their argumentative structures were researched within a framework of textual analysis. To cite Fairclough, “Textual analysis is a resource for social research which can enhance it provided that it is used in conjunction with other methods of analysis” [2003: 15]. Thus the collected examples were analyzed by employing critical discourse analysis and transformational methods.

The critical discourse analysis is based on the pragmatic approach proposed by Van Dijk [1985; 1998] and Fowler [1991]. In his discourse analysis, Van Dijk postulates that a purely linguistic analysis is not sufficient in describing all the “aspects of meaning and reference of discourse” [1985: 103]. One of the purposes of a discourse that can be used to describe its deeper meanings is ‘discourse coherence’, where it is crucial to understand “sequences of propositions rather than isolated sentences” [ibid.: 107–108]. ‘Coherence’ is therefore not merely a matter of grammar and sentence ordering, and the readers or listeners in a communicative situation have to use their universal or individual ‘scripts’ of the world knowledge to fill in possible information gaps. For a certain discourse to be understandable, there is not only the need for a ‘local coherence’ (the microstructure level), but also a “global semantic structure or macrostructure” [ibid.: 115]. The interpretation of the micro- as well as the macrostructure of a discourse is based on individual experiences, belief systems, attitudes or personal opinions, and the interpretation of both can therefore differ among individuals [ibid.: 117]. The critical discourse analysis overlooks nominalizations and their transformations as having a substantial impact on the way a text is perceived by the readers or listeners. Fowler [1991] sets to examine the role of linguistic structures in the construction of ideas in newspapers, with the presumption that language is not neutral, but a highly constructive mediator. He points out that the selection of news is a complex process based on professional routines, editorial stances, and subjective criteria of a journalist. To cite the author, “Anything that is said or written about the world is articulated from a particular ideological position” [Fowler 1991: 10]. This ideology becomes visible in the language, and hence Fowler establishes some tools for a discourse analysis. One of these is the concept of ‘transitivity’, which assigns the roles of agent and patient

to different participants and is therefore ‘ideologically significant’ [Fowler 1991: 71–76].

The transformational method was employed to show the relationship between the underlying proposition and the respective nominalization. The present model is in keeping with the principles of generative semantics, which postulates that the base component of a grammar generates the semantic representation of the sentence, which is converted to surface structure directly. In the present study, the proposition is the underlying structure of nominalization. The proposition is not an abstract construction: linguistically it is realized as a clause. Consequently, nominalization is ‘materially’ related to the clause; semantically it is related to the propositional content of the clause. Thus the direction of the analysis is from proposition to nominalization and from nominalization to its textual functions.

Biber [1988: 172] distinguishes between explicit and situated text types. Newspaper editorials could be classified as explicit – the writer has to express his/her ideas clearly and support them by means of explicit examples or arguments to persuade the reader. In other terms, we can speak of two-level cohesiveness: deep and surface, or implicit and explicit.

Functionally, the text is similar to the sentence: it is the largest unit of communication. To put it in other terms, the text is a unit of functionally integrated sentences. At the deep level, the text is a unit of functionally integrated propositions, which are linguistically realized as clauses and clauses are realized in the text as sentences. Sentences are the final stage of the process (the ‘end product’). Similar to the sentence, the text consists of three levels: semantic (logical), syntactic, and informational-pragmatic. The semantico-syntactic level is the deep level of the text and the informational-pragmatic level is its surface level. At the semantico-syntactic level, the text is composed of propositions while at the informational-pragmatic level, the text is composed of sentences. The sentence is a building block of the text. However, the text is not a simple collection of sentences. The sentences used in the text are integrated logically-semantically and informationally-pragmatically. The logico-semantic and informational-pragmatic integration is the coherence of the text and the realization of the coherence by linguistic means is the cohesion of the text. Thus the text has both: coherence and cohesion.

The logico-semantic integration means two things: 1) the adjacent text-sentences must be connected through a constituent expressing the same meaning, i.e., the constituent that appears in the succeeding sentence must be related semantically to the preceding sentence; 2) the meanings of the sentences used must be compatible semantically. Meaning compatibility means that sentences making up the text must express meanings that do not contradict one another; it also means that the meanings do not reiterate one another – they must complement each other. So, for instance, when we say *America’s complicated history – America has a complicated history*, we do not treat the sentences as well-formed text, for the second sentence, although not contradicting the first, does not add anything new – it merely explicates the existential presuppositions expressed by *America’s complicated history*.

On a surface structure level, the sense relations between the text-sentences must be realized using appropriate structural signals. These signals form four groups: 1) grammatical; 2) lexico-grammatical; 3) lexico-syntactic; and 4) lexical. As all the signals

are responsible for the cohesion of the text sentences, Valeika [1985: 73–102] renames them as grammatical, lexico-grammatical, lexico-syntactic, and lexical cohesion. Grammatical cohesive devices include substitution, ellipsis, and word order; lexico-grammatical cohesives include articles, pronouns, conjunctives, conjunctive adjectives, particles, modal words, quantifiers, nominalizations; lexico-syntactic cohesives include periphrasis, parenthesis and lexical cohesives include lexical repetition, synonyms, antonyms, general nouns, hyponyms, paronyms, converses. As can be seen, nominalizations are only one relatively large group of the cohesives.

Research findings

Newspaper articles are composed under rather strict space constraints. Nominalization allows a notion which is verbal or adjectival in origin to be inserted into a nominal phrase. It is a syntactic transformation of a clause, which has explicit structural changes. Consider:

- (1) *The unexplained circumstances of Adama's death, the allegations of a state cover-up and his family's fight for justice has made this one of France's most high-profile cases of alleged police brutality.* (The Guardian)

The example above illustrates the information which is provided in a derived nominal, compared with a full clause: *'the allegations of a state cover-up'* with the fully spelt-out proposition *'a state cover-up alleged that X did Y'*. The participants (agents) are deleted in the nominal (who alleged and what?). Nominalization inherently creates some kind of mystification. Processes and qualities indicate the status of things, which are impersonal and inanimate. Furthermore, nominalizations like *Adama's death, the allegations of a state cover-up and his family's fight for justice* applying the transformational method might be derived from the respective propositions: *Adama died, X alleges, family fights*.

The agent of process is deleted through the use of nominalization. Nominalized forms become the subjects of sentences, appearing as the agents performing the actions. According to Halliday [1994], this is an incongruent use of language. Nominalization is presented as the agent that transforms processes into objects or entities. Consequently, most nominalizations can be re-written as a phrase or a clause. Some are more difficult to denominalize, however. Take for example *'widespread public opposition to a rise'* in (2):

- (2) *Ministers are expected to pave the way for an increase in student tuition fees, despite widespread public opposition to a rise.* (The Guardian)

The nominalized proposition might be reworded into the following clauses: *the public opposes in a widespread manner and X rises*.

Nominalizations depersonalize the agent. Due to the fact that so much information is compressed in a single word or phrase, the use of nominalizations can cause ambiguity or obscurity. For example:

- (3) *British theatre is bucking the recession, we are told – but only by embracing hoary old classics, says Mark Lawson. A preference for recognizable <...> brands is a routine effect of a reaction but, this time, the safety-catch has been applied even more tightly. At the moment, there is not a*

single play in the West End being staged for the first time. Crucially, given that this – theatrical busyness is being billed as resistance to the – financial crisis, the economics underpinning it are highly suspect (The Guardian).

All the nominalizations in the above example depersonalize the agents, leaving the reader in uncertainty. As ‘*X recesses, X prefers, X catches safely, X resists*’, the reader has to answer a question *who?* himself. Consider one more example, where agency is omitted:

- (4) *But proponents say a nuclear weapons **ban** will create moral suasion – in the vein of the cluster and landmine conventions – for nuclear weapons states to disarm, and establish an international norm prohibiting the **development, possession and use** of nuclear weapons.* (The Guardian)

The verbs ‘*ban, develop, possess, use*’ were nominalized, so, instead of performing the verbal function within a clause, they are used as nouns. The nominalizing of verbs disconnects the participant who did *the banning, developing, possessing, using* – “people” – from the action that they performed by condensing the transitive relationship from the clause into a single, general noun. This example of nominalization illustrates the sort of transformation that generates many event categories in the news.

The process of composing is not simple, but at some stage it emerges as the very practical matter of putting one word after another, one sentence after another. Words and sentences must be produced in some kind of a sequence that leads the thought of the reader. Each word or sentence relates in some way to what has preceded and points to what is to follow. Typically we begin with a general statement which is then followed by sentences that respond to the general statement, i.e., we move from general information to specific information. This kind of text, or supraphrasal unity, is referred to as synthesis. Consider:

- (5) *In the latest British Journalism Review, the American investigative journalist Danny Schechter compares financial reporters to correspondents who were “embedded” with US and British forces in Iraq <...> Property advertising became a big source of revenue. Journalists will recoil at Schechter’s suggestion that advertisers could influence reporting.* (The Guardian)
- (6) *The defining issue of our generation will be humanity’s response to the challenge of climate change. That belief underpins the decision by Guardian News and media (GNM) to place sustainability firmly at the top of our editorial agenda.* (The Guardian)

Journalists often opt for nominalizations as a starting point of a clause. For instance:

- (7) ***An attempt** to settle him in PNG’s second city, Lae, failed. He was beaten, left homeless and slept on the streets. He has also reported been assaulted by guards in immigration detention, including in one alleged attack that left him in hospital.* (The Guardian)

- (8) *Support has been growing steadily over months of negotiations, but it has no support from the nine known nuclear states – the US, China, France, Britain, Russia, India, Pakistan, Israel and North Korea – which include the veto-wielding permanent five members of the security council.* (The Guardian)

Not frequently the journalist opts for explicit nominalizations, when the source verb the nominalization is derived from is found somewhere in the text. Consider the following example:

- (9) *Initially, Trump had discussed making Harward, who is close to defense secretary James Mattis, one of his five special assistants to the president, a job that offers substantial access to the Oval Office.<...> But when Flynn was forced to resign on Monday, **the job discussions with Harward** recentered on the national security adviser role.* (The Guardian)

As can be seen in the example above, the word combination *the job discussions with Harward* presents the nominalization of the preceding propositions *Trump had discussed making Harward <...>*. This bridge between propositions establishes a semantic link.

Concluding remarks

In news discourses, especially in newspaper editorials, nominalization can condense information into a smaller space by encapsulating processes or entities into nouns, thus achieving the effect of economical language. The high frequency of nominalizations in editorials is due to lack of space or even of time. The style of writing editorials needs a certain device for talking about abstract ideas. We may generalize that the more detached, depersonalized, static, compact, abstract, and implicit the text is meant to be, the more nominalizations are used by a journalist. Furthermore, the precise lexical choice is a measure of information density. It can be assumed that in British newspaper editorials, nominalizations are markers of information density rather than of explicit reference. In the condensation of process, nominalization contributes to the shaping of the stylistic features used in journalistic genre so as to make the information more natural and acceptable but at the same time depersonalized and inanimate.

However, since the language of the editorials illuminates the language used in society, the results of the study can be used in a broader linguistic context in so far as they are also applicable to other newspaper genres.

LITERATURE

- Bell, A. The Discourse Structure of News Stories. A. Bell and P. Garret (eds) *Approaches to Media Discourse*. Blackwell publishers Ltd., 1998, pp. 64–104.
- Biber, D. *Variation Across Speech and Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Fowler, R. *Language in the News*. London: Routledge, 1991.
- Fairclough, N. *Analyzing Discourse*. London: Routledge, 2003.
- Halliday, M. A. K. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold, 1994.

- Jucker, A. H. *Social Stylistics. Syntactic Variation in British Newspapers*. Tübingen: Narr, 1992.
- Kress, G. Linguistic and Ideological Transformation in News Reporting. D. Howard and P. Walton (eds) *Language, Image, Media*. Oxford: Blackwell, 1983, pp. 120–138.
- Krippendorff, K. *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Sage, 1980.
- Metge, C. *The Portrayal of Women in Selected British Newspapers*. Druck und Bindung; Books on demand GmbH, Norderstedt Germany, 1998.
- Valeika, L. *An Introduction to the Linguistic Analysis and Synthesis of the Text*. Vilnius: Vilnius University Press.
- Van Dijk, T. A. Structures of News in the Press. T. A. Van Dijk (ed) *Discourse and Communication. New Approaches to the Analysis of Mass Media*. De Gruyter, 1985, pp. 69–94.
- Van Dijk, T. A. Opinions and Ideologies in the Press. A. Bell and P. Garret (eds) *Approaches to Media Discourse*. Blackwell publishers Ltd., 1998, pp. 21–63.
- Westin, I. *Language Change in English Newspaper Editorials*. Rodopi B. V., Amsterdam – New York, NY, 2002.

Elīna VEINBERGA

(Latvian Academy of Culture)

Theoretical and Empirical Aspects of Metonymy, Synecdoche, Antonomasia, and Eponym

Summary

Theoretical and Empirical Aspects of Metonymy, Synecdoche, Antonomasia, and Eponym

The article takes a cognitive stylistic approach to the theoretical and empirical aspects of stylistic patterns such as metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponym. In dictionaries and reference books they are defined as separate patterns; however, if we take a cognitive approach, their function appears to be similar. The aim of this article is to demonstrate that all these stylistic patterns operate according to the same cognitive principle – a certain vehicle entity stands for a certain target entity within the same conceptual domain. It means that metonymy is an umbrella term, and synecdoche, antonomasia, and eponym are subtypes of metonymy. Having said that, it leaves the question open as to the importance of distinguishing these stylistic patterns and setting borderlines among them. It is significant for the sake of classification and clarification; however, in terms of use it is of secondary importance as it is natural for humans to think in stylistic figures without predetermining which one will be used and why. Etymology is the starting point of similarities and differences of these terms.

Key words: *etymology, metonymy, cognitive stylistics, cognitive principle, stylistic pattern*

Kopsavilkums

Metonīmijas, sinekdohas, antonomāzes un eponīma teorētiskie un empīriskie aspekti

Rakstā izmantota kognitīvās stilistikas pieeja tādu stilistisko paņēmienu kā metonīmija, sinekdoha, antonomāze un eponīms teorētiskajiem un empīriskajiem aspektiem. Vārdnīcās un rokasgrāmatās tie definēti kā atsevišķi paņēmieni, kaut gan, ja izmantojam kognitīvu pieeju, šķiet, ka tiem ir līdzīgas funkcijas. Šī raksta mērķis ir parādīt, ka šie stilistiskie paņēmieni darbojas pēc tā paša kognitīvā principa – noteikta nesējvienība pārstāv noteiktu mērķvienību tā paša konceptuālā domēna ietvaros. Tas nozīmē, ka metonīmija ir visaptverošs termins, bet sinekdoha, antonomāze un eponīms ir metonīmijas paveidi. Ņemot to vērā, rodas jautājums, cik svarīgi būtu nošķirt vai nenošķirt šos stilistiskos paņēmienus un kur nosakāmas to robežas, kas ir nozīmīgi klasifikācijai un skaidrībai, tomēr lietojumā tām ir sekundāra nozīme, jo cilvēkiem ir dabiska domu izpausme ar stilistisko izteiksmes līdzekļu palīdzību, iepriekš nenosakot, kuru līdzekli izvēlēties un kāpēc izvēle kritusi tieši uz to. Etimoloģija ir šo terminu līdzību un atšķirību sākumpunkts.

Atslēgas vārdi: *etimoloģija, metonīmija, kognitīvā stilistika, kognitīvais princips, stilistiskais paņēmiens*

*

Introduction

The main research questions of the article are the following: do metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponym function differently or do they have a similar function according to the principle of conceptualisation (cognitive principle) if one proceeds from the standpoint of cognitive stylistics?

The aim of the article is to evaluate the theoretical and empirical features of metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponym and to determine principles of uniting and separating them.

Comparative analysis and critical evaluation of different dictionaries both in paper and online and other theoretical sources are the main **methods** used to answer the research questions. A number of dictionaries in English and Latvian are used to compare both the definitions of stylistic patterns and the examples given by theoretical sources: in English – Katie Wales' *A Dictionary of Stylistics* (WDS), *Online Etymology Dictionary* (OED), *English Oxford Living Dictionaries* (EOLD), and in Latvian – *Valodniecības pamattermiņu skaidrojošā vārdnīca* (VSPV) (Explanatory Dictionary of Basic Linguistic Terms) and *Jaunā eponīmu vārdnīca* (JEV) (The New Dictionary of Eponyms).

It is important to discuss the definition and the use of the term **cognitive principle** as a method of this article. The main idea of the cognitive principle is based on the treatment of stylistic patterns as **patterns of thought**, not merely stylistic embellishments, in cognitive linguistics [see Lakoff and Johnson [1980] 2003, Gibbs [1994] 2002, and Kövecses 2002]. In this article the cognitive principle is understood as the principle according to which a stylistic pattern functions. The functioning of the stylistic pattern is based both on its definition and practical examples via which it is expressed.

Etymology of the Terms

First of all, I would like to compare the etymologies of metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponym to establish their original meanings (see Table 1).

Table 1.

Etymologies of metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponym
[see WDS [1990] 2001: 252, 382; OED 2001-2016; EOLD 2017]

Stylistic pattern	metonymy	synecdoche	antonomasia	eponym
Greek	μετωνυμία	συνεκδοχή	ἀντωνομασία	ἐπώνυμος
Consists of	μετά + ὀνυμία – ὄνυμα / ὄνομα	synekdekhesthai: syn- + ek + dekhesthai	antonomazein: anti + onomazein ὄνομα	ἐπί + ὄνομα
English meaning	a change of name	to take up with something else / receiving together or jointly / simultaneous understanding / one with another	to name instead / call by a new name	giving somebody's name to something

Consists of	after / behind / changed / altered / higher / beyond + suffix for denoting stylistic figures / a name	supply a thought or word / take with something else / join in receiving: with + out + to receive	instead + to name / a name	upon + name
When and how it appeared in English	mid 16 th century: from French <i>métonymie</i> via Late Latin <i>metonymia</i> from Greek <i>metōnumia</i>	late Middle English – late 15 th century: via Latin from Greek <i>sunekdokhē</i> : correction of <i>synodoches</i> (late 14 th c.), from Medieval Latin <i>synodoche</i> , alteration of Late Latin <i>synecdoche</i>	mid 16 th century: via Latin <i>antonomazein</i> from Greek <i>onomazein</i>	mid 19 th century: from Greek <i>epōnumos</i>

It can be observed that even in etymology of the terms, the name-changing idea dominates for the exception of synecdoche.

Theoretical and Practical Assumptions of Metonymy

If I review the definition of metonymy presented in WDS, the following main ideas emerge:

- it is a rhetorical figure or trope;
- the name of a referent **stands for**¹ (→²) the name of an attribute or an entity related to it in some **semantic** way (cause, effect, instrument, source);
- in semiotics it is an indexical³ sign having a directly or logically **contiguous** relationship: the substituted word → its referent;
- it often appears in the **semantic shift** of common nouns which are derived from proper names: proper name → object associated with the name;
- it is common in **everyday speech**;
- it operates in **the same conceptual domain** or the same field of reference [see WDS [1990] 2001: 252].

A conceptual domain can be compared to a shelf in the bookcase of human memory: on every shelf we keep information that is conceptually connected, for instance, one

¹ Here and further in the text highlighted by the author of the article – E.V.

² Here and henceforth symbol “→” means ‘stands for’.

³ There are three types of basic modes of signs in semiotics – symbol, icon, and index. **Symbol** can be an arbitrary or conventional sign; it does not resemble the thing it means. **Icon** is a sign that bears physical resemblance (looking, sounding, feeling, tasting, or smelling like the thing meant). **Index** is not arbitrary; it is directly connected in some way (physically or causally) to the thing it means (smoke, thunder, footprints, thermometer, clock, a knock on a door, a phone ringing, etc.) [see Coulmas [1996] 2006: 221; Chandler 2017].

shelf is devoted to love, another shelf is devoted to travelling, etc. [see Krasovska 2013a: 38].

It is important to stress that contiguity is the main principle of metonymy. It is “the sequential occurrence or proximity of stimulus and response, causing their association in the mind” [EOLD 2017]. The “stand for” relationship is metonymy’s key feature. It has very often been emphasised by cognitive linguists that one of the proofs of human thinking being primarily figurative lies in its occurrence in everyday speech, and metonymy as one of the most significant patterns of thought is an essential part of everyday speech. The same conceptual domain is also crucial in defining metonymy as it happens to be one of the main differences between metonymy and metaphor. If metaphor can be condensed as a formula: **A is B**, metonymy can be summarised in a formula: $A^1 \rightarrow A^4$ [see Krasovska 2013b].

The idea of metaphor and metonymy as a pair of binary opposition in aphasia has been expressed by Roman Jakobson: “The relation of similarity is suppressed in the former, the relation of contiguity in the latter type of aphasia. Metaphor is alien to the similarity disorder, and metonymy to the contiguity disorder. The development of a discourse may take place along two different semantic lines: one topic may lead to another either through their similarity or through their contiguity.” [Jakobson and Halle 1956: 76] Wales even states that metaphor and metonymy “come to stand as symbols of further dichotomies in culture and literature [WDS [1990] 2001: 252]. I would argue that this statement is either symbolic or exaggerated. In the same way it is exaggerated when Jakobson goes on maintaining that there is an opposition of the aforementioned tropes in poetry and prose “[..] for poetry, metaphor, and for prose, metonymy [..]” [Jakobson and Halle 1956: 80]. A historical note on the development of ideas is appropriate, and undeniably Jakobson was a respectable and prominent figure of his time. The idea of metaphor and metonymy as vital aspects of language and thinking was incredibly progressive for the 1950s; however, there is no reason why we should continue reproducing the same idea of dichotomy in the 21st century. Today many researchers explore metonymy and metaphor as interconnected phenomena (metaphonymy, metonymy-metaphor continuum, etc.) [see Goossens 1995; Barcelona [2000] 2003; Radden [2000] 2003].

I would also argue against the statements that “poetic language [..] exploits associations by similarity, by metaphor” or “realistic prose is seen as primarily metonymic” [WDS [1990] 2001: 252]. In order to come to such conclusions, enormous amount of data should be analysed; and it is evident that these are ideas inspired by charismatic Jakobson that still live on.

The argument “film and drama work most naturally through metonymy (synecdoche)” belongs to the same category although the author is not mentioned [WDS [1990] 2001: 252]. Various theoreticians have had a range of different opinions, and it is important to give credit to their views although such statements are simplistic and ungrounded.

⁴ The idea of this formula originally comes from my PhD thesis: A^1 stands for **A** or **A** is represented as A^1 . **A** is the vehicle entity but A^1 is the target entity. Both entities belong to the same conceptual domain, and they are linked by associations of contiguity [Krasovska 2013b: 61; Veinberga 2014].

It is valuable that in the last paragraph on metonymy Wales asserts that “in deconstruction theory” and “cognitive linguistics the opposition between metonymy and metaphor is erased. Many common metaphors have a metonymic basis” [WDS [1990] 2001: 252]. This is an important argument as an increasing number of researchers explore multimodal discourse where the stylistic patterns are difficult to separate [see Naciscione 2001; Forceville and Urios-Aparisi 2009; Naciscione 2010; Bormanis 2011; Bormanis 2015]. Raymond Gibbs writes about interaction of tropes: “[..] figures of thought do not exist in isolation from one another. [...] authors frequently intertwine tropes in narratives. [...] our poetic imagination is probably more complex and organized than a mere collection of individual tropes” [Gibbs [1994] 2002: 449–452]. Gibbs draws on research in experimental psycholinguistics, cognitive linguistics, and cognitive science. Many of his ideas are supported by numerous experiments he has conducted in his laboratory as a cognitive psychologist.

By way of comparison it is interesting to look at the Latvian definition of metonymy as “a type of tropes, transfer of a **name** on the basis of **interrelated coherence** between respective **concepts**, i.e., the use of the **name** of some realia in order to **name** another realia that has a **conceptual relation** to the first realia. [...] Metonymy is often used in **everyday speech**. Widespread types of metonymic transfer are, for instance, container – content, author – work, whole – part”⁵ [VPSV 2007: 229]. The idea of naming and conceptual relation has played a crucial role in this definition. It should be pointed out that the essence of metonymy has been captured for the exception of the term “realia” that could be questionable as it means ‘a real thing’ albeit not all metonymies are based on real things. The idea of everyday speech is adequate whereas the whole – part relationship is suitable for synecdoche if the intention is to tell metonymy and synecdoche apart.

The illustrations of metonymy that are unarguable include: “Singapore girls – you are a great way to fly” where “girls → airline for whom the girls work”, “the press → newspapers”, “the stage → theatre”, “the crown → monarchy” and “The White House → US Presidency”, contrariwise examples like “cardigan”⁶, “burgundy”⁷, and “Jacuzzi”⁸ would rather belong to eponyms⁹. The film and theatre metonymy examples, e.g. in theatre: “a tree → a stage forest” or in film: “a row of

⁵ *Tropu veids, nosaukuma pārnesums uz attiecīgo jēdzienu savstarpējās sakarības pamata, resp., kādas reālijas nosaukuma izmantojums citas reālijas nosaukšanai, kam ar pirmo ir kāds jēdzienisks sakars. [...] Metonīmija bieži lietota sarunvalodā. [...] Izplatīti metonīmiska pārnesuma veidi ir, piemēram, trauks – saturs [...], autors – darbs [...], veselais – daļa* [VSPV 2007: 229]. Here and further in the text – my translation from Latvian into English – E. V.

⁶ James Thomas Brudenell (1797–1868), the 7th Earl of **Cardigan**, a general in the Crimean War was apparently wearing a jacket to keep himself warm, and today the woollen jacket is known as a **cardigan** [JEV 2012: 82].

⁷ Usually red wine which is made in **Burgundy**, a historical region and duchy in France [JEV 2012: 40].

⁸ A whirlpool and massage bath invented by Candido **Jacuzzi** as a therapeutic device in 1956 [JEV 2012: 49].

⁹ See definition and examples of eponyms further in the text.

houses → a town” are slightly disputable for the simple reason that the same instances illustrate synecdoche [see WDS [1990] 2001: 252, 382]. These examples definitely belong to metonymy, nevertheless the metonymy – synecdoche relationship remains unclear.

I would argue that the Latvian cases “*uzmanīgi soļi aizzagās pa kāpnēm*” (cautious steps sneaked upstairs / downstairs¹⁰), “*zālē bija tikai pazīstamas sejas*” (there were only familiar faces in the hall), “*man patīk Šekspīrs*” (I like Shakespeare), “*Katliņš vārās*” (the pot is boiling), “*izdzert divas kafijas*” (to drink two coffees), and “*pabarot daudzus mutes*” (to feed many mouths) [see VPSV 2007: 229] properly belong to metonymy if the part → whole type is considered to be metonymic.

Synecdoche

Synecdoche definition involves the subsequent information:

- it is a trope;
- it has a **part** of a referent → the **whole** or the **whole** of the referent → its **part** relationship;
- it is found in proverbs;
- it is “not easily distinguished from metonymy which also works by the principle of **contiguity**: there is a directly or logically **contiguous** or **indexical** relationship between the word substituted and its referent” [see WDS [1990] 2001: 382].

The definition is appropriate; the only debateable issue concerns proverbs. It is true that in the proverb “two heads are better than one” it is a part → whole case where heads → people; however, one should draw on a larger amount of data to make such a generalisation.

Jakobson talks about “a set of synecdoches” implying that synecdoche is a type of metonymy [Jakobson and Halle 1956: 78]. I can only agree to this idea.

“Synecdochic signs” are claimed to be “found frequently in the theatre” and to function as “a common device in film” [WDS [1990] 2001: 382]. I would contend that many figures of speech and thought can be found in theatre¹¹ and film, not just metonymy or synecdoche. In fact, if one explores any form of art, a large number of stylistic techniques can be found; and it is very difficult to claim that a certain type of art is dominated by concrete tropes.

Some more important points about synecdoche, though, can be found in the metonymy definition:

- synecdoche is a special type of metonymy;
- it functions in a more **actual** or **physical** way: wheels → car, strings → stringed instruments;
- it operates in **the same conceptual domain** or the same field of reference [see WDS [1990] 2001: 252].

¹⁰ In Latvian the direction is not clear: it can mean either upstairs or downstairs.

¹¹ To a certain extent all the theatrical props are **iconic** as they physically resemble the things they represent. This also means that it is possible to argue that theatre is stylistically dominated by puns (literal and figurative meaning in one representation). Such generalised statements are easy to arrive at; however, they need substantiation.

The Latvian VPSV describes synecdoche as “meaning transfer by giving the **name** of a **whole** to its **part** or vice versa, and also – by using singular instead of plural”¹², and the only example given is “*zieds* → *puķe*” (bloom → flower / flower → plant) [see VPSV 2007: 351]. I would maintain that this is not a very suitable example as the words *zieds* and *puķe* can be used interchangeably in Latvian to mean ‘the flower together with its stalk’, simply *zieds* belongs to the formal register and *puķe* belongs to the informal register; therefore a better choice would be *zelta rokas* (golden (=skilful) hands: hands → person) or *gudra galva* (clever head: head → person).

Antonomasia

The definition of antonomasia is quite concise, and these are the main points:

- substitution of an **adjective phrase / noun phrase** → **well-known proper name**;
- frequent in poetic diction;
- frequent in religious language;
- verbal taboo or euphemism: a descriptive phrase → the name of revered / feared objects / spirits;
- a **proper name** used generically as a **common noun**, to refer to a class or type;
- “de-properized” brand names [WDS [1990] 2001: 24].

The first point is the main feature of antonomasia that is also highlighted by other sources, for example, “the substitution of an **epithet** or **title** for a **proper name** (e.g. the Maid of Orleans for Joan of Arc)” [EOLD 2017] or a “rhetorical substitution of an **epithet** for a **proper name**” [OED 2001–2016]. The last two aspects in fact characterise eponym, and it is uncertain where to draw the line between antonomasia and eponym.

It is quite straightforward that “the Iron Duke → the Duke of Wellington” because it was the famous and successful field marshal Arthur Wellesley (1769–1852) who defeated Napoleon at the Battle of Waterloo in 1815. The nickname comes from the iron shutters he put over his windows in his London house when the mob came to protest [BBC 2005]. Although “the Iron Chancellor → Gordon Brown¹³” is less obvious to the non-British people because very often the Iron Chancellor is meant to be Otto von Bismarck as “he argued that the great questions of the day should be decided by ‘iron and blood’” [BBC 2014].

WDS asserts that antonomasia is part of poetic diction; however, it could be maintained that poetic diction abounds in all kinds of stylistic techniques.

The argument of antonomasia as religious language with the examples of “the Almighty” and “Prince of Darkness” is unconvincing. One can agree to the fact that these expressions originally come from the Bible; and they were first used in religion. Although today if someone uses expressions like “the Almighty” to mean God or the “Prince of Darkness” to mean Satan, it does not imply that they are using religious language. These two expressions are part of everyday speech.

¹² *Nozīmes pārnesums, nosaucot veselumu kādas tā daļas vārdā [..], vai otrādi, arī – lietojot vienskaitli daudzskaitļa vietā* [VPSV 2007: 351].

¹³ He was called the Iron Chancellor by the British press for a very short period of time while he was Chancellor of the Exchequer (= the Minister of Finance) (1997–2007), not the Prime Minister (2007–2010).

In the case of verbal taboo or euphemism the name of the Eumenides, who are the Greek Furies or avenging spirits, means ‘the gracious ones’ either by mistake or by euphemism [see WDS [1990] 2001: 24; EOLD 2017] in order not to cause their wrath. However, the examples of *biro*¹⁴ → ballpoint pen, *hoover* → a vacuum cleaner,¹⁵ and *Casanova*¹⁶ → a womaniser [see WDS [1990] 2001: 24] are definitely the cases of eponyms.

In the Latvian linguistic dictionary, *antonomasia* is defined as “substitution of a **common name** or a **proper name** with a name of the **property of the respective object**. [...] The use of a **name** of a **well-known** real or imagined **person** to denote another person on the grounds of the fact that the person denominated has **features characteristic** of the **original owner** of the name.”¹⁷ [VPSV 2007: 32] Interestingly this dictionary also has the example of *nelabais* → *velns* (the bad one → the devil) and some similar illustrations: *slimais* → *slimnieks Bērziņš* (the sick one → patient Bērziņš), *sarkanā* → *grāmata ar sarkaniem vākiem* (the red one → the book that has a red cover¹⁸) [see VPSV 2007: 32]. There are expressions in Latvian that are similar to the English religious utterances, for instance, *Visaugstais / Visvarenais* → *Dievs* (the Supreme / the Almighty → God). The Latvian instances of a well-known real or imagined person include *Otello* → *greizsirdīgs cilvēks* (Othello → a jealous person), *Daliņš* → *izturīgs, ātrs soļotājs* (*Daliņš*¹⁹ → a persistent and quick walker), and *Mona Liza* → *noslēpumaini smaidošā sieviete* (Mona Lisa → a mysteriously smiling woman) [see VPSV 2007: 32]. Othello, Daliņš, and Mona Lisa are actually eponyms, and also here it is not easy to distinguish between *antonomasia* and eponym.

Eponym

It does not exist in WDS as a separate entry therefore I will use the EOLD and OED definitions:

- a **person after whom** a discovery, invention, place, a people, an era, an institution, etc., is named or thought to be named;
- a **name or noun formed after a person**;

¹⁴ British trademark that appeared in the 1940s: named after László József Bíró (1899–1985), Hungarian inventor of the ballpoint [EOLD 2017]. Bíró means ‘judge’ [OED 2001–2016].

¹⁵ British trademark: a vacuum cleaner, properly one made by the Hoover company. It appeared in the 1920s, named after William Hoover [EOLD 2017].

¹⁶ Giovanni Jacopo Casanova de Seingalt (1725–1798), Italian adventurer who is famous for his memoirs describing his sexual encounters and other exploits [EOLD 2017].

¹⁷ *Sugasvārda vai īpašvārda aizstāšana ar attiecīgā objekta īpašības apzīmējumu. [...] Plaši pazīstamas reālas vai iedomātas personas vārda izmantošana citas personas nosaukšanai, pamatojoties uz to, ka nosauktajai personai piemīt vārda sākotnējam īpašniekam raksturīgas īpašības* [VPSV 2007: 32].

¹⁸ In English the “red book” means ‘the title given to any of various official books of economic or political significance’ [EOLD 2017]; however, in Latvian it means ‘the list of endangered species’.

¹⁹ Jānis Daliņš (1904–1978) was a Latvian athlete, a race walker. He won the silver medal in 50 kilometers’ walk during the Summer Olympics of 1932. He is still remembered because he was the first Latvian who won a medal at the Olympic Games.

- it denotes founders (legendary or real) of tribes, cities, etc.;
- it is related to the classical *eponymos*, a title of certain magistrates in ancient Greece who gave their names to the years when they held office [see OED 2001–2016; EOLD 2017].

The illustrations used comprise “sadism → the tendency to derive pleasure, especially sexual gratification, from inflicting pain, suffering, or humiliation on others”, and it comes “from the French Marquis de Sade”, “masochism → the tendency to derive sexual gratification from one’s own pain or humiliation”, and it comes “from the Austrian Leopold von Sacher-Masoch”, as well as “Stockholm syndrome → feelings of trust or affection felt in many cases of kidnapping or hostage-taking by a victim towards a captor. This term appeared in the 1970s in connection with a bank robbery in Stockholm” [EOLD 2017]. None of these points or examples are uncertain or doubtful as proper cases of eponyms.

In his chapter dealing with metonymy Raymond Gibbs touches upon eponymous verbs that he believes are “created from **proper nouns** that are **metonymic**: each **action** → **some specific act** conventionally associated with an individual. [...] People usually experience little problem interpreting these phrases, especially when they have specific knowledge of the person referred to by the eponymous verb phrase”. Gibbs’ illustrations of eponyms include the following expressions: “While I was taking his picture, Steve did a Napoleon for the camera”, “After Joe listened to the tape of the interview, he did a Nixon to a portion of it,” and “I met a girl at the coffee house who did an Elizabeth Taylor while I was talking to her”. Gibbs emphasises that “common ground information and metonymic reasoning in people’s understanding of metonymic expressions” is essential [see Gibbs [1994] 2002: 339–341]. In my opinion the only example that is readily understood by the listener is “Joe did a Nixon to a portion of the tape” → spoiled the tape.

JEV²⁰ does not provide its own definition, it refers to VSPV “a **proper name** which has become a **common name** by a means of appellativization²¹, e.g. **surname**, **place name** or any other type of name that has **created** or **motivated** a **proper name**, for instance, **person’s name** [...], or a common noun that has emerged from a proper noun by a means of appellativization²²” [VPSV 2007: 106]. The illustrations of the dictionary are: *Galifē* → *galifē* (Galliffet → riding-breeches²³), *Konjaka* → *konjaks* (Cognac →

²⁰ In Latvian there are two special dictionaries of eponyms: “The Dictionary of Eponyms” (2007) and “The New Dictionary of Eponyms” (2012) both compiled by Baiba Bankava (see Literature for JEV).

²¹ It means that a proper name turns into a common name [see VPSV 2007: 9].

²² *Īpašvārds, kuram apelatīvējoties radies sugasvārds, piemēram, uzvārds, vietvārds, vai no kura radies cits jebkura paveida īpašvārds, piemēram, personvārds. [...] Par eponīmu dažkārt mēdz dēvēt arī sugasvārdu, kas radies no īpašvārda, šim īpašvārdam apelatīvējoties* [see VPSV 2007: 106].

²³ Gaston Auguste, Marquis de Galliffet (1830–1909) was a French general who was wounded during the Franco-Prussian war. His hip was disfigured, and he could not wear his leggings, so he improved them, thus setting a new fashion trend [see JEV 2012: 60].

cognac²⁴), *Laima* (woman's name) → *Laima* (a business company producing chocolate), *Bolivars* → *Bolīvija* (Bolívar → Bolivia²⁵) [see VPSV 2007: 106]. These examples are indisputably eponyms.

There also exist other terms that are to a certain extent related to metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponym, for instance, epotoponym, meronymy, deonymization, and deonymic word; and it may be worthwhile to explore this relationship in the future.

Conclusions

It is evident that metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponyms have very similar definitions in different sources of reference. The sources indicate confusions and difficulties, yet they do not offer solutions. Metonymy and synecdoche are employed in each other's definitions, highlighting synecdoche as a type of metonymy. The definitions of antonomasia and eponym coincide in the question of a well-known proper name although the range of phenomena encompassed is wider for antonomasia. Eponyms are very popular in terms of examples for all these stylistic patterns; however, the eponym examples are the most appropriate and precise. This could be explained by the fact that eponym has the narrowest meaning and function.

I would argue that metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponyms function according to the same cognitive mechanism, principle of conceptualisation, they all operate on the principle of contiguity. Metonymy and synecdoche are more general and easier to perceive; however, antonomasia and eponym require more knowledge of culture and history; sometimes eponyms can be particularly individual.

The following table can be comprised to demonstrate the uniting and separating principles of metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponym (see Table 2):

Table 2.

Uniting and separating principles of metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponym

Metonymy		
Synecdoche	Antonomasia	Eponym
part → whole whole → part	adjective phrase / noun phrase / epithet → well-known proper name	a proper name which has become a common name
actual /physical part of the phenomenon	named after some feature or name	named after the inventor / discoverer
contiguity		
the same conceptual domain		
one entity → another entity		

²⁴ Cognac, a variety of brandy, named after the town of Cognac, France. Only brandy produced by the community of Cognac may be called “cognac”, other types are not allowed to be called so, they should be called “brandy” [JEV 2012: 89].

²⁵ Simón Bolívar (1783–1830), was a Venezuelan military, political leader, and freedom fighter who helped to establish Bolivia as an independent state [JEV 2012: 37].

Consequently, the relationship of metonymy, synecdoche, antonomasia, and eponym can be visually represented in Figure 1:

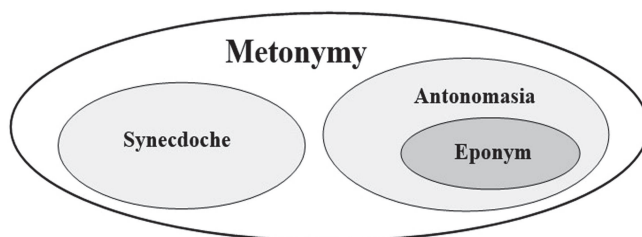

Figure 1. Metonymy as an umbrella term

Thus, it is apparent that all these patterns of language and thought function according to the same cognitive principle.

In this article I have tried to draw attention to the definitions and recorded dictionary examples in order to extract the similar and different features of stylistic patterns; however, in the future it would be necessary to conduct a research with a wider range of real life empirical material, especially illustrations from the media and advertising created in the 21st century.

LITERATURE

Barcelona, A. Introduction. *The Cognitive Theory of Metaphor and Metonymy*. Barcelona, A. (Ed.) *Metaphor and Metonymy at the Crossroads*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, [2000] 2003, pp. 1–28.

BBC – *Great Lives. Series 7: Duke of Wellington*, 2005. Available: <http://www.bbc.co.uk/programmes/b0076s3l>

BBC – *Germany: Memories of a Nation. Bismarck the Blacksmith*, 2014. Available: <http://www.bbc.co.uk/programmes/b04k6sd7>

Bormanis, Ē. *Figuratīvā doma: verbālais un vizuālais*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2011. 123 lpp.

Bormanis, Ē. Punning in Multimodal Discourse: A Stylistic Study of the ViaSMS Advertising Campaign *Держись! (Turies!)*. *Valoda – 2015. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XXV*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2015, pp. 245–252.

Chandler, D. *Semiotics for Beginners*, 2017. Available: <http://visual-memory.co.uk/daniel/Documents/S4B/semiotic.html>

Coulmas, F. *The Blackwell Encyclopedia of Writing Systems*, [1996] 2006. Oxford: Blackwell Publishing. 603 p.

EOLD – *English Oxford Living Dictionaries*. Oxford University Press. 2017. Available: <https://en.oxforddictionaries.com/english>

Forceville, C. and Urios-Aparisi, E. (Eds.) *Multimodal Metaphor*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 2009. 470 p.

Gibbs, R., W. Jr. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, [1994] 2002. 527 p.

- Goossens, L. *Metaphonymy: The Interaction of Metaphor and Metonymy in Figurative Expressions for Linguistic Action*. Goossens, L., Pauwels, P., Rudzka-Ostyn, B., Simon-Vandenberg, A. M., Vanparys, J. (Eds.) *By Word of Mouth: Metaphor, Metonymy and Linguistic Action in a Cognitive Perspective*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1995, pp. 159–174.
- Jakobson, R. and Halle, M. *Fundamentals of Language*. The Hague: Mouton and Co, 1956, 87 p.
- JEV – *Jaunā eponīmu vārdnīca*. Bankava, B. (sast.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012. 192 lpp.
- Kövecses, Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford and New York: Oxford University Press, 2002. 285 p.
- Krasovska, E. *Metonīmija un figuratīvā domāšana: Kognitīvās stilistikas pieeja*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2013a. 207 lpp.
- Krasovska, E. *Metonīmija un figuratīvā domāšana: Kognitīvās stilistikas pieeja*. Promocijas darba kopsavilkums Mākslas doktora zinātniskā grāda iegūšanai apakšnozarē „Kultūras teorija”. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2013b. 90 lpp.
- Lakoff, G. and Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago and London: The University of Chicago Press, [1980] 2003. 276 p.
- Naciscione, A. *Phraseological Units in Discourse: Towards Applied Stylistics*. Rīga: Latvian Academy of Culture, 2001. 283 p.
- Naciscione, A. *Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2010. 292 p.
- OED – *Online Etymology Dictionary*. 2001–2016. Compiled by Harper, D. Available: <http://www.etymonline.com/>
- Radden, G. How Metonymic are Metaphors? In Barcelona, A. (Ed.) *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, [2000] 2003, pp. 93–108.
- Veinberga, E. Multimodal Metonymic Image of the Bottle in Advertising. *Language in Different Contexts. Research papers Vol VI (1), Part 1*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014, pp. 182–191.
- VSPV – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca: aptuveni 2000 terminu latviešu, angļu, vācu un krievu valodā*. Sastādījis autoru kolektīvs Valentīnas Skujiņas vadībā. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. [Valsts valodas aģentūra], 2007. 593 p.
- WDS – Wales, K. *A Dictionary of Stylistics*. Second Edition. Harlow: Longman [1990] 2001. 429 p.

Juris KASTIŅŠ
(Liepājas Universitāte)

Die Charakteristik der Beziehungen zwischen den Baltdeutschen und den Letten im Roman von Elisabeth Josephi „Ohne Land“

Summary

Characterization of Relations of Baltic Germans and Latvians in Elisabeth Josephi's Novel *Without Land*

Elisabeth Josephi (1888–1986) in her first novel, *Without Land* (1939) depicts the Baltic German and Latvian life in Kurzeme in the 19th century. She is a convinced defender of Christian humanist values trying to objectively characterize the relationship between the two nations. The main character in the novel is a young German boy Carl Gottlieb Sahn who arrives to Kurzeme to get the property. However, all the Germans are not the same in the Russian Empire – the German nobility cherish great privileges, but the German immigrants only lease land and property rights. This served as the basis for the development of German and Latvian relations, which are so convincingly depicted in Josephi's work.

However, the author's intention is not to glorify or condemn the Germans and Latvians as well as people of other nationalities, but to reveal all ethnic nationalities and ethical features (Latvian Midsummer's Day, the rural market traditions, etc.). Today novels are viewed as interesting monuments of literature and a source of information on the everyday life of Germans, Latvians and other nationalities in the 19th century.

Key words: *land, nation, Baltic Germans, Latvians, farmer, tenant, pub*

*

„Ohne Land“ (1939) ist der erste Roman der bekannten baltdeutschen Schriftstellerin Elisabeth Josephi (1888–1986), die mit ihren zwei anderen Prosawerken „Arzt im Osten“ und „Unser Pastor“ ein literarisches Denkmal Kurland und dem deutschen Adel im Baltikum gesetzt hat. Im Blickpunkt aller drei Texte steht ein Baltdeutscher, der die geistige, geistliche und wirtschaftlich entscheidende Kraft nach dem Konzept von Josephi im zukünftigen Territorium Litauens und Lettlands ist. Der Geist des Humanismus bestimmt alle Handlungen der Baltdeutschen, meint Elisabeth Josephi, der nie gegen die Völker des Baltikums gerichtet ist. Es kann aber keine Rede von der Gleichheit der Baltdeutschen und der Letten oder Litauer sein, die einen bleiben die Herren, die anderen im besten Falle sehr gute Bediener der Deutschen. Jedenfalls ist die Position der Autorin und der Figuren nicht zu identifizieren – sehr oft gibt es einen geheimen Diskurs zwischen den „Herren“ und den humanistisch orientierten Überlegungen der auktorialen Erzählerin.

Der Roman „Ohne Land“ erzählt von einem deutschen Protagonisten, der sein Hab und Gut in Königsberg verlässt und sich nach Kurland begibt, um dort als Pächter zu seinem eigenen Krug mit der Zeit zu kommen. Der Wanderbursche, der es wagt, in die Kurländischen Wälder zu gehen, heißt Carl Gottlieb Sahn. Er vertritt die soziale Schicht der Einwanderer, die zwar freie Leute sind, die aber dennoch die soziale Ordnung in den Provinzen des zaristischen Russlands akzeptieren sollen. Nämlich darf der Bursche

als Pächter im sozialen System funktionieren, doch er darf kein eigenes Land erwerben, d.h. er kann im staatlichen Gefüge als Landbesitzer nicht anerkannt werden.

Neben dem deutschen Adel kämpfen um ihre Existenz lettische, estnische und litauische Bauern, die leibeigen sind und die in der sozialen Hierarchie als untere Stufe gelten. Das Verhältnis der Baltdeutschen zu ihnen wird im Roman zu einem ausdrucksvollen Aspekt der Charakteristik der sozialen Welt.

Der Roman beginnt mit präziser Schilderung des Krugs als einer wichtigen sozialen Instanz in Kurland: „Er stand einsam an der großen Heerstraße, die durch den tiefen Wald führte. Er stand an jeder Kirche, an jeder Wassermühle. Er stand in der Nähe der Städte. Und wenn der tote Nachbar auf den Friedhof gebracht wurde, dann banden die Trauergäste die Pferde am Totenkrug an.“ [Josephi 1990: 5] Der Krug ist eigentlich das soziale Medium der Gesellschaft, der genau die Verhältnisse unter den Einwohnern und ihre Gebräuche und Sitten widerspiegelt. „Die langgestreckten Häuser mit den dicken Strohdächern waren Mittelpunkt des Verkehrs und Wirtschaftslebens im alten Kurland. Ob der Bauer zur Kirche oder zur Mühle fuhr, ohne den Krug kam er nicht aus. ... Wirklich unentbehrlich war damals der Krug!“ Aber es gibt einen wesentlichen Unterschied in Bezug auf die Eigentumsverhältnisse, die den Charakter der sozialen Welt bestimmen: „Die Krüge gehörten dem deutschen Adel oder dem russischen Staat (der Krone).“ [Josephi 1990: 5] Ein deutscher Handwerker, der aus Deutschland kam und zum Adel nicht gehörte, träumte vom eigenen Krug, den er pachten könnte. Auch Carl Gottlieb Sahn teilt das Schicksal eines Wanderburschen, der kein Recht hat, das Land zu erwerben, und der deshalb zum Pächter eines Kruges werden soll. Also unter der Bezeichnung „ohne Land“ ist keine nationale Minderheit in baltischen Provinzen gemeint (Letten, Litauer, Esten und andere), nur noch die Deutschen „in der Fremde“, d.h. in Kurland. Die Intention der Schriftstellerin besteht darin, den mühsamen Kampf ihres Protagonisten um seine Existenz darzustellen. Es ist für sie selbstverständlich, dass das Land dem deutschen Handwerker gehören sollte, was als soziales Unrecht auf vielen Seiten des Romans gedeutet wird. Die Frage, ob auch die Letten das Recht auf ihr Land hätten, taucht nicht auf. Da Elisabeth Josephi den christlichen Glauben vertritt, ist ihr die Ungleichheit im humanistischen Sinne des Wortes fremd: Sie nimmt keine feindliche Position den Letten (und auch anderen Nationalitäten) gegenüber ein, fühlt eigentlich Mitleid mit den Unterdrückten und Verarmten, was aber die führende Rolle der Deutschen keinesfalls vermindert. Die auktoriale Erzählsituation, zu der die allwissende Erzählfigur gehört, steht in ihrem Bericht neutral der nationalistischen Position der handelnden Personen gegenüber, wie im Falle Bauders, die zu reichen deutschen Pächtern des Kalnenkrugs des Gutes Stolpenhof geworden sind. Sahn und der lettische Knecht Jahnis hatten den ganzen Tag im Walde zusammen gearbeitet, jetzt sollten sie die Abendsuppe essen. Als die Kalnenkrügerin Sahn mit Jahnis an einem Tisch erblickt, sieht sie sie missbilligend an, später aber ruft sie den Königsberger zu sich und sagt: „Das dürft Ihr nicht tun, daß Ihr Euch zur Mahlzeit mit einem Letten an einen Tisch setzt.“ [Josephi 1990: 14] „... so ist es nun mal hier im Lande. Es darf kein Deutscher sich mit einem Undeutschen gleichstellen, denn sonst verliert der Lette den schuldigen Respekt. Die Deutschen sind in Kurland die Herren. Es gibt „große“ wie die Barone und Grafen, wie der Herr Pastor, und es gibt „kleine“ wie alle, die

Handwerker und Pächter. Aber Herren sind alle Deutschen hier“, belehrt die Bauderin den Wanderburschen. [Josephi 1990: 14–15] Diese Worte kommen dem Jungen fremd vor, aber er wagt der Wirtin nicht zu widersprechen. Die Frage „Hatte die Kalnenkrügerin recht?“ bewegt seinen Sinn, bis er darüber mit dem Meister spricht. „Ob denn der Lette ein schlechterer Mensch sei als der Deutsche, fragte er“? [Josephi 1990: 15] Herr Bauder meint, dass der Lette nicht besser und nicht schlechter sei, sondern nur anders als die Deutschen. Und er erklärt, warum die Deutschen eine Sonderstellung einnehmen müssen: Die Letten sind hier in der Mehrzahl, wenn die Deutschen „hierbleiben wollen und so leben wie unsere Väter, dann können wir es nur als kleine und große Herren. Jeder von uns muß dem Undeutschen ein gutes Beispiel geben – sonst kann es einmal anders kommen“ [Josephi 1990: 15]. Auch der Wandergeselle Sahn ist hier ein kleiner Herr, „hier in Kurland, auch weiter in Riga, bis nach Rußland, seid Ihr das, was alle Deutschen hier sind“. [Josephi 1990: 15] So verbindet Herr Bauder die ethnische Zugehörigkeit mit dem Eigentumsrecht laut der sozialen Hierarchie. Die Ethik wird dabei den Eigentumsverhältnissen untergeordnet. Es sei die Pflicht eines Deutschen, wie der Wirt es versteht, für die Ehre des „alten Vaterlandes“ zu stehen.

„Die Undeutschen“ werden im Roman als untertänige Bauern geschildert, die mit Ehrfurcht den „kleinen Herrn“ Sahn grüßen. „Es war wirklich so, wie Bauders es gesagt haben. Auch er war ein kleiner Herr.“ [Josephi 1990: 17] Das gefällt dem jungen Wanderburschen, der jetzt versteht, die führende Stellung vor dem lettischen Knecht Jahnis zu erhalten. Das will er nicht durch Hochmut und Überheblichkeit, sondern „durch größeren Fleiß und unbedingte Zuverlässigkeit“ erreichen. Jedenfalls erhielt dadurch „sein Tun ... einen tieferen Sinn“. [Josephi 1990: 17] Die Deutschen und die Letten sind geistig und geistlich unterschiedlich.

Das Kapitel „Die Konfirmation“ zeigt zwei unterschiedliche Gruppen von Menschen, die von der Kirche getrennt werden. „Endlich öffneten sich die Kirchentüren. Die Letten strömten in den Krug, und für die Deutschen begann der Gottesdienst. Palmsonntag war es. Die Kinder der deutschen Gemeinde wurden heute eingesegnet.“ [Josephi 1990: 22–23] Die Kirche akzeptiert die soziale Trennung der ethnischen Gruppen in zwei Gemeinden – in die deutsche und in die lettische.

Aber auch die Eingewanderten werden von der sozialen Hierarchie schwer betroffen: Die Pächter haben kein Recht auf Land. Das können sie nicht erwerben, – die Bauders müssen von dem Kalnenkrug zu George (23. April) weg. Es ist der Abschied vom Kalnenkrug, wo die Bauders zehn Jahre gewirtschaftet haben. Die Männer führen ernsthafte Reden. „Mit Erbitterung sprachen sie davon, daß kein Bürgerlicher das Recht habe, Land zu erwerben.“ [Josephi 1990: 32] Die früheren Aufstände der Bürger sind unterdrückt geworden. Aber schließlich löst sich der Diskurs auf, so dass die Bauderin endlich mit ihrer Formulierung „die deutschen Handwerker müssen tüchtige Leute sein“ und dann werden sie alle das Brot haben, den Schwulst der Reden abbricht. [Josephi 1990: 41]

Die ausführlichen Überlegungen des Pastors, die in die auktoriale Erzählerrede übergehen, verraten die ideologische Position, die vom deutschen Adel vertreten wird. So ist der Adel der Meinung, dass er das Land großzügig verwaltet, wenn er auch nicht vergisst, seine Standesvorteile auszunutzen. Besonders wird die vorzügliche Lage der

lettischen Bauern hervorgehoben, was ein großes Verdienst des deutschen Adels sei: „Die Letten konnten nicht über den Mangel an Fürsorge klagen. Ihr Volkstum wurde ihnen nicht genommen. War es doch die Ritterschaft, die Volksschulen gründete, in denen die Kinder in ihrer Muttersprache unterrichtet wurden. Deutsche Männer der Wissenschaft übersetzten die Bibel ins Lettische, schrieben Bücher und sorgten eifrig für die geistigen Bedürfnisse des lettischen Volkes.“ [Josephi 1990: 40] Diese Einschätzung der Bedeutung des deutschen Adels durfte auch die Position der Autorin sein, die christlich-humanistische Ideale in allen ihren Romanen vertritt. „Der kleine deutsche Mann“ wird beinahe vernachlässigt im Vergleich mit den Letten, denn die deutschen Handwerker sollen hart arbeiten und sowieso dürfen kein Land besitzen. Hier tritt eine klare Einstellung der Schriftstellerin zu den Baltdeutschen zutage.

Ohne nationale Tendenz ist die Darstellung des Kanepmarktes zwei Tage vor dem ersten Sonntag im August in Schönberg, wo die verschiedensten Nationalitäten farbig und ausdrucksvoll charakterisiert werden. Die Letten, die unter dem deutschen Einfluss stehen, sind den Litauern durchaus überlegen, deshalb sehen sie mit Verachtung auf die roher gekleideten Litauern herab und behandeln sie geringschätzig. Zwar ist die litauische Produktion (Gänse, Schweine und Pferde) billiger, doch das wohlhabende Kurland wird viel höher geschätzt. Schelten und Schimpfen verrät die „höhere Kultur“ der Letten, die wegen des Aneinanderhakens zweier Wagen mit den Worten „ein Leits“ und „Schulik“ aufeinander schreien. Juden in langen Kaftans und bärtige Russen „in würdevoller Gelassenheit“ schreiten auf dem Markt. [Josephi 1990: 53] Und letzten Endes die Zigeuner – „Ein Jahrmarkt ohne Zigeuner war in Kurland undenkbar“. „Die braunen, schmalen Gestalten schlängelten sich gewand durch den Menschenstrom. Phantastisch aufgeputzte Mädchen streckten bettelnd ihre Hände aus. Alte Weiber mit klebrigen Karten weissagten die Zukunft, und je höher ihr Lohn ausfiel, desto rosiger gestalteten sie das Schicksal des hoffenden Zuhörers.“ [Josephi 1990: 53] Die Schilderung der Menschenmassen verschiedener Nationalitäten ist in den Romanen von Josephi immer wahrheitsgetreu und klarsichtig. Es herrscht hier kein kriegerischer Nationalismus, es gibt keine nationale Überheblichkeit und keinen nationalen Hass.

Der Vaterländische Krieg 1812 zeigt eine neue Seite der Beziehungen zwischen der Bauernbevölkerung und den preußischen Truppen in Kurland. Auch der Pächter Sahn wird einberufen und nimmt an Kriegseignissen teil. Auf dem Weg nach Mitau soll er sich zwischen Russen und Preußen auf heimlichen Waldpfaden durchschlagen. Die Bevölkerung hat Angst vor den lettischen Bauernbanden, die plündernd die Straßen durchziehen. Sahn gerät sogar in einen solchen johlenden Haufen und schreit mit, damit man ihn für den Seinesgleichen hält. Mit großer Mühe gelingt es ihm, in das gräfliche Haus hineinzuschlüpfen. „Bald darauf schlugen die Aufrührer mit Stöcken und Knütteln an die Fenster, daß die Scheiben klirrten. Der Graf gab aus dem oberen Stock ein paar Schreckschüsse ab. Mit lautem Geschrei stoben die Bauern auseinander...“ [Josephi 1990: 73–74] Die lettischen Bauern werden als „Unruhestifter“ bezeichnet, die die Chance ausnutzen, um die soziale Ordnung zu ruinieren. Die Militärmacht lässt unverzüglich eine Bekanntmachung anschlagen, in dem kompromisslos gesagt wird, dass „keinerlei Veränderung in der Verwaltung der Provinz und in den Beziehungen von Gutsherrn und Bauern eintritt...“ [Josephi 1990: 74] Die lettischen Bauern haben keine Hoffnung, von den „guten“ großen und kleinen Herren befreit zu werden...

Die politischen und ethnischen Auseinandersetzungen werden von den ethnographischen abgelöst. Die Baudersleute finden das Johannisfest, das die Erzählerin einfach „Johanni“ nennt, nicht als einen rauhen Brauch der Letten und nicht als derbe Sitte der ungebildeten Bauern, sondern sie fühlen sich geehrt, als ihnen „so viele Kränze auf den Kopf gestülpt“ werden. [Josephi 1990: 99] Vater Bauder geht mit seiner Flasche reihum, damit jeder einen Schluck tun kann. Kein einziger Hinweis auf „Deutsche Herren“ und auf die untertänigen Letten. Mutter Bauder aber, die immer bereit ist, den Vorschriften des Adels zu folgen, „läßt sich von ihrer Lebenswelle tragen. Sie hebt und senkt sich mit ihr in froher, kraftvoller Bewegung, ohne nach den Ursachen zu fragen. Ihr Leben ist nun mal so und nicht anders.“ [Josephi 1990: 100] Das Volksfest hat alle Vorurteile abgeschafft, die Baudersleute sind nun alle zusammen, die nationalen Grenzen sind verwischt.

Als der alte Bauder als Herr Pächter des Reisenkrugs gestorben ist, kommt Herr Pastor zum Arrendator Herrn von Selten, um die Gelegenheit zu besprechen. Die Witwe Bauder soll nun den Krug räumen, – das ist der übliche Brauch, denn sonst könnte ein langjähriger Pächter Besitzrechte empfinden. Die Leute sollen klein bleiben, meint er, dabei geht es gar nicht um die Nationalität, sondern um das Eigentumsrecht, was Herrn von Selten wichtiger als die ethnische Frage ist. Profit und Eigentum schätzt er höher als gewisse nationale Vorurteile. Seine Charakteristik der Letten ist eine gut kalkulierte Antwort auf die „menschenbeglückenden Ideen“ eines Geistlichen: „Wissen Sie, was das beste wäre? Ein paar lettische Pächter in einige Krüge zu setzen, damit die Kleindeutschen Konkurrenz bekommen. Das sag „ich Ihnen, eine harte wäre das, denn der Lette ist anspruchslos und braucht viel weniger als der Deutsche. Der Deutsche will schon herrenmäßig leben, er will einen Lehnstuhl, einen Spiegel, die Tochter muß einen Hut haben, wozu ist das alles nötig? Der Lette braucht nichts von alledem, Salz und Grütze, das ist ihm genug.“ [Josephi 1990: 140] Der nationale Zynismus stört den Herrn nicht, „einen reizenden Abend“ mit Musik und Unterhaltung zu Hause auf dem Gut in Taurkalm zu veranstalten.

Einmal ist im Kaizekrug der Brand im Dampfbad, das die Autorin lettisch „die Pirts“ nennt, ausgebrochen. Sahn versucht, sich an den Verwalter zu wenden, damit die durch das Feuer entstandenen Schaden vom Hof ausgeglichen werden, – es hilft aber nichts. Er wird sogar als vermutlicher Brandstifter verrufen. Für Mutter Bauder ist die Position des Verwalters klar: „Sie haben die Macht. Mit Gewalt könnt Ihr nichts erreichen. Laßt Gras wachsen über die Sache.“ [Josephi 1990: 174] Sie hat Recht, denn das nationale Verhalten von Sahn hat auf den Baron keinen Einfluss. Der Hohn des Gutbesitzers ereifert den deutschen Handwerker noch mehr: „Es wird einmal die Zeit kommen, da auch der Adel vom Lande verdrängt wird, er wird fortziehen müssen, landlos, von Ort zu Ort, wie jetzt der kleine deutsche Mann. Das würde sich einmal rächen. Wann? Das konnte niemand sagen. Aber wenn die Letten erwachen, dann würde es dem Adel schlechtgehen. Das würde sein Untergang sein...“ [Josephi 1990: 177] Und welcher Meinung ist der Baron von den Letten? Hochmütig und eingebildet antwortet er auf die von Sahn klar dargelegten Verhältnisse auf dem Lande: „Den bescheidenen, demütigen Letten, den stellte er dem mächtigen Adel als eine Gefahr hin!“ [Josephi 1990: 177]

Das vielschichtige soziale und das nationale Lebenspanorama in Kurland Anfang des 19. Jahrhunderts hat ihre meisterhafte Darstellung im Roman von Elisabeth Josephi „Ohne Land“ gefunden. Somit zählt man den viel gelesenen und diskutierten Roman der Autorin zum chronikalen literarischen Dokument, der die Beziehungen zwischen den Baltdeutschen und den Letten im angegebenen Zeitraum nicht nur ans Licht zu führen vermag, sondern auch sie präsentiert und überzeugend charakterisiert.

LITERATUR

Josephi, E. *Ohne Land*. Frankfurt am Main, Berlin: Ullstein, 1990. 252 S.

Jūratė MAKSŲTYTĖ
(Kaunas University of Technology)

Zur Versprachlichung der Geschichte im Untertitelten Spielfilm

Summary

The Verbalization of History in Subtitled Film

The article focuses on conveying the specificity of historical reality of the Baltic countries in the 20th century, as presented in a specific film, through names of cultural elements and their translation into other languages. The historical film “Ekskursantė” (“The Excursionist”), created in Lithuania in 2013 that has gained international recognition, has been selected as the research material. The content of the film is historical; the film depicts the encounter and intertwining of two cultures and languages – Lithuanian and Russian. The analysis is aimed at finding out if the loss of content-related information that occurs as a result of subtitling affects the transfer of cultural elements and the world-view to target languages. In addition, the article emphasizes the following aspects: producing subtitles for a film on a historical topic brings additional benefits to the translator, i.e. helps to broaden his/her knowledge and develop competence.

Key words: *verbalization, translation, cultural elements, Lithuanian, Russian*

*

Litauen, als relativ kleines Land, kann von seiner Teilnahme an der filmischen Unterhaltungsindustrie berichten und verfügt damit, so Mitkus [2011: 79], „über das symbolische, wirtschaftliche und kulturelle Kapital“. Den symbolhaften Wert machen die Prestige sowie der Ruhm dieses Kulturprodukts aus, das kulturelle Kapital kommt mit der erstellten Botschaft über soziale, historische oder wirtschaftliche Probleme; das Übermittelte kann auch didaktisch eingesetzt werden oder hilft die nationale Identität in der eigenen Gesellschaft und für die Welt zu definieren.

Der folgende Beitrag widmet sich der Analyse eines litauischen Spielfilmes zur historischen Thematik. Einerseits liegt das Interesse daran, durch welche Objekte bzw. Phänomene der Vergangenheit die historische Botschaft im Film rekonstruiert wird, andererseits wie die Information in der Übertragung in Untertiteln (weiter UT) dargeboten wird und in wieweit sie an ihrem spezifischen historischen Kolorit eventuell einbüßt, bedingt durch die objektiven Erfordernisse zu Untertitelgestaltung. In Bezug darauf wurden einige Beispiele der kulturbedingten Lexik der Gruppe „gesellschaftlich-politische Realienbezeichnungen“ nach Vlachov, Florin [1980: 50–78] ausgesondert und in ihrer Wiedergabe in interlingualen UT im originalen DVD [<https://www.knygos.lt/lt/dvd/ekskursante/>] sowie in der frei zugänglichen Quelle im Internetportal [<https://www.opensubtitles.org/>] vergleichend und deskriptiv ermittelt. Die englischsprachigen UT, heruntergeladen im Dezember 2016, stammen von einem anonymen Autor. Auf Besonderheiten der technischen Umsetzung von UT im Film wird in diesem Beitrag verzichtet.

Bei den Realienbezeichnungen (weiter RB) geht es, laut Koller, um „Sachverhalte politischer, institutioneller, sozio-kultureller, geographischer Art, die spezifisch sind für bestimmte Länder“ [Koller 2004: 232]. Drahotová-Szabó verbindet die RB als Zeichen

mit einer bestimmten Epoche und einer bestimmten Gruppe der Zeichenbenutzer, wenn über die Denotation der Zeichen hinaus ein Zusatzwert, eine Konnotation entsteht, „d.h. in den Mitgliedern der Gruppe – die auch eine ganze Nation sein kann – weitgehend identische bzw. ähnliche Assoziationen hervorrufen können. (...)“ [Drahota-Szabo 2013: 24]

„Bei der interlingualen Untertitelung handelt es sich, so Jüngst [2010: 25], „um verknappte Übersetzung des Filmdialogs, die als Lesetext im Bild zu sehen ist, während der Film mit der originalsprachlichen Dialogspur läuft“. Bei der Untertitelung des Films als audiovisuelles Produkt soll der Übersetzer spezielle Anforderungen beachten. Zunächst geht es um die notwendige Kürzung des Textumfangs, da die gesprochene Sprache in die geschriebene umgesetzt wird. Die Kürzung geht auf jeden Fall mit der Bearbeitung des Originals einher und wird, so Jüngst [2010: 37], mit der Verdichtung und der Auslassung von Textteilen realisiert. Dabei kann zu ungewollten Bedeutungsverschiebungen kommen.

Die oben erwähnten Probleme gründen auf der Spezifik des audiovisuellen Formats, indem visuelle und auditive Kanäle aufeinandertreffen und evtl. mit verbalem und nicht verbalem Zeichen ausgefüllt werden. Bei dem Aufnehmen, Verfolgen und Erfassen der UT geht es um einen Komplex von parallelen geistigen und physischen Prozessen; dabei werden einzelne Bilder und der gesamte Film von einem Überblick begleitet und zusammengefasst. Im Falle einer mangelnden Qualität der UT werden Störungen bewusster aufgenommen. Die Qualität kann z.B. nicht nur durch Rechtschreibfehler oder eine nicht synchrone Einblendung der UT, sondern auch inhaltlich beeinträchtigt werden, z.B. durch Neutralisieren bzw. Löschen der kulturspezifischen Lexik.

Das Analysematerial bildete ein historisches Drama – der litauische Spielfilm „Ekskursantė“ (2013). 2014 ist der Film in DVD-Format (UT litauisch und russisch) erschienen. Der Film erzählt eine dramatische Geschichte, die sich Mitte des 20. Jahrhunderts in Litauen abspielt und das Schicksal des 11-jährigen Mädchens Maria wiedergibt, der eine weite Reise im Jahre 1948 aufgezwungen wird. Durch diesen Film wird das Thema der Verbannungen erstes Mal im litauischen Spielfilm dargestellt. [Zabulėnienė 2013]

Die DVD ist mit offenen UT versehen: wenn Filmdialoge auf Litauisch laufen, erscheinen UT auf Russisch, und umgekehrt, wenn Dialoge auf Russisch erfolgen, kommen litauische UT. Hiernach orientiert sich die vergleichende Aufstellung der Belege in der Analyse in *Originaltext* und *Untertitel*. Die Dialogtexte werden in Beispielen in originalsprachlichen Zeichen geschrieben und die RB durch die deutsche Übersetzung ergänzt. Die Varianten der englischsprachigen UT werden hinzugefügt, um weitere Lösungen und evtl. Änderung zu ermitteln. Die angeführten Beispiele werden nummeriert. Folgend werden einige Beispiele aus den Filmdialogen mit geschichtlich konnotierter Lexik vorgestellt.

Die Geschichte wird durch die Formeln der Anrede und Benennungen der Militärdienstgrade illustriert.

Originaltext

1 ru. *спасибо, товарищ начальник*
[de. Genosse]

Untertitel

lt. *Ačiū, drauge viršininke.*
eng. *Thank you, friend chief.*

2 ru. *Товарищ сержант, лодка.*
[de. Genosse] [Sergeant]

lt. *Drauge seržante, valtis!*
eng. *Friend sergeant! A boat!*

In Filmdialogen (Bsp. 1) kommen Re-Inszenierungen der vergangenen Ereignisse durch Verwendung der Formeln von offizieller Anrede während der sowjetischen Zeit mit ru. *товарищ* / lit. *draugas* (Maskulinum, Nominativ, Singular) (de. Genosse) statt „Herr“ / „Frau“. Die lexikalischen Einheiten der beiden Sprachen erhielten in der sowjetischen Epoche spezifische gesellschaftlich-politische Konnotationen. In dem vorliegenden Kunstwerk wird das Erlebte absichtlich durch die verwendete Anrede markiert. Wie man aus dem Beispiel 2 sieht, hatte ru. *товарищ* / lit. *draugas* zum Beispiel auch die Betitelung von Militärdienststrangen begleitet. Bei der Übertragung dieser gesellschaftlich-politischen Realienbezeichnung aus der Ausgangssprache (ru.) in die Zielsprache (lt.) wählt der Übersetzer die Strategie der Einbürgerung durch das gleichwertige Äquivalent und erreicht somit das Aufbewahren der historischen Konnotation. Eine andere Frage entsteht, ob die junge Generation der Filmzuschauer diese Konnotationen mitbekommt, weil ihre Erfahrung nicht so weit reicht. Wenn hier die englischsprachige Variante *friend* vorkommt, die seltsam in dem Kontext anmutet (aber ökonomischer in der Zeichenanzahl für UT ist), so kommt die Annahme, dass es um die wörtliche Übertragung entweder aus dem Russischen oder aus dem Litauischen geht, ohne die historischen Begebenheiten bewusster zu berücksichtigen. Möglicherweise würde das englische *comrade* eindeutiger die politische Konnotation treffen.

Die Geschichte wird durch die Nennung der wirtschaftlichen oder Verwaltungseinheit illustriert.

Originaltext

Untertitel

3 ru. *колхоз мне доверил ответ-
ственную материальную работу*
[de. Kolchose]

lt. *Kolūkis man patikėjo atsakingą
materialinį darbą.*
eng. *Collective farm entrusted me a
liable material work*

4 ru. *Какой еще райцентр? с кем я
разговариваю, представьте.*
[de. Rayonzentrum]

lt. *I kokį dar rajono centrą? Su kuo
aš kalbu? Prisistatykit!*
eng. *In what center of what district?
Who I'm talking with? Introduce
yourself!*

Die typische wirtschaftliche Einheit der Sowjetzeit auf dem Lande ist der *Kolchos* gewesen, der Begriff bedeutet „die kollektive Wirtschaft“, vgl. Duden [russ. *kolhoz*, gek. aus: *kollektivnoe hozjajstvo*= *Kollektivwirtschaft*] und ist im Litauischen mit dergleichen Bedeutung sowohl als Lehnübersetzung *kolūkis* als auch als Übernahme mit phonetisch-phonologischer und morphologischer Anpassung *kolchozas* bekannt. Die letztere Variante ist mit einer gewissen abwertenden Bedeutung konnotiert. Im Dialog wird die neutrale Variante realisiert und in den litauischen UT übernommen, da das abwertende Verhältnis eher im Litauischen vom Wort *kolchozas* anzutreffen ist. Die junge Generation kann sie kaum erkennen. Die englische Übertragung *collective farm* drückt zwar die innere Semantik aus, gibt die Form der wirtschaftlichen Einheit für

den der Zuschauer bekannt, aber die phonologische und gesellschaftlich-politische Spezifik bleibt unmarkiert. Ähnlich konnotierte Spezifik und phonologische Verluste illustriert die Äquivalenz der Begriffe ru. *райцентр*, lit. *rajono centras* und eng. *center of district*. Von Interesse wäre zu überlegen, für welche Begriffe hier evtl. in deutschen UT entschieden wird, da im Deutschen auch museale Stücke zu finden wären.

Die Geschichte wird durch die Nennung der Geldeinheit illustriert.

<u>Originaltext</u>	<u>Untertitel</u>
5 lt. <i>Dešimt kapeikių, pamilyte.</i> [de. Kopeek]	ru. <i>Десять копеек, девочка.</i> eng. <i>Give me three. – 10 kopeks, girl.</i>
6 ru. <i>вам тебе четвертак</i> [de. ein Viertel der Geldeinheit]	lt. <i>Štai tau penkergė...</i> eng. <i>Take this quarter...</i>

Im Beispiel 5 wird die damalige sowjetische Währung (1 Rubel = 100 Kopeken) sowohl im Originaltext als auch in UT auf Russisch und Englisch verwendet. Im Beispiel 6 geht es um eine alte Geldeinheit.

Die Nennung einer Geldeinheit im Film oder die Aufzählung ihrer Bezeichnungen in einer Reihenfolge kann potentiell auf schnelle Art den geschichtlichen Zeitverlauf in einem Land illustrieren, so z.B. von 1918 gab es folgende Geldeinheiten als offizielle Währung im Umlauf in Litauen: *Ostrublis*, *Ostmarkė*, *Litas*, *Rublis*, *Reichsmarkė*, *Rublis*, *Bendrieji talonai*, *Litas* und seit 2015 ist *Euras* in Gebrauch [vgl. Lukšas 2015]. Ein Teil der Bezeichnungen sind Übernahmen mit morphologischer und phonologischer Anpassung, besonders, wenn es sich um ein politisch abhängiges Verhältnis des Landes handelt.

In einer Filmszene (Beispiel 6) wird vom Vorteil des audiovisuellen Formats profitiert, indem von der Geldeinheit geredet und sie zugleich gezeigt wird. Im Bild erscheinen, wenn auch nur kurz, Banknoten dieser Zeit. Aber in litauischen UT wird in eine andere Epoche gesprungen, nämlich in die zaristische Zeit, als mit *penkergė* die Geldeinheit von 25 Kopeken bedeutete, vgl. *Penkergė caro laikų dvidešimt penkių kapeikų vertės pinigai*. [DLKŽ] Wenn auch der Name von Währungseinheit nicht ganz vertraut sein kann, ergänzt das Bild die verbale Information und hilft dem Übersetzer bei evtl. Überlegungen, wie weit äquivalent repräsentiert werden soll. Deswegen bleibt auch engl. *quarter* eindeutig genug.

Die Geschichte wird durch die spezifische Bezeichnung von einer Personengruppe illustriert.

<u>Originaltext</u>	<u>Untertitel</u>
7 ru. <i>Подтверждено, что из состава Прибалтийских переселенцев пропала десятилетняя девочка.</i> [de. Übersiedler]	lt. <i>Patvirtinta, kad iš Pabaltijo persikėlių sąstato dingo dešimtmetė.</i> [de. Übersiedler]. eng. <i>It was confirmed, that from the migrants train disappeared a 10 years old girl.</i>

- 8 ru. *Митя, ты не представляешь себе. Она ссыльная.*
[de. die Verbannte]
- lt. *Mitia, tu net neįsivaizduoji... Ji – tremtinė.* [de. Verbannte]
eng. *Mitia, you can't even imagine. .. She is an exile.*
- 9 lt. *Galit išvežti, aš nebijau.*
[de. wegbringen, abtransportieren]
- ru. *Можете сылать, я не боюсь.*
[de. in die Verbannung schicken]
eng. *You can take me away – I am not afraid.*

Die Beispiele 7, 8 und 9 legen sowohl verbale als auch geschichtliche Besonderheiten des dargestellten Themas dar. Durch das Schicksal der Hauptperson und die Dialoge anderer Teilnehmer daran wird die politisch-ideologische Färbung des erzählten Zeitalters verdeutlicht und auf den Punkt gebracht. Mit diesen Beispielen könnte teilweise der Hauptgedanke des Films formuliert werden, d.h. in der dargestellten Ära gab es Konflikt der Denkweisen, sowohl äußerlich als auch innerlich, ihre Blickpunkte verschärften sich im Kontakt miteinander und haben Schicksale der Personen geprägt. Das Beispiel 7 legt die offizielle Seite dar; als Vertreterin der durch politisch-ideologische Aktionen betroffenen Gruppe wird sie aber in Beispielen 7 und 8 unterschiedlich genannt. Im ersten Fall wird die offizielle Bezeichnung verwendet, nämlich die *Verbannten* werden als *Übersiedler* genannt. Die russischsprachige Bezeichnung für *Übersiedler* ist *переселенец – человек, переселившийся или переселяемый с постоянного места жительства в новые, обычно необжитые места. Переселенцы на новые земли. Крестьяне-переселенцы. Переселенцы в окраинные губернии (в старой России)* [Ozhegov]. Das litauische Äquivalent im UT *persikėlėlis* bedeutet *kas kur nors persikėlęs* [DLKŽ], d.h. jemand, der seinen Wohnsitz irgendwohin verlegt hat [Übersetzung der Autorin]. Die annähernde deutsche Übersetzung der russischsprachigen Bedeutung wäre folgend: die Person, die von einem beständigen Wohnsitz in einen neuen, meist unbewohnten Ort übersiedelt ist oder wird. Die Siedler in der neuen Heimat. Bauern-Siedler. Die Siedler in der abgelegenen Provinz (im alten Russland). [Übersetzung der Autorin]. Aus dem vorgestellten Text geht hervor, dass eine breite Semantik vom Begriff *Übersiedler* identifizierbar ist, von den freiwilligen bis zu evtl. gezwungenen Übersiedlern, aber nicht deutlich genug, um konkrete geschichtlichen Zwänge zu erkennen. Dafür erkennbar ist die Zweiteilung des Verbalen in offiziellen und inoffiziellen Gebrauch (Beispiel 8), wenn zwei Leute unter vier Augen einander Heimlichkeiten offenbaren, nämlich die Sache bei Namen nennen und den politisch-ideologisch konnotieren Begriff ru. *ссыльная*, de. *die Verbannte*, lt. *tremtinė* verwenden. Nicht umsonst benutzt die Hauptperson in der finalen Szene (Beispiel 9) das litauische *išvežti*, de. *wegbringen, abtransportieren*, das eine konnotative Ersatzbedeutung für *verbannen* in der Zeit um 1948 in Litauen erhielt, d.h. mit Gewalt aus der Heimat an einen fremden Ort ins Ungewisse, oft mit tragischem Ende abtransportieren. Diese Bedeutungsimplication im Original wird durch den Übersetzer eindeutig erkannt und wirksam im UT mit ru. *сылать* realisiert. Der russischsprachige Zuschauer hat damit die Möglichkeit, die stilistische Bestimmtheit des Originals nachzuvollziehen. Im englischen UT mit *take away* wird die Bedeutung des Originals entweder aus dem gesamten Filmkontext ersichtlich oder ist zu ahnen.

Die vorgestellten Beispiele aus dem Original und in der Übertragung in UT lassen schließen, dass der bewusste Übersetzer durch seine Vorarbeit am Film der geschichtlichen Thematik nicht nur sein sprachliches Gefühl für linguistische Feinheiten vervollkommen, sondern auch sein allgemeines Wissen erweitern und weiterleiten kann, indem er die bestmögliche Variante für die anderssprachigen UT und deren Empfänger ausarbeitet, die evtl. alters- oder kulturbedingt über einen anderen Basisinventar der geschichtlichen Kenntnisse verfügen. Die translatorisch ausgerichtete Analyse der UT zum Film mit geschichtlicher Thematik bietet zudem Möglichkeiten ihrer didaktischen Anwendung in der Unterrichtspraxis bei der Ausbildung der Übersetzer. Die Analyse könnte künftig als eine Vorarbeit z.B. von deutschen UT zum Film betrachtet werden.

Schlussfolgerungen:

Realienbezeichnungen sind unumgängliche Filmkomponenten, die die historische Authentizität gewährleisten, das Thema darstellen und eine spezifische Wirkung auf den Empfänger ausüben. Sie können vom Zuschauer je nach Vorerfahrung unterschiedlich identifizierbar sein. Es hängt von der gewählten Methode des Übersetzers ab, ob die geschichtliche Färbung in Untertiteln erhalten bleibt. Bevor anderssprachige Untertitel zum geschichtlichen Film angefertigt werden, sind eingehende Analysen der Filmthematik ratsam.

LITERATUR

- DLKŽ – *Didysis lietuvių kalbos žodynas*. Available: <http://lkiis.lki.lt/>
- Drahota-Szabo, E. *Realien-Intertextualität-Übersetzung. Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung. Sonderheft 19*. Landau: Empirische Pädagogik, 1999. 288 S.
- Duden© – *Deutsches Universalwörterbuch, 5. Aufl.* Mannheim 2003 [CD-ROM].
- Jüngst, H. E. *Audiovisuelles Übersetzen*. Tübingen: Narr, 2010. 197 S.
- Koller W. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Wiebelsheim: Quelle und Meyer, 2004. 343 S.
- Lukšas, A. Pinigai Lietuvoje: nuo ostrublio iki euro. In: © *Lietuvos žinios* 2015 01 03. Available: <http://lzinios.lt/lzinios/Istorija/pinigai-lietuvoje-nuo-ostrublio-iki-euro/194040>
- Mitkus, T. Lietuvos kino industrija XXI a.: valstybės remiamas menas ar verslas? *Santalka: Filosofija, Komunikacija* 2011, t. 19, nr. 2. Available: www.cpc.vgtu.lt/index.php/cpc/article/download/coactivity.2011.17/pdf
- Ozhegov – Ожегов, С.И., Шведова, Н.Ю. *Толковый словарь Ожегова. 1949–1992*. Available: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/156966>
- Vlachov, Florin – Влахов С., Флорин С. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения. 1980. 343 с.
- Zabulienė, E. „Ekskursantė“ – žmogiškas kinas, kokio Lietuvoje nebuvo seniai (filmo recenzija). *Lietuvos rytas*. Available: <http://bit.do/dfxPD>

Ivars OREHOVS
(Latvijas Universitāte)

Die Herausforderungen des Schicksals im postsowjetischen Lettland – das deutsch veröffentlichte literarische Zeugnis von Erihs J. G. Rainer

Summary

The Challenges of Destiny in Post-Soviet Latvia – the Literary Testimony Published in German by Erihs J. G. Rainer

The narrative of experience, written in German (*Eine Sandburg in Lettland. Authentischer Erlebnisbericht*) by Erihs J. G. Rainer (pseudonym), who was born in Switzerland and nowadays is living in Latvia, was published already in 2005. The Latvian translation was prepared in 2015 with the provisional title “*Kāda smilšupils Latvijā*” (A Sand Castle in Latvia). By descriptions of events as well as depictions of the human experience the prose work reflects significant aspects of everyday life and those of generalized intercultural contacts from the point of view of an individual who with his western experience of life has come to Latvia as one of the Baltic countries, which have regained their independence. The aim of the article is to present textually the thematic structure of the narrative and to provide its analytical interpretive summary. As a result there are manifested some generalized tendencies of individual destinies in the form of an original instructive guide-book for people with a similar intention of changing their place of residence by settling in a post-socialist country environment. The edition is also to be evaluated as an interesting reading material to a wider range of interested persons.

Key words: *western experience of life, post-socialist country, “authentic narration”, relationship complications, literature guide-book*

*

Die Geschichte der autobiographischen Schreibtätigkeit kann man sicherlich im Sinne der chronologischen Dauerhaftigkeit mit der Geschichte der Literatur im Allgemeinen vergleichen, aber im Kontext des sozialpolitischen Gemeinschaftslebens rufen die an der Gegenwart herangekommenen Veröffentlichungen dieser Art ein besonderes Interesse hervor.

Eine von solchen ist auch die deutsch erschienene Darstellung des in der Schweiz geborenen und heute in Lettland ansässigen Autors, dessen kreative Potenz sowohl schriftlich, als auch in Gemälden zum Ausdruck kommt, Erihs J.G. Rainer¹ unter dem Titel *Eine Sandburg in Lettland. Authentischer Erlebnisbericht*. Die im Titel des literarischen Werkes vom Autor gegebene Bezeichnung des Genres – „authentischer Erlebnisbericht“, neben der metaphorisch wahrgenommenen Betitelung und dem Erscheinungsjahr (2005), verschärft im thematischen Aspekt die Aufmerksamkeit des in globalisierten Wertesystemen lokal interessierten Lesers. Den Standpunkt des Berichtverfassers könnte man als eine Ausländerperspektive seitens der westlichen Lebenserfahrung auf

¹ Pseudonym; der Autor ist im Jahre 1941 geboren.

das postsowjetische Lettland und Möglichkeiten zur ‚Integration‘ oder Einfühlung ins Gemeinschaftsleben desjenigen benennen.

Durch die Betrachtung der inhaltlichen Abfolge der Kapitel und nach der literarisch-analytischen Lesung wird es ermöglicht, noch etliche Richtlinien hervorzuheben:

- postsozialistisches Europa nach dem ‚Zerfall der Berliner Mauer‘ als Ort, welcher neue Möglichkeiten bietet,
- die Verwicklungen der Männer-Frauen-Beziehungen, wenn die Liebe oder deren Imitation sich mit der sozioökonomischen Zielen und Möglichkeiten in Berührung kommt,
- die geistige Abhängigkeit des Menschen sowohl von der Verbundenheit mit dem Herkunftsland, als auch – mit dem Land seines Wohnsitzes,
- [...] *Authentischer Erlebnisbericht* als eine Art ‚literarische Anleitung‘ für westliche Männer im Kreuzpunkt der persönlichen Gefühle und Ziele in Nordosteuropa.

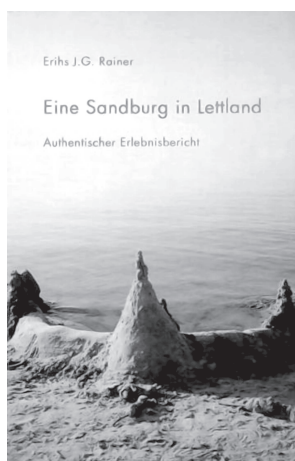

Abbildung 1. Einband des Buches – Rainer, Erihs J. G. *Eine Sandburg in Lettland. Authentischer Erlebnisbericht*. Norderstedt: Books on Demand GmbH, 2005

Das Vorhandensein der benannten Richtlinien des Sujets in verschiedenen quantitativen Dosen findet man im Grunde in der ganzen nach den Prinzipien der linearen Kontinuität gebildeten Gesamtheit der Komposition des Berichtwerkes. Die Gesamtheit der thematischen Leitlinien zieht sich mit der textuellen Fixierung von Beobachtungen, Bewertungen, Beurteilungen, Schlussfolgerungen und Verallgemeinerungen des Autors durch die gesamte Werkstruktur. Sie besteht aus 15 nummerierten und mit prägnanten Titeln versehenen Kapiteln, am Ende folgt aber – das Abschlusskapitel „Was später geschah...“ als Epilog, welcher wahrzunehmen erlaubt, dass dem Narrativ zur ‚Sandburg‘ als Metapher über die Fragilität der Existenz eine voraussichtliche Fortsetzung mit einer entfalteten Darlegung der späteren Erfahrung ermöglicht werden kann.

Die thematische Ausführung des Erzählwerkes von Erihs J. G. Rainer beginnt logisch mit dem Vorzeigen des ursachlichen Zusammenhangs, warum ein materiell gut versorgter Beamter mit Präsidentschaftsehre und Verpflichtungen eines internationalen Sportverbandes aus der in Wohlstandsvorstellungen besonders hochgeschätzten Schweiz wegen der Bewahrung der persönlichen Identität als seinen Wohnsitz Lettland aufsuchen soll. Der Erzähler beginnt mit einer philosophischen Behandlung der

„Anatomie des Niedergangs“ der vormaligen Ehe – nach 21 Jahren Zusammenlebens in der Familie, aus welcher die Tochter herangewachsen ist, fördert ein ‚Seitensprung‘ des Mannes gesetzliche Anforderungen seitens der Frau nach der Ehescheidung und effektiv hohen Alimenten, die schließlich zu einer Verschlechterung der materiellen Lage des geschiedenen Herrn führen; zusätzlich zu dieser kümmerlichen Nacherzählung konfrontiert der Autor vom Standpunkt eines Erfahrenen also den Leser mit des Öfteren rhetorischen Fragen zum Wesen der Liebe und Ehe: „War es eine Liebesheirat? Ich weiß es nicht mehr. [...] Was weiß man denn schon im Alter von 24 Jahren über die Liebe? Fast gar nichts! Man hatte es ja nie gelernt.“ [Rainer 2005: 15]; „Dabei habe ich immer wieder gefragt: Funktioniert denn in der heutigen Zeit eine Ehe überhaupt noch? Ist das der Traum, den man immer geträumt hat?“ [Rainer 2005: 23] In seinen Kindheitserinnerungen erwähnt der Erzähler auch die strenge Erziehung, das dürftige Auskommen und die getrennt lebenden Eltern. Also – die Erfahrung des Ehescheideterns ist von der Familie der Eltern zur nächsten Generation herübergekommen.

Das Narrativ kehrt zur Beschreibung des obenerwähnten ‚Sackgassenzustandes‘ im Zusammenhang mit der Ehescheidung zurück, und es folgt die Bekanntschaft mit einer um zweiundzwanzig Jahre jüngeren lettischen Frau mit sportlicher Vergangenheit namens Ilona, die Abkömmling im öffentlichen Raum bekannter Eltern ist und aus früheren Beziehungen² zwei Kinder hat. Darauf folgt die Entscheidung – nach Lettland umzusiedeln und ein zweites Mal zu heiraten. Doch neben einer Reihe von alltäglichen Schwierigkeiten im neuen Wohnsitzland mit postsozialistischen Eigentümlichkeiten und verschiedenen Hindernissen in der Unternehmerschaft, welche in einer kurzgefassten Phrase im Titel des Buchkapitels „Kleines Land, große Bürokratie [...]“ [Rainer 2005: 107] und in der Beurteilung der Autors ausgedrückt sind:

*Ein Westeuropäer muss eine solche Bürokratie einfach einmal
erlebt haben, dann ist er wieder mit seiner Heimatverwaltung zufrieden. [...]
Hier findet er eine neue Olympiadisziplin: „Verwaltungsleerlauf“*

[Rainer 2005: 107],

prägt sich nach und nach eine gewisse Diversifikation der Anschauungen der neuvermählten Partner mit unterschiedlicher Nationalität, dem Alter, sowie mit verschiedenartiger sozialer Zielsetzung. Diese sind also die Ursachen, welche noch mehr die zivile Eingliederung des Ausländers in Lettland erschweren.

Den [...] *authentischen Erlebnisbericht* von Erihs J.G. Rainer soll man wirklich als ein individuelles und leuchtendes Beispiel einer verallgemeinerten Tendenz interpretieren, das heißt – für die in den westlichen sozioökonomischen Bedingungen lebenden Leute³ eröffnete sich auch nach dem Fall des ‚Eisernen Vorhangs‘ in Europa eine neue Möglichkeit der Selbstbehauptung. Aus unterschiedlichen Gründen geführt gerieten sie ins postsozialistische Milieu, denn es gab Hoffnungen, neue Geschäftsbeziehungen aufzubauen und eigene wirtschaftliche Potenz zu verbessern, sowie sich für frische persönliche Beziehungen zu engagieren.

² Der Partner – beim Namen nicht genannt, aber – ein bekannter Sporttrainer, der unter rätselhaften Umständen gestorben ist.

³ Größtenteils – Männer.

Doch für diese Möglichkeiten, wie der weitere Ablauf der Handlung im Narrativ mit dem Titel *Eine Sandburg in Lettland* [...] demonstriert, wird keine für den Verkehr gewissermaßen sichere ‚Einbahnstraße‘ gegeben. Solche Möglichkeiten kommen schrittweise in einer gegenwirkenden Föhlung mit Bemöhungen der ausgewählten lettischen, zu verallgemeinern – nordosteuropäischen, Frau zunächst nach der materiellen Sicherheit, da die Familienharmonie und Liebe nicht mehr so wesentlich zu sein scheinen und seitens des erzählenden Ich’s schon wahrgenommen wird, dass er als ein Vorstellungsoffer von gut situierten westlichen Männern als ‚Werkzeug‘ für sozioökonomische Ziele der Frau verwendet wäre. Die Fortsetzung der Handlung verfolgt die Entfremdung dieser Beziehungen und deren juridischen Abbruch. Im Text wird jedoch nicht direkt irgendwelche Generalisierung über die Schließung von Berechnungsehen als ein Verfahren zur Lösung von sozialen und wirtschaftlichen Problemen lettischer und osteuropäischer Frauen zum Ausdruck gebracht. Der Zweck der literarischen Beschreibung offenbart sich im Suchen des ursachlichen Zusammenhangs hinsichtlich des individuellen Schicksals mittels der linearen Darlegung von der persönlichen Erfahrungsgeschichte.

Wo findet man Ausweg aus dieser neuen Sackgasse im ausgewählten, oder genauer gesagt – in dem vom Schicksal ‚zugespielten‘ Wohnsitz in Lettland, das in der Erfahrungsbewertung des Autors „[...] kein einfaches Land ist“, wo er „eine schwierige Zeit“ erleben sollte, und es „wird auch noch schwierig bleiben [...]“ [Rainer 2005: 195]. Als eine Alternative gegenüber der prosaischen Seite zu diesem Leben sind die Versuche zum Selbstausdruck bei Öl- und Aquarellmalerei, die schon im Heimatland den Anfang nahmen und eine erfolgreiche Fortsetzung auch in Lettland⁴ fanden, sowie – in der Poesie, ein Beispiel aus welcher liest man als Einleitungsgedicht des [...] *authentischen Erlebnisberichtes* mit dem Titel *Vergiss es nicht...* Die lyrischen Strophen enthalten eine poetisch direkte Mahnung des Ich-Erzählers an sich selbst und, es scheint, auch an andere:

[..], bitte, vergiss die Heimat nicht,
Du weißt, dort leuchten die gleichen Sterne
Wie bei Dir in weiter Ferne.

[Rainer 2005: 7]

Diese Dichtung, die im Jahre 2002 im Jahrbuch⁵ der deutschsprachigen Lyrik erschien, sowie die Beispiele der schweizerischen und der lettischen Landschaftsmalerei weisen in gewisser Hinsicht auf positive Abhängigkeit und geistige Wurzeln sowohl im Heimatland, als auch im Land seines Wohnsitzes, also – all das, was die alltäglichen Schwierigkeiten und Widrigkeiten zu überwinden hilft.

⁴ Mehrere Ausstellungen in Riga – 1999, 2003 und 2006.

⁵ *Nationalbibliothek des deutschsprachigen Gedichtes. Ausgewählte Werke V*. München: Realis-Verlag, 2002, S. 473.

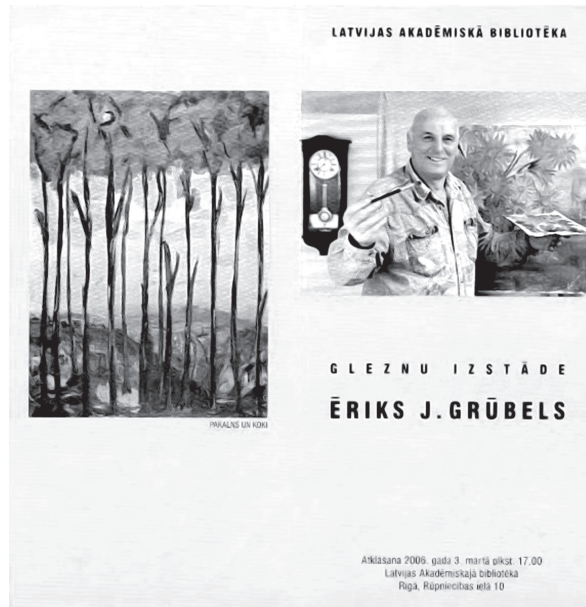

Abbildung 2. Versuche zum Selbsta Ausdruck des Buchautors bei der Öl- und Aquarellmalerei, die schon im Heimatland den Anfang nahmen und eine erfolgreiche Fortsetzung auch in Lettland fanden – sowohl in neuen Werken der Malerei, als auch in der Teilnahme an Ausstellungen

Im Allgemeinen – den offenerherzigen [...] *authentischen Erlebnisbericht* von Erihs J.G. Rainer, der von der Übersiedlung aus der Schweiz vom Leben im postsowjetischen Lettland berichtet, kann man als eine Art Belehrung oder einen ‚literarischen Handbuchttext‘ betrachten, der bei der Verallgemeinerung konkreter Schicksalswege sowohl im Sinne der kompositorischen Struktur, als auch im thematischen Aspekt, charakteristische Merkmale offenbart, mit welchen die westlichen Mannspersonen bei der Fühlung persönlicher Gefühle und Zielen im postsozialistischen Europa rechnen sollten und, es scheint, noch rechnen müssen werden.

LITERATUR

Rainer, Erihs J. G. *Eine Sandburg in Lettland. Authentischer Erlebnisbericht*. Norderstedt: Books on Demand GmbH, 2005. 196 S.

Rainer, Erihs J. G. Vergiss es nicht. In: *Nationalbibliothek des deutschsprachigen Gedichtes. Ausgewählte Werke V*. München: Realis-Verlag, 2002, S. 473.

Natalja POLAKOVA
(Universität Lettlands)

Die Literarisierung des Unbewussten bei Eduard von Keyserling

Summary

Pictorial Stream of Consciousness in Eduard von Keyserling's Fiction

The present article explores the literary work of the Baltic-German author Eduard von Keyserling (1855–1918). The study inquires into the poetic consequences of the specific pictorial awareness of modernist literature. The literature around 1900 reflects an iconic change in the relationship between the medium of writing and the pictorial medium. In Keyserling's texts traditional narrative concepts were challenged by experimental concepts, which focus on visibility and fragmentation. Challenged by the heightening of evidentiality promised by psychological imagery the author developed a language of pictorial stream of consciousness.

Key words: *Baltic-German literature, Eduard von Keyserling, intermediality, visibility, stream of consciousness*

*

Eduard von Keyserlings Gesamtwerk ist in großem Ausmaß von den Ideen Freuds geprägt. Psychoanalytisches Wissen ist bei Keyserling in die Figurenkonstellationen, die Themen und Motive, in die Handlungsmuster seiner Texte transformiert worden. In vielen Werken des Autors stehen erotische Verwirrungen seiner Figuren, pathologische Konflikte im Mittelpunkt. Hier finden sich zeitsymptomatische Konstruktionen von Männlichkeit und Weiblichkeit. Horst Thomé ist der Meinung, dass der Ich-Begriff Keyserlings überraschend an Freuds Begriff des Lust-Ich erinnert [Thomé 1993: 526]. Er behauptet, dass es bei Keyserling alles erotisch semantisiert ist: die Ortschaften, die Zeit und sogar das Wetter [vgl. ebd.: 531].

Das 1907 verfasste Essay „Über die Liebe“ von Keyserling bietet die aufschlußreichen Hinweise für die Interpretation seiner literarischen Werke, die von anderen Quellen gar nicht zu gewinnen sind, weil Keyserling testamentarisch die Vernichtung seines Nachlasses verfügte und daher wenig Biographisches überliefert ist.

Jetzt beherrscht das Erotische alle Verhältnisse des menschlichen Daseins, gibt ihm die Farbe, kompliziert sie, legt in sie ein beglückendes oder vernichtendes Fieber, wird zur treibenden Kraft des gesellschaftlichen Lebens. Wollen wir einen Menschen verstehen, so müssen wir wissen, welche Rolle das Erotische in ihm spielt. Es ist der unermüdlige Dramatiker, der unaufhörlich die Knoten schürzt und löst, der Tragiker und Komödiendichter des menschlichen Daseins, unerschöpflich in neuen Formen vom Häßlichsten und Brutalsten bis zum Edelsten (Keyserling, zitiert nach: [www. syberberg.de/Syberberg4_2005_/14_Mai05.html](http://www.syberberg.de/Syberberg4_2005_/14_Mai05.html))

Die Verwissenschaftlichung des literarisch modernen Diskurses korrespondierte, so Thomas Anz, zumindest was die Psychoanalyse angeht, um 1900 mit einer Literarisierung der Wissenschaft [Anz www.uni-marburg.de: 18]. Freud illustrierte seine

Theorien mit literarischen Texten. Sie stellten die Terminologie für einen psychoanalytischen Diskurs bereit, der neue Wahrheiten der Psyche behandelte, die sich in den überlieferten Wissenschaftstermini nicht mehr beschreiben ließen. Es liegt auf der Hand, dass sich die Psychoanalyse durch ihre narrativen Darstellungen von Lebens- und Krankengeschichten selbst der Literatur annäherte. Nach Thomas Anz gibt es kaum einen Autor der literarischen Moderne, zumal unter der bedeutenderen, der sich nicht mit der Psychoanalyse auseinandergesetzt hätte. Er bezeichnet die literarische Moderne als *psychopathophil*, weil für sie Krankengeschichten, wenn auch fiktive, konstitutiv sind [ebd.].

Freuds Bekenntnis in seinen 1895 gemeinsam mit Josef Breuer publizierten „Studien über Hysterie“ legt nahe, inwiefern die Literatur das wissenschaftliche Denken der Zeit mitgeprägt hat: „es berührt mich selbst noch eigentümlich, das die Krankengeschichten, die ich schreibe, wie Novellen zu lesen sind, und daß sie sozusagen des ernstesten Gepräges der Wissenschaftlichkeit entbehren“ [Freud, Breuer 1999: 277]. Einleuchtend ist in diesem Sinne auch Schnitzlers Bemerkung: „Die neuere Psychologie ist mehr auf Metaphern bedacht als auf psychische Realitäten“ [Schnitzler 1976: 283].

Freuds Biograf Ernst Jones nimmt an, dass Freud, hätte er sich nicht der Naturwissenschaft zugewandt, Schriftsteller geworden wäre. Jones zitiert einen Brief, den Freud am 1. April 1884 an seine Braut schrieb: „Nun eine Überraschung. Zum wiederholten Male sind mir – und ich weiß nicht wieso, mehrere Geschichten in den Kopf gekommen, von denen ich unlängst eine – in orientalischem Gewandt – ziemlich bestimmt herausgearbeitet habe. Du wirst doch erstaunt sein zu hören, daß ich dichterische Regungen verspüre, nachdem ich selbst nicht ferner von mir geglaubt habe“ [Zitiert nach Anz: www.literaturkritik.de]. In seinem bekannten Brief an Schnitzler vom 8. Mai 1906 schreibt Freud über die „weitreichende Übereinstimmung“, die zwischen ihren „Auffassungen mancher psychologischer und erotischer Probleme besteht“ [Freud, zitiert nach: Wiener Moderne 1990: 651]:

„Ich habe mich oft verwundert gefragt, woher Sie diese oder jene geheime Kenntnis nehmen konnten, die ich mir durch mühselige Erforschung des Objektes erworben, und endlich kam ich dazu, den Dichter zu beneiden, den ich sonst verwundert.

Nun mögen Sie erraten, wie sehr ich mich die Zeilen erfreut und erhoben, in denen Sie mir sagen, daß auch Sie aus meinen Schriften Anregung geschöpft hatten. Es kränkt mich fast, daß ich fünfzig Jahre alt werden mußte, um etwas so Ehrevolles zu erfahren (...)“ [ebd.].

In einem anderen Brief an Schnitzler aus dem Jahre 1922 formuliert Freud viel zutreffender, was er unter Übereinstimmungen versteht:

„(...) ich habe immer wieder, wenn ich mich in Ihre schönen Schöpfungen vertiefe, hinter deren poetischen Schein die nämlichen Voraussetzungen, Interessen und Ergebnisse zu finden geglaubt, die mir als die eigenen bekannt waren. Ihr Determinismus und Ihre Skepsis – was die Leute Pessimismus heißen –, Ihr Ergriffensein von den Wahrheiten des Unbewussten, von der Triebnatur des Menschen, Ihre Zersetzung der kulturell-konventionellen Sicherheiten, das Haften Ihrer Gedanken an der Polarität von Lieben und

Sterben, das alles berührte mich mit einer unheimlichen Vertrautheit. (...) So habe ich den Eindruck gewonnen, daß Sie durch die Intuition (...) all das wissen, was ich in mühseliger Arbeit an anderen Menschen aufgedeckt habe (...)“ [Zitiert nach Lorenz 1995: 116].

Das Anliegen dieser Arbeit ist es, literarische Bildstrategien, die zeittypisches Interesse Keyserlings an nicht bewussten Vorstellungen widerspiegeln, auf intermedialer Ebene die Eigenart und die Rolle der Bilder in ausgesuchten Texten des Autors zu untersuchen. Gerade dem Medium des Bildes kommt bei der Literarisierung der Äußerungsformen des Unbewussten eine besondere Bedeutung zu. Das Augenmerk wird dabei nicht auf die thematischen Bezüge zwischen Literatur und Psychoanalyse zu richten, als vielmehr auf die medialen Wechselwirkungen: wie sich im Spannungsfeld Sprache und Bild innovative literarische Strategien ausmachen.

Der Einfluss von Freuds Psychoanalyse auf die Visualität um 1900 ist enorm. In der Literatur gibt es viele Erzählexperimente, in denen es um die Frage geht, ob und wie sich das gewöhnliche, von Sprache und gesellschaftlichen Konventionen geprägte Bewusstsein um außergewöhnliche Bewusstseinszustände erweitern lässt. Die pathologischen Zustände bekommen ästhetischen Eigenwert. Programmatisch ist in diesem Zusammenhang Hofmannstahls Interesse an den „Traumbildern, den hypnagogen Bildern des Halbschlafs, den hypnoiden Träumereien der Hysterikerinnen und den Haluzinationen schisoider Personen“ [Schneider 2006: 29].

Keyserlings literarische Imagologie ist auf den ersten Blick nicht so reich wie die von Hugo von Hofmannstahls. Seine Figuren sind aber auch mit der Tatsache konfrontiert, dass es außer dem Bewusstsein andere relevante Geisteszustände gibt, deren Entdeckung schmerzhaft und verstörend für das Ich ist. Die Literarisierung dieser Geisteszustände in der Prosa wird zu einer großen Herausforderung für die Erzähltechnik und die sprachliche Gestaltung. Das Andere des Bewusstseins lässt sich begrifflich kaum fassen. Dieser Prozess wird von Rilkes Malte als Sehenlernen gefasst: *„Ich lerne sehen. Ich weiss nicht, woran es liegt, es geht alles tiefer in mich ein und bleibt nicht an der Stelle stehen, wo es sonst immer zu Ende war. Ich habe ein Inneres, vor dem ich nicht wusste. Alles geht es dorthin. Ich weiss nicht, was dort geschieht.“* [Rilke, www.gutenberg.spiegel.de]

Zur Beschreibung des Unbewussten seit Kant überwiegen räumliche Metaphern, in denen „der unbewusste Bereich der Psyche z.B. als ein unbekanntes, gleichsam noch nicht kartografiertes Territorium, als von Wassermassen verdeckter Teil eines Eisbergs oder schlicht als ‚dunkler‘, tieferliegender Raum gefasst wird, aus dem das Unbewusste in den ‚erleuchteten‘ hellen und höherliegenden Raum des Bewusstseins emporzusteigen vermag“ [Scharnowsky: 48–49]. Die um 1900 gängige Metapher der Welle zur Beschreibung des Unbewussten, der sich auch Keyserling in seinem gleichnamigen Roman *„Wellen“* bedient, ist, so Scharnowsky, nicht nur mit der Vorstellung von unablässiger fließender und veränderlicher Bewegung verbunden, die Symbole wie Wasser, Welle, Strömung, Fluß und Meer so attraktiv für die Lebensphilosophie wie auch für die bildende Kunst der Zeit macht, sondern veranschaulicht zugleich auch den bedrohlichen Aspekt des Zerrinnens von greifbarer Gegenständlichkeit, der Aulösung der Vorstellung einer außerhalb von Psyche und Physis des Menschen gegebenen Wirklichkeitswelt überhaupt [Scharnowsky: 50].

Bei Keyserling verlagert sich die Darstellung des Unbewussten aus dem Bereich des Gegenständlichen in den imaginären, bildlichen Bereich. In seinen Texten wird die Visualität zum Verfahren, das dazu verhilft, den innerpsychischen Vorgängen literarischen Ausdruck zu verleihen. Es verspricht eine Authentizität, nach der die Literatur sucht. Die Bilder stellen den Wechsel der Zustände dar, sie lösen ästhetisch die Widersprüche, die sprachlich nicht gefasst werden können und für die von anderen Autoren um 1900 die Form der erlebten Rede, die so genannten „Traumtexte“ oder den inneren Monolog eingesetzt wurden. Im Falle Keyserlings kann man vom *Bilder-Bewusstseinsstrom* sprechen:

Gleich nach Empfang des Telegramms, das Günthers Verwundung meldete, war Beate abgereist. Günther war krank – sie mußte zu ihm, das war klar und selbstverständlich; hier brauchte Beate nur mit Mitleid und Pflicht zu rechnen, und das verstand sie. Jetzt, in der Stille dieser Nachtfahrt aber, wagten sich seltsame Gedanken hervor. Sie waren schlecht, und Beate fürchtete sich vor ihnen – allein, sie waren da und gehörten zu ihr. Stirbt Günther, dann – ja dann war ihr Leben wieder verständlich und klar. Wents Leben drohte kein Schatten mehr. Sie floh vor diesem Gedanken; aber er kam immer wieder. Das Stampfen des Zuges sprach davon, deutliche Bilder kamen; der Katafalk im Ahnensaal, Blumen, Kerzen, deren Flammen bleich und durchsichtig im weißen Schneelichte standen, das durch die hohen Fenster einfiel. Sie selbst im Trauerkleide, Went auf ihren Knien, einsam in dem alten Kaltin, das wieder seinen Frieden und seine Heiligkeit zurückgewonnen hatte. Beate fuhr auf. Gott, was war es denn, das in ihr so denken, so fühlen durfte? Aber kaum schloß sie die Augen, so kamen die Bilder wieder [Keyserling 1998: 123].

Keyserlings Protagonistin Beate aus „Beate und Mareile. Eine Schloßgeschichte“ ist passiv ihren Phantasien und Assoziationen ausgeliefert. Ihr Ich verliert sich gleichsam im Bilderstrom unterschiedlicher Bewusstseinsinhalte, wobei der innere Bilderreichtum mit äußerer Handlungsarmut einhergeht. Diese Bilder haben eine gewisse Ähnlichkeit mit hypnoiden Bildern beim Übergang vom Wachen in den Schlaf. Sie bedrängen „wie Freud es über den Psychiater Maurz referiert, mit unglaublicher Aufdringlichkeit“ [vgl. Schneider 2006: 31]. S. Schneider formuliert über solche Bilder: „Gerade, weil sie sich in keine mimetische Repräsentationslogik fügen und diskursiv nicht übersetzbar sind, nehmen sie das Bewusstsein gefangen und erlauben keine Distanzierung durch Symbolisierung. (...) Atopisch, ohne distanzierende perspektivische Verortung, und achronisch, den linearen Ablauf der Zeit mit eigensinniger Zeitlosigkeit unterbrechend, zeugen sie von der prekären Gewalt der Bilder als bewusstseinszerstörende Grenzphänomene der Evidenz“ [Schneider 2006: 31].

Die Unterbrechung des Erzählgangs durch Bilder deutet gleichsam die Schwierigkeit einer zusammenfassenden Sinnstiftung traumatischer Ereignisse der Protagonistin an. Sie fühlt sich als Spielzeug in den Händen von unkontrollierbaren Mächten. Sie entspricht der Freudschen Konstruktion, dass es „nicht einmal Herr im eigenen Hause“ sei, „sondern auf kärgliche Nachrichten angewiesen bleibt von dem, was unbewusst in seinem Seelenleben vorgeht“ [Freud: www.gutenberg.projekt.de].

Wie aus obigem Zitat aus Keyserling ersichtlich wird, führt die Darstellung des Unbewussten zum Wandel der raumzeitlichen Wahrnehmung. Die Protagonistin ist einem Prozess ausgesetzt, den sie nicht kontrollieren kann und den sie als Gefahr für ihre Persönlichkeit erlebt. Der Leser ist mit der abrupten, unvermittelten Unterbrechung der Zeitchronologie konfrontiert. Man könnte hier über eine visuelle Stillstellung sprechen: den Augenblick, in dem die erzählte Zeit durch den anderen medialen Zustand aufgehoben scheint. In diesem neuen medialen Raum wird die Figur der Beobachter ihrer eigenen Imaginationen. Gegenwart und Vergangenheit werden eins für sie. Die Ersetzung der Schilderung einer Handlung durch die Schilderung eines visuellen Bewusstseinsstroms bedeutet eine Verschiebung der Zeitproblematik von der Ebene der äußeren Zeit auf die der inneren Zeit. Es handelt sich um die Erlebniszeit, die mit dem Bewusstseinsstrom identisch ist. Der Vorrang der Erlebniszeit vor der Ereigniszeit bedeutet die Subjektivierung der Zeit. Die subjektive Zeit läßt sich in einzelne Fragmente zerstückeln, die dann vom Bewusstsein nach Belieben angeordnet werden. Der Fluß der Bilder ergibt sich nicht aus der logischen Kohärenz des Inhalts, sondern die logische Diskontinuität des Inhalts schafft neue Bildmuster:

Was wir noch denken nennen, ist sehr oft eine Beschäftigung, bei der wir selbst wenig dazutun. Man sitzt da und kommt sich wie eine Laterna magica vor, in die eine fremde Hand die Glasbildchen hineinschiebt und langsam hin- und herzieht. – Ein Zimmer mit roter Dämmerung – Claudia kommt herein, langsam und aufrecht – Claudia sitzt auf dem Sofa – Claudia sieht mich an – sie schenkt Tee ein – sie steht unter dem großen Portal – immer wieder diese Bilder. Es ist merkwürdig, wie lange wir dasselbe denken können [Keyserling 1986: 66].

Es ist auffällig, dass hier das Denken synonym für das Bilder-Sehen, das Imaginieren steht. In seiner visuellen Intensität hat Keyserlings Text eine filmische Qualität. Das in den Text eingeführte optische Medium fungiert als Metapher der Erinnerung und wird zum Werkzeug der geschmeidigen Verknüpfung von Einzelbildern. Es geht hier um die Medialisierung von unsichtbaren psychischen Prozessen. Sowohl die Psyche des Menschen, als auch die Literatur müssen sich den veränderten Wahrnehmungsbedingungen anpassen.

Der Hauptprotagonist der Erzählung „Harmonie“ Felix kehrt nach einer langen italienischen Reise nach Hause zurück. Während der Fahrt wird er von Erinnerungsbildern bewältigt, die mit den aktuellen Sinneseindrücken konkurrieren:

Der Wagen fuhr durch Felder hin. Ebnes, grellgrünes Land, über das seidige, blaue Schatten hinschillerten. Leute kamen von der Arbeit. Sie mochten Gerste gesät haben. Langsam ging einer hinter dem andern her, graue Gestalten, denen das Abendlicht die Gesichter rot malte. (...) Felix freute sich, das wiederzusehen. Aber es war unterhaltend, – wenn er die Augen schloß, war all das fort und ganz andere Bilder drängten heran, Stücke von Bildern, kleine, grelle Visionen, die nicht zur Ruhe kommen konnten, wie wirr durcheinanderfahren, wie aufgescheucht. Immer viel tiefes Blau, gewaltsames Licht über großen, starren Linien. Ein roter Blütenzweig auf dem gelblichen Atlas einer Felswand. Die Berührung eines Frauenkörpers, einer Haut, in die es sich wie Bernstein

mischte. (...) Wenn er dann wieder die Lider aufschlug, erschien das grüne Land, über das rote Lichter hinstrichen, in seiner Stille und Kühle fremd und unwahrscheinlich. Er mußte darüber lächeln, wie all diese Bilder in ihm stritten, um für ihn wirklich zu sein [Keyserling 1998: 181–182].

Die erzählte Wirklichkeit existiert hier nur in der Perspektive des Bewusstseins und als Funktion des Bewusstseins. Der Stoff wird so dargestellt, wie er sich im Strom des Bewusstseins zerstückelt und organisiert, d.h. durch die Linse der Erinnerungen des Protagonisten gesehen. Es handelt sich hier um die Betrachtung der Dinge durch die Mechanismen des unbewussten Teils der Psyche. Keyserling verwendet konsequent die Montagetechnik, um die Fragmentierung von Raum und Zeit im Bilder-Bewusstseinsstrom der Figur teils wiederzugeben. Die Bestandteile – Bilder – erscheinen an sich selbständig und gleichwertig und zeugen von der hilflosen Orientierungslosigkeit des in seiner Subjektivität gefangenen Protagonisten. Es kommt dazu, dass Wirklichkeit nur in der Perspektive des Subjekts existiert, das selber nicht weiß, aus welchen Motiven heraus es die Wirklichkeit so und nicht anders sieht.

Es ist auffällig, dass sich in allen zitierten Textauszügen die Narration aus der subjektiven Perspektive des isolierten Bewusstseins entfaltet. Die Bilder tragen der Subjektivierung der Sprech- und Schreibformen bei. Es vollzieht sich die Perspektivierung des Textes auf ein Bewusstseins-Ich (Vietta).

Der Autor bedient sich einer nichtmimetischen Bildlichkeit, mit ihren eigenen Darstellungsformen und Bildproduktionsmechanismen. Die Bildbeschreibung steht damit vor der paradoxen Aufgabe, Raum und Visuelles innerhalb der zeitlichen Struktur der Sprache einzufangen, ein simultanes Bild wiederzugeben. ‚Bilder‘ in Texten um 1900, so S. Schneider, verdanken sich beschreibbaren Strategien. Diese können Simultaneitätseffekte herstellen oder durch ikonische Indices (...) markierte konfigurative Räume schaffen, welche Finalität und Kausallogik der Erzählung unterbrechen und einen Medienwechsel von sprachlicher Sukzession zur ikonischen Gleichzeitigkeit insinuieren [Schneider 2006: 22]. Bilder vermitteln dem Leser eine Innenansicht von Verlauf psychischer Prozesse, die sich im Bewusstseinsraum der Figur abspielen. Sie erlauben ihm den Prozess ihrer Identitätskrise nachzuzeichnen. Keyserlings Texte veranschaulichen somit die komplexen Beziehungen von Subjektivität und Textualität.

LITERATUR

Anz, T. *Psychoanalyse und literarische Moderne. Zu den Anfängen einer dramatischen Beziehung*. Available: www.literaturkritik.de/public/druckfassung_rez.php?rez_id5803

Ders.: *Lesen und Schreiben nach Freud*. www.uni-marburg.de/aktuelles-unijournal-feb2007-freud

Lorenz, D. *Wiener Moderne*. Verlag J.B. Metzler, Stuttgart, Weimar 1995.

Scharnowsky, S. *Wahrnehmungsschwellen. Krise des Sehens und Grenzen des Ich bei Eduard von Keyserling*. Available: www.academia.edu/1270625/Susanne_Scharnowsky_Wahrnehmungsschwellen_Krise_des_Sehens_und_Grenzen_des_Ich_bei_Eduard_von_Keyserling (15.03.2017)

Schneider, S. *Verbeissung der Bilder. Das andere Medium in der Literatur um 1900*. Max Niemeyer Verlag Tübingen 2006.

Die Wiener Moderne. Herausgeber: Emil Brix und Patrick Werner, Wien, Verlag für Geschichte und Politik, Oldenburg 1990.

Thomé, H. *Autonomes Ich und innerer Aufstand. Studien über Realismus, Tiefenpsychologie und Psychiatrie in deutschen Erzähltexten (1818–1914)*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1993.

QUELLEN

Freud, S.: S. Freud, J. Breuer: Studien über Hysterie. Freud, S. *Gesammelte Werke*, Band 1, Frankfurt am Main 1999.

Ders.: *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*. Kapitel 18. Available: www.gutenberg.projekt.de/buch/-928/18

Keyserling, Eduard von: *Schwüle Tage. Seine Liebeserfahrung. Zwei Erzählungen*. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, Frankfurt am Main 1986

Ders.: *Über die Liebe*. Available: www.syberberg.de/Syberberg4_2005_/14_Mai05.html (15.03.2017)

Ders.: Harmonie. *Schwüle Tage*. Ausgewählte Werke, Erster Band. Hrsg. von Wulf Kirsten. Aufbau Taschenbuch Verlag GmbH, Berlin 1998.

Ders.: *Beate und Mareile*. Eine Schloßgeschichte. *Schwüle Tage*. Ausgewählte Werke, Erster Band. Hrsg. von Wulf Kirsten. Aufbau Taschenbuch Verlag GmbH, Berlin 1998.

Rilke, R.M.: Available: www.gutenberg.spiegel.de/die-aufzeichnungen-des-malte-laurids-brigge-825/1, Kapitel 1

Schnitzler, A.: Über Psychoanalyse. *Protokolle* 11, Heft 2 (1976)

Valentina TALERKO
(Daugavpils Universitāte)

Baltischdeutsch und „Küchenlettisch“ in Werken deutschbaltischer Autoren (1. Hälfte des XX. Jhs.)

Summary

**Baltic German and “Kitchen Latvian” in Works by German-Baltic Authors
(1st half of the 20th century)**

The article is concerned with the phonetic and linguistic features in texts by German-Baltic authors. In many memory and fictional texts there is evidence that Baltic German had special phonological features, whereby it is easy to identify the German Baltic speakers. The research object comprises memories, experience reports, letters, and diaries that concern the interwar period. Many examples are selected to discuss deviations in the Baltic dialect of the High German language as spoken in Germany. In many ways, Baltic German already seemed outdated, both in grammatical construction and in the use of individual words. German on the pages of some works of German-Baltic authors assumes certain neatness of character. An important focus in the article lies on the definition of “kitchen Latvian” and its particularities are discussed in greater detail.

Key words: *interwar period, German-Baltic authors, Baltic accent, borrowings*

*

Beim Lesen vieler Erlebnisberichte, Erinnerungen, Briefe der deutschbaltischen Autoren fällt die Besonderheit auf, die am Beispiel des folgenden Zitats veranschaulicht werden kann:

„Wie etwa seine Frau im Hotel dem Stubenmädchen sagte, sie möge doch mit einem Spann und Luppät kommen, um die Diele, auf die sie den Inhalt einer Kaffeetasse versehentlich gegossen, aufzunehmen, und wie das Stubenmädchen sie wie so ‘ne Dojahnsche angeschaut hatte und man sich mit der Marjell schließlich mit Zeichen verständlich machen mußte.

„So dumm sind die Menschen, daß sie nicht einmal ordentlich Deutsch verstehen!“, und nun schließt er seinen Bericht...“ [Grosberg 1937: 249]

Der Roman „Meschwalden“, aus dem dieses Zitat stammt, wurde 1922 geschrieben, schildert aber die Blütezeit der Deutschbalten in Lettland – die 80er Jahre des 19. Jhs. In Vielem tragen die Handlung und die Darstellungsweise idyllische Färbung, denn das Ziel des Buches war, wie es im Vorwort des Romans steht, den „Leser im Reich“ [Grosberg 1936: 6] mit der typischen Lebensweise der Deutschbalten bekannt zu machen. Das Buch Oskar Grosbergs ist in sprachlicher Hinsicht besonders wertvoll, weil der Autor sich feinfühlig gegenüber der Sprache erweist und den Roman durch eine Wörterliste ergänzt: „Der Leser im Reich wird viele Ausdrücke typisch baltischer Prägung nicht verstehen, deshalb ist dem Buch ein Anhang beigefügt worden, der die baltischen Wortbildungen erläutert“ [Grosberg 1937: 6]. Diese Wortbildungen beziehen

sich größtenteils auf Landwirtschaft, Alltagsleben und Jagd und können zweifellos als ein interessanter Forschungsstoff angesehen werden.

Für diesen Artikel wurden Werke und Erinnerungen ausgewählt, die in der Zwischenkriegszeit verfasst wurden oder in denen es um die Zwischenkriegszeit geht. Natürlich sind die Ergebnisse und das Darstellungsmaterial nicht vollständig und können ergänzt und vervollständigt werden.

In vielen Erinnerungen und fiktionalen Texten kann man Hinweise darauf finden, dass Baltischdeutsch einen besonderen phonetischen Klang hatte, nach dem man die Deutschbalten leicht identifizierte, z.B. deklamierte eine der Verwandten des deutschbaltischen Schriftstellers Alexander Stenbock-Fermor „eigene Gedichte, mit baltischem Akzent“ [Stenbock-Fermor 1973: 134]. Man soll darauf hinweisen, dass es keine einheitliche Aussprache im Baltikum gab. So z. B. betont Bernhard Bielenstein bei der Beschreibung seiner Schule in Reval, dass seine Aussprache ihn zu sehr als Kurländer verriet und viel Heiterkeit auslöste (vgl. Bielenstein 1967, 214). Den rigaschen Dialekt bezeichnete Camilla von Stackelberg als „knotig“, er unterschied sich „von dem aller übrigen Balten“ [Stackelberg 1998: 64]. Auch in Petersburg war die Aussprache der Deutschbalten anders [Guenther 1969: 13]. Als der Historiker Peter Krupnikov (1920–2009) in Universitäten Deutschlands arbeitete, galt sein baltischer Akzent als aristokratisch [Крупников 2015: 47]. Im Gegenteil: Der berühmte lettische Opernsänger Mariss Vētra bezeichnete diese Aussprache eher als dialektbezogen und schrieb, dass sie den Sängern aus Lettland bestimmte Schwierigkeiten in Deutschland bereiten konnte [Vētra 2013: 128]. Im Vergleich mit der baltischdeutschen Aussprache klang die „reichsdeutsche“, wie man damals sagte, „exotisch“ [vgl. Tillich 2006: 17]. Im Buch „Deutscher Faktor in Lettland (1918–1939)“ von Raimonds Cerūzis wird geschrieben, dass die Sprache der Deutschbalten ihre Besonderheiten in der Aussprache, im Wortschatz vor allem wegen der Entlehnungen aus den Sprachen der einheimischen Bevölkerung und in den Neubildungen hatte [vgl. Cerūzis 2004: 29].

Manche Besonderheiten der baltischdeutschen Aussprache kann man heute mit Beispielen und Zitaten aus den Werken der Zwischenkriegszeit belegen.

1. „*Jeistreiche Jeselligkeit*“ [Ulmann 1983: 66]

Einen indirekten Beweis für diese Aussprache wurde im Buch Ineta Lipša „*Rīga bohēmas varā*“ gefunden, indem sie schreibt:

Padarija galu turpat kazino vai hotelos – nošāvās, nojiftējās (das Gift – inde, vācu val. – red. piez.) [Lipša 2002: 229]

Laut der artikulatorischen Phonetik wurde der stimmhafte, plosive, velare Konsonant „g“ [Rausch 1991: 347] durch den stimmhaften, palatalen Gleitlaut [j] ersetzt. Dabei werden der Artikulationsort und die Artikulationsstelle verändert. Die Erklärung dieser Erscheinung bleibt immer noch offen. Diese Besonderheit wird auch in Wikipedia vermerkt, mit Quellen aus Forschungen von Dzintra Lele-Rozentale und Ineta Balode, die sich viel mit der Geschichte der baltischdeutschen Mundart beschäftigen.

2. Als zweite Besonderheit der baltischdeutschen Mundart kann man die Aussprache von [ö] als [e] und [ü] als [i] betrachten.

„*Bei Studentens is noch scheener*“ [Sass 1963: 48]

„Der hipsche Junge“ [ebda: 50]
„is fir uns zu plukattich“ [ebda: 85]
„unmeglich“ [Burmeister 1955: 119]
„hier is grien, da is grien
unter meinen Fießen.
Hab verloren meinen Schatz,
werd ihn suchen missen.“ [ebda.: 190]

Wikipedia führt ein ähnliches Zitat aus den Erinnerungen des Arztes Heinrich Bosse (1869–1946) an und ergänzt mit den Kommentaren: Die Aussprache wirkt „etwas mundartlich übertrieben“ und „hier werden die Umlaute karikiert“ (https://de.wikipedia.org/wiki/Baltisches_Deutsch#cite_ref-20, zugänglich 21.1.2017). Die hier angeführten Zitate tragen keinen witzigen Charakter und lassen diese phonetische Besonderheit als ernst wahrnehmen.

Die Wikipediaseite erwähnt noch eine Besonderheit, die hier nicht bestätigt werden kann: die Aussprache des Diphthongs [ei] als [äi].

3. Als dritte Besonderheit der baltischdeutschen Mundart kann die umgangssprachliche Reduzierung des Endlautes [t] angesehen werden. Das betonen insbesondere Vera von Sass und Herta Burmeister:

„Bei Studentens is noch scheener“ [Sass 1963: 48]
„is schon gut“ [ebda: 63]
„is fir uns zu plukattich“ [ebda: 85]
„hier is grien, da is grien
unter meinen Fießen.“ [Burmeister 1955: 190]

Die Zitate zeigen nicht nur die Umgangssprache, das letzte angeführte Zitat ist einem Lied entnommen. Alle angeführten Beispiele zeigen den Wunsch der Autoren, den phonetischen Klang ihrer Sprache möglichst genau wiederzugeben.

In vieler Hinsicht wirkte das Baltischdeutsche schon damals veraltet, sowohl im grammatischen Bau als auch im Gebrauch einzelner Wörter. Darüber schreiben viele deutschbaltische Autoren.

Eine der Nebenfiguren des Romans „Das fressende Haus“ Siegfried Vegesacks äußert sich über den vor kurzem nach Deutschland übersiedelten lettischen „Baron“, dass er „merkwürdig gut Deutsch“ [Vegesack 2005: 34] spricht. Kommunikative Grammatik unterscheidet sich von der normativen Grammatik auch durch ihre regionalen Besonderheiten (vgl. Deutsch als Fremd- und Zweitsprache 2010: 420). Deutsch auf den Seiten einiger Werke der deutschbaltischen Autoren bekommt einen gepflegten, sogar gekünstelten Charakter, u.a. wird der Gebrauch einzelner Wörter besonders hervorgehoben. Z. B. das Wort „literärisch“ [Bergengruen 1956: 156] wird als veraltet gekennzeichnet.

Folgende lexikalische Besonderheiten sind in der baltischdeutschen Mundart der Zwischenkriegszeit zu erwähnen:

1. Der Gebrauch der entlehnten Wörter aus dem Lettischen in ihrer unveränderten Form. Das geht vor allem die lettischen Feste an. Dabei wird beim Schreiben versucht, den lautlichen Klang wiederzugeben:

Ligoa [Vegesack 2005: 302]

Ligohgesang [Munier-Wroblewska 1933: 249]

Lihgo [Burmeister 1955: 126]

Lihgo Jaani [Stackelberg 1998: 293]

Martini [Vegesack 2005: 159]

Martinsblumen (Herbststern) [Goercke 1959: 94]

2. Das entlehnte Wort wurde in die deutsche Rede eingeflochten. Wie davon mehrere Autoren schreiben, war es „bei uns sogar üblich, in die deutsche Sprache einige lettische oder russische Wörter einzuflechten, die jeder, der in diesem Land geboren war, verstehen konnte“ [Zimmer 2006: 11]. Dabei bekamen lettische Wörter keine üblichen Endungen. Lettisch ist eine flektierende Sprache, die Gestalt eines Wortes ändert sich bei seiner Deklination, was für Deutsch wenig charakteristisch ist.

Sie gingen unten an der Aa bis zum „Prahm“ [Burmeister 1955: 164]

Jeder hatte einen kleinen, braunen „Krus“ mit Milch [Burmeister 1955: 186]

Ein Krus Kaffee [Sass 1963: 48]

Als „pieminj“, als Andenken [ebda]

Mit nassem „Luppat“ [ebda]

Bis kápsēt [ebda: 49]

Basniz-Mantel (Kirchenmantel) [Munier-Wroblewska 1933: 168]

Die russischen Wörter wurden auch mit maximalem Streben nach der Richtigkeit der Aussprache wiedergegeben, aber sie werden überwiegend vollständig in der Nominativform des Wortes oder als Teil der Zusammensetzung gebraucht. Die Funktion der Endungen im Russischen übernehmen die Artikel im Deutschen.

der Dwornik [Sass 1963: 48]

Ogoródniki [ebda: 86]

Barankihändler [ebda: 90]

Izvoschtschik [ebda: 136]

Einen Borschtsch essen [Guenther 1969: 94]

Er hat den Namen Petruschka [Sudermann 1979: 177]

Tschort! (Teufel) [Munier-Wroblewska 1933: 146]

„Galosch“ (ein glänzender Gummischuh) [Stackelberg 1998: 202]

Die Njanja [Stenbock-Fermor 1973: 77]

Ohne Zweifel beherrschten die meisten Deutschbalten Russisch als Umgangssprache, davon zeugen Ungenauigkeiten bei der schriftlichen Wiedergabe der Wörter. Besondere Schwierigkeiten boten dabei der Laut [o] in der unbetonten Position, aber auch andere unbetonte Vokale, die im Redefluss der russischen Sprache reduziert, d.h. undeutlich ausgesprochen wurden.

Barsoj genannt [Sudermann 1979: 177]

Tawarischtsch [Munier-Wroblewska 1933: 146]

Sommertschacholls [Sass 1963: 86]

Die deutsche stimmlose Aussprache der stimmhaften Endlaute [g, b, d] wirkt auf die Aussprache der russischen Wörter, was auch beim Schreiben wiedergegeben wird.

Quark, der hier [in Reval] „Tworok“ hieß [Stackelberg 1998: 164]

Interessant ist zu bemerken, dass einige entlehnte Wörter ihre eigene Form im Deutschen bekommen haben, z. B. im Plural allgemein, in der Anrede, sogar eine veränderte lautliche Form. Das betrifft sowohl die lettischen als auch die russischen Wörter.

Ploschken (Erdflacken) [Munier-Wroblewska 1933: 75] *пшошкы*

Kutschers [ebda:146] *кучер*

Eine Plate (Backblech) [ebda: 90] *паплате*

Burkanen (Karotten) [ebda: 24] *burkāni*

Belag von süßem Brei aus Burkanen (Mohrrüben) [Goercke 1959: 94] *burkāni*

„is fir uns zu plukattich“ [Sass 1963: 85] *plukatains*

Die angeführten Wörter gehörten zum Bereich des Alltagslebens. Auf solche Weise wird in den Werken deutschbaltischer Autoren das bunte Leben multinationaler Staaten dargestellt, in denen es üblich war, relativ frei in verschiedenen Sprachen zu kommunizieren. In dieser Hinsicht ist nicht nur der Inhalt des Textes wichtig, sondern auch seine sprachliche und linguistische Gestaltung (vgl. Nikula 2004: 266–267).

Das Beherrschen der Sprachen Lettisch, Estnisch, Litauisch von Deutschbalten wurde in vielen Werken und Erinnerungen erwähnt und dargestellt, zum Beweis ein Zitat aus der Erzählung Herbert von Hoerners „Der große Baum“:

Er [Alexander, Hauptfigur der Erzählung] sagt es lettisch, weil ja der Großvater mit dem Buschwächter lettisch spricht. Wie alle Herrenkinder des Landes ist Alexander mit den zwei Sprachen aufgewachsen. Dem Deutsch der Herrschaft und dem Lettisch der Dienerschaft. [Hoerner1938: 14]

Über die Mehrsprachigkeit des lettischen gesellschaftlichen Lebens, v.a. in Riga, schreibt Peter Krupnikov in seinem Erinnerungsbuch «XX век: прожитое и пережитое» [Крупников 2015: 25, 45, 81, 89). Er berichtet auch über seinen Eindruck nach dem Lesen vieler Werke lettischer, russischer, deutschbaltischer, auch einiger jüdischer Autoren über die Vorkriegszeit, nämlich dass in ihren Werken die Vertreter anderer Nationalitäten nur noch als seltene Nebenfiguren vorkommen. Dabei kann verstanden werden, dass es sehr wenig und selten in Werken der deutschbaltischen Autoren der Zwischenkriegszeit um einzelne handelnde Personen nicht deutscher Nationalität geht, weil sie als „nicht wir“ wahrgenommen werden. Peter Krupnikov hat diese Besonderheit auf alle nationalen Gruppen generalisiert. Damit verbinden sich auch die seltenen Beispiele des „sogenannten Küchenlettisch“ in Werken sowohl der lettischen als auch der deutschbaltischen Autoren. Die Bezeichnung „Küchenlettisch“ wurde in Erinnerungen Margarethe von Gersdorffs entdeckt. Die Wortgruppe „das sogenannte Küchen-

lettisch“ lässt die Frage stellen: Von wem wurde es so genannt? Aber man kann gleichzeitig die Gebrauchshäufigkeit des Wortes „Küchenlettisch“ vermuten. Wie Margarethe von Gersdorff schreibt, war es die Sprache ohne Endungen [Gersdorff 1996: 91], wie es früher an manchen Beispielen gezeigt worden war.

Im Buch Uga Skulmes „Atmiņu grāmata“ wurde ein Satz entdeckt, der die erwähnte Besonderheit illustriert und noch auf eine Schwierigkeit der Aussprache von lettischen Wörtern hindeutet:

Vai tu redzi to āk (āķi)? [Skulme 2013: 107]

Diese Frage stellt ein Deutschbalte seinem lettischen Nachbarn. Charakteristisch ist, dass die verkürzte Form vor allem die Nomen angeht, was den Wahrnehmungsprozess im Redefluss nicht zu stark beeinflusst. Außerdem wird klar, dass der spezifische lettische Laut [ķ] von Deutschbalten nicht ohne Probleme ausgesprochen wurde.

Alle deutschbaltischen Autoren nahmen ihre Fähigkeit, in mehreren Sprachen sprechen zu können sehr positiv wahr [Stackelberg 1998: 165]. Dadurch ist man „überall zu Hause“ [Kroeger 1989: 81–82], diese Sprachkenntnisse erlaubten vielen von ihnen in schwierigen Kriegszeiten zu überleben.

LITERATUR

- Bergengruen, W. *Der Tod in Reval*. Frankfurt am Main: Fischer, 1956,
Bernhard Bielenstein's Erinnerungen. Baltische Hefte, Band 13, 1967. 214 S.
- Burmeister, H. *Ostseekinder*. Roman in zwei Teilen. Dinkelsbühl/Mfr: Kronos, 1955. 309 S.
Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Hrsg. Hans-Jürgen Krumm. Göttingen: Hubert, 2010. 1894 S.
- Cerūzis, R. *Vācu faktors Latvijā (1918–1939)*. Politiskie un starpnacionālie aspekti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004. 291 lpp.
- Gersdorff, M. *Durch schwere Zeiten. Jahrbuch des baltischen Deutschtums*. Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 1996, S. 76–94.
- Goercke, E. *Heimat in uns*. Baltische Erinnerungen. Hannover-Döhren: Harro von Hirschheydt, 1959. 105 S.
- Grosberg, O. *Meschwalden*. Ein altlivländischer Gutshof. Leipzig: Verlag Paul List, 1937.
- Guenther von, J. *Ein Leben im Ostwind*. Zwischen Petersburg und München. Erinnerungen. München: Biederstein, 1969. 499 S.
- Hoerner von, H. *Der große Baum*. Stuttgart: Engelhornverlag, 1938. 70 S.
- Kroeger, J. E. *So war es*. Ein Bericht. Michelstadt / Odw.: Neuthor, 1989. 163 S.
- Lipša, I. *Rīga bohēmas varā*. Saulkrasti: Priedaine, 2002. 229 lpp.
- Munier-Wroblewska, M. *Unter dem wechselnden Mond*. Werden, Wachsen und Welken eines kurländischen Geschlechts: Winternot. Heilbronn: Eugen Salzer, 1933. 288 S.
- Nikula, H. *Der literarische Text als Objekt der Linguistik*. In: Thema und Variationen. – Hrsg. Ähti Jäntti/Jarkko Nurminen. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2004, S. 265–272.
- Rausch, R. *Deutsche Phonetik für Ausländer*. Berlin/München/Leipzig/Wien/Zürich/New York: Langenscheidt, 1991. 404 S.
- Sass von, V. *Weisst du noch ...* Hamburg-Hamm: Harry v. Hofmann, 1963. 129 S.
- Skulme, U. *Atmiņu grāmata*. Rīga: Neptuns, 2013. 461 lpp.

- Stackelberg von, C. *Verwebte Blätter*. Erinnerungen aus dem alten Baltikum. Berlin: Siedler, 1998. 384 S.
- Stenbock-Fermor, A. *Der rote Graf*. Berlin: Verlag der Nation, 1973. 511 S.
- Sudermann, H. *Litauische Geschichten*. Berlin: Aufbau-Verlag, 1979. 280 S.
- Tillich, U. *Ich suche allerlanden einen Engel*. Autobiografische Bilder. München: Allitera, 2006. 112 S.
- Ulmann von, H. *Meine baltischen Skizzen*. Heilbronn: Salzer, 1983. 93 S.
- Vegešack von, S. *Das fressende Haus*. Grafenau: Morsak, 2005. 334 S.
- Vētra, M. *Atbalsis. Raksti un vēstules Eiropā 1921–1946*. Sast. Agris Redovičs. Rīga: Mansards, 2013. 604 lpp.
- Zimmer, B. *Baltische Impressionen*. Eine Kindheit und Jugend. Basel: Baier, 2006. 303 S.
- XX век: прожитое и пережитое. История жизни Петра Крупникова, рассказанная им самим*. – Текст: Гунта Страутмане. Рига: Zinātne, 2015. 398 с.
- https://de.wikipedia.org/wiki/Baltisches_Deutsch#cite_ref-20

Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”
Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija